

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

16. YÜZYIL TÜRKÇE
DİVANLARINDA ÂYETLER

Yüksek Lisans Tezi

Zübeyde SAHA

Danışman

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

Samsun, 2018

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
ANABİLİM DALI**

**16. YÜZYIL TÜRKÇE
DİVANLARINDA ÂYETLER**

Yüksek Lisans Tezi

Zübeyde SAHA

Danışman

Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

Samsun, 2018

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davrandığımı taahhüt ederim.

27/07/2018

(İmza)

Zübeyde SAHA

TEZ KABUL VE ONAYI

(Zübeyde Saha) tarafından hazırlanan (16. Yüzyıl Türkçe Divanlarında Âyetler) başlıklı bu çalışma, (27/07/2018) tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliğiyle/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: _____

Üye: _____

Üye: _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

____/____/____

Enstitü Müdürü

(İmza ve Mühür)

ÖZET

16. YÜZYIL TÜRKÇE DİVANLARINDA ÂYETLER

Zübeyde SAHA

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve
Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz/2018

Danışman: Prof. Dr. Yavuz BAYRAM

Çalışma, 16. yüzyılda eser vermiş otuz divan şairinin divanlarında yer alan âyet ve sûre ismi iktibaslarını içermektedir. Bu şairler içerisinde mutasavvıf yönüyle öne çıkan şairler olduğu gibi sultan, bürokrat, asker gibi farklı özelliklere sahip olan, farklı şiir ve sanat anlayışına sahip şairler yer almaktadır.

İki bölümden oluşan çalışmanın giriş bölümünde divan edebiyatında âyetlerle ilgili yapılan çalışmalardan ve çalışmaya dahil ettiğimiz divan şairlerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde otuz divan şairinin şiirlerinde yer verdikleri lafzî âyet iktibasları Kur'an-ı Kerimdeki sıralanışa göre verilmiş ve incelenmiştir. Ayrıca bir âyet farklı şairler tarafından iktibas edildiğinde verdiğimiz örnekler isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır. İncelemeye almadığımız iktibas örneklerinin divanlardaki yerleri ise dipnotta belirtilmiştir.

İncelemenin ardından âyetin iktibas edildiği divanlar ve nazım biçimlerini gösteren tabloya yer verilmiştir. İkinci bölümde divan şairleri tarafından iktibas edilen sûre isimlerine yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise divan şairlerinin âyet ve sûre isimlerinin iktibas sayılarını gösteren tablo ve genel değerlendirmeler yer almıştır.

Anahtar Sözcükler: divan şiiri, âyet, sûre, iktibas.

ABSTRACT
THE VERSES IN 16TH CENTURY TURKISH DIVANS

Zübeyde SAHA

Ondokuz Mayıs University, The Institute of Social Sciences
Department of Turkish Language and Literature, M. A., July/2018
Supervisor: Prof. Dr. Yavuz Bayram

The study includes the quotations of the verses and surahs in the Divan of thirty divan poets who gave literary works in the 16th century. Among these poets, there are poets who have different characteristics such as sultan, bureaucrat, soldier, and poets with different poetry and art understanding as well as being prominent poets in the direction of sufis.

In the introduction part of the work consisting of two parts, the divan poets who are involved in the studies about the verses in the divan literature and the ones we have included in the study are mentioned. In the first chapter, the verses which the thirty-divan poets used in their poems are given and examined according to thesequence in the Qur'an. In addition, when a verse is quoted by different poets, the examples we give are in alphabetical order according to their names. The locations of the quotes we have not examined are indicated in foot notes.

After the examination, the table showing the forms of poetry and divan in which the verse is quoted is given. In the second chapter, the names of the surahs quoted by Divan poets are mentioned. In the conclusion section, a table showing the number of quotes of the verses and surahs of the Divan poets and a general evaluation were given.

Key Words: divan poets, Qur'anic verses, sura, quotation.

ÖN SÖZ

Divan edebiyatının beslendiği zengin kaynaklardan birisi de Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'i kaynak olarak kullanma yollarından biri ise âyetlerin iktibas edilmesidir. Âyetler, mealen olduğu gibi lafzî olarak da iktibas edilebilmektedir. Divan edebiyatının en verimli dönemlerinden biri 16. yüzyıldır. Bu yüzyılda pek çok divan şairi divan tertip etmiş ve divan edebiyatının öne çıkan şairleri arasında yer almıştır. Çalışmamızda 16. yüzyılı temsilen 30 divan şairinin Türkçe divanı incelenmiş ve divanlarda yer alan lafzî âyet iktibasları belirlenmiştir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde divan şairlerinin divanlarında iktibas ettikleri âyetlere yer verilmiştir. Çalışmamızda âyetlerin sıralanışında Kur'an-ı Kerim'deki tertip esas alınmıştır. Şairlerin iktibas ettikleri âyetin önce tam metni, daha sonra meali verilmiş ve bu âyeti iktibas eden şairlerden örnekler incelenmiştir. Âyet iktibasının fazla olduğu durumlarda genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ardından âyetin hangi divanlarda, hangi nazım şekillerinde, kaç kere iktibas edildiğini gösteren bir tablo verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde şairlerin divanlarında yer verdikleri sûre isimleri yine Kur'an-ı Kerim'deki sıralanış dikkate alınarak verilmiş, sûre isminin geçtiği şiirlerin incelemesi yapılmış ve âyetlerde olduğu gibi sûrelerin hangi divanda ve nazım biçiminde yer aldığını ve sayısını gösteren tabloya yer verilmiştir.

Âyetlerin kullanıldığı anlam daireleri, şairden şaire değişebildiği gibi farklı şairlerin aynı âyeti birbirine benzer anlam ilişkileri ile kullandığı da olmuştur. Bazı âyetler pek çok şair tarafından iktibas edildiği gibi, bazı âyetlerse sadece belirli divanlarda yer almıştır. Çok iktibas edilen veya aynı anlam dairesi içerisinde iktibas edilmiş olan âyetlerin sayıları tablolarda belirtilmiş, bir kısmı değerlendirmeye tabi tutulmuş, diğer örneklerin ise dipnotta ilgili divandaki yerleri belirtilmiştir.

Çalışmamızda bazı problemlerle karşılaştık. Divanlarda Latin harfli çevirisi olmayan kısımlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Şiirlerde yer alan Arapça veya Farsça beyitler çalışmaya dahil edilmiş, divan sonlarında divan içinde yer alan tamamı Farsça veya Arapça olan şiirler hariçte bırakılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de de yer alan fakat edat veya bağlaç görevinde kullanılan kelimeler veya âyete açık bir

gönderme yapılmadıkça Kur'an-ı Kerim'de yer alsa da bazı kelime veya kelime grupları iktibas olarak alınmamıştır. Divanlarda yer alan Arapça tamlama, iktibas edilen âyetin yazımı ile ilgili imla yanlışlıkları düzeltilerek çalışmaya dahil edilmiştir. Bazı divanlarda şiirlerde yer alan vezin bozuklukları düzeltilmemiş aynıyla çalışmaya dahil edilmiştir.

Öncelikle tez konumu tespit etmemde, gönlümde, birbirine hakkı tavsiye edenler zümresinde bildiğim, bu konuda çalışmayı öneren kıymetli hocam Doç.Dr.Dursun Ali Tökel'e, tezle ilgili tavsiyeleriyle çalışmamızın zenginleşmesini sağlayan hocam Halil İbrahim Haksever'e, özellikle çalışmamın her aşamasında Hz. Yakup'un Hz. Yusuf'a *Yâ Esefâ* nidâsını tez boyunca bakışlarıyla, sözleriyle hissettiren ve her daim bana manevi destek veren anneme, tezi titizlikle inceleyip okuyarak kontrol eden kardeşim Tuğba Saha'ya ve her anlamda beni sonuna kadar destekleyen aileme, tüm eksikliklerime rağmen benden ümitvar olan, tecrübesi, anlayışı ve mütebessim çehresiyle yolumu aydınlatmaya çalışan, "*İnsana ancak çalıştığıının karşılığı vardır.*" âyetini kendisinde gözlemlediğim, çalışma şevk ve heyecanımı artıran hocam Prof.Dr.Yavuz Bayram'a teşekkürü borç biliyorum.

Zübeyde Saha
Samsun-2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xix

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	1
3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi	2
4. Divan Edebiyatı ve Âyetler Konulu Yapılan Çalışmalar	2
5. Çalışmada Divanları İncelenen Şairler Hakkında	8

BİRİNCİ BÖLÜM

16.YÜZYIL TÜRKÇE DİVANLARINDA ÂYET İKTİBASLARI

1.1 FÂTİHÂ SÛRESİ.....	12
1.1.1 Fâtihâ Sûresi 1. Âyet.....	12
1.1.2 Fâtihâ Sûresi 2. Âyet.....	14
1.1.3 Fâtihâ Sûresi 6. Âyet.....	18
1.1.4 Fâtihâ Sûresi 7. Âyet.....	20
1.2 BAKARA SÛRESİ.....	20
1.2.1 Bakara Sûresi 1. Âyet	20
1.2.2 Bakara Sûresi 2. Âyet	22
1.2.3 Bakara Sûresi 31. Âyet	23
1.2.4 Bakara Sûresi 32. Âyet	26
1.2.5 Bakara Sûresi 69. Âyet	27
1.2.6 Bakara Sûresi 91. Âyet	28
1.2.7 Bakara Sûresi 97. Âyet	29
1.2.8 Bakara Sûresi 115. Âyet	29
1.2.9 Bakara Sûresi 117. Âyet	32
1.2.10 Bakara Sûresi 123. Âyet.....	34
1.2.11 Bakara Sûresi 127. Âyet.....	35
1.2.12 Bakara Sûresi 138. Âyet.....	37
1.2.13 Bakara Sûresi 156. Âyet.....	37
1.2.14 Bakara Sûresi 164. Âyet.....	38
1.2.15 Bakara Sûresi 173. Âyet.....	38
1.2.16 Bakara Sûresi 177. Âyet.....	39
1.2.17 Bakara Sûresi 178. Âyet.....	40
1.2.18 Bakara Sûresi 190. Âyet.....	40
1.2.19 Bakara Sûresi 201. Âyet.....	42
1.2.20 Bakara Sûresi 202. Âyet.....	42
1.2.21 Bakara Sûresi 259. Âyet.....	43
1.2.22 Bakara Sûresi 277. Âyet.....	44

1.2.23	Bakara Sûresi 285. Âyet.....	45
1.2.24	Bakara Sûresi 286. Âyet.....	45
1.3	ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ	46
1.3.1	Âl-i İmrân Sûresi 12. Âyet.....	46
1.3.2	Âl-i İmrân Sûresi 13. Âyet.....	47
1.3.3	Âl-i İmrân Sûresi 15. Âyet.....	50
1.3.4	Âl-i İmrân Sûresi 16. Âyet.....	51
1.3.5	Âl-i İmrân Sûresi 17. Âyet.....	51
1.3.6	Âl-i İmrân Sûresi 18. Âyet.....	52
1.3.7	Âl-i İmran Sûresi 26. Âyet.....	52
1.3.8	Âl-i İmrân Sûresi 27. Âyet.....	53
1.3.9	Âl-i İmrân Sûresi 38. Âyet.....	53
1.3.10	Âl-i İmrân Sûresi 51. Âyet.....	54
1.3.11	Âl-i İmrân Sûresi 77. Âyet.....	55
1.3.12	Âl-i İmrân Sûresi 92. Âyet.....	55
1.3.13	Âl-i İmrân Sûresi 103. Âyet.....	56
1.3.14	Âl-i İmrân Sûresi 137. Âyet.....	57
1.3.15	Âl-i İmrân Sûresi 146. Âyet.....	58
1.3.16	Âl-i İmrân Sûresi 156. Âyet.....	59
1.3.17	Âl-i İmrân Sûresi 173. Âyet.....	59
1.3.18	Âl-i İmrân Sûresi 193. Âyet.....	60
1.4	NİSÂ SÛRESİ	60
1.4.1	Nisâ Sûresi 26. Âyet.....	60
1.4.2	Nisâ Sûresi 69. Âyet.....	61
1.4.3	Nisâ Sûresi 78. Âyet.....	62
1.4.4	Nisâ Sûresi 81. Âyet.....	62
1.4.5	Nisâ Sûresi 114. Âyet.....	63
1.4.6	Nisâ Sûresi 128. Âyet.....	64
1.4.7	Nisâ Sûresi 171. Âyet.....	64
1.5	MÂİDE SÛRESİ	65
1.5.1	Mâide Sûresi 14. Âyet.....	65
1.5.2	Mâide Sûresi 54. Âyet.....	66
1.5.3	Mâide Sûresi 109. Âyet.....	67
1.5.4	Mâide Sûresi 110. Âyet.....	68
1.6	EN'ÂM SÛRESİ	70
1.6.1	En'âm Sûresi 1. Âyet.....	70
1.6.2	En'âm Sûresi 13. Âyet.....	71
1.6.3	En'âm Sûresi 23. Âyet.....	72
1.6.4	En'âm Sûresi 32. Âyet.....	72
1.6.5	En'âm Sûresi 59. Âyet.....	73
1.6.6	En'âm Sûresi 71. Âyet.....	74
1.6.7	En'âm Sûresi 73. Âyet.....	75
1.6.8	En'âm Sûresi 76. Âyet.....	75
1.6.9	En'âm Sûresi 79. Âyet.....	77

1.6.10	En'âm Sûresi 95. Âyet	78
1.6.11	En'âm Sûresi 96. Âyet	78
1.6.12	En'âm Sûresi 102. Âyet	79
1.6.13	En'âm Sûresi 103. Âyet	80
1.6.14	En'âm Sûresi 127. Âyet	81
1.7	A'RÂF SÛRESİ	83
1.7.1	A'râf Sûresi 11. Âyet	83
1.7.2	A'râf Sûresi 12. Âyet	83
1.7.3	A'râf Sûresi 31. Âyet	84
1.7.4	A'râf Sûresi 89. Âyet	85
1.7.5	A'râf Sûresi 108. Âyet	85
1.7.6	A'râf Sûresi 128. Âyet	87
1.7.7	A'râf Sûresi 143. Âyet	88
1.7.8	A'râf Sûresi 151. Âyet	90
1.7.9	A'râf Sûresi 172. Âyet	90
1.7.10	A'râf Sûresi 179. Âyet	94
1.7.11	A'râf Sûresi 180. Âyet	95
1.8	ENFÂL SÛRESİ	95
1.8.1	Enfâl Sûresi 17. Âyet	95
1.8.2	Enfâl Sûresi 30. Âyet	96
1.9	TEVBE SÛRESİ	97
1.9.1	Tevbe Sûresi 40. Âyet	97
1.9.2	Tevbe Sûresi 82. Âyet	98
1.9.3	Tevbe Sûresi 87. Âyet	98
1.9.4	Tevbe Sûresi 114. Âyet	99
1.9.5	Tevbe Sûresi 120. Âyet	99
1.9.6	Tevbe Sûresi 129. Âyet	100
1.10	YÛNUS SÛRESİ	101
1.10.1	Yûnus Sûresi 3. Âyet	101
1.11	HÛD SÛRESİ	101
1.11.1	Hûd Sûresi 56. Âyet	101
1.11.2	Hûd Sûresi 90. Âyet	102
1.11.3	Hûd Sûresi 96. Âyet	102
1.11.4	Hûd Sûresi 107. Âyet	103
1.11.5	Hûd Sûresi 112. Âyet	103
1.12	YÛSUF SÛRESİ	104
1.12.1	Yûsuf Sûresi 3. Âyet	104
1.12.2	Yûsuf Sûresi 84. Âyet	105
1.12.3	Yûsuf Sûresi 87. Âyet	105
1.12.4	Yûsuf Sûresi 108. Âyet	106
1.13	RA'D SÛRESİ	107
1.13.1	Ra'd Sûresi 23. Âyet	107
1.13.2	Ra'd Sûresi 29. Âyet	107
1.13.3	Ra'd Sûresi 30. Âyet	108

1.13.4	Ra'd Sûresi 39. Âyet	109
1.13.5	Ra'd Sûresi 43. Âyet	110
1.14	İBRÂHÎM SÛRESİ	111
1.14.1	İbrâhîm Sûresi 18. Âyet	111
1.14.2	İbrâhîm Sûresi 22. Âyet	112
1.14.3	İbrâhîm Sûresi 27. Âyet	113
1.14.4	İbrâhîm Sûresi 41. Âyet	113
1.14.5	İbrâhîm Sûresi 44. Âyet	114
1.15	HİCR SÛRESİ	114
1.15.1	Hicr Sûresi 1. Âyet	114
1.15.2	Hicr Sûresi 72. Âyet	115
1.15.3	Hicr Sûresi 87. Âyet	116
1.15.4	Hicr Sûresi 99. Âyet	117
1.16	NAHL SÛRESİ	118
1.16.1	Nahl Sûresi 8. Âyet	118
1.16.2	Nahl Sûresi 31. Âyet	119
1.16.3	Nahl Sûresi 68. Âyet	119
1.16.4	Nahl Sûresi 69. Âyet	120
1.16.5	Nahl Sûresi 77. Âyet	121
1.16.6	Nahl Sûresi 90. Âyet	122
1.17	İSRÂ SÛRESİ	122
1.17.1	İsrâ Sûresi 1. Âyet	122
1.17.2	İsrâ Sûresi 3. Âyet	125
1.17.3	İsrâ Sûresi 16. Âyet	125
1.17.4	İsrâ Sûresi 19. Âyet	126
1.17.5	İsrâ Sûresi 34. Âyet	127
1.17.6	İsrâ Sûresi 70. Âyet	128
1.17.7	İsrâ Sûresi 74. Âyet	129
1.17.8	İsrâ Sûresi 79. Âyet	130
1.18	KEHF SÛRESİ	130
1.18.1	Kehf Sûresi 14. Âyet	130
1.18.2	Kehf Sûresi 23. Âyet	131
1.18.3	Kehf Sûresi 31. Âyet	131
1.18.4	Kehf Sûresi 39. Âyet	133
1.18.5	Kehf Sûresi 57. Âyet	134
1.18.6	Kehf Sûresi 65. Âyet	135
1.19	MERYEM SÛRESİ	136
1.19.1	Meryem Sûresi 97. Âyet	136
1.20	TÂHÂ SÛRESİ	136
1.20.1	Tâhâ Sûresi 1. Âyet	136
1.20.2	Tâhâ Sûresi 4. Âyet	137
1.20.3	Tâhâ Sûresi 5. Âyet	138
1.20.4	Tâhâ Sûresi 10. Âyet	139
1.20.5	Tâhâ Sûresi 14. Âyet	140

1.20.6	Tâhâ Sûresi 26. Âyet.....	140
1.20.7	Tâhâ Sûresi 40. Âyet.....	141
1.20.8	Tâhâ Sûresi 47. Âyet.....	141
1.20.9	Tâhâ Sûresi 68. Âyet.....	142
1.20.10	Tâhâ Sûresi 114. Âyet.....	143
1.21	ENBİYÂ SÛRESİ	143
1.21.1	Enbiyâ Sûresi 23. Âyet.....	143
1.21.2	Enbiyâ Sûresi 30. Âyet.....	144
1.21.3	Enbiyâ Sûresi 33. Âyet.....	145
1.21.4	Enbiyâ Sûresi 35. Âyet.....	146
1.21.5	Enbiyâ Sûresi 69. Âyet.....	146
1.21.6	Enbiyâ Sûresi 91. Âyet.....	147
1.21.7	Enbiyâ Sûresi 107. Âyet.....	147
1.22	HAC SÛRESİ.....	149
1.22.1	Hac Sûresi 6. Âyet.....	149
1.22.2	Hac Sûresi 7. Âyet.....	150
1.22.3	Hac Sûresi 15. Âyet.....	150
1.22.4	Hac Sûresi 16. Âyet.....	151
1.22.5	Hac Sûresi 27. Âyet.....	152
1.23	MÜ' MİNÛN SÛRESİ	152
1.23.1	Mü'minûn Sûresi 14. Âyet.....	152
1.23.2	Mü'minûn Sûresi 27. Âyet.....	153
1.23.3	Mü'minûn Sûresi 29. Âyet.....	153
1.23.4	Mü'minûn Sûresi 75. Âyet.....	154
1.23.5	Mü'minûn Sûresi 86. Âyet.....	154
1.24	NÛR SÛRESİ	155
1.24.1	Nûr Sûresi 26. Âyet.....	155
1.24.2	Nûr Sûresi 35. Âyet.....	155
1.24.3	Nûr Sûresi 36. Âyet.....	159
1.25	FURKÂN SÛRESİ	160
1.25.1	Furkân Sûresi 2. Âyet.....	160
1.25.2	Furkân Sûresi 16. Âyet.....	161
1.25.3	Furkân Sûresi 23. Âyet.....	161
1.25.4	Furkân Sûresi 45. Âyet.....	162
1.25.5	Furkân Sûresi 48. Âyet.....	163
1.25.6	Furkân Sûresi 53. Âyet.....	163
1.25.7	Furkân Sûresi 74. Âyet.....	164
1.26	ŞU'ARÂ SÛRESİ.....	165
1.26.1	Şu'arâ Sûresi 1. Âyet.....	165
1.26.2	Şu'arâ Sûresi 83. Âyet.....	165
1.26.3	Şu'arâ Sûresi 88. Âyet.....	166
1.26.4	Şuarâ Sûresi 89. Âyet.....	166
1.26.5	Şu'arâ Sûresi 126. Âyet.....	167
1.26.6	Şu'arâ Sûresi 224. Âyet.....	168

1.26.7	Şu'arâ Sûresi 225. Âyet.....	168
1.27	NEML SÛRESİ	169
1.27.1	Neml Sûresi 16. Âyet	169
1.27.2	Neml Sûresi 21. Âyet	169
1.27.3	Neml Sûresi 30. Âyet	170
1.28	KASAS SÛRESİ	170
1.28.1	Kasas Sûresi 16. Âyet	170
1.28.2	Kasas Sûresi 30. Âyet	171
1.28.3	Kasas Sûresi 70. Âyet	172
1.28.4	Kasas Sûresi 88. Âyet	173
1.29	RÛM SÛRESİ	173
1.29.1	Rûm Sûresi 48. Âyet	173
1.29.2	Rûm Sûresi 50. Âyet	174
1.30	LOKMÂN SÛRESİ.....	175
1.30.1	Lokmân Sûresi 8. Âyet.....	175
1.30.2	Lokmân Sûresi 22. Âyet.....	176
1.31	SECDE SÛRESİ.....	177
1.31.1	Secde Sûresi 11. Âyet	177
1.32	AHZÂB SÛRESİ.....	178
1.32.1	Ahzâb Sûresi 4. Âyet.....	178
1.32.2	Ahzâb Sûresi 43. Âyet.....	179
1.33	FÂTİR SÛRESİ.....	179
1.33.1	Fâtır Sûresi 1. Âyet	179
1.33.2	Fâtır Sûresi 9. Âyet	180
1.33.3	Fâtır Sûresi 34. Âyet	181
1.34	YÂSÎN SÛRESİ	181
1.34.1	Yâsîn Sûresi 1. Âyet.....	181
1.34.2	Yâsîn Sûresi 11. Âyet.....	182
1.34.3	Yâsîn Sûresi 20. Âyet.....	183
1.34.4	Yâsîn Sûresi 58. Âyet.....	184
1.34.5	Yâsîn Sûresi 59. Âyet.....	184
1.34.6	Yâsîn Sûresi 69. Âyet.....	185
1.34.7	Yâsîn Sûresi 70. Âyet.....	186
1.34.8	Yâsîn Sûresi 78. Âyet.....	186
1.35	SÂFFÂT SÛRESİ.....	187
1.35.1	Sâffât Sûresi 15. Âyet	187
1.35.2	Sâffât Sûresi 45. Âyet	188
1.35.3	Sâffât Sûresi 46. Âyet	189
1.35.4	Sâffât Sûresi 88. Âyet	189
1.35.5	Sâffât Sûresi 102. Âyet	190
1.35.6	Sâffât Sûresi 166. Âyet	190
1.36	SÂD SÛRESİ	191
1.36.1	Sâd Sûresi 1. Âyet.....	191
1.36.2	Sâd Sûresi 4. Âyet.....	192

1.36.3	Sâd Sûresi 16. Âyet.....	192
1.36.4	Sâd Sûresi 20. Âyet.....	193
1.36.5	Sâd Sûresi 22. Âyet.....	194
1.36.6	Sâd Sûresi 50. Âyet.....	194
1.36.7	Sâd Sûresi 72. Âyet.....	195
1.36.8	Sâd Sûresi 81. Âyet.....	196
1.37	ZÜMER SÛRESİ	197
1.37.1	Zümer Sûresi 10. Âyet	197
1.37.2	Zümer Sûresi 53. Âyet	197
1.37.3	Zümer Sûresi 73. Âyet	198
1.38	MÜ'MİN SÛRESİ.....	200
1.38.1	Mü'min Sûresi 1. Âyet.....	200
1.38.2	Mü'min Sûresi 16. Âyet.....	201
1.38.3	Mü'min Sûresi 29. Âyet.....	202
1.38.4	Mü'min Sûresi 32. Âyet.....	202
1.38.5	Mü'min Sûresi 65. Âyet.....	203
1.39	FUSSİLET SÛRESİ	203
1.39.1	Fussilet Sûresi 49. Âyet	203
1.40	ŞÛRÂ SÛRESİ.....	204
1.40.1	Şûrâ Sûresi 2. Âyet.....	204
1.40.2	Şûrâ Sûresi 4. Âyet.....	204
1.40.3	Şûrâ Sûresi 45. Âyet.....	205
1.40.4	Şûrâ Sûresi 52. Âyet.....	205
1.41	ZUHRUF SÛRESİ	206
1.41.1	Zuhruf Suresi 32. Âyet.....	206
1.41.2	Zuhruf Sûresi 38. Âyet.....	207
1.42	DUHÂN SÛRESİ	208
1.42.1	Duhân Sûresi 10. Âyet	208
1.42.2	Duhân Sûresi 16. Âyet	208
1.43	AHKÂF SÛRESİ.....	209
1.43.1	Ahkâf Sûresi 9. Âyet.....	209
1.43.2	Ahkâf Sûresi 33. Âyet.....	209
1.44	FETİH SÛRESİ	210
1.44.1	Fetih Sûresi 1. Âyet.....	210
1.44.2	Fetih Sûresi 10. Âyet.....	211
1.44.3	Fetih Sûresi 15. Âyet.....	212
1.44.4	Fetih Sûresi 29. Âyet.....	213
1.45	KÂF SÛRESİ	213
1.45.1	Kâf Sûresi 1. Âyet.....	213
1.45.2	Kâf Sûresi 16. Âyet.....	214
1.45.3	Kâf Sûresi 22. Âyet.....	215
1.45.4	Kâf Sûresi 30. Âyet.....	215
1.46	ZÂRİYÂT SÛRESİ.....	216
1.46.1	Zâriyât Sûresi 41. Âyet	216

1.46.2	Zâriyât Sûresi 56. Âyet	216
1.47	TÛR SÛRESİ	217
1.47.1	Tûr Sûresi 3. Âyet	217
1.47.2	Tûr Sûresi 5. Âyet	218
1.48	NECM SÛRESİ	219
1.48.1	Necm Sûresi 1. Âyet	219
1.48.2	Necm Sûresi 2. Âyet	220
1.48.3	Necm Sûresi 3. Âyet	220
1.48.4	Necm Sûresi 4. Âyet	221
1.48.5	Necm Sûresi 8. Âyet	222
1.48.6	Necm Sûresi 9. Âyet	223
1.48.7	Necm Sûresi 10. Âyet	226
1.48.8	Necm Sûresi 11. Âyet	227
1.48.9	Necm Sûresi 14. Âyet	228
1.48.10	Necm Sûresi 15. Âyet	229
1.48.11	Necm Sûresi 17. Âyet	232
1.48.12	Necm Sûresi 18. Âyet	233
1.48.13	Necm Sûresi 30. Âyet	234
1.48.14	Necm Sûresi 39. Âyet	234
1.49	KAMER SÛRESİ	235
1.49.1	Kamer Sûresi 1. Âyet	235
1.49.2	Kamer Sûresi 46. Âyet	236
1.50	RAHMÂN SÛRESİ	237
1.50.1	Rahmân Sûresi 1. Âyet	237
1.50.2	Rahmân Sûresi 2. Âyet	238
1.50.3	Rahmân Sûresi 24. Âyet	239
1.50.4	Rahmân Sûresi 26. Âyet	239
1.50.5	Rahmân Sûresi 27. Âyet	240
1.50.6	Rahmân Sûresi 29. Âyet	240
1.50.7	Rahmân Sûresi 41. Âyet	241
1.50.8	Rahmân Sûresi 50. Âyet	241
1.50.9	Rahmân Sûresi 78. Âyet	242
1.51	VÂKİ'A SÛRESİ	243
1.51.1	Vâkı'a Sûresi 17. Âyet	243
1.51.2	Vâkı'a Sûresi 22. Âyet	243
1.51.3	Vâkı'a Sûresi 23. Âyet	244
1.51.4	Vâkı'a Sûresi 79. Âyet	245
1.51.5	Vâkı'a Sûresi 91. Âyet	245
1.51.6	Vâkı'a Sûresi 95. Âyet	246
1.52	HADÎD SÛRESİ	247
1.52.1	Hadîd Sûresi 3. Âyet	247
1.52.2	Hadîd Sûresi 17. Âyet	247
1.52.3	Hadîd Sûresi 21. Âyet	248
1.53	MÛCÂDELE SÛRESİ	248

1.53.1	Mücâdele Sûresi 13. Âyet	248
1.54	HAŞR SÛRESİ.....	250
1.54.1	Haşr Sûresi 22. Âyet	250
1.55	SAFF SÛRESİ.....	251
1.55.1	Saff Sûresi 13. Âyet	251
1.56	CUM'A SÛRESİ.....	253
1.56.1	Cum'a Sûresi 9. Âyet.....	253
1.57	MÜNÂFİKÛN SÛRESİ.....	253
1.57.1	Münâfikûn Sûresi 8. Âyet	253
1.58	TEĞÂBUN SÛRESİ	254
1.58.1	Teğâbun Sûresi 3. Âyet.....	254
1.59	TALÂK SÛRESİ.....	254
1.59.1	Talâk Sûresi 7. Âyet.....	254
1.59.2	Talâk Sûresi 8. Âyet.....	255
1.59.3	Talâk Sûresi 10. Âyet.....	256
1.60	TAHRÎM SÛRESİ.....	257
1.60.1	Tahrîm Sûresi 8. Âyet	257
1.61	MÛLK SÛRESİ.....	258
1.61.1	Mülk Sûresi 1. Âyet	258
1.61.2	Mülk Sûresi 2. Âyet	259
1.61.3	Mülk Sûresi 30. Âyet	259
1.62	KALEM SÛRESİ	260
1.62.1	Kalem Sûresi 1. Âyet	260
1.62.2	Kalem Sûresi 4. Âyet	262
1.62.3	Kalem Sûresi 48. Âyet	262
1.63	HÂKKA SÛRESİ.....	263
1.63.1	Hâkka Sûresi 33. Âyet.....	263
1.64	ME'ÂRİC SÛRESİ.....	263
1.64.1	Me'âric Sûresi 5. Âyet	263
1.65	CİN SÛRESİ.....	264
1.65.1	Cin Sûresi 1. Âyet	264
1.65.2	Cin Sûresi 26. Âyet	265
1.66	MÜZZEMMİL SÛRESİ.....	265
1.66.1	Müzzemmil Sûresi 20. Âyet.....	265
1.67	MÜDDESSİR SÛRESİ	266
1.67.1	Müddessir Sûresi 1. Âyet	266
1.67.2	Müddessir Sûresi 2. Âyet	267
1.67.3	Müddessir Sûresi 3. Âyet	267
1.67.4	Müddessir Sûresi 4. Âyet	268
1.68	KİYÂME SÛRESİ	269
1.68.1	Kiyâme Sûresi 10. Âyet	269
1.69	İNSÂN SÛRESİ.....	269
1.69.1	İnsân Sûresi 5. Âyet	269
1.69.2	İnsan Sûresi 18. Âyet	270

1.69.3	İnsân Sûresi 21. Âyet	270
1.70	NEBE SÛRESİ	271
1.70.1	Nebe Sûresi 40. Âyet.....	271
1.71	NÂZİ'ÂT SÛRESİ	273
1.71.1	Nâzi'ât Sûresi 1. Âyet	273
1.71.2	Nâzi'ât Sûresi 2. Âyet	273
1.71.3	Nâzi'ât Sûresi 20. Âyet	274
1.71.4	Nâzi'ât Sûresi 40. Âyet	276
1.72	TEKVÎR SÛRESİ.....	276
1.72.1	Tekvîr Sûresi 28. Âyet	276
1.73	İNFİTÂR SÛRESİ.....	277
1.73.1	İnfîtâr Sûresi 11. Âyet.....	277
1.74	MUTAFFİFÎN SÛRESİ	278
1.74.1	Mutaffifîn Sûresi 18. Âyet	278
1.74.2	Mutaffifîn Sûresi 25. Âyet	278
1.74.3	Mutaffifîn Sûresi 26. Âyet	279
1.75	İNŞİKÂK SÛRESİ.....	280
1.75.1	İnşikâk Sûresi 8. Âyet	280
1.76	BURÛC SÛRESİ.....	280
1.76.1	Burûc Sûresi 1. Âyet	280
1.76.2	Burûc Sûresi 5. Âyet	281
1.76.3	Burûc Sûresi 11. Âyet	281
1.77	TÂRIK SÛRESİ	282
1.77.1	Târık Sûresi 6. Âyet	282
1.78	FECR SÛRESİ	282
1.78.1	Fecr Sûresi 1. Âyet.....	282
1.78.2	Fecr Sûresi 2. Âyet.....	283
1.78.3	Fecr Sûresi 3. Âyet.....	283
1.78.4	Fecr Sûresi 28. Âyet.....	284
1.79	ŞEMS SÛRESİ	284
1.79.1	Şems Sûresi 1. Âyet	284
1.80	LEYL SÛRESİ	286
1.80.1	Leyl Sûresi 1. Âyet.....	286
1.81	DUHÂ SÛRESİ.....	288
1.81.1	Duhâ Sûresi 1. Âyet	288
1.81.2	Duhâ Sûresi 2. Âyet	289
1.82	İNŞİRÂH SÛRESİ	290
1.82.1	İnşirâh Sûresi 1. Âyet.....	290
1.82.2	İnşirâh Sûresi 2. Âyet.....	291
1.82.3	İnşirâh Sûresi 6. Âyet.....	292
1.83	TÎN SÛRESİ.....	293
1.83.1	Tîn Sûresi 4. Âyet	293
1.84	ALAK SÛRESİ	295
1.84.1	Alak Sûresi 1. Âyet	295

1.84.2	Alak Sûresi 5. Âyet	296
1.84.3	Alak Sûresi 19. Âyet	297
1.85	KADRSÛRESİ	297
1.85.1	Kadr Sûresi 1. Âyet	297
1.85.2	Kadr Sûresi 4. Âyet	299
1.85.3	Kadr Sûresi 5. Âyet	299
1.86	BEYYİNE SÛRESİ	300
1.86.1	Beyyine Sûresi 1. Âyet	300
1.86.2	Beyyine Sûresi 8. Âyet	301
1.87	ÂDİYÂT SÛRESİ	301
1.87.1	Âdiyât Sûresi 1. Âyet	301
1.87.2	Âdiyât Sûresi 10. Âyet	302
1.88	KÂRİ'Â SÛRESİ	303
1.88.1	Kâri'â Sûresi 9. Âyet	303
1.89	TEKÂSÜR SÛRESİ	303
1.89.1	Tekâsür Sûresi 7. Âyet	303
1.90	HÜMEZE SÛRESİ	305
1.90.1	Hümeze Sûresi 1. Âyet	305
1.90.2	Hümeze Sûresi 2. Âyet	306
1.90.3	Hümeze Sûresi 3. Âyet	306
1.91	KEVSER SÛRESİ	307
1.91.1	Kevser Sûresi 1. Âyet	307
1.92	NASR SÛRESİ	307
1.92.1	Nasr Sûresi 1. Âyet	307
1.93	TEBBET SÛRESİ	308
1.93.1	Tebbet Sûresi 1. Âyet	308
1.93.2	Tebbet Sûresi 4. Âyet	308
1.94	İHLÂS SÛRESİ	309
1.94.1	İhlâs Sûresi 1. Âyet	309
1.94.2	İhlâs Sûresi 2. Âyet	311
1.94.3	İhlâs Sûresi 3. Âyet	311
1.94.4	İhlâs Sûresi 4. Âyet	313
1.95	FELÂK SÛRESİ	314
1.95.1	Felâk Sûresi 2. Âyet	314
1.96	NÂS SÛRESİ	314
1.96.1	Nâs Sûresi 3. Âyet	314
1.96.2	Nâs Sûresi 4. Âyet	315
1.96.3	Nâs Sûresi 5. Âyet	316
1.96.4	Nâs Sûresi 6. Âyet	316

İKİNCİ BÖLÜM

16. YÜZYIL TÜRKÇE DÎVÂNLARINDA SÛRE İSİMLERİ

2.1	FÂTİHÂ SÛRESİ	318
2.2	EN'AM SÛRESİ	319

2.3	YÛSUF SÛRESİ.....	319
2.4	TÂHÂ SÛRESİ.....	320
2.5	NÛR SÛRESİ.....	320
2.6	NEML SÛRESİ	322
2.7	YÂSİN SÛRESİ.....	322
2.8	SÂD SÛRESİ.....	323
2.9	DUHÂN SÛRESİ.....	323
2.10	FETİH SÛRESİ	325
2.11	TÛR SÛRESİ.....	325
2.12	KALEM (NÛN) SÛRESİ	326
2.13	ŞEMS SÛRESİ.....	326
2.14	LEYL SÛRESİ	328
2.15	DUHÂ SÛRESİ.....	328
2.16	ASR SÛRESİ	329
2.17	KEVSER SÛRESİ.....	330
2.18	TEBBET SÛRESİ	331
2.19	İHLÂS SÛRESİ	331
	SONUÇ.....	334
	KAYNAKÇA.....	352
	ÖZGEÇMİŞ	357

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Dib.	: Dîbâce
Ed.	: Editör
G.	: Gazel
K.	: Kaside
Kıt.	: Kıta
Mes.	: Mesnevi
Muh.	: Muhammes
Mus.	: Musammat
Mur.	: Murabba
Müf.	: Müfred
Müsem.	: Müsemmen
Müsed.	: Müseddes
Tah.	: Tahmis
Tcb.	: Terci-i bend
Tkb.	: Terkib-i bend
Rub.	: Rubai
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Vars.	: Varsağı
Yay.	: Yayınları
y.y.l.t	: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi
y.m.t.	: Yayınlanmamış mezuniyet tezi

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Divan edebiyatının en temel kaynaklarından biri Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an-ı Kerim'in Divan şiirinde yer alması da çeşitli yöntemlerle gerçekleşmektedir. Bunlardan biri de âyetlerin iktibas edilmesidir. Divan şiirinin önemli bir zaman dilimi olan 16 yüzyılda meydana getirilmiş otuz divan âyet ve sûre iktibasları yönüyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İncelemeye alınan divanlar, Âhî, Âmrî, Âşık Çelebi, Bağdatlı Rûhî, Bâkî, Bâlî, Behiştî, Celîlî, Cinânî, Emrî, Fuzûlî, Gelibolulu Âlî, Gelibolulu Sun'î, Hayâlî, Hayretî, Helâkî, Hüdâyî, Kâdî, Muhyî, Muhibbî, Murâdî, Nâtıkî, Nev'î, Revânî, Sehâbî, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Ümîdî, Yakînî, Za'îfi tarafından meydana getirilmiştir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Divan edebiyatının beslendiği pek çok zengin kaynak vardır. Bunlardan en önemlisi ve ilki Kur'an-ı Kerim'dir. "Kur'ân, Eski Türk Edebiyatının şekle ait birtakım özelliklerinden, muhtevasına ve bazı türlerin ortaya çıkışına kadar, hemen her alanda temel kaynak olmuştur."¹ "O devrin kültür ve bilim hayatı da esâsen bu kaynaktan yararlanmıştı."² Devri çepeçevre kuşatan bu zengin kaynaktan divan şairleri de etkilenmiş ve o hayatın tam da içinde olan şairler bu kaynaktan istifade etmişlerdir. "Kur'an ve hadis eski şairlerin bol bol istifade ettikleri bir hazinedir; ilham kaynağıdır."³ Divanlarda Kur'anî kaynaklar açık veya satır aralarında zemin olarak yer almıştır. "Şâirler pek çok hali ifade için Kur'an ayetlerini iktibas etmişlerdir. Dîbâcelerde şiirin fazileti ve şâirlerin yüceliği hakkında; şiirlerde sevgilinin evsafi hakkında pek çok âyet telmihen veya iktibâsen kullanılmıştır."⁴

Divan edebiyatında özellikle şiirde Kur'an'ın bu kadar önemli olması ve âyetlerin şiirlerde kendine yer bulması bu alanda çalışma yapmayı zorunlu kılmıştır. Divan edebiyatı ve kaynak olarak âyetlerin kullanımı konusunda yapılan

¹ Ahmet Mermer vd., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016, s.28.

² Ahmet Mermer vd., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, s.27.

³ Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 2017, s.103.

⁴ Dursun Ali Tökel, "Lâmiî-Zâde'nin Letâ'if'inde Ayetlerin Gündelik Hayatta Kullanımı", Bursalı Lâmi'î Çelebi ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri Kitabı, 15-16 Nisan 2011, (Editör: Bilal Kemikli-Süleyman Eroğlu), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yay., Bursa 2011, s.1.

araştırmalarsa konunun ehemmiyetine nispetle fazla değildir. Bazı akademik divan neşri veya tahlil çalışmaları içerisinde divanda yer alan âyetlere değinilmiş fakat bunlar çalışma içerisinde genelde kısa bir başlık teşkil etmiştir. Bu alanda çalışma yapılması Divan şiirinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu amaçla çalışma gerekli görülmüştür.

3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmada 16. Yüzyılda meydana getirilmiş otuz adet divan âyet iktibasları yönüyle incelenmiştir. Çalışmada divanları incelerken tarama yöntemiyle ele alınmış, daha sonra elde edilen sonuçlar değerlendirme yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sonuçlar sınıflandırmaya tabi tutularak sayısal bir sıralama ile değerlendirme yer almıştır.

4. Divan Edebiyatı ve Âyetler Konulu Yapılan Çalışmalar

Başlı başına Divan edebiyatı ile Kur'an ilişkisi merkeze alınarak yapılan çalışmalardan ilki Naci Sami Okçu'nun doçentlik tezi olarak 1982'de hazırlamış olduğu "*Divân Şiirine Kaynaklık Eden Âyetler*" isimli çalışmasıdır. Çalışmada divan edebiyatının her yüzyılını temsil eden -Ahmet Paşa, Fuzûlî, Bâkî, Kadı Burhaneddin, Şeyhülislam Yahya, Şeyh Galib gibi- toplam 12 divan şairinin divanları manen ve lafzî iktibas yönüyle incelemeye tabi tutulmuştur.⁵

1990 yılında Tahir Üzgör "*Türkçe Divan Dîbâceleri*" adlı 38 şairin divanından tertip ettiği 40dîbâce metnini muhteva açısından incelemeye geçmeden önce, şairlerin dîbâcelerde meramı ifade için âyetleri de kullanmaları münasebetiyle, dîbâcelerle ilgili şekil özelliklerine ve düzenlerine değinmiş, dîbâcelerde genel olarak âyet zikredişlerinin yer aldığını ifade etmiş ve bunu birkaç başlık altında açıklamış, hangi âyetlerin hangi anlam ilgileri ile kullanıldığı hakkında örnekler sunmuştur.⁶

1992'de Mehmet Yılmaz, "*Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*" isimli sözlük çalışmasında yüzlerce eseri taramıştır. Eserde, "İslâm'ın ana kaynakları olan Kur'an ve Hadis'ten yapılan aktarmalara yer verildiği gibi, bunların kaynaklarındaki yerleri de gösterilmiştir. Hadis olmadıkları halde hadis diye aktarılanlar özellikle

⁵ Belirtilen çalışma: Naci Sami Okçu, *Divân Şiirine Kaynaklık Eden Âyetler*, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum 1982.

⁶ Tahir Üzgör, *Türkçe Divân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.19.

belirtmiştir.”⁷ Sözlükte madde başlarında Latin harfli okunuşu ve parantez içinde eski harfli yazılışı da yer almıştır.

1993’te Metin Akkuş “*Divan Edebiyatında İktibas ve Şiirde Lafzî Âyet İktibasları Üzerine Bir Deneme*” adlı çalışmasında Divan şiirinde iktibasa değinmiş ve lafzî âyet iktibasları hakkında incelemelerde bulunmuştur.⁸

Bir divan içerisinde âyet iktibasları üzerine 2000 yılında inceleme yapan Abdülkerim Gülhan “*Hakani Mehmed Bey Divanı’nda Ayetlerden İktibaslar*” adlı makalesinde divanda âyet iktibasları bulunan beyitleri incelemeye tabi tutmuş, âyetlerin anlam dairesini belirlemiş ve şairin âyetleri kullanım sıklığını tespit etmiştir.⁹

Divan bazında âyet iktibaslarını ele alan makalelerden biri de Nülüfer Çelik tarafından oluşturulan “*Fuzûli’nin Türkçe Divanında Geçen Ayetler ve Yorumları*” adlı makalesidir.(2001) Çalışmada Fuzûlî divanında yer alan tam, kısmî iktibasların ve sûre isimlerinin yer verildiği şiirler incelenmiştir.¹⁰

Mustafa Uzun, “*Kur’ân ve Edebiyat*” adlı makalesinde(2001), edebiyata Kur’ân’ın hangi ilgilerle dahil olduğunu ifade ederken evvelâ Divan şiiri hakkında isimlendirmelerin de Kur’ân’la bağı olduğuna vurgu yapmış, Kur’ân’ın gerek peygamber kıssaları gerek sanatkarane söyleyiş açısından gerekse de âyet ve sûre ismini iktibas yoluyla en eski İslâmî eserlerden itibaren edebiyatı etkilediğine işaret etmiştir.¹¹

Mustafa Deniz tarafından mezuniyet tezi olarak hazırlanan (2002) “*Salih Baba Divanı’nda Dinî- Tasavvufî Şahsiyetler, Âyet ve Hadisler*” isimli çalışmanın ilk bölümünde peygamberler, dört halife ve velilere, ikinci bölümde ise divanda yer alan âyet ve hadislere yer verilmiş, âyet başlıkları altında divanda yer alan âyet iktibasları

⁷ Mehmet Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s.3.

⁸ Metin Akkuş, “Divan Edebiyatında İktibas ve Şiirde Lafzî Âyet İktibasları Üzerine Bir Deneme”, *Dergâh, Edebiyat, Sanat, Kültür Dergisi* VI(42), 1993.

⁹ Abdülkerim Gülhan, “Hakani Mehmed Bey Divanı’nda Ayetlerden İktibaslar”, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/ 4, 2000.

¹⁰ Nülüfer Çelik, “Fuzûli’nin Türkçe Divanında Geçen Ayetler ve Yorumları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, 2001, s.131-148.

¹¹ Mustafa Uzun, “Kur’an ve Edebiyat (Türk Edebiyatı)”, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları II*, İstanbul 2001, s. 21-38.

belirtmiştir.¹²

Muhammet Kuzubaş tarafından oluşturulan (2003) “*Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur’ân: Fuzûlî’nin Gazelleri Örneğiyle*” adlı makalede, Fuzûlî’nin gazellerinden hareketle âyetlerin kullanımını “Âyetlerin aynen alındığı, âyetlerin meallerinin kullanıldığı ve âyetlerin imâ yoluyla kullanıldığı beyitler” olarak üç başlık altında incelemiş, âyet iktibaslarını değerlendirmiştir.¹³

Zülfikar Güngör tarafından 1. Kur’ân Sempozyumu’nda sunulan (2006) “*Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur’ân-ı Kerim*” adlı tebliğde temel kaynak olarak Kur’an konusuna değinilmiş ardından Kur’an-ı Kerim’in Türk İslam edebiyatına etkilerini; tercüme ve tefsirlerin yazılması, Kur’an’ın getirdiği inanç, ibadet ve ahlak esaslarını açıklayan eserler yazılması, Kur’an’ı örnek alarak yeni dinî-edebî türlerde eserler yazılması, kısas-ı enbiyâ, Yusûf u Züleyhâlar, Hızır-nâmeler, Kur’an’ın edebi teşbih unsuru olarak kullanılması, Kur’an’ın dilimize soktuğu kelimeler, genel olarak Kur’an’ı tanıtan ve Besmele ile ilgili şiirler, başlıklarına değinmiştir. Devamında Kur’an âyetlerinin iktibas veya telmih yoluyla kullanımı başlığı altında da âyet iktibaslarına yer vermiştir.¹⁴

Ali Yılmaz “*Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı’nda Âyet ve Hadis İktibasları*” adlı bildirisinde Erzurumlu İbrahim Hakkı divanını âyet ve hadis iktibasları yönüyle incelemiştir.¹⁵

Mehmet Sarı, 2009 yılında “*Askerî Muhammed-Gülaboğlu-Dîvânı’nda Geçen Âyetler*” isimli makalesinde divanı incelemiş ve 59 adet âyetin iktibas edildiğini belirtmiş, çalışmanın devamında âyetler ve âyetlerin iktibas edildiği beyitleri sıralamıştır.¹⁶

Konuyla alakalı bir diğer çalışma Halil İbrahim Haksever tarafından I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu’nda (2009) sunulan “*Necatî*

¹² Mustafa Deniz, *Salih Baba Divanı’nda Dinî- Tasavvufî Şahsiyetler, Âyet ve Hadisler*, (y.m.t.), Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Lefkoşe, 2002.

¹³ Muhammet Kuzubaş, “Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Kur’ân: Fuzûlî’nin Gazelleri Örneğiyle”, *Diyanet İlmî Dergi*, 39/3, 2003.

¹⁴ Zülfikar Güngör, “Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur’ân-ı Kerim”, *İslâmî İlimler Dergisi I. Kur’an Sempozyumu*, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007, s. 178-188.

¹⁵ Ali Yılmaz, “Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı’nda Âyet ve Hadis İktibasları Çerçevesinde İşlenen Konular”, *İbrahim Hakkı ve Siiirt Uleması Sempozyumu Bildirileri*, 2008, s. 137-162.

¹⁶ Mehmet Sarı, *Askerî Muhammed-Gülaboğlu-Dîvânı’nda Geçen Âyetler*, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* S. 39, Erzurum, 2009, s. 631-650.

Dîvanında Ayetler” adlı bildiridir. Halil İbrahim Haksever’in, sonraki asırlarda klasik şiirimizde görülecek pek çok kavram, mazmun ve şiir malzemesinin ilk defa yer aldığını ifade ettiği 15. yüzyıl şairi Necatî Bey Divanı incelenerek önce iktibasların yer aldığı kısımlar, daha sonra telmih yoluyla âyete atıfta bulunulan kısımlar verilerek divanda âyetlerin verilmiş şekillerine ve kullanma sıklığına değinilmiştir. Çalışmanın sonucunda Necatî Bey’in Kuran kültürüne vakıf olduğu ifade edilmiştir.¹⁷

Hakan Yekbaş 2010’da yazdığı “*Divan Şiirinde Kur’an*” isimli makalede Kur’an’ın kaynak olarak kullanılma sebeplerine, Kur’an, edebiyat ve şiir ilişkisine değindikten sonra çeşitli başlıklar altında Kur’an’ın Divan edebiyatına etkilerini incelemiştir. Kur’ândaki sûre isimlerinin ve âyetlerin iktibas veya telmih yoluyla kullanılması adlı ilk başlık altında sûre isimlerinin veya âyetlerin iktibas edildiği divanlardan örnekler sunmuştur. Kur’an kıssalarının divan şiirine yansımaları adlı ikinci başlık altında Yusûf u Züleyhâlar, Süleymân-nâmeler, Halil-nâmeler, Hızır-nâmeler, Ashab-ı Kehf’e yer vermiş, Manzum ayet tercüme ve tefsirleri başlığı altında manzum tercüme ve tefsirlerle ilgili edebi türlerin oluştuğunu ifade etmiştir.¹⁸

İklima Gençdoğan tarafından 2010’da meydana getirilen “*Aziz Mahmud Hüdâyî Dîvânı’nda Dînî Muhtevâ*”adlı yüksek lisans tezinde, çalışmacı, Aziz Mahmud Hüdâyî dîvânını incelemiş, tezin birinci bölümünde Aziz Mahmud Hüdâyî’nin hayatı, ilmi ve edebi şahsiyeti, tarikatı ve eserlerine, ikinci bölümde de Din ve tasavvuf başlığı altında divanda yer alan âyet iktibaslarına yer verilmiştir.¹⁹

Harun Öğmüş, “*Kur’an’ın Osmanlı Şiirindeki Akisleri (Fuzûlî ve Şeyhülislâm Yahyâ’nın Gazelleri Çerçevesinde Bir Tetkik)*” isimli tebliğinde(2011) Kur’an ve Divan şiiri ilişkisini Fuzûlî ve Şeyhülislâm Yahyâ gazellerini temele alarak “Kur’an’ın Osmanlı Şiirindeki Tasavvufî Mezcolmuş Akisleri” ve “Kur’an’ın Osmanlı Şiirine Doğrudan Akisleri” adlarıyla iki başlıkta incelemiş, Kur’an ve tasavvuf boyutu ile Kur’an’ın telmih yoluyla manen, divan şiirine akislerini ele

¹⁷Halil İbrahim Haksever, “Necatî Dîvanında Ayetler”, *Kocaeli Üniversitesi. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu*, 2009, s. 223-232.

¹⁸ Hakan Yekbaş, “Divan Şiirinde Kuran”, *İstem*, S. 16, 2010, s.200-231.

¹⁹ İklima Gençdoğan, *Aziz Mahmud Hüdâyî Dîvânı’nda Dînî Muhtevâ*, (y.y.1.t.), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

almıştır.²⁰

Zülfikar Güngör'ün hazırladığı (2011) “*Gülzar-ı Manevi’de Ayet İktibasları Üzerine Değerlendirmeler*” adlı tebliğde, iktibas kavramı üzerinde durulduktan sonra İbrahim Tennûrî'nin *Gülzar-ı Manevi* adlı eserinde yer alan âyet iktibasları lafzî ve manevî iktibas adlı iki başlık altında incelenmiştir.²¹

Divan edebiyatı ve Kur'an bağlamında yapılan çalışmalardan biri de Dursun Ali Tökel'in “*Lâmiî-Zâde'nin Letâ'if'inde Ayetlerin Gündelik Hayatta Kullanımı*” başlıklı bildirisidir. (2011) Bildiride Lâmiî-Zâde Abdullah Çelebi'nin mizahi bir metin olan *Latifeler* adlı eseri, âyetlerin gündelik hayatta mizahi bir dille kullanımı açısından incelenmiştir. Dursun Ali Tökel, bildiride gündelik hayatta âyet kullanımını mizahi bir yönle dile getiren ilk kullanımlara yer vermesinin ardından *Letâif* adlı eserde Kur'an'ın gündelik hayatta kullanım amaçlarını bir tasnif denemesi yaparak hangi maksatlarla âyetlerin kullanımına yer verildiğini sekiz başlık altında örnek metinlerle destekleyerek ifade etmiş ve Kur'an-mizah ilişkisine vurgu yapmıştır.²²

Reyhan Keleş'in “*Sûzî Divanında Âyet ve Hadis Kullanımı*” adlı bildiride (2012), kaynak olarak Kur'an-ı Kerim'in Divan edebiyatında yerine değinilmiş, ardından ilk kısımda divanda bulunan âyetlere ve ilgili beyitlere, ikinci kısımda ise hadislerin iktibas edildiği kısımlara ve açıklamalarına yer verilmiştir.²³

Reyhan Keleş tarafından yapılan bir başka çalışma ise “*Alvarlı Hâce, Muhammed Lutfî'nin Divanı'nda Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları*” adlı çalışmadır.(2013) Çalışmada divanda yer alan âyet ve sûre isimlerinin iktibasları başlıklar halinde incelenmiş ardından hadis iktibaslarına yer verilmiştir.²⁴

Konumuzla alakalı bir diğer çalışma, Mehmet Temizkan'ın “*Mahtumkulu*

²⁰ Harun Ögmüş, “Kur'an'ın Osmanlı Şiirindeki Akisleri (Fuzûlî ve Şeyhülislâm Yahyâ'nın Gazelleri Çerçevesinde Bir Tetkik)”, *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları I*, İlim YaymaVakfı Yayınları, 2011, s. 349-362.

²¹ Zülfikar Güngör, “*Gülzar-ı Manevi’de Ayet İktibasları Üzerine Değerlendirmeler*”, *İbrahim Tennuri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2011, s. 238-247.

²² Dursun Ali Tökel, “*Lâmiî-Zâde'nin Letâ'if'inde Ayetlerin Gündelik Hayatta Kullanımı*”, *Bursalı Lâmiî'î Çelebi ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, 2011, s.1.

²³ Reyhan Keleş, “*Sûzî Divanında Ayet ve Hadis Kullanımı*”, *Sivaslı Sûfî Şâir Ahmed Sûzî ve Dönemi*, 2012, s.151-173.

²⁴ Reyhan Keleş, “*Alvarlı Hâce, Muhammed Lutfî'nin Divanı'nda Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları*”, *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfî(Alvarlı Efe) Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 2013, s. 529-546.

Divanı'nda Geçen Âyetler Ve Süreler Üzerine Bir İnceleme” adlı yazısıdır.(2014) Çalışmada öncelikle edebiyatımızda sûre ve âyet kullanma geleneğine değinilmiş ardından divanda yer alan sûre isimleri ve âyet iktibaslarına yer verilen beyitler incelenmiştir.²⁵

Mustafa Güneş tarafından Bozok Sempozyumu'nda (2016) sunulan “*Yozgatlı Hüznî Dîvânı'nda Geçen Ayetler*” adlı bildiri de, öncelikle divan edebiyatının kaynakları arasında Kur'an-ı Kerim'in yerine değinilmiş, iktibas sanatı üzerinde durulmuş ardından XX. yüzyıl şairi Hüznî'nin divanında âyetlere yer verilen kısımlar incelenmiştir.²⁶

Konumuzla alakalı son zamanlarda yapılmış kapsamlı bir eser diyebileceğimiz çalışma Reyhan Keleş tarafından oluşturulan “*Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*” adlı eserdir. (2016) Çalışmada öncelikle iktibas kavramı incelenmiş ve çeşitleri örneklerle ifade edilmiş, ardından divan şiirinin 14, 15, 16, 17, 18 ve 19. yüzyıllarını temsil eden yirmi iki divan şairi tespit edilmiş; divanlar, âyet ve hadis iktibasları yönüyle incelenmiştir. Üç bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Kur'andaki sıralanış düzeniyle âyetler başlıklar halinde orijinal metin, meal ve divanlarda yer alan örnekler şeklinde dizayn edilmiştir. İkinci bölümde divanlarda yer alan sûre adlarına, üçüncü bölümde ise hadis iktibaslarına yer verilmiştir. İlk bölümde iki yüz doksan altı adet âyet iktibas, ikinci bölümde yirmi üç adet sûre ismi, üçüncü bölümde ise kırk iki adet hadis iktibasına yer verilmiştir.²⁷

2016 yılında Divan edebiyatı ve Kuran bağlamında yapılan çalışmalardan biri de Ömer Kara'nın “Divan Edebiyatının Dînî Kaynakları Fuzûlî'nin Tevhîd'i ve Neşâtî'nin Hilye-i Enbiyâ'sı” adlı çalışmasıdır. Çalışmada genel anlamda Fuzûlî ve Neşâtî'nin belirtilen eserlerinden hareketle Ömer Kara, kitabında;

“Bu iki eserin âyet, hadis ve İslamî ilimler alanındaki derinliğini; iktibâs ve telmîhlerle yaptıkları teolojik tartışmaların, sufistik açılımların, tarihsel verilerin kullanımıyla inşa yoğunluğunu göstermeye çalıştık. Öte yandan da şairlerinin dinî, ilmî ve kültürel zenginliklerini ortaya koymayı denemiş olduk. Bu çalışmayla, Dîvân Edebiyatı'nın Kur'anî ve nebevî rengini göstermeyi, İslamî ilimlerinin baskın etkisini vurgulamayı”

²⁵ Mehmet Temizkan, “Mahtumkulu Divanı'nda Geçen Ayetler ve Sürelerin Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 26-28 Mayıs 2014, s.487-501.

²⁶ Mustafa Güneş, “Yozgatlı Hüznî Dîvânı'nda Geçen Ayetler”, *1.Uluslararası Bozok Sempozyumu*, IV, 2016, s. 553-572.

²⁷ Reyhan Keleş, “*Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*”, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2016.

amaçladığını ifade etmektedir.²⁸

2017 yılında konu ile alakalı Araş. Gör. Gülistan Ekmekçi tarafından hazırlanan bir çalışma da “*Yunus Emre Divanı’nda Ayet ve Hadisler*” isimli makaledir. Makalede, divanda yer alan manen ve lafzî iktibaslara yer verilmiştir.²⁹

Konumuzla alakalı olarak yukarıda dile getirdiğimiz çalışmalar haricinde ulaşamadığımız çalışmalar olması muhtemeldir. Bu alanda yapılan çalışmalar arttıkça Divan şiirinin de tam anlamıyla anlaşılması kolaylaşacaktır.

5. Çalışmada Divanları İncelenen Şairler Hakkında

Çalışmamızda ele aldığımız 16. Yüzyıl, Divan edebiyatı açısından önemli bir zaman dilimidir. Divan edebiyatı ve Kur’an- âyet iktibası konusunda zengin malzeme barındıran bir dönemdir. Çünkü, “Önceki asırlarda kuruluş ve gelişme sürecini tamamlayan Divan edebiyatı için 16. asır, klasikleşme dönemidir. Başta padişahlar olmak üzere bütün devlet büyüklerinin edebiyata ve özellikle şiire önem vermeleri, şairleri, sanatkarları korumaları bu alanda yeni ve çok değerli eserlerin artışına sebep olur.”³⁰ Bu münbit ortamda başta devrin padişahlarından Muhibbî mahlasını kullanan Kanunî Sultan Süleymân ve ilimle meşguliyeti fazlaca olan Murâdî mahlaslı Sultan III. Murad dönemin önemli divan şairleri arasında yer almıştır. Devrin en önemli şairleri arasında divan şiirinin en lirik şairleri arasında sayılan Fuzûlî ve devrinde Sultanu’ş-şu’arâ unvanını alan Bâkî, “Divan şiirinin bütün inceliklerini bilen ve şiirlerinde bu güzellikleri ustaca sergileyen, aşkı, rindliği öne çıkaran Hayâlî, devrinde büyük ilgi gören, şiirlerini sade bir dille yazan Nev’î; sadece o meşhur terkib-i bendiyle bile büyük bir şöhretin sahibi olan Bağdatlı Rûhî”³¹ de 16. yüzyılın öne çıkan şairleridir. Vardar Yenicesi’nden rind-meşrep bir şair ve aynı zamanda bir sipahi olan Hayretî, kişiliğinin ve sanatının şekillenmesinde tasavvufun ağır bastığı yine Vardarlı bir şair olan Usûlî, Rumelili olan ve Bursa’ya yerleşerek kadılık gibi pekçok devlet görevinde bulunan, tezkire alanında önemli bir yeri olan ve nesirde olduğu kadar nazımda da maharet sahibi olan Âşık Çelebi³²,

²⁸ Ömer Kara, *Divan Edebiyatının Dînî Kaynakları Fuzûlî’nin Tevhîd’i ve Neşâtî’nin Hilye-i Enbiyâ’sı*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2016.

²⁹ Gülistan Ekmekçi, “Yunus Emre Divanı’nda Ayet ve Hadisler”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 62, 2017, s. 255-262.

³⁰Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016.

³¹ Canım, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, s.26.

³² Günay Kut, “Âşık Çelebi”, *TDVİA*, TDV Yay., III,1991,s. 549.(İslamansiklopedisi.info).

Yeniçeri ocağında asker olan Taşlıcalı Yahyâ, döneminde nazmın yanında nesirde de güçlü bir kaleme sahip olan Gelibolulu Âlî³³ devrin önemli şairleri arasındadır.

Bu dönemde divan sahibi olan ve Vizevî Ramazan Behiştî olarak anılan, üzerinde durulması gereken çok yönlü simalardan biri olan Behiştî³⁴; Karamanlı olmasına rağmen Edirnelî Bâlî Çelebi ismi ile aynı mahlası kullanan şairlerden ayrılan Bâlî³⁵, daha önce hiçbir şairin kullanmadığı mazmunlar ve ince fikirlerle şiirlerini ördüğü belirtilen Edirneli şair Emrî³⁶; yalın, akıcı, pürüzsüz bir dil kullanmış, atasözü ve deyimlerle Türkçenin inceliklerinden faydalanarak güzel şiirler yazmaya muvaffak olmuş Helâkî³⁷; kendi devrinde çok tanınan, sipahi bir şair olan Revânî³⁸; sade, akıcı bir üslup kullanan, döneminde yine devrinin iyi şairleri arasında sayılan ve Benli Hasan ismiyle bilinen Âhî³⁹ ve onunla dostluk kuran, daha çok hamsesiyle tanınan Celîlî⁴⁰; ilim ehli bir kadı olan Yakînî⁴¹; Alaşehirli Kâdî Mehmed olarak anılan ve mutasavvıf bir şair olan Kâdî⁴²; şiir musikisine çok düşkün bir şair olan Rumelili şair Za'îfî⁴³; tezkirelerde Salâ Muslîsî adı ile anılan muezzin bir şair olan Hüdâyî⁴⁴; nazire yazmada dikkat çeken Muhyî; sade bir dille yazılan divanın sahibi olan Sehâbî⁴⁵; şiir ve nesirdeki yeteneği, latifeleri ve devlet adamlarıyla olan ilgisi nedeniyle döneminin ilgi gören şairlerinden biri olan, çeşitli devlet görevlerinde bulunan Cinânî⁴⁶; şiirlerine bakıldığında büyük çoğunluğunun

³³ Şairler hakkında bilgi için bkz.: Ahmet Mermer vd., *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, s.523-525.

³⁴ Behiştî için bkz.: Mustafa Uzun, “Behiştî Ramazan Efendi”, *TDVİA*, TDV Yay.,VI, 1992, s. 146 (islamansiklopedisi.info).

³⁵ Bâlî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Muhammed Yaşar, *Bâlî Hayatı, Edebi Kişiliği, Dîvânının Tenkilî Metni*, (y.y.l.t.), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005, s. 19.

³⁶ M. A. Yekta Saraç, “Emrî”, *TDVİA*, TDV Yay., XI,1995,s. 164 (islamansiklopedisi.info).

³⁷ Cemal Kurnaz, “Helâkî”, *TDVİA*, TDV Yay., XVII, 1998, s. 173(islamansiklopedisi.info).

³⁸ İsmail E. Erünsal, “Revânî”, *TDVİA*,TDV Yay., XXXV, 2008, s. 31(islamansiklopedisi.info).

³⁹ Mustafa İsen, “Âhî, Benli Hasan” *TDVİA*,TDV Yay., I, 1998, s. 527(islamansiklopedisi.info).

⁴⁰ Hasan Aksoy, “Celîlî, Hâmidizâde”, *TDVİA*,TDV Yay., VII, 1993, s. 270(islamansiklopedisi.info).

⁴¹ Ömer Zülfe, *Yakînî Dîvânı, İnceleme-Metin ve Çeviri- Açıklamalar-Sözlük*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 17.

⁴² Serdar Kayalar, *Kâdî Dîvânı, İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*, (y.y.l.t.), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2002, s. 4.

⁴³ Kamil Akarsu, *Za'îfî Divanı Metin- Tahlil ve Sistematiik Endeks*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989, s. 29.

⁴⁴ Hakan Yekbaş, “16. Yüzyılda Müezzin Bir Şâir: Hüdâyî-i Kadîm”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/2, Aralık, 171-180.

⁴⁵ Cemal Bayak, “Sehâbî”, *TDVİA*,TDV Yay., XXXVI, 2009, s. 310(islamansiklopedisi.info).

⁴⁶ H. Dilek Batislam, “16. Yüzyıl Divan Şairi Cinânî'nin Hediye konulu İki Şiiri”, *TÜBAR*, XX, 7-15.

tasavvufî içerikte yazıldığı görülen Nâtîkî⁴⁷ ve şiirde Necâti'nin yolundan giden Amrî⁴⁸, 16. yüzyılda divan tertip eden şairler arasındadır.

Biz de divan şiirinin önemli bir devresi olan 16. yüzyılda yazılmış yukarıda ismi belirtilen otuz adet şairin divanını âyet ve sûre iktibas konusunda inceleme gereği görerek elimizdeki çalışmayı vücuda getirdik. İncelediğimiz divanlar Arap hafli orijinalinden Latin harfli çevirisi yapılmış divanlardır.⁴⁹ Kuran'ın kaynak olarak kullanımını telmih ya da iktibas yoluyla olabilmektedir. Biz çalışmamızda divanları lafzî âyet iktibasları yönüyle incelemeye tabi tuttuk.⁵⁰ Belirtilen otuz şairin divanı

⁴⁷ Sait Özer, *Nâtîkî Dîvânı Karşılaştırmalı Metin-İnceleme*, (y.y.l.t.), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2006, s.3.

⁴⁸ Funda Özdemir, *Klasik Türk Edebiyatında Kaynaklar(16. Yüzyıl-17. Yüzyıl)*, (y.y.l.t.), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s.17.

⁴⁹ Çalışmamızda kaynak olarak kullanılan divanlar şunlardır: Mustafa Kaçalin, ve Ali Tanyeri, *Âhî Dîvânı*, Basıma Hazır Proje; Mehmet Çavuşoğlu, *Amrî Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1979; Filiz Kılıç, *Aşık Çelebi Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap.(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>); Coşkun Ak, *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 2001; Sabahattin Küçük, *Bâkî Dîvânı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, (2. Baskı), Ankara, 2011; Betül Sinan, *Bâlî Çelebi Divanı(2b-35a) İnceleme-Metin*, (y.y.l.t.), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004; Yaşar Aydemir, *Behiştî Divanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2000; Şevkiye Kazan Nas, *Celîlî Divanı*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2011; Cihan Okuyucu, *Cinânî Hayatı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994; M. A. Yekta Saraç, *Emrî Divanı*, ekitap(ekitap.kulturturizm.gov.tr); Abdülbaki Gölpınarlı, *Fuzulî Divanı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016; Halil İbrahim Yakar, *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Gaziantep 2009 (e-kitap) (www.kulturturizm.gov.tr); Kudret Altun, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı Vâridâtü'l-Enikâ*, Özlem Kitabevi, Niğde 1999; Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992; Mehmed Çavuşoğlu, ve M. Ali Tanyeri, *Hayretî Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981; Mehmet Çavuşoğlu, *Helâkî Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982; Mustafa S. Kaçalin, *Hüdâyî Dîvân*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016; Serdar Kayalar, *Kâdî Dîvânı(İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*, (y.y.l.t.), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2002; Coşkun Ak, *Muhibbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (1. Baskı), 1987; Mustafa Arslan, *Muhyî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, (y.d.t.), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006; H. Ahmet Kırkkılıç, *Murâdî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015; Sait Özer, *Nâtîkî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, (y.y.l.t.), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2006; Mertol Tulum, Dr. M. Ali Tanyeri, *Nev'î Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977; Ziya Avşar, *Revânî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (ekitap.kulturturizm.gov.tr); Cemal Bayak, *Sehâbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009; Mustafa İsen, *Usûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1990; Muhammed Selvi, *Ümîdî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (y.y.l.t.), Afyonkarahisar 2008; Mehmed Çavuşoğlu, *Yahyâ Bey Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977; Zülfe, Ömer, *Yakînî Dîvan(İnceleme- Metin ve Çeviri- Açıklamalar- Sözlük)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009.(e-kitap); Kamil Akarsu, *Za'îfî Divanı(Metin-Tahlil ve Sistematik Endeks)*, (y.d.t.), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.

⁵⁰ İktibas sanatı ile ilgili şu kaynaklara bakılabilir: Selami Ece, "İktibas", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 19, Erzurum, 2002, s. 39-53; Reyhan Keleş, *Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları*, Kitabevi Yayınları, 2016, İstanbul, s.27; Metin Akkuş, "Divan Edebiyatında İktibas" ve "Şiirde Lafzî Âyet İktibasları Üzerine Bir Deneme", *Dergah, Edebiyat, Sanat ve Kültür Dergisi*, IV(42), (Ağustos) 1993, s.10; Mustafa Uzun, "İktibas: Türk Edebiyatı", *DİA, İstanbul, 2010, XXII,52*.

taranmış ve birinci bölümde divanlarda yer alan âyetlere, âyetlerin yer aldığı divanı, nazım biçimini ve sayılarını gösteren tablolara yer verilmiş, ikinci bölümde sûre isimlerine ve ilgili tablolara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ulaşılan genel sonuçlar ve âyetlerle ilgili sayısal değerlendirmelere yer veren tablolar yer almaktadır.

Çalışmamız esnasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Bazı divanlarda Latin harflerine çevrilememiş kısımlar çalışmaya dahil edilmemiş, hem Kuran'da geçen hem de günlük kullanımlarda yeri olan ve ayet iktibas olup olmadığı konusunda şüphe ettiğimiz veya özellikle word olarak elimizde bulunan divanlarda bazı ifadelerin sonradan eklenip eklenmediği anlaşılamadığı için iktibas olarak değerlendirmede şüphe duyduğumuz kısımlar çalışmaya dahil edilmemiştir. Çalışmada bütün örneklerle yer verilmeyip çok iktibas edilen âyetlerin yer aldığı kısımlardan bazıları örnek olarak incelenmiş diğerleri dipnotta divandaki yeri ile belirtilmiştir. Titiz davranılsa da gözden kaçan veya eksik yönlerimiz muhakkak vardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

16.YÜZYIL TÜRKÇE DİVANLARINDA ÂYET İKTİBASLARI

1.1 FÂTİHÂ SÛRESİ

1.1.1 Fâtihâ Sûresi 1. Âyet

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[*Rahmân ve Rahîm olan Allah Teâlâ'nın ismiyle (tilâvete başlarım).*]⁵¹

Rahmân Allah'ın “en uzak geçmişe doğru bütün yaratılmışlara sonsuz ve sınırsız lutuf, ihsan, rahmet bahşeden”⁵²olduğunu, Rahîm ise O'nun, daha ziyade kullarının gelecekte elde etmek üzere hak ettikleri, lâyük oldukları sınırsız rahmetini, lutuf ve merhametini ifade etmektedir.”⁵³İşte besmele, Allah'ın bu iki isminin bir araya geldiği âyettir. Besmelenin Fâtihâ'nın âyetlerinden biri olup olmadığı konusunda farklı görüşler mevcuttur. “*Mekke ve Kûfeli kıraat âlimlerine (kurrâ) göre besmele Fâtihâ'ya dâhil bir âyettir, 'elhamdü' ile başlayan ise ikinci âyettir. Medine, Basra ve Şam kurrâsına göre besmele Fâtihâ'ya dâhil bir âyet değildir, 'elhamdü...' birinci âyettir.*”⁵⁴

Besmele, incelenen divanlarda çeşitli bağlamlarda kullanılmıştır. Sözelimi Amrî divanında sevgilinin yüzü *Mushaf*, yanağı kırmızı mürekkep ile yazılmış *besmele*, dudağı da besmelenin *mimi* olarak ifade edilmiştir:

Ruhuñda zahm kim irmiş dehânuñ mîmine ey mâh
Çekilmiş surh ile gûyâ kitâb-ı hüsne bismillâh

Amrî (G.98-1)

⁵¹ Çalışmada, Hasenat 5 adlı program (Kur'an-ı Kerim Araştırma ve Geliştirme) içerisinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı Meali esas alınmıştır. Hasenat 5 programı, Kur'an hakkında araştırma yapmak isteyen kişilere yardımcı olmak amacıyla düzenlenmiş bir programdır. Hem Arapça hem Türkçe arama yapılabilen ve içinde pek çok meali barındırıp karşılaştırma yapılmasına imkân sağlayan, oluşturulan word belgelerini kaydeden gelişmiş bir arama programıdır.

⁵² Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s.25.

⁵³ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, s.28.

⁵⁴ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, s.25.

Emrî divanında *Mushaf-ı hüsn* terkihi sayesinde sevgilinin güzelliği Mushaf, yüzü de sûre ile bağdaştırılmıştır. Diğer taraftan şairin zihninde sevgilinin kaşları dasevgilinin yüzünün sûresinde yer alan iki besmeleyi andırır.

Sûre-i ruhsârûñ üzre kaşlaruñdur hak ‘alîm
Mushaf-ı hüsnünde bismillâhirrahmânirrahîm Emrî (G.342-1)

Gelibolulu Âlî, birinci mısrasında gönlünün tevhîd burcunda uçan bir şahbaz olmasını dilediği aşağıdaki beytinde, *bismillah* ile *miftâh* arasında bir ilgi kurmaktadır.

Şâhbâz-ı pâkbâz-ı evc-i tevhîd ol gönül
Sayduñı yelmekde her miftâhı bismillâha sal Gelibolulu Âlî (G.320-2)

Taşlıcalı Yahyâ bir beytinde, Allah’a giden yolu bismillâh’ın meddi sayılan *bismillâhirrahmânirrahîm* ile ifade ederken Allah’a giden yolda havf ile recânın da gönlüne kanat olmasını dilemektedir.

Medd-i bismillâh gibi eyle var Allâha yol
Kol kanat olsun sana havf ü recâsı sağ u sol Taşlıcalı Yahyâ (Ta’şir-5)

Yine Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin yüzü *Ve’d-duhâ* sûresi, kaşları da *Ve’d-duhâ* sûresinin başındaki *bismillâh* olarak değerlendirilmiştir:

Kaşların kim ol cebîn-i dil-güşâ üstindedür
Satr-ı *bismi’llâh*dırkim *Ve’d-duhâ* üstindedür Taşlıcalı Yahyâ (G.88-1)

Taşlıcalı Yahyâ, başka bir beytinde de sevgilinin Mushaf’a benzeyen alnında yer alan sümbüle benzer kâkülünü *sûre başındaki bismillâh* ile nitelemektedir:

Ey yüzi muşhaf başuñ üstinde bu sünbül senün
Satr-ı *bi’smi’llâha* benzer sûre başında hemân Taşlıcalı Yahyâ (G.299-2)

Usûlî divanında yer alan bir beyitte ise bismillah ile şeytanın vesvesesinden korunacağı şöyle dile getirilir:

Ba’d-ezîn kâr edemez vesvâs-ı şeytânî-r-racîm
Okurum isminde bismillâhirrahmânirrahîm Usûlî (Tah.7-2)

Hz. Ali’nin “Bil ki tüm semavi kitapların (Zebur, Tevrat ve İncil) esrarı Kur’an’da toplanmıştır. Kur’an’ın tüm esrarı Fâtihâ’dadır, Fâtihâ’nın tüm esrarı Besmelededir, Bismelenin tüm esrarı “B” harfindedir.” Daha sonra “ ‘B’ harfinin altındaki nokta benim.” Murâdî divanında şair, vücudunun bismelenin noktasından ibaret olduğunu söylemektedir:

Murâdî *besmele*’niñ noktası vücûduñdur
Hudâya oldı ‘ayân ancak ol iki yana değer Murâdî (G.490-5)

Murâdî, *Kul hüve’llâhu ehad* âyetine de yer verdiği bir başka beyitte besmeleye şöyle değinir:

Çünkü *bi’smi’llâhi er-Rahmân didi er-Rahîm*
Kul hüve’llâhu ehad bu âyete bürhân kıl Murâdî (G.761-4)

Murâdî bir başka beytinde, kudret kaleminin *bismillâh*'tan evvel *Lâ ilâhe illallâh* yazdığını dile getirir. Dolayısıyla beyit tevhîd anlayışını dile getirmektedir. Şair, bu beyitle Allah'tan başka ilah olmadığına iman etmenin; yani Allah'a ortak koşmamanın önemine de işaret etmiş olmaktadır:

Kilk-i kudret çü yazdı bismillâh
Evvelâ lâ ilâhe illallâh

Murâdî (Mes.16-1)

Nâtıkî birinci mısrasında sevgilinin örtüsünü gönül aynasının cilâsına benzettiği beytin ikinci mısrasında onun bismillah lafzının *besi* mi yoksa *nunu* mu olduğunu sorgulamaktadır. Dolayısıyla şair beyitte sevgilinin Allah'ın güzelliğinin bir tecellisi olduğu düşüncesinden etkilenmiş görünmektedir.

Saykal-ı mir'at-ı dildür hâcibüñ yâ mâh-ı nev
Bâ-yı *bismillâh* yâhud nûn-ı er-Rahmân mıdur

Nâtıkî (G.101-2)

Âyet iktibasının divanlardaki sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere âyet iktibasına Taşlıcalı Yahyâ ve Murâdî divanlarında daha fazla yer verilmiştir. Diğer taraftan âyetin ağırlıklı olarak gazelerde iktibas edildiği görülmektedir:

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Amrî	1	gazel
Âşık Çelebi	1	gazel
Bâlî	1	dîbâce
Emrî	2	gazel
Fuzûlî	2	kıt'a(1), tercîbend(1)
Gelibolulu Âlî	1	gazel
Muhyî	2	gazel
Murâdî	4	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	7	kasîde(3), tercîbend(1), ta'sîr(1), gazel(2)
Usûlî	1	tahmîs
Toplam	23	gazel(14), dîbâce(1), kıt'a(1), tercîbend(2), kasîde(3), ta'sîr(1), tahmîs(1)

1.1.2 Fâtihâ Sûresi 2. Âyet

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

[Hamd, Âlemlerin Rabbi, Rahmân, Rahîm,
hesap ve ceza günününün (ahiret günününün) mâliki Allah'a mahsustur.]

Âyetin tamamı iktibas edildiği gibi “*el hamd, elham, elhamdülillah*” şeklinde de beyitlerde yer aldığı görülmektedir. İncelenen divanlarda bazı yerlerde şükür ifadesi olarak, bazı yerlerde âyet olarak ya da Fatiha sûresi kastedilerek kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitlerde şükür ifadesi olarak kullanılmıştır. Söz gelimi

Murâdî, divanında yer verdiği bir beyitte temiz kalbinin istiğnada olduğundan dolayı hamdini şöyle dile getirir:

‘Âyn-ı istiğnâdadur *elhamdulillâh* kalb-i pâk
Sen bu sırrı ‘âşık-ı sâdıkdan aîlama ‘aceb Murâdî (G.127-3)

Nâtikî divanında geçen bir beyitte sevgilinin yüzünü gören âşığın hamd ederek İhlâs okuduğu görülmektedir.

Yüzüñ gördüm didim *elhamdulillâh*
Boyuñ gördüm okudum kulhüvâllâh Nâtikî(G.341-1)

Kâdî ise divanında yer verdiği bir beyitte can levhasına “*De ki Allah birdir.*” âyetinin nakşolunduğunu dile getirerek vahdet makamına ulaştığını belirtir ve bundan dolayı hamdeder.

Hamdulillâh Kâdîyâ vahdetdeyem şol hadde kim
Levh-i cânda nakş olupdur kul-hüvâllâhü ehâd Kâdî (G.32-5)

Yine Kâdî, divanında yer verdiği bir beyitte dünya gamını bertaraf ettiği için hamd eder ve artık yok yere ömrünü telef etmeyeceğini şöyle dile getirir:

Eyledüm dünyâ gamun *elhamdulillâh* ber-taraf
İtmezem şimden gerü yok yirlere ‘ömrüm telef Kâdî(G.153-1)

Aşağıdaki beyitlerde ise *el hamd* ibaresi sûre ismi olarak kullanılmıştır. Örneğin Murâdî, divanında yer verdiği bir beyitte kendisinin halini ve namını anlamak isteyenlerin bunu “el ham”ın miminden talep etmelerini salık vermektedir.

Murâduñ hasb-ı hâlini eger nâm u nişânını
Dilerseñ fehm ide ‘akluñ taleb kıl mîm-i *el-hamdan* Murâdî (G.1023-5)

Murâdî divanında yer alan bir başka beyitin ilk mısrasında *elhamd* kelimesinin harflerini verirken ikinci mısradaki “Elhamd”ı okuyunca meleklerin *âmîn* dediğini şöyle dile getirir:

Lâm elifden geleli pâyile mîm ü dahî dâl
Çü ben “*el-hamd*” okuyam cümle melek dir âmîn Murâdî(G.1111-1)

Nâtiki divanında dîbâce-i terci-i bendbaşığında dua ifadesi olarak Fâtihâ Sûresi 2. Âyet yer almaktadır. Devamında dua içeren başka âyetler de yer almıştır. Metin hamd ile başlamıştır:

Elhamdulillâhi rabbi'l-‘âlemîn ve'l-‘akıbetü li'l-muttakîn ve's-salâtü ve's-selâmü ‘alâ hayri halkihi Muhammedin ve âlihi ve sahbihî ecmâîn emmâ ba'd dânyân-ı güzîn ü rûşen zamîrân-ı pâk-bîn gül-çinân-ı gülşen-i sühân gevher-i sencân-ı bâzâr-ı fitân ve hürde- girân-ı nüsha-i nizâm u şikâfendegân-ı meşâkil-i kelâm ...Nâtikî (dîbâce-i terci-i bend)⁵⁵

⁵⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âhî(G.56-5), Amrî(G.70-3, G.106-9, G.142-1), Behiştî(G.124-5, G.289-1, G.424-2, G.499-3), Hayâlî(G.26-1, G.209-6, G.323-5, G.454-2), Hayretî(G.163-2, G.211-5, G.300-4, G.407-1, G.407-5), Helâkî(G.60-1, Kit.7-4), Hüdâyî(K.1-33, K.6-24, K.14-4, G.25-1, G.217-4), Kâdî(G.17-5, G.115-5, G.118-5, G.138-4, G.155-5, G.173-1, G.195-5, G.251-5, G.311-5), Muhibbî(G.2-2, G.46-2, G.52-4, G.89-1, G.288-1, G.292-1, G.368-4, G.376-1, G.1094-7, G.1169-1, G.1187-1, G.1218-1, G.1400-3, G.1041-4, G.1482-1, G.1479-5, G.1502-3, G.1547-4, G.1634-4, G.1661-1, G.1707-3, G.1732-5, G.1830-4, G.1842-5, G.1907-5, G.1967-6, G.1977-4, G.2092-5,

Âyetin iktibas edilen diğer bir kısmı da “*Rabbü’l-âlemîn*”, “Âlemlerin Rabbi” anlamına gelir. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’de çok defa geçmektedir.

Âlem kelimesi Tasavvuf Terimleri sözlüğü’nde ; “Âlem, kâinat, bütün yaratılmış varlıklar, dünya, cihan. 2. Belli bir sınıfı meydana getiren varlıkların ya da canlıların oluşturduğu varlık toplulukları; örn. Yıldızlar âlemi, insanlar âlemi, cinler âlemi. Bu anlamda on sekiz bin âlem vardır. 3. Başka bir şeyin bilinmesi için araç olan şey, emare, alâmet, delil, belirti. Zira Allah sanatkar (sânî’) âlem ise onun eseridir (masnû’).⁵⁶

İktibas olarak pek çok divanda yer almaktadır. Gelibolulu Sun’î divanında dua başlangıcında kullanılmıştır. Bir mersiyede yer alan bentte mevtânın gömülmesi, kılıç ile tıslımlanmış ve gömülmüş bir hazineye benzetilmiştir. Şâir, Allah’tan kabirde onu koruması için duada bulunmaktadır:

Sanuram senin mezâr ile anuñ sîmîn-tenin
Bir tılsım-ıla konulmuş tîg ile genc-i defîn
Mâr u mûr el sunmaya hıfz ide *Rabbü’l-âlemîn*
Olmadı hayfâ amânsuz çarh-ı zulmetden emîn
Gelibolulu Sun’î (Mur.9-3)

Hayâlî divanında yer alan bir beyitte, şiir erbabına hürmet göstermek gerektiğini bunun sebebi olarak da Âlemlerin Rabbi’nin Sevgilisi Peygamber Efendimiz(SAV)’in şairleri sevdiğini belirtmiştir. Peygamberimizin hırkasını Kab Bin Züheyr’e hediye etmesine de telmih vardır:

Husrevâ erbâb-ı nazma ihtirâm et ihtirâm
Çün severdi bunları Mahbûb-ı *Rabbü’l-âlemîn*
Hayâlî (K.23-31)

Kâdî divanında yer alan başka bir beyitte, dua başlangıcı olarak âyetin iktibas söz konusudur. Şâir; korkuyla, cansız ve ağlayarak hüznü bir şekilde mezarına geldiğini belirtiyor ve Allah’ın vuslatıyla can verip mutlu olmayı niyaz ediyor:

Gelmişem havfumla bî-cân türbeme zâr u hazîn
Vuslatıyla cân virüp şâd ide *rabbî’l-âlemîn*
Kâdî (G.240-1)

Muhibbî divanında yer alan bir beyitte, baharın gelmesiyle etrafın yeşermesi Allah’ın yaratmasını gösterdiğinin bir delili olarak ifade edilmiştir. Allah, yeniden dirilmeyi dünyada kullarına baharın gelmesiyle göstermektedir:

Mürde idi buldı yir ebr-i bahâr ile hayât
Kullarına sun’ın izhâr itdi *Rabbü’l-âlemîn*
Muhibbî (G.2133-2)

Muhibbî, bir başka beyitte, Allah’a şükürünü “kün” emri ile sema ve zeminin oluştuğunu, bundan dolayı sonsuz hamd ve şükürle dolu olduğunu şöyle ifade ediyor:

G.2125-1, G.2131-3, G.2144-3, G.2159-1, G.2249-1, G.2625-3, Müf.77, Müf.172), Muhyî(G.34-2, G.525-3), Murâdî (G.264-4), Nâtkî (G.87-8), Nev’î(Tar.59-12, G.323-3, G.530-3), Revânî(G.180-4, G.308-1), Sehâbî(K.8-12, G.214-3, G.282-1, G.299-4), Taşlıcalı Yahyâ(K.3-32, Mus.1-3), Usûlî(K.3-1, Mus.2-4, Mus.4-7, Mus.7-2, G.24-3, G.26-9, G.135-5, G.139-3), Ümidî(G.158-2), Yakînî(G.43-6, G.59-2, G.128-4, G.191-6, G.196-6), Za’îfî(G.107-3, Tar.23-2).

⁵⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kocabalı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 34.

Zâhir oldı kün didün bir dem semâ ile zemîn
Hamd-i bî-hadd şükr-i bî-add sana *Rabbü'l- âlemîn* Muhibbî (G.2169-1)

Muhibbî, bir diğ̈er beytinde, Peygamber Efendimiz'e seslenirken onun, Allah'ın sevgilisi olduğunu bundan dolayı da ondan şefaât umduğunu şöyle dile getirmiştir:

Habîb oldun çü *Rabbü'l- âlemîne*
Şefâât senden umar bu kemine Muhibbî (G.2383-1)

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, Allah Sırat-ı müstakimi kurduğı için artık çok söz söylemenin gereksiz olduğunu şöyle dile getirir:

Çün "sırat-ı müstâkîm"i kurdı *Rabbü'l- âlemîn*
Gayrı terk it çoğ olur çün elsine efvâhda Murâdî(G.1266-4)

Murâdî divanında yer alan beyitte yakın ilmine vakıf olmak isteyen kişinin Kur'an'ı okuması gerektiğine işaret edilerek âyet kullanılmıştır:

Gel berü ey tâlib-i ilme'l-yakîn
Diñle kim ne didi *Rabbü'l- âlemîn* Murâdî (Mes.2-1)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, nur ile var olmaktan zevk alırsalar Rabbü'l-Âlemîn'in aşkının baharının gözleri açmasını istiyor:

Gözünüz açsun bahâr-ı 'ışk-ı *Rabbü'l-âlemîn*
Zevkunuz var ise envâr ile hemvâr olmadan Taşlıcalı Yahyâ (G.356-3)

Yakînî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin bir acayip taze gül yaprağına benzeyen yanağında Allah'ın yaratması ile sümbüller bitirdiğini ifade etmiştir. Sevgilinin yanağının iki yanında yer alan saçları dağınık olması ve güzel kokması sebebiyle sümbüle benzetilmiş bunun da Allah'ın yaratmasının bir ifadesi olduğunu dile getirmiştir:

Bir 'aceb berg-i gül-i sîr-âbdur kim 'ârızuñ
Anda sümbüller bitürmiş sun'-ı *rabbü'l- âlemîn* Yakînî(K.2-13)

Âyetin iktibası Allah'ı ifade için olmuştur. Allah'ın kudretine de işaret edilmektedir.⁵⁷ Âyetin divanlardaki dağılımı ise şöyledir:

Tablo 2: Fatihâ Sûresi 2. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âhî	1	gazel
Amrî	3	gazel
Âşık Çelebi	1	kaside
Bağdatlı Rûhî	5	kaside(1), gazel(4)
Bâkî	1	terci-i bent
Bâlî	1	dîbâce
Behiştî	4	gazel
Cinânî	14	kaside(1), terki-bent(1), tahmis(1), tesdis(3), müsemmen(1), tarih(5), gazel(2)
Emrî	7	gazel(6), kıta(1)
Fuzûlî	1	kıta

⁵⁷ Âyetin diğ̈er iktibasları için bkz.: Cinânî(K.28-1), Fuzûlî(Kıt.33-13), Hüdâyî(G.149-1), Muhyî(K.6-1, K.6-15), Usûlî(Mes./Miraciye)1-72, (Mes./Miraciye)1-102).

Gelibolulu Âlî	3	kaside(1), gazel(2)
Gelibolulu Sun'î	1	murabba
Bâkî	5	kaside(1), gazel(4)
Hayâlî	5	gazel(4), kaside(1)
Hayretî	5	gazel
Helâkî	2	gazel, tarih
Hüdâyî	6	gazel(3), kaside(3)
Kâdî	12	gazel
Muhibbî	38	gazel
Muhyî	6	gazel(2), kaside(4),
Murâdî	2	gazel(2)
Nâtîkî	3	gazel(2), terci-i bent dîbâcesi(1)
Nev'î	3	tarih(1), gazel(2),)
Revanî	2	gazel
Sehâbî	4	kaside(1), gazel(3)
Taşlıcalı Yahyâ	3	kaside(1), musammat(1), gazel(1)
Usûlî	8	kaside(1), musammat(1), murabba(1), tahmis(1), gazel(4)
Ümîdî	1	gazel
Yakînî	6	gazel(5), kaside(1)
Zâîfî	2	gazel
Toplam	155	gazel(115), kaside(17), terci-i bent(1), terki-i bent(1), dîbâce(2), tahmis(2), tesdis(3), müsemmen(1), murabba(2) musammat(2), kıta(2), tarih(7)

Tablodaki verilere bakıldığında âyetin iktibas sayısı oldukça fazladır. Muhibbî divanında âyet iktibasları diğer divanlardan daha fazla olmuştur.

1.1.3 Fâtihâ Sûresi 6. Âyet

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

[Bizi *doğru yola*, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet.]

Âyette yer alan ve *dosdoğru yol* anlamına gelen “*sırât-ı müstakîm*” ifadesi, Kur'an'da 33 yerde geçer. “*Yalnız bu âyetlerden bazıları peygamberlerin doğru yola iletildiği, Yüce Allah'ın doğru yol üzere olduğu, peygamberlerin insanları doğru yola davet ettiği, Yüce Allah'ın dilediğini doğru yola ileteceği gibi anlamlar içermektedir.*”⁵⁸

Cinânî divanında yer alan ve Zeyrak Ağa'nın yaptırdığı köprü için yazılan bir tarihte yer alan iki beyitte bu âyete değinilmiştir. Söz konusu beyitlerden ilkinde şair, insanları doğru yola ulaştırsın diye gönderilen peygamberlerin dünyada Cennetü'l-Me'vâ yolcusu olduğunu şöyle dile getirir:

Sırât-ı müstakîm-i şer'i emr idüp icâd
Anı dünyâda itdi reh-güzâr-ı Cennetü'l-Me'vâ

Cinânî (Tarih 106-5)

Şair ikinci beyitte ise köprüyü *Sırât-ı müstakîm*'e benzetir:

⁵⁸ Reyhan Keleş, *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2016, s.48.

İcâzet viridi çün ihsân idüp sultân-ı deryâ-dil
Bu cisri yapdı lutfından *Sırât-ı Müstakîm*-âsâ

Cinânî (Tarih 106-16)

Muhibbî divanında yer alan bir beyitte rind ve kalender tabiatlı olduğunu ifade eden şair, doğru yol olarak meyhaneyi görmektedir:

Biz lâübâlî rind ü muhibb ü kalenderüz
Meyhane azminü iderüz *ihdîna 's-sırât*

Muhibbî (G.1321-3)

Murâdî, Allah'ın “*Sırât-ı müstakîm*”i kurduğunu artık çok söz söylemenin gereksiz olduğunu şöyle dile getirir:

Çün “*sırât-ı müstakîm*”i kurdı Rabbü'l-‘âlemîn
Gayrı terk it çoğ olur çün elsine efvâhda

Murâdî (G.1266-4)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte ise sevgilinin dümdüz saçları *Sırât-ı müstakîm*'e benzetilmiştir. Beyitte sırat köprüsünden geçenlerin Cennet'e geçemeyenlerin ise ateşe yani Cehenneme gideceğine telmih yoluyla işaret edilmiştir:

Zülfi dildârûñ *sırât-ı müstakîm*inden bugün
Geçmeyenler ehl-i nâr oldı geçenler ehl-i dîn

Bağdatlı Rûhî(K.31-6)

Usûlî divanında yer alan bir beyitte kendisini doğru yola ulaştırması için Allah'a şöyle yalvarır:

Tarıkımdan gider gul-ı racîmi
Müyesser kıl *Sırât-ı Müstakîmi*

Usûlî (Mesnevi 6-55)

Usûlî divanında yer alan bir başka beyitte, yola sâlik olanlara *Sırât-ı müstakîm*'in görüldüğünü şöyle dile getirmektedir:⁵⁹

Sâlik-i râha ayan oldu *sırât-ı müstakîm*
Ba'd-ezîn kâr edemez vesvâs-ı şeytânî-r-racîm

Usûlî (Tah. 1-2)

Âyetin iktibas edildiği divanlar ve sayıları şöyledir:

Tablo 3: Fâtihâ Sûresi 6. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Cinânî	2	tarih
Muhibbî	1	gazel
Murâdî	3	gazel
Usûlî	2	mesnevi(1), tahmis(1)
Toplam	9	gazel(4), tarih(2), kaside(1), mesnevi(1), tahmis(1)

⁵⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî(G.26-3, G.903-5).

1.1.4 Fâtihâ Sûresi 7. Âyet

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ

[Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Dâllin*”dir. Dâllin,“sapıklar, doğru yolu kaybedenler”⁶⁰ anlamına gelmektedir. Helâkî divanında âyetin yer aldığı beyitte, ihlasın himmet ve lütfu kılavuz olarak sapmışlara erişirse onların talihli, kutlu kişiler olacağı ifade ediliyor. Gazelin redifi “ihlas” kelimesidir. Beytin anlamını etkileyen ihlas kelimesi, “Tutum ve davranışlarda sadece Allah’ın hoşnutluğunu gözetme, sözün öze uyması, riyakâr ve ikiyüzlülükten uzak olma”⁶¹ anlamında ve İhlas Sûresi’ni kastedecek biçimde kullanılmıştır. Dâllin ise yoldan sapmışları ifade etmektedir:

K’ olur mesâlik-i hayrette *dâllin* eymen
İrişse bedraka-i lutf u himmet-i ihlâs

Helâkî(G.71-5)

Âyet iktibasına tabloda da görüldüğü üzere sadece Helâkî yer vermiştir:

Tablo 4: Fâtihâ Sûresi 7. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.2 BAKARA SÛRESİ

1.2.1 Bakara Sûresi 1. Âyet

الم

[*Elif lâm mîm*]

Hayrettin Karaman Hoca öncülüğünde hazırlanan Kur’ân Yolu Meâli’nde bu sûreyle ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir:

Kur’an’da 29 surenin başında bulunan bu türlü harflere tefsir usûlü ilminde “hurûf-ı mukatta’ât” denilir. Bu tür harflerden oluşan âyetler “mutlak müteşâbih”lerdendir. Bazı müfessirlere göre bu harfler, hece harfleri olup vahyin kaynağına ve Kur’ân’ın mucizeliğine dikkat çekmek

⁶⁰ Mahmut Çanga, *Kur’an-ı Kerim Lugatı*, Timaş Yayınları, İstanbul 1989, s. 296.

⁶¹ Ahmet Nedim Serinsu vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 160.

içindir.⁶² Hurûf-ı mukatta'a ile ilgili yorumlardan şu üçü nisbeten daha tutarlı görünmektedir: a) Bunlar, manaları olmayan alfabe harfleridir, Kur'an-ı Kerim'in Allah'tan geldiğine inanmayanlara meydan okumak için bazı sûrelerin başına konmuştur ve "Bu Kur'an, şu gördüğünüz harflerden kurulu kelime ve cümlelerden oluşmaktadır. Siz bu harfleri biliyorsunuz. Gücünüz yetiyorsa, onlarla Kur'an'a benzeyen bir kitap da siz yazın!" demek istenmiştir. b) Başında buldukları sûrelerin muhtevalarına dikkat çekmek için yemin olarak gelmiştir. c) İlgili sûrelerin isimleri olarak indirilmiştir.⁶³

Elif lâm mîm ifadesi divanlarda da çeşitli bağlamlar içinde kullanılmıştır.⁶⁴ Murâdî divanında, kudret kaleminin "Elif, lâm, mîm" ve diğer mukattaat harflerini yazdığını şöyle dile getirmiştir:

Yazup defterde kilik-i kudret ile hatt çün kim ad
Didi "Nûn" ile "Sâd" "Yâ-sîn" "Hâ-mîm" "Elif-lâm-Mîm" Murâdî(G.264-1)

Revânî divanında yer alan bir beyitte, âyetin "Elif lâm" kısmı alınmıştır. Beyitte âşîğin sevgiliyi sevmesinin doğal olduğu dile getirilmiş, sevgilinin saç, lâma; boyu elife, beyit de vezin gereği yer almasa da dudağı da küçüklüğü sebebiyle mîme benzetilmiştir:

Zülf ü kaddünle dehânunı nice sevmeyeyin
Her kaçan mushafa el ursam *elif lâm* açılır Revânî (G.105-3)

Za'îfi de gazelin matla beytine aşağıdaki beyitle başlamış ve devamında dua ile devam etmiştir. Allah'a niyaz ederken sûre başlarında yer alan tâha, yâsin, nun, elif lâm mîm, tâ sin harflerinin hakkı için diyerek duaya başlangıç yapmıştır.

Bi-hakkı sûre-i tâhâ vü yâ sin
Bi-hakkı nun *elif lam mîm tâ sin* Za'îfi(G.256-1)

Âyetin yer aldığı divanlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Buna göre üç divanda iktibas edilen âyet diğer mukattaat harfleriyle beraber de kullanılmış ve gazellerde yer almıştır:

Tablo 5 : Bakara Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Revânî	1	gazel
Za'îfi	1	gazel
Toplam	3	gazel

⁶² Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzû'l-Furkan Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meâli*, Server Yayınları, İstanbul 2016, s. 1.

⁶³ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meâli*, s. 1.

⁶⁴ Elif lâm mîm ve diğer hurûf-ı mukatta'âtın divan şiirinde yer alan kullanımları hakkında şu kitaba bakılabilir: Dursun Ali Tökel, *Divan Şiirinde Harf Simgeçiliği*, Hece Yayınları, İstanbul 2003.

1.2.2 Bakara Sûresi 2. Âyet

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

[Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır.
Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.]

Âyette, Kur'an'ın şüphe olmayan bir kitap ve yol gösterici oluşu üzerinde durulmaktadır. Âyetin iktibas edilen kısımları “*lârayb*”, “Şüphesiz”; “*lâ raybe fih*”, “Onda şüphe yoktur” ve “*Hüden li'l muttekîn*”, “Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir” anlamına gelir. Allah, âyette Kur'an-ı Kerim'in yukarıda yer alan özelliklerinden bahsetmektedir. Szö gelimi Âşık Çelebi Peygamber Efendimiz'den bahsederken *lâ-raybefih* âyetinin haline şahit olduğunu ve fermanının mührünün “*hüden li'l-müttekîn* olduğunu şöyle dile getirir:

Şâhidü'l-hâl kıbâlîh ki âyet-i *lâ-reybefih*
Sûret-i tevkî'-i menşûrun *hüden li'l-müttekîn* Âşık Çelebi (K.11-34)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte şair, yolu “*hüden li'l müttekîn*” olan İmam-ı Âzam'ın mezhebinde olmaktan övündüğünü şöyle dile getirmiştir:

Mezhebiyle biz İmâm-ı A'zâmuñ fahr eylerüz
Kim mezâhibde o mezhebdür “*hüden li'l-muttekîn*” Bağdatlı Rûhî (K.31-20)

Taşlıcalı Yahyâ divanında âyetlerle oluşturulan bir beyitte söz konusu âyet de yer almaktadır. Nisâ/171, Cum'a/10, Hud/90, Nahl/114. Âyetler de beyitte yer almıştır. Şâir beyitin tamamını âyetlerin belirli kısımlarını alarak oluşturmuş ve “Bir olan ancak Allah'tır hiç şüphesiz. Onu zikredin, ona çokça şükredin ve istiğfar edin!” anlamında şöyle söylemiştir:

İnnema'llâhû ilâhûn vâhidün *lâ-reybe fih*
Ve'zkürullâhe kesîren ve'stağfirû Taşlıcalı Yahyâ (G.357-2)

Usûlî divanında yer alan bir beyitte ise insanın önemine değinen âyetlerde, insanın *lâraybın* önsözü olduğunu şöyle ifade ediyor:

Zât-ı insân gevher-i bî-gaybdır
Nüsha-i dibâce-i *lâ-raybdır* Usûlî(K.1-53)

Usûlî aynı ifadeleri söz için de şöyle kullanıyor:

Demişler nüsha-i *lâ-raybdır* söz
Yitirme gevher-i bî-gaybdır söz Usûlî (Mes.-45)

Murâdî divanında Kur'an-ı Kerim'in şüphe taşımayan olduğunu şair şöyle dile getirmiştir:

Lâ-raybe fih çün ümmü'l-kitâb şâni
İhlâsa irgürürseñ 'âlem durur safâda Murâdî (G.1402-4)

Bağdatlı Rûhî divanında şüphe ehlinin lârayb ehlini zerre kadar anlayamayacağını şöyle ifade etmiştir:

Ehl-i şek zerrece mâhiyyetimüz fehmi idemez
Ma'ni-i nüsha-i dîbâce-i lâ-raybüz biz

Bağdatlı Rûhî (Kıt.18-2)

Nâtikî divanında insanın idrakını artırarak baktığında lârayb kitabının mazmununu toprağın zerresinin bile göstereceğini şöyle ifade eder:

Çek cilâ dîde-i idrâke ki her zerre-i hâk
Saña rûşen ide mazmûn-ı kitâb-ı lâ-rayb

Nâtikî(G.33-3)

Lâ-rayb ifadesi genel olarak Allah'ın varlığına şüphenin olmadığına değinen beyitlerde yer almıştır. Genel olarak Kur'an'ın hak oluşunu ifade için kullanılmıştır. Tasavvufi manada şüphe ehli ile karşılaştırılmıştır.⁶⁵

Âyetle ilgili sayısal tespitler şöyledir:

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Bağdatlı Rûhî	2	kaside, kıta
Bâlî	1	dîbâce
Murâdî	4	gazel
Nâtikî	1	gazel
Usûlî	4	kaside(2), mesnevi(1), murabba(1)
Toplam	13	gazel(5), kaside(4), kıta(1), dîbâce(1), mesnevi(1), murabba(1)

1.2.3 Bakara Sûresi 31. Âyet

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

[Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin." dedi.]

Bakara Sûresi 31. Âyette "Hani, Rabbin meleklerle, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti. Onlar, "Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacağın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz." demişler, Allah da, "Ben sizin bilmediğinizi bilirim" demişti." Meleklerin sözlerine karşılık olarak Bakara 24. âyetteki denemeyi yapmıştır.

Âdem'e bütün isimleri, yani maddî ve mânevî varlıkların, kavramların isimleriyle bunların özelliklerini veya isim verme, dil icat etme kabiliyetini öğretti; sonra her şeyin aslı gayb âleminde, ilâhî planda

⁶⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî (G.142-3, G.156-1, G.1380-3), Usûlî(Mes./Miraciye)-149, Mur.4-7).

mevcut olduğu için bunları meleklerine gösterdi. Meleklerden, Âdem'in müsbet vasıflarının ve kabiliyetlerinin fazlasıyla kendilerinde mevcut bulunduğu kanaatlerinde haklı ve isabetli iseler bunların isimlerini bilip söylemelerini istedi. Melekler bu deneme sonucunda kendilerine verilen bilme ve bilgi üretme kabiliyetinin Âdem'e verilenden farklı olduğunu ve bu sebeple halife olmaya onun ehil bulunduğunu anlayıp itiraf ettiler; Allah Teâlâ'nın ilim ve hikmetini, eserini görerek (ayne'l-yakîn olarak) daha üst dereceden tasdik ettiler. ⁶⁶

Âyette yer alan "*alleme âdemel esmâ*" kısmı, "*Alleme'l-esmâ*" şeklinde kullanılarak âyete iktibas vardır. "Allah isimleri öğretti" anlamına gelen bu kısım Âşık Çelebi, Gelibolulu Âlî, Kâdî, Nev'î, Murâdî, Bağdatlı Rûhî ve Natıkî divanlarında yer almıştır. Âşık Çelebi divanında, Hz. Muhammed(SAV)'in *Alleme'l-esmâ* sırrına vakıf olduğunu şöyle ifade ediyor:

Eyâ dâna vü âgâh-ı rümûz-ı *alleme'l-esmâ*
Eyâ müşkil-küşâ-yı nüktedân-ı sırr-ı mâ evhâ Âşık Çelebi (K.1-8)

Yine Âşık Çelebi divanında, Hüdâ'nın ilminin lâm harfinde bulunduğunu çünkü Allahın Âdem'e bütün isimleri öğrettiğini şöyle dile getirmiştir:

Sırr-ı lâmda oldı 'ilm-i Hudâ
"Ve *alleme Âdeme'l-esmâ'e küllehâ*" Âşık Çelebi (K.1-11)

Gelibolulu Âlî divanında peygamberimize yazılan kasidede on iki fennin isnâ aşer sırrına kinaye olduğunu ve her birinin "*alleme'l-esmâ*"nın bilicisi olduğunu şöyle ifade ediyor:

On iki fen dahi 'ilminden anlaruñ kinâyetdür
Olupdur her biri ma'lûm-ı zât-ı *alleme'l-esmâ* Gelibolulu Âlî (K.1-9)

Yine Gelibolulu Âlî divanında, Hak âşığtı, zahirde vücudunu öldürdüğünü "*Alleme'l-esmâ*"nın batında olduğunu gördüğünü şöyle dile getirmiştir:

Vücûdum 'âlem-i zâhirde mâ'dûm eyledüm gerçi
Velî mevcûd imiş batında sırr-ı *alleme'l-esmâ* Gelibolulu Âlî (G.16-2)

Nev'î divanında geçen, Rum ilinde Süleyman Bey'in bir câmî yaptırması üzerine kaleme alınan kasidede; Elest bezminde Kâlu belâ yerinde duralıdan, "*Alleme'l-esmâ*" hatibi minbere çikalıdan beri bânilerin böyle bir binâ yapmadıklarını ifade ediyor:

Turaldan mecma'-ı kâlû belâ milk-i elest içre
Çıkaldan minber-i 'arşa hatîb-i *alleme'l-esmâ* Nev'î (K.4-2)

Nev'î divanında vahdet sırrına eremeyenlerin *Alleme'l-esmâ* sırrındaki Sübhan ilmini göremeyeceklerini şöyle ifade ediyor:

Ne bilsün râz-ı vahdet nüktesin öğrenmeyen âdem
Makâm-ı "*alleme'l-esmâ*"da sırr-ı 'ilm-i Sübhânı Nev'î (K.47-2)

⁶⁶ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C.1, s.45.

Nev'î bir başka beyitte zâhîde, yüce âlemi seyretmeyi bırakmasını ve yokluk mektebi içinde Alleme'l-esmâ dersine bakmasını şöyle dile getiriyor:

‘Âlem-i bâlâ temâşasın ko zâhid gel berü
Mekteb-i fakr içre ders-i ‘alleme’l-esmâya bak Nev’î (G.221-3)

Murâdî divanında, şeytanın Hz. Âdem’e secde etmemesine telmih vardır. Vahdet makamına giren, Alleme'l-esmâ sırrına vakıf olanların hakiki kıymetlerinin bilinmediğini ifade eder. Nitekim bir sonraki beyitte Hallâc-ı Mansur’un cefâ görmesinin de bundan dolayı olduğunu ifade etmiştir:

“‘Alleme’l-esmâ” rumûzın fehm iden ‘âriflere
Hutbede âdem görünmez secde kılmazlar aña Murâdî (G.31-4)

Murâdî divanında, tüm fiillerin Allah’ın zabtı altında olduğu ve tıpkı rüzgâr gibi ‘Alleme’l-esmâ remzinin âlemi gezdiğini ifade eder:

Ey Murâdî fa’iliyyet hâlıkun zabtındadır
Oldı seyyâr ‘alleme’l-esmârumûzı hem çü bâd Murâdî (G.248-5)

Murâdî, Hz. Âdem’den beri gelen ‘Alleme’l-esmâ ilimlerinin kendi gönül açan sözlerinde zahir olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Murâdînün kelâm-ı dil-güşâsından olur zâhir
‘Ulûm-ı ‘alleme’l-esmâki âdemden mukadderdür Murâdî (G.288-5)

Bağdatlı Rûhî divanında Allah’ın Hz. Âdem’e isimleri öğretmesini şair, şöyle ifade etmiştir:

Ademi mümtâz idendür hem melâ’ikden bu ‘aşk
Kıldı ta’lîm “‘alleme’l-esmâe fihâ küllehâ” Bağdatlı Rûhî (G.2-2)

Nâtîkî divanında, “Oğul babasının sırrıdır.” sözü ile birlikte kullanılarak babasının yani Hz. Âdem’in sırrını bilmeyenin Esmâ’yı bilemeyeceği şöyle ifade ediliyor:

‘İlm-i esmâyı ne bilsün olmayan sırr-ı ebî
İsm-i a’zandan kaçan vâkıf olur dîv ü pelîd Nâtîkî (G.87-6)

Nâtîkî, insan su ve balçıktan yaratılsa da tüm meleklerin Esmâ ilmini insandan öğrendiğini şöyle ifade ediyor:

Âb u gilden menşe zi-âb-ı ümmehâtuz gerçi-lîk
‘İlm-i esmâ bizden öğrendi melâyik a’lemüz Nâtîkî (G.194-4)

Nâtîkî, kim Esmâ ilmine vakıf değilse şekil olarak insan gibi görünür ama insan değildir, diyor:

Nâtîkî kim ki değil vâkıf-ı ‘ilm-i esmâ
Şekl-i âdem özenür lîk degildür âdem Nâtîkî (G.294-13)

Âyet en çok Murâdî divanında yer almıştır ve daha çok gazellerde âyete yer verilmiştir. Âyetin değindiği konu itibarıyla Hz. Âdem’e isimlerin öğretilmesiyle

ilişkilendirilerek beyitlerde yer almıştır.⁶⁷ Divanlarda âyete yer verilme durumu ise şöyledir:

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	2	kaside
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Bâlî	2	dîbâce
Gelibolulu Âlî	3	kaside(1), gazel(2)
Helâkî	1	gazel
Kâdî	1	gazel
Murâdî	7	gazel
Nev'î	3	kaside(2), gazel(1)
Usûlî	2	gazel
Toplam	22	gazel(15), kaside(5), dîbâce(2)

1.2.4 Bakara Sûresi 32. Âyet

قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

[Melekler, 'Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin' dediler.]

Allah'ın Hz. Âdem'i yaratacağını söylemesi üzerine melekler Hz. Âdem'in yaratılması ve bütün isimlerin bozgunculuk çıkaracak birisini niçin yarattığını sorunca Allah "Siz bilmezsiniz, ben bilirim" demiştir. Bunun ardından Hz. Âdem'i yarattı ve ona tüm isimleri öğretti. Daha sonra meleklerle eşyanın ismini sordu ve melekler bilemeyince bu âyetteki sözleri söylediler. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler.

Âyette iktibas edilen kısım "sübhâneke lâ ilme lenâ illâ mâ", "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur." anlamına gelir. Âyet, Sehâbî ve Murâdî divanlarında iktibas edilmiştir.

Sehâbî divanında yer alan bir rubaide tevhid bahçesinde kanatlı kuşların acz ile "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız" nağmesini söylediğini ifade etmektedir.

⁶⁷ Âyetin iktibas edildiği diğer kısımlar için bkz.: Âşık Çelebi (K.1-16, Dîbâce), Gelibolulu Âlî (G.369-6), Kâdî (G.252-5), Murâdî(G.292-1, G.377-1, G.651-1, G.1293-2), Nâtîkî (G.28-1, G.202-3).

Devamında “Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur.” dediklerini şöyle ifade ediyor:

Tevhid riyâzında olup nağme-serâ
Mürgân-ı “ülî ecnihatin” oldu gûyâ

Bu nağmeyi itdiler edâ ‘acz ile kim
“Sübhâneke lâ ‘ilme lenâ illâ mâ”

Sehâbî (Rub.1-2)

Murâdî divanında ise âyete Sübhan âyeti olarak değinilmiştir:

Gülşen-i cennette gördüm vech-i “sübhan” âyetin
Bülbül-i kudsî okurdu cümle “Rahmân” âyetin

Murâdî (G.1093-1)

Tablo 8: Bakara Sûresi 32. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Sehâbî	1	gazel
Toplam	2	gazel

1.2.5 Bakara Sûresi 69. Âyet

قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءُ
فَاعِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّظِيرِينَ

[Onlar, "Bizim için Rabbine dua et de, rengi neymiş? açıklasın" dediler. Mûsâ şöyle dedi: "Rabbim diyor ki, o, sapsarı; rengi, *bakanların içini açan* bir sığırdır" dedi.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Tesürrü’-n-nâzirîn*”, “Bakanların içini açan” anlamına gelir. Âyette ifade edilen olay Allah’ın İsrailoğullarından bir inek kesmelerini istemesini ve İsrailoğullarının muhtemelen kesmek istemedikleri için Hz.Musâ’ya sürekli ayrıntı sorular sorması ve Hz. Musâ’nın da Allah’tan bunları öğrenip kavmine ulaştırmasıdır. İneği kutsal kabul ettikleri için sorularla bunu yapmamaya çalışmışlardır. “Tevhid dininde Allah’tan başka hiçbir şeye tapmak mümkün değildir. Bu sebeple Allah onlardan bir inek kesmelerini istemekle dolaylı olarak onun kutsal olduğu inancını da yıkmak istemiştir.”⁶⁸

“*Tesürrü’-n-nâzirîn*” ifadesi ile âyette sığırın, bakanların içini açan sarı bir renkte olduğu ifade edilmiştir. Hüdâyî divanında Peygamber Efendimiz’e yazılan kasidede sarı nergis için kullanılmış, nergisin kâsesinde “Bakanların içini açan” nakşının yazılı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

⁶⁸ Karaman vd.,*Kuran Yolu Meal ve Tefsir*,C.1, s.75.

Tablo 9: Bakara Sûresi 69. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.2.6 Bakara Sûresi 91. Âyet

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ
بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ
قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

[Onlara, "Allah'ın indirdiğine (Kur'an'a) iman edin" denilince, "Biz sadece bize indirilene (Tevrat'a) inanırız" deyip, ondan sonra geleni (Kur'an'ı) inkâr ederler. Hâlbuki o, ellerinde bulunanı (Tevrat'ı) tasdik eden *hak bir kitaptır*. De ki: "Eğer inanan kimseler idiyseniz, daha önce niçin Allah'ın peygamberlerini öldürüyordunuz?"]

Âyette iktibas edilen kısım "*Hüve'l-hak*", "Hakkın kendisi" anlamına gelir. Bu ifade Kur'an-ı Kerim'de on bir defa geçmektedir.⁶⁹ İfade, Kur'an için bazı âyetlerde Allah için kullanılmış bir ibaredir.

Bâlî divanında yer alan bir beyitte ayetin iktibas edildiği beyit şöyledir:

Şer'üñ yazılmışında yuyulmuş bulunmadı
Kim mâ-*hüve'l-hak* oldı kazâda edâ-yı şer' Bâlî(K.14-11)

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, şair okuyana, söylediklerinin gerçek olduğunu şöyle ifade ediyor:

"Mâ *hüve'l-hakk*"dur saña bu cümle güftârum benüm
Gayrı kâra beñzemez bir özge işde işbu kâr Murâdî (G.331-4)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan Edirne Şehrengizi'nde bir beyitte, bir önceki beyte bağlı olarak yakîn ehlinin dünyaya, masivaya uzak olması onların şimşek gibi bir nûr ile parladığını ifade etmektedir. Bu sırrı da sadece Allah'ın bildiğini şöyle dile getirir:

Yakîn ehli ta'allukdan olur dûr
Vücûdî Kafesinden berk urur nûr
Bu esrâr-ı nihânı mâ *hüve'l-hak*
Hudâdan gayrı bilmez kimse mutlak Taşlıcalı Yahyâ (Mes.1-10)

⁶⁹ Diğer âyetler: Enam 6/66, Enfâl 8/32, Hac 22/6, 62, Nur 24/25, Lokman 31/30, Secde 32/3, Sebe 34/6, Fâtır 35/31, Muhammed 47/2.

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 10: Bakara Sûresi 91. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	kaside
Murâdî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	mesnevi
Toplam	3	kaside(1), gazel(1), mesnevi(1)

1.2.7 Bakara Sûresi 97. Âyet

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا
بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

[“De ki: ‘Her kim Cebrail'e düşman ise, bilsin ki o, Allah'ın izni ile Kur'an'ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidâyet rehberi ve *müjde verici* olarak senin kalbine indirmiştir.”]

Âyette iktibas edilen kısım “*Büşrâ*”, “Müjde” anlamına gelir. Kur'an'da bu ifade on sekiz defa geçmektedir. Bu âyette olduğu gibi genel olarak Kur'an-ı Kerim'in müjdeleyici olarak gönderildiğini ifade etmektedir.

Murâdî divanında yer alan bir beyitte âyet iktibas edilmiştir. İnsanın evvelinin “Kün fekân” ahirinin ise “Büşrâ”yı bilmek olduğunu şair şöyle ifade ediyor:

“Kün fekân”uñ evvelin bilen bilür âhir n’ola
Âhırın âhırda “*büşrâ*” bilmek olmışdur kader

Murâdî (G.347-3)

Murâdî divanında bir başka beyitte Kübrâ âyetinin âlemlere neşv ü nema verdiği, Büşrâ âyetinin ise insan ile cinlerin nakletmelerini sağladığını ifade etmiştir:

Âyet-i kübrâ virür ‘âlemlere neşv ü nemâ
Âyet-i *büşrâ* ile ins ile cinn eyler nakâl

Murâdî (G.783-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 11: Bakara Sûresi 97. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.2.8 Bakara Sûresi 115. Âyet

وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ
عَلِيمٌ

[Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz *Allah'ın yüzü* işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.]

Müşrikler, müslümanların Kâbe’de ibadet etmelerine engel olurlar. Bu ibarenin alındığı âyette, müslümanlara yol gösterilir. İbadet yerine muhtaç olmadıkları, nerede olurlarsa olsunlar Allah’a ibadete devam etmeleri emredilir. Müslümanlarda ibadet, gayr-i müslimlerde olduğu gibi belirli bir yere mahsus değildir. Yeryüzü toptan Allah'ındır ve her yer müslümanların secde yeridir. Namaz kılmak için bir camide bulunmak şart değildir. Yeryüzünün her- tarafında, zaruret (çaresizlik) durumunda her yöne namaz kılınabilir.⁷⁰

Âyette iktibas edilen kısım “*Fesemme vechullâh*”, “Allah’ın yüzü işte oradadır” anlamına gelmektedir. “*Semme vechullâh*”, “*Vechullâh*” şeklinde iktibas olarak kullanılmıştır. Âyet, çeşitli divanlarda iktibas edilmiştir. Allah’ın her yerde olduğunu ifade etmekte kullanılmıştır. Gelibolulu Âli divanında yer alan bir tahmiste, semme vechullahın cemaline ayna olanlardan bahsetmektedir:

Yumup zâhir gözin bâtında bînâ oldı anlar kim
İki cânıblü mir’ât-i musaffâ oldı anlar kim
Cemâl-i *semme vechullâha* meclâ oldı anlar kim
İki ‘âlem na‘îminden müberrâ oldı anlar kim
Fevâdînüñ sirâcından Hudânuñ sırrı azherdür

Gelibolulu Âli(Mus.24-7)

Gelibolulu Âli divanında, “semme vechullâh” a tutulan fazilet aynasının bazen irade, bazen yardım, bazen de yalvarma biçiminde zuhur ettiğini belirtmiştir. Girdiği türlü hallerin hepsi Allah’ın tecellisinin farklı bir biçimidir:

Geh irâdet geh ‘inâyet geh recâ sûretleri
Gösterür mir’ât-i fazlın *semme vechullâhdan*

Gelibolulu Âli (G.463-3)

Hayâlî divanında yer alan bir beyitte, sevgiliye ulaşmaya çalışan zâhitin, altı yönden yani her taraftan yansıyan “Semme vechullâh” nurunu görmeyip sevgilinin yüzünü görebilmek için riyazete girmesi kınanmaktadır:

Şeş cihetden *semme vechullâh* nûrun görmeyip
Ru'yet-i dîdâr için zâhid riyâzetler çeker

Hayâlî (G.156-2)

Muhibbî divanında, nereye baksa Hakk’ın yüzünü gördüğünü, onu gördükten sonra masiva gibi değersiz olan şeylere bakmayacağını ifade etmektedir:

Her neye kılsan nazar biz rûy-ı Hakka nâzırız
Semme vechullâhı gördük mâsivâya bakmazuz

Muhibbî (G.1099-4)

Nâtikî divanında yer alan bir beyitte, nereye bakılsa “semme vechullâh”ın yani Allah’ın zatının görüldüğü ve bu tasvirleri, nakışları görmek gerektiği, gözünün perdesi ile onu örtmemek gerektiğini ifade etmektedir:

Semme vechullâh kılsañ teveccüh her yaña
Bu tesâvir nukuşu itme astâr-ı basar

Nâtikî (G.103-2)

⁷⁰ Mehmed Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 54.

Nâtîkî divanında yer alan bir beyitte, Allah'ın sadece mescitte ve -tasavvufi anlamda tekkenin ifade edildiği- meyhanede değil, kara ve denizde yani her yerde olduğunu şöyle dile getirir:

Mescid ü meyhâneye pâ-beste olma Nâtîkî
Toptoludur semme vechullâhdan hep bahr u berr Nâtîkî(G.110-7)

Yine Nâtîkî divanında, can gözünü açıp dört esasta Allah'ın tecellilerini görmesini istiyor:

Olma serd-i dîde-i cân gel berü çık aradan
Semme vechullâh ile memlû çehâr erkânî gör Nâtîkî (G.105-3)

Sehâbî divanında yer alan bir beyitte, âşık sevgilinin yanağında Allah'ın yüzünün nurunu gördüğünü ve yakîn olduğunu ifade eder. Nakışın nakkaşı gösterdiği gibi sevgilinin de Allah'ın nurunu yansıttığını şöyle dile getirir:

Ruhuñda nûr-ı vechullâhı gördüm çün nazar kıldum
Yakîn oldı baña kim gösterür her nakş nakkâşın Sehâbî(G.287-4)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer verilen bir beyitte, tüm yakınlardan, dünyadan elif gibi uzak olup yola düşmeyi ve kalbini temizleyip “semme vechullâh” aynası yapması tavsiye edilmektedir:

Var ta'allukdan elif gibi ırağ ol râha gel
Kalbünü âyine eyle semme vechullâha gel Taşlıcalı Yahyâ(G.235-1)

Usûlî divanında, nereye giderse gitsin daima Allah'ı görmek gerektiğini ifade eder:

Her neye kim baktın ise anda sen Allâhı gör
Kancaru kim azm kılsan semme vechullâhı gör Usûlî(Tahmis 8-1)⁷¹

Hüdâyî divanında, şirin dilli bülbülün gülbahçesinde gül Mushaf'ından Semme vechullah'ı okuduğunu şöyle ifade ediyor:

Mahfil-i gülşende gûş et Mushaf-ı gülden gelüp
Semme vechullâh okur her bülbül-i şîrîn-zebân Hüdâyî (K. 2-5)

Nâtîkî divanında yer alan bir beyitte, idrak edebilen kalbin neye baksa Allah'ın yüzünü göreceğini şöyle ifade eder:

Kalb-i müdrik her neye kim baksa vechullâh görür
Ehl-i rû'yet olmayanlarda bu rû'yet müştebeh Nâtîkî (G.358-3)

Âyetin divanlarda kullanıldığı anlam Allah'ın her yerde olduğu ve âlemin her yerinin mescit olduğu çerçevesinde iken, aynı zamanda tasavvufi olarak bakıldığında tüm mahlûkatın Allah'ın güzelliğinin bir tecellisi olduğu, neye bakılsa Allah'ın müşahede edilebileceği anlamı ile aynı doğrultudadır.

⁷¹ Söz konusu âyetin iktibas edildiği mısra, gazeli tahmis edilen Nesimî'ye aittir.

Tabloya bakıldığında çeşitli divanlarda iktibas edilmiştir. Daha çok gazelerde âyete yer verilmiştir:

Tablo 12: Bakara Sûresi 115. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Gelibolulu Âfî	2	tahmis, gazel
Hayâlî	1	gazel
Hüdâyî	1	kaside
Muhibbî	1	gazel
Nâtıkî	4	gazel
Sehâbî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Usûlî	1	tahmis
Toplam	12	gazel(9), tahmis(2), kaside(1)

1.2.9 Bakara Sûresi 117. Âyet

بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

[Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir.]

Âyette Allah'ın yaratmasının ona zor olmadığını ifade eden kısım “*Kün feyekün*” iktibas edilmiştir. “Ol der, olur” anlamına gelir. Bazen “*kün fekân*” bazen de “*Kün*” olarak kullanılmıştır. “*Kün feyekün*” ifadesi Kur'an-ı Kerim'de dokuz yerde geçmektedir.⁷²

Tasavvuftaki yaratılış nazariyesine göre kâinat henüz var edilmemişken ve Allah'tan başka hiçbir varlık yokken Allah bilinmeyi ve seilmeyi istediğinde önce bir nur yaratıp ona “*kün Muhammedâ*” (ol yâ Muhammed) dedi. Nur bu hitap karşısında hicabından terleyerek “*lâ ilâhe illallah*” (Allah'tan başka ilâh yoktur) cevabını verdi. O vakit Allah keremiyle “*Muhammed Resûlullah*” (Muhammed Allah'ın elçisidir) dedi. Daha sonra bu nurun terinden eflâk (dokuz felek), ondan anâsır-ı er-baa (dört unsur), ondan da mevâlîd-i selâse (hayvan, bitki, cansız nesnelere) yaratıldı.⁷³

Âşık Çelebi divanında “*Kün*” emri ile tüm fiillerin oluştuğunu şöyle dile getirir:

Zuhûr eyledi bir emr-i *kün* ile bu ef'âl
'Aceb degül mi ki ef'âle emr ola masdar

Âşık Çelebi (K.14-13)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte, sâkinin sunduğu kadeh ile coşarak “*Kün fekân*”ın sırrını anlamak isteyen âşığın hali dile getiriliyor:

⁷²Diğer âyetler: Âli İmran 3/47, 59, Enam 6/73, Nahl 16/40, Meryem 19/35, Furkan 25/7, Yasin 36/82, Mümin 40/68.

⁷³İskender Pala, “*Kün*”, *TDVİA*, TDV Yay., C. XXVI, 2002, s. 553 (islamansiklopedisi.info).

Sâkiyâ câm sun ki cûşa gelüp
Keşf-i esrâr-ı “*kün-fe-kân*” idelüm

Bağdatlı Rûhî(G.805-6)

Bâki divanında, Kanunî Sultan Süleyman’a yazılan kasidede, padişahın güneş gibi olan parlak yüzünün cihamı aydınlattığı, aşkının sesi ile Kün fekan sarayının dolduğunu ifade etmiştir. Beyitte dünya “Kün fekan sarayı” olarak nitelendirilmiş, bu sarayı aydınlatan ise padişahın güneş gibi parlak yüzü olarak ifade edilmiştir:

Tutdı cihâmı pertev-i hüsnüñ güneş gibi
Toldı sadâ-yı ‘aşkuñ ile kâh-ı *kün fe-kân*

Bâki (K.1-3)

Bâki divanında Ebussuud Efendi’ye yazılan kasidede, Kün fekan madeninin Ebussuud Efendi’nin cevhere benzeyen zatını olgunlaştırdığını şöyle ifade eder:

Eyleyüpdür feyz-i hûşîd-i kemâl-i sun° ile
Zât-i pâkûñ gevherin perverde kân-ı *kün fe-kân*

Bâki (K.22-22)

Hüdâyî divanında yer alan bir beyitte, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(SAV), tüm ilim hazinelerinin mahzeni ve lakabı Ümmî olan bir âlim ve “Kün fe-kân”ın sırrını bilen olarak sıfatlandırılmıştır:

Mahzen-i genc-i ‘ulûm-ı evvelîn ü âhirîn
‘Âlim-i ümmî-lakab dâna-yı sırr-ı *kün fe-kân*

Hüdâyî(K.2-18)

Hüdâyî divanında yer alan diğer beyitte de peygamberimizin “Kün feyekün” emrinin maksudu olduğunu şöyle dile getirir:

Ey seyyidü’l-kevneyn ü ey hatm-i cemi’ü’l-mürselîn
Maksûd-ı emr-i *kün fe-kân* matlûb-ı Rabbü’l-âlemîn

Hüdâyî(G.149-1)

Nev’î divanında, Vezir-i Âzam Ali Paşa’ya yazılan kasidede, onun “Kün fekan” hükümlerinin tedbirini amaç edinmesinden şöyle bahsedilmiştir:

Maksûd idüp müdebbir-i ahkâm-ı “*kün fe-kân*”
Âsâyîş-i ma’îşet-i cumhûr-ı ins ü cân

Nev’î (K.39-1)

Usûlî divanında, Şeyh Gülşeni’nin vefatı üzerine yazılan mersiyede, Şeyh Gülşeni’nin Kün fekan dairesinin kutbu olduğu ve her tarafı feyziyle kuşattığını şöyle ifade etmiştir:

Cümle muhit ü merkeze dek feyz-bahş idi
Zâtı ki kutb-ı dâire-i *kün fe-kân* idi

Usûlî (Mus.1-19)

Usûlî divanında kün fekan’ın yüceliğini ifade için aşk denizi dolup taşsa da yine Kün fekan’a karşı gelemez zira damla ile deniz de kuvvette bir olamaz, demektedir:

Cûşa gelse bahr-i aşk olmaz mu' ârız *künfe-kân*
Edemez kuvvetde bir kem katre umman ile bahs

Usûlî (G.10-5)

Taşlıcalı Yahyâ divanında Allah’ın kudretine değinilmiş ve onun “Kün” sözü ile istediğini yarattığını her şeye gücü yeten olduğunu şöyle ifade ediyor:

Kudret anun kudretidür kim be-kavl-*ikâfu nûn*
Eyledi nûn-ı nigûn-ı âsumânı bî-sütûn

Taşlıcalı Yahyâ(Dib.-7)

Murâdî divanında Allah'ın nurunun “Kün” emri ile âleme yayıldığını şöyle ifade etmektedir:

Emr-i “*kün*”le şems-i ‘âlemdür salar çün pertevi
Nice nice zerreler ihyâ ider sultân-ı ‘ışk Murâdî (G.689-3)

Yine Murâdî divanında yer alan bir beyitte “Kün” emriyle zaman ve mekânın her an yeni bir oluşla olmakta olduğu dile getirilmiş ve “Kün” emrini manasını kavrayanların âlim mertebesinde olduğunu düşündürmektedir:

“*Kâfu nûn*” emrini bildüñse olursın ‘âlim
“*Kün*” ile kevn ü mekân olmadadır olsa gine Murâdî (G.1339-3)

Murâdî divanında yer alan bir başka beyitte, Kün feyekûn emrinin dilencileri şah kıldığını şöyle dile getirir:

Didi çün “*kâfu nûn-feyekûn*”
Lafz-ı “*kün*”dür kılan gedâları şah Murâdî (G.1219-4)

Âyet tabloda da görüldüğü üzere en çok Murâdî divanında kullanılmıştır. Murâdî genel olarak âyetin iktibasını âyetin manasını açıklayan bir anlam dairesi içinde ele almıştır.⁷⁴

Tablo 13: Bakara Sûresi 117. Âyet.

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Bâkî	2	kaside
Hüdâyî	2	gazel, kaside
Murâdî	26	gazel
Nev’î	2	kaside, gazel
Taşlıcalı Yahyâ	2	kaside, mesnevi
Usûlî	7	gazel(4), mesnevi(1), kaside(1), tahmis(1)
Toplam	43	gazel(33), kaside(7), mesnevi(2), tahmis(1)

1.2.10 Bakara Sûresi 123. Âyet

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ

⁷⁴ Âyetin iktibas edildiği diğer yerler için bkz: Murâdî (G.16-1, G.186-4, G.330-1, G.339-2, G.340-4, G.347-3, G.364-3, G.414-4, G.429-3, G.613-2, G.755-2, G.797-3, G.849-4, G.963-3, G.1030-1, G.1034-1, G.1044-1, G.1092-5, G.1114-1, G.1133-1, G.1140-1, G.1247-2, G.1477-2, G.1514-3, Kıt.6-1, Kıt.16-1, Kıt.16-2), Nev’î(G.32-3), Taşlıcalı Yahyâ(Mes.2- 22), Usûlî(Mes.(Şehr.)-1, Tah.1-5),G.26-8,G.77-5, G.137-4).

[Kimsenin kimse namına bir şey ödemeyeceği, hiç kimseden fidye alınmayacağı, kimseye şefaatin (aracılığın) yarar sağlamayacağı ve hiç kimsenin hiçbir taraftan yardım göremeyeceği günden sakının.]

Hesap gününden sakınmak gerektiği üzerinde duran âyette iktibas edilen kısım “*Lâ tenfa*”, “Kimseye bir yarar sağlamayacak” anlamına gelmektedir. Murâdî divanında yer alan beyitte, cihat etmek için Allah’ın inâyetini istemek gerektiği, eğer onun inâyeti olmazsa çalışmanın kimseye yarar sağlamayacağında şüphe olmadığını şöyle ifade etmiştir:

Mücâhidsen cihâd eyle ‘inâyet iste her demde
Mu’in olmaz ise saña “fe-inne’s-sa’ye *lâ-tenfa*”

Murâdî (G.657-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 14: Bakara Sûresi 123. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.2.11 Bakara Sûresi 127. Âyet

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

[Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe'nin) temellerini yükseltiyor, “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” diyorlardı.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Rabbenâ*”, “Ey Rabbimiz” anlamına gelir. Kur’an’da pek çok yerde geçmektedir. İktibas olarak kullanılması dua edilen kısımlarda Allah’a nida etme şeklindedir.

Âmrî divanında yer alan bir beyitte, âşık, güzel sevmekten dolayı işlediği günahlar için ettiği tövbesini şöyle dile getirmiştir:

Hûblar sevmekten artuk her güneş kim işlerem
Sad hezârân tevbeler yâ *Rabbenâ* şimden girü

Amrî (G.94-4)

Gelibolulu Sun’î divanında Eşrefoğlu ile Üzümcüzâde’ye yazılmış bir murabbada yer alan bir beyitte, şair, Allah’a niyaz ederek derdini sunmakta; iki vefasız olarak bahsettiği Eşrefoğlu ve Üzümcüzâde’den dolayı inlediğini şöyle dile getirmektedir:

Her kişi bir bî-vefâ derdinden iñler dâyimâ
Ol iki zâlim elinden n'eyleyim yâ *Rabbenâ*

Gelibolulu Sun'î (Mur.4-4)

Gelibolulu Sun'î divanında yer alan bir beyitte, şair, Allah'tan lütfunu isteyerek
yalvarmaktadır:

Hâne-i zühdü yıkup 'isyân evin kıldık binâ
Lutfuña idüp binâ iltaf bimâ yâ *Rabbenâ*

Gelibolulu Sun'î (Müfred 1)

Kâdî divanında, bekâ yoluna giren şair Allah'tan lutfunu dilemektedir:

Râh-ı bekâya girdi Kâdî visâlûñ ister
Yâ *rabbenâ* habîbüñ lutf ile rehber eyle

Kâdî (G.278-5)

Muhibbî divanında yer alan beyitte kula geceler ağlayarak göz yaşı ile niyaz
etmesini tavsiye ederken Allah'tan da, kullarından rahmetini kesmemesi niyazında
bulunuyor:

Giceler zârılık ile dök gözünüñ yaşların
Rahmetünden dür kılma kullaruñ yâ *Rabbenâ*

Muhibbî(G.65-3)

Muhibbî divanında yer alan bir başka beyitte şair, kendisini aşktan ayırmaması
için Allah'a dua etmektedir:

'İşk ile hoş-hâl olmuşdur Muhibb
'İşkdan ayırma anı yâ *Rabbenâ*

Muhibbî(G.95-7)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, âşığın sevgiliye meylinden
dolayı beladan kurtulamamasını yağmur yağarken gözün açılmasını engellemesi ile
ifade edilmiştir. Yağmur her ne kadar gözün açılmasına mani olsa da hayatın devamı
için rahmet olduğu düşünülürse sevgili de âşığa da hayat verici, rahmet olmasından
dolayı âşık sevgiliden başka bakacak kimsenin olmadığını düşündürecek şekilde
şöyle seslenir:

Ağladur her dem göz açdurmaz bu bârân-ı belâ
Kime baksun yâra bakan gözlerüm yâ *Rabbenâ*

Taşlıcalı Yahyâ (Mus. 33-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 15: Bakara Sûresi 127. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âmrî	1	gazel
Gelibolulu Sun'î	2	murabba, müfred
Muhibbî	2	gazel
Kâdî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	murabba
Toplam	7	gazel(4), murabba(2), müfred(1)

1.2.12 Bakara Sûresi 138. Âyet

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ

[Biz, Allah'ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah'inkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz" (deyin).]

Âyette İktibasta yer verilen kısmı “*Sıbgatallâh*”, “Allah’ın boyası” anlamına gelir. Bununla neyin kastedildiği üzerinde farklı görüşler vardır.

İslâm âlimleri, sıbgatullahı kullandığı bağlamdan hareketle, önce Ehl-i kitabın hak dinin özellikleriyle uyuşmayan inanç ve davranışlarını temsilen hıristiyanların vaftiz âyinleriyle alâkalandırmışlardır. Nitekim Vâhidî âyetin nüzûl sebebi olarak hıristiyanların söz konusu uygulamalarını göstermektedir. Hıristiyanların çocuklarını sarı renkli bir suya batırmak suretiyle vaftiz etmeleri, bu işlemle temizlenip arındıkları ve hıristiyan dinine girdikleri yönünde bir çağrışım olması için bu terkinin kullanıldığını belirten müfessirler, Allah Teâlâ’nın onların suyunun ve boyasının değil kendi dininin, İslâm boyasının insanları temizleyeceğine işaret ettiğini belirtmişlerdir. Bu çerçevede İslâm âlimleri sıbgatullahı genelde “Allah’a iman, Allah’ın dini, O’nun insan fitratına yerleştirdiği özellik” anlamlarını vermişlerdir.⁷⁵

Hüdâyî divanında yer alan bir beyitte, şâir gül goncasının kıvrımındaki renk ve boyaya bakınca Allah’ın ona Sıbgatullâh’ı ayan edeceğini ifade etmiştir:

Guncanuñ hamında gel bu reng ü bûya kıl nazar
Sıbgatallâhuñ sana tâ eyleye sırrın ‘ayân

Hüdâyî (K.2-4)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 16: Bakara Sûresi 138. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.2.13 Bakara Sûresi 156. Âyet

الَّذِينَ إِذَا أَصَابْتَهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

[Onlar; başlarına bir musibet gelince, "Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz" derler.]

Âyette bir musibet anında “*İnnâ li’llâhi ve inne ileyhi râci’ûn*” yani “Allah’tan geldik, Allah’a döneceğiz.” dediklerini ifade etmiştir. Genellikle bir kişinin ölümü üzerine âyetin bu kısmı söylenir. Fuzûlî divanındayer alan bir beyitte, şâir sonunda

⁷⁵ Mustafa Sinanoğlu, “Sıbgatullah”, *TDVİA*, TDV Yay., XXXVII, 2009, s.85(islamansiklopedisi.info).

sevgili yolunda can verince, öldüğünü işitenlerin “*Innâ ileyhi râci ’ûn*” demelerini istiyor:

Sen Fuzûlî yâr yolunda can verirsin a’kîbet
İşitenler diyeler *innâ ileyhi râci ’ûn*

Fuzûlî (G.233-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 17: Bakara Sûresi 156. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Fuzûlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.2.14 Bakara Sûresi 164. Âyet

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي
تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ
فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ
الرِّيَّاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ

[Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah'ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiği yağmurda, yeryüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve *gökle yer arasındaki emre amade bulutları* evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Beyne’s-semâ’i ve’l-ard*”, “Yerle gök arası” anlamına gelir. Muhibbî divanında yer alan bir beyitte, güneş ile sevgilinin yüzü arasında yer ve gök kadar fark olduğunu dile getirirken sevgilinin güzelliği yanında güneşin sönük kaldığını ve utandığını şöyle dile getirir:

Germ olmasun igen gün hüsnini kılmasun ‘arz
Nisbet yüzünle günde *beynes semâi vel ‘arz*

Muhibbî (G.1304-1)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 18: Bakara Sûresi 164. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhibbî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.2.15 Bakara Sûresi 173. Âyet

إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ
فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

[Allah, size ancak leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Ama kim mecbur olur da, istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın yemek

zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Şüphesiz, *Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*]

Âyette iktibas edilen kısım “*Gafuru’r-rahîm*”, “Çok bağışlayan, çok merhamet edendir” anlamına gelir. Bu ifade, Kur’an-ı Kerim’de elli beş yerde geçmektedir. Bağdatlı Rûhî divanında âyete yer verilmiştir. Şâir günahı fazla olsa da Allah’ın Gafuru’r-rahîm olduğunu dile getirmiştir:

Rûhî ‘aceb mi haşırda ‘afv olsa cürmümüz
Hallâkumuz bizüm ki *gafûru’r-rahîm*dür

Bağdatlı Rûhî (G.213-8)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 19: Bakara Sûresi 172. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.2.16 Bakara Sûresi 177. Âyet

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ
أَمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى
حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي
الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا
وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

[İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu *yakınlara*, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Zevi’l-kurbâ*”, “Yakınlar, akrabalar” anlamına gelmektedir. Gelibolulu Âli divanında âyet iktibas edilmiştir. Gelibolulu Âlî, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV)’in akrabalarının yüce hayırlı kişiler olduğunu bir beyitte şöyle ifade ediyor:

Muhammed kim güzîn-i enbiyâ mahbûb-ı Mevlâdur
Zevât-ı pâk-i hayrû’l-âli anuñzevi’l-kurbâ

Gelibolulu Âlî (K.1-18)

Gelibolulu Âlî, bir başka beyitte; üçler, yediler, kırkların “Zevi’l-kurbâ” makamında olduğunu şöyle ifade ediyor:

Dahi bir kutbile iki imâm evlâd-ı çâr için
Dahi üçler yediler kırklar hakkı zevi’l-kurbâ

Gelibolulu Âlî (K.1-50)

Tablo 20: Bakara Sûresi 177. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Gelibolulu Âlî	2	kaside
Toplam	2	kaside

1.2.17 Bakara Sûresi 178. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ
بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ
اعْتَدَى بِعَدُوِّكَ فَاعْتَدِ بِعَدُوِّهِ فَهُوَ عَذَابٌ أَلِيمٌ

[Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size *kıyas* farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kıyas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.]

Âyette iktibas edilen kısım “*kıyâs*”, “kıyas” anlamındadır. Âyette kasten ve haksız yere öldürülen kişileri öldürenlere kıyas uygulanması yani onun öldürülmesinden bahsedilmiştir. İktibasın yer aldığı Celîli divanında, âşık rakibi sevgilinin yolunda öldürmek istemekte fakat kıyas hükmünden dolayı çekindiğini ifade etmektedir:

Öldürürdüm ser-i kûyında rakibi n’ideyüm
Adam öldürdi diyü itmeseler hükm-i *kıyâs*

Celîli (G.168-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 21: Bakara Sûresi 178. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Celîli	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.2.18 Bakara Sûresi 190. Âyet

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ
الْمُعْتَدِينَ

[(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın. Kendi kendinizi tehlikeye atmayın. İyilik edin. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.]

Âyette geçen “*fî sebîli’llâh*” âyetin iktibas olarak kullanılan kısmıdır. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’de pek çok defa geçmekte ve “Allah yolunda” anlamına gelmektedir.

Bâlî divanında yer alan bir beyitte, gaza ehlinin Allah yolunda olduğunu şöyle dile getirir:

“*Fî-sebîli’llâh*” mesâb olduğu-çün ehl-i gazâ
Emr-i Hakk’da ba’zı teklifâtı ‘afv eyler sefer

Bâlî(K.5-3)

Hayâlî divanında, Kanuni Sultan Süleyman’a yazılan bir kasidede Allah yolunda gaza eden padişahın kılıcından dökülen kan, kızıl şafağa benzetilmiştir.

Gaza yolunda padişahın yiğit bir komutan olduğu şöyle ifade edilmiştir:

Ol mücâhid *fî-sebîli’llâh* olan âdil Şehin
Ey şafak tığ-ı gazâsından dökülmüş kan mısın

Hayâlî (K.20-10)

Nev’î divanında Sinan Paşa’ya yazılan kasidede Sinan Paşa’nın Allah yolunda, cengâver bir mücahit olduğu şöyle ifade edilmiştir:

Mücâhid *fî-sebîli’llâh* Sinân Pâşâ-yı ceng-âver
Kim oldur cân u ser virür fedâyilerde ser-defter

Nev’î (K.1-1)

Nev’î divanında, İbrahim Paşa’ya yazılan kasidede, İbrahim Paşa’nın Allah yolunda bir mücahit olduğu ifade edilmiştir:

Sa’âdetle gelen iy dil meğer ol sadr-ı a’lâdur
Mücâhid *fî sebîli’llâh* İbrahim Pâşâ’dur

Nev’î (K.25-1)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, padişahın malını Allah yolunda harcadığı ifade edilmiştir:

Menâl ü mâlini seyl itdi *fî-sebîli’llâh*
Bu selsebîl için ol pâdişâh-ı ‘Osmânî

Taşlıcalı Yahyâ (K.5-21)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, Sultan Süleyman’ın daima Allah yolunda olduğunu ifade etmek için *Fî sebîli’llâh*’ın muahidi olarak ifade edilmiştir:

Ebü'l-feth ü ebü'n-nasr u ebü'l-hayr u ebü'l-ihsân
Mü’âhid *fî-sebîli’llâh* ü seyf-i dîn-i Yezdânî

Taşlıcalı Yahyâ (K.16-27)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 22: Bakara Sûresi 190. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	kaside
Hayâlî	1	kaside
Nev’î	2	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	2	kaside
Toplam	6	kaside

1.2.19 Bakara Sûresi 201. Âyet

وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا
عَذَابَ النَّارِ

[Onlardan, "Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru" diyenler de vardır.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Ve kinâ ‘azabe ‘n-nâr*”, “Ve bizi ateş azabından koru” anlamına gelmektedir. Bu ifade Kur’an’da Âli İmrân suresi 16. Âyette de geçmektedir. “*‘Azâbe ‘n-nâr*” olarak da divanlarda yer almıştır.

Behiştî divanında yer alan farklı iki gazeldeki aynı beyitte, âşık, sevgiliye kavuşma bağının Adn cenneti, ayrılık vadisinin ise cehennem ateşi gibi olduğunu dile getirmiştir:

Bâg-1 vasl üzre güzer kıl ‘Adne gir didârı gör
Vâdi-yi hicrânı seyr eyle ‘azâbe ‘n-nârı gör Behiştî (G.19-1, G.88-1)

Hayretî divanında yer alan bir beyitte, âşık sevgiliden ayrı olmanın kendisini yaktığını ifade ederek sevgiliden ayrı kalmasının ona cehennem azabı gibi geldiğini ve bundan kendisini kurtarmasını yani sevgiliye kavuşturmasını dilemekte ve Allah’a “Ey Rabbim, beni ateş azabından koru” diyerek dua etmektedir:

Beni yakdı firâk-1 ‘ârız-1 yâr
Ve kinâ Rabbenâ ‘azâbe ‘n-nâr Hayretî (G.81-1)

Muhyî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin âşığa yüzünü göstermesini kişiyi ateşle korkutmaya benzetmiştir:

İdüp her bir ruhın cân u dile ‘arz
Demünde korkudup her birin en nâr Muhyî (G.179-7)

Âyetin divanlara dağılımı şu şekildedir:

Tablo 23: Bakara Sûresi 201. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	2	gazel
Hayretî	1	gazel
Muhyî	1	gazel
Toplam	4	gazel

1.2.20 Bakara Sûresi 202. Âyet

أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ

[İşte onlara kazandıklarından bir nasip vardır. Allah, hesabı pek çabuk görendir.]

Allah'ın hesabı çabuk gören olduğu belirtilen “*Serî’ü’l-hisâb*” ifadesi âyetin iktibas olarak kullanılan kısmıdır. Bu ifade Kur’an’da sekiz yerde geçmektedir. ⁷⁶Murâdî divanında yer alan bir beyitte, Allah’ın tevbeleri kabul eden Tevvâb ve hesabı çabuk gören olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Min zunûbin etûbu yâ tevvâb
İnneke kâdirün yâ *serî’ü’l- hisâb*

Murâdî (G.154-1)

İktibas tabloda görüldüğü gibi sadece Murâdî divanında yer almıştır:

Tablo 24: Bakara Sûresi 202. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.2.21 Bakara Sûresi 259. Âyet

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي
هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ
لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرْ إِلَى طَعَامِكَ
وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرْ
إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ
اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O, "Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?" demişti. Bunun üzerine, Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra diriltti ve ona sordu: "*Ne kadar (ölü) kaldın?*" O, "Bir gün veya bir günden daha az kaldım." diye cevap verdi. Allah, şöyle dedi: "Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle yapmamız) seni insanlara ibret belgesi kılmamız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra onlara nasıl et giydiriyoruz?" Kendisine bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi: "Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Kem lebist*”, “Ne kadar (ölü) kaldınız?” anlamına gelir. Âyette Allah’ın birini öldürdüğünü tekrar dirilttiğini ve ona bu soruyu yönelttiğini görüyoruz. “*Kem lebist*” ifadesi Kur’an’da, Kehf Sûresi 19. Âyette Ashab-ı Kehf’in birbirlerine sordukları soru olarak, Muminûn Sûresi 112. Âyette ise Allah’ın inkârcılara sorduğu soru olarak yer almaktadır.

⁷⁶ Diğer âyetler: Âli İmran 3/19, 199, Mâide 5/4, Ra’d 13/41, İbrâhim 14/51, Nûr 24/39, Mü’min 40/17.

Murâdî divanında âyet iktibas edilmiştir. Âyette dünyanın geçiciliği ve kısa süreli olduğunu ifade eden “*Kem lebiş*”in sırrını bilmeyenlerin gaflet uykusunda olduğunu dile getiren şair, ibret alınmazsa yani Allah’ın öldürüp tekrar dirilteceğini bilerek yaşamazsa insanın gaflet içinde olacağını ve gaflette olursa cennete yol bulamayacağını şöyle dile getirmiştir:

“*Kem lebiş*” bilmeyen ma’nâ vü sırrından haber
H’âb-ı gafletde kalıpdur bulmadı me’vâya yol

Murâdî(G.763-3)

Âyet iktibası ile ilgili tablo şöyledir:

Tablo 25: Bakara Sûresi 259. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.2.22 Bakara Sûresi 277. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ
لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

[*Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olmayacaklardır.*]

Âyette iktibas edilen kısım “*innellezîne âmenû ve ‘amilu’s-sâlihât*”, “*şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler*” anlamına gelir. Kur’an’da bu ifade on defa geçmektedir.⁷⁷ Taşlıcalı Yahyâ divanı dîbâcesinde şöyle yer almıştır:

İlle’llezîne âmenü ve ‘amilu’s-sâlihât beyyinatıyla gürûh-ı büleğâ-yı sâlihînden şükûh-ı fusahâ-yı tâlibîn ‘ale’t-tahkîk tefrîk olmuşlardır. Taşlıcalı Yahyâ (Dib.)

Tablo 26: Bakara Sûresi 277. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

⁷⁷ Diğer âyetler: Yunus 10/9, Hud 11/23, Kehf 18/30, 107, Meryem 19/96, Lokman 31/8, Fussilet 41/8, Burûc 85/11, Beyyine 98/7.

1.2.23 Bakara Sûresi 285. Âyet

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ
وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

[Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü'minler de (iman ettiler). Her biri; Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: "Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz." Şöyle de dediler: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır."]

Âyette müminlerin "Semi'nâ ve ata'nâ", "İşittik ve itaat ettik!" anlamına gelen sözlerini görüyoruz. Taşlıcalı Yahyâ ve Murâdî divanlarında iktibas edilmiştir. Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, namaz emri gelince işitenlerin "İşittik ve itaat ettik" dediklerini şöyle ifade ediyor:

Ashabına geldükde salât emrini kıldı
Didi işiden cümle *semi'nâ ve atâ'nâ* Taşlıcalı Yahyâ (K.1-30)

Murâdî divanında, şair kendisinin söz ve fiilin muradını anlayınca inandık, dediklerini ifade ediyor:

Muradın bildiler kavil ile fi'lin
Anuñ çün çıgrışip dirler "ata'nâ" Murâdî (G.73-5)⁷⁸

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 27: Bakara Sûresi 285. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	3	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	4	gazel(3),kaside(1)

1.2.24 Bakara Sûresi 286. Âyet

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا
لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا
حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ
عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

[Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararındır. (Şöyle diyerek dua ediniz): "Ey Rabbimiz! Unutur, ya da yanılırsak bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bize, bizden

⁷⁸ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî Divânı(G.978-4, G.1093-2).

öncekilere yüklediğin gibi ağır yük yükleme. Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmediği şeyleri yükleme! *Bizi affet*, bizi bağışla, bize acı! Sen bizim Mevlâmızsın. Kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et.”]

Âyette iktibas edilen kısım “*Va’fu ‘annâ*”, “Bizi affet!” anlamına gelir. Murâdî divanında iktibas olarak kullanılmıştır. Murâdî divanında yer alan bir beyitte, toprağın “Bizi affet” virdini vird edinmesi ile güneşin ışığını aldığını şöyle ifade ediyor:

Va’fu ‘annâ” virdini vird itmeseydi ger türâb
Şemsden envâr olur mıydı virür miydi ziyâ Murâdî (G.23-3)

Murâdî divanında yer alan diğer iki beyit Arapçadır. Bu beyitlerde de de şair, Allah’a niyazını şöyle dile getiriyor:

Ente sultânu’s-sehâyâ ente Rahmânü’l-verâ
Fâilün limâ yüridü *va’fu ‘annâbe*’senâ Murâdî (G.12-1)

Rabbena’sreh sadrenâ min ni’metin yâ ze’l-kerem
Va’fu ‘annâ seyyi’âtinâ minke yâ ze’l-kerem Murâdî (G.895-1)

Âyet iktibasına sadece Murâdî divanında yer verilmiştir:

Tablo 28: Bakara Sûresi 286. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	3	gazel
Toplam	3	gazel

1.3 ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

1.3.1 Âl-i İmrân Sûresi 12. Âyet

قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَتُغْلَبُونَ وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ

الْمِهَادُ

[İnkâr edenlere de ki: “Siz mutlaka yenilgiye uğrayacak ve toplanıp cehenneme doldurulacaksınız. *Orası ne fena yataktır!*”]

Âyette inkâr edenlerin kesin olarak yenileceğini ve cehenneme gideceği ifade edilmektedir. Âyet “*Bi’sel mi’âd*”, “Ne kötü yataktır” lafzı ile metinde yer almıştır. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’de beş yerde geçmektedir.⁷⁹

Helâkî divanında yer alan bir beyitte âşık sevgiliye seslenerek sevgilinin yüzü olmadan âşığa Firdevs cenneti “*Bi’sel mi’âd*” yani kötü bir yatak yani Cehennem olur demektedir:

⁷⁹ Diğer âyetler: Bakara 2/206, Âli İmrân 3/197, Rad 13/18, Sad 38/56.

Tablo şöyledir:

Tablo 29: Âl-i İmrân 12. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.3.2 Âl-i İmrân Sûresi 13. Âyet

قَدْ كَانَ لَكُمْ آيَةٌ فِي فِئَتَيْنِ الَّذِينَ تَقَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَأُخْرَى
كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلِهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي
ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ

[Şüphesiz, karşı karşıya gelen iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda çarpışıyordu. Öteki ise kâfirdi. (Onları) göz bakışıyla kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu.

Basireti olanlar için bunda elbette ibret vardır.]

Âyetin “*Uli’l-epsâr*”, “Basiret sahipleri” anlamına gelen kısmı divanlarda yer almıştır. Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçmektedir. Divan şairlerince çokça iktibas edilmiş kısımlardan biridir.

Âşık Çelebi divanında yer alan bir beyitte peygamberimizin basiretli olduğunu ifade etmek için nazarı *uli’l-epsâr* olan ifadesi yer bulmuştur:

Makâlun matmah-ı efkâr u enzâr *uli’l-epsâr*
Kelâmun meş’arü’l-hak kadd ya’lû velâ-yu’lâ

Âşık Çelebi (K.1-10)

Âşık Çelebi divanında sevgilinin *uli’l-epsâr* olan gözlerine âşık toprağının sürme olmasını istemektedir. Sevgilinin gamdan paymal olmuş âşığa, yolunun tozu demesini arzu etmektedir:

Toprağum sürme ola çeşm-i *uli’l-epsâra*
Dise cânâne bu pâ-mâl-i gama gerd-i rehüm

Âşık Çelebi (G.33-3)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte, sürme çekmenin sünnet olduğunu ama *ülü’l-epsâr* olanların aydınlık güneş gibi olan sevgilinin yolunun toprağının sürmesinin farz-ı ayn olduğunu ifade etmiştir. Farz-ı ayn herkesin yapması zorunlu olan farz çeşididir. Bununla *ülü’l-epsâr* olan âşıkların daima sevgilinin yolunda olmaları gerektiğini ifade ettiğini söyleyebiliriz:

Sürme çekmek çeşme sünnetdür velî hâk-i rehüñ
Farz-ı ‘ayn olmuş *ülü’l-epsâra* ey mihr-i münîr

Bağdatlı Rûhî(G.321-3)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir başka beyitte ise sevgilinin Kabe gibi olan köyünün toprağı basiret sahiplerinin gözünün görmesini artıran bir sürme olarak ifade edilmiştir:

Sen ne cây-ı pâksın ey Ka'be-i kûy-ı habîb
Kim *ûli'l-epsâra* kuhl-ı nûr-bahş olmuş tozuñ Bağdatlı Rûhî(G.660-3)

Kubbedeki yaralar gezegenler, âşığın gönlündeki yaralar da sevgilinin bakışlarının okundan oluşmuş yaralardır. Bu halleriyle ikisi de uli'l-epsâr gözüne benzemiştir:

Dâglar seyyârelerdür zahm-ı tîrûñ dîdeler
Beñzedük çeşm-i *ûli'l-epsâra* bir ben bir habâb Bâlî(G.11-3)

Celîlî divanında yer alan bir beyitte, âşık sevgiliye görmekten uzak olan zahide yanağını göstermemesini basiretin ancak uli'l-epsârda olduğunu şöyle ifade eder:

Bî-basardur zâhide şem'-i ruhûñ 'arz eyleme
Gel basiret gözleme illâ "*uli'l-epsâr*"da Celîlî (G.345-3)

Emrî divanında yer alan bir beyitte, âşık aşk uli'l-epsârında sevgilinin yolunun toprağı ve gözünün sürmesi olmayı arzu etmektedir:

Hâk-i râh-ı yâr olgör kim *ûli'l-epsâr-ı* 'ışk
Kühl ide Emrî gubâruñ üstühânuñ sürme-dân Emrî (G.364-5)

Gelibolulu Âlî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin yüzünün basiret sahiplerine güneş olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Ey fûrûğ-ı mâh rûhsaruñ *uli'l-epsâra* şems
Zerredür gûyâ bedîdâr olmış ol dîdâra şems Gelibolulu Âlî (K.19-1)

Gelibolulu Âlî divanında yer alan bir beyitte, sevgili için ağlamaktan âşık ve gözyaşı birbirine karışmış bir toprak olduklarını fakat saba yeli gibi basiret sahiplerine engel olacak tozunun olmadığını ifade etmiştir. Saba yeli hızlı eserse tozlu eser ve görmeyi engelleyebilir oysa yerdeki toprak havalanmadığı için görmeye engel değildir. Bu anlamda da düşünülebilir. Basiret sahiplerine zarar vermediklerini ifade etmekte de kullanılmıştır:

Sirişk-i çeşm ile âlûdeyüz bir hâk-i pâyuz kim
Sabâ gibi *uli'l-epsâra* hâyil gerdimüz yokdur Gelibolulu Âlî (G.165-3)

Hayâlî divanında yer alan bir beyitte, çektirdiği cefâlarla ayrılık yarasına merhem olan sevgilinin basiret sahibi olduğunu düşünen âşığın sözlerini şöyle dile getirir:

Nesin nesin sen eyâ merdüm-i *ül'il-epsâr*
Cefâların nice zahm-ı firâka merhem olur Hayâlî (G.119-4)

Muhîbbî divanında yer alan bir beyitte, gülün herkesin izleyeceği bir şekilde basiret sahibi olduğunu şöyle dile getirmiştir. Burada gülün açılışının anlatıldığını düşünebiliriz:

Ey Muhibbî göz açup herkes temâşâ eylesün
Oldı bir vech ile manzûr *uli'l-ebşâr* gül

Muhibbî (G.1665-7)

Muhyî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin güzelliğine kanıt olarak güneşe benzeyen yüzünü gösteren âşık basiret sahiplerinin sevgilinin güzelliğini inkâr edemeyeceğini şöyle ifade ediyor:

Nice inkâr ide hüsnüñe *uli'l-ebşâr* olan
Var güneş yüzün gibi rûşen çü bürhânuñ senüñ

Muhyî(G.385-2)

Nâtıkî divanında yer alan bir müseddeste şâir *uli'l-ebşâr*'ın tanımını şöyle yapmaktadır:

Tâlibâ bahr-ı fenâda sen seni eyle garîk
Tâ saña keşf ola hakdan cümle bu remz-i dakîk
Bildüñ ise Ka'be-i ma'nâyı zatuñda hakîk
Dâyim eylesen tavâf Ka'beyi vü beytü'l-'atîk

Ger *uli'l-ebşâr*sın yok andan özge ey refik
'Âşık ü ma'sûk ü 'aşk cân ü cânân ü cihân

Nâtıkî(Müsd. 1-3)

Nâtıkî divanında yer alan bir beyitte, yer ve gök sevgilinin yüzünü yansıtan bir ayna olduğunu, sevgilinin bu tecellisinden ancak *uli'l-ebşâr* olanların nasıplenebileceğini dile getirir:

Yüri nergis-şıfat necm-i sa'âdet gözle bâlâda
Üli'l-ebşâr olanlar Nev'iyâ a'yâmı gözlerler

Nev'î(G.76-5)

Revânî divanında yer alan bir beyitte, gülün, güzel kokusundan dolayı nergis gibi *uli'l-ebşâr*'ın gözdesi olduğunu şöyle dile getirir:

Bûy-ı hulkundan haber virdüğü için 'âleme
Oldı nergis gibi manzûr-ı *uli'l-ebşâr* gül

Revânî(K.15-31)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, her biri *uli'l-ebşâr* gözdesi olduğu için her bayrağın dua gibi el üstünde tutulmasını gerektiğini şöyle dile getirir:

Tutalum anı dua gibi el üstünde 'aziz
Çünkü manzûr-ı *uli'l-ebşâr* olupdur her livâ

Taşlıcalı Yahyâ(K.17-2)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir başka beyitte, sevgilinin güzeliğinin *uli'l-ebşâr* olan âşıkların seyrettiği olduğunu şöyle dile getirir:

Nâzır-ı dildâr manzûr-ı *uli'l-ebşâr* olur
'Âlemi seyr eyleyendür 'âleme seyrân olan

TaşlıcalıYahyâ(G.344-5)

Âyet, hem sayı itibariyle hem de divanlarda yer alması yönünden çok iktibas edilen âyetler arasındadır. Genel manada sürme ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır.⁸⁰

Divanlardaki dağılımı ise şöyledir:

⁸⁰ Âyetin diğer iktibasları için bkz: Bağdatlı Rûhî(Tarih 6-7), Nâtıkî(G.31-1),Nev'î (Tcb1-14, Tcb1-53, G.237-4), Taşlıcalı Yahyâ(K.15-12, Tcb.3-4, G.93-4, G.94-2, G.108-3, G.124-5).

Tablo 30: Âl-i İmrân 13. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	2	gazel, kaside
Bağdatlı Rûhî	3	tarih(1), gazel(2)
Bâlî	1	kaside
Celîlî	1	gazel
Emrî	1	gazel
Fuzûlî	5	kaside
Gelibolulu Âfî	2	gazel, kaside
Hayâlî	1	gazel
Muhibbî	1	gazel
Muhyî	1	gazel(nazire)
Nâtîkî	2	gazel, müseddes
Nev'î	4	terci-i bent(2), gazel(2)
Revânî	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	8	gazel(5), kaside(2) terrib-i bent(1)
Toplam	33	gazel(17), kaside(11), terrib-i bent(1), terci-i bent(2), tarih(1), müseddes(1)

1.3.3 Âl-i İmrân Sûresi 15. Âyet

قُلْ أَوْنَبِّئُكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ

[De ki: "Size, onlardan daha hayırlısını haber vereyim mi? Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için Rableri katında, içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler, tertemiz eşler ve Allah'ın rızası vardır." Allah, kullarını hakkıyla görendir.]

Âyette geçen "Rıdvân" lafzı iktibasta yer almıştır. "Razı olan" anlamına gelen kısım Murâdî divanında yer almıştır. Âyetin iktibas edildiği beyit şöyledir:

Bir tarafda savt ide tûbâ "men dahil"

Bir tarafda medh ider pûr ile Rıdvânâyetin

Murâdî (G.1093-3)

Tablo şöyledir:

Tablo 31: Âl-i İmrân 15. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.3.4 Âl-i İmrân Sûresi 16. Âyet

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا إِنَّا أَمْنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

[Onlar ki ya rabbena derler: “İnandık *iman getirdik* artık bizim suçlarımızı bağışla ve o ateş azabından koru bizleri”.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Âmennâ*”, “İmân ettik” anlamına gelir. Kur’an’da bu ifade otuz dört defa geçmektedir. Gelibolulu Âli ve Taşlıcalı Yahyâdivanlarında iktibasa yer verilmiştir.

Gelibolulu Âli divanındaki kasidede yer alan bir beyitte eminlerin cümlesi *âmennâ* deyince İslam dininin raiyyetine amin demiştir:

Dilüm ra’iyyet-i dîn-i mübîne kıldı *âmîn*
Şu demde kim ümenâ cümle didi *âmennâ*

Gelibolulu Âlî (K.9-98)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, Peygamber Efendimiz için risalet burcunun güneşi ifadesi kullanılmıştır. Ona yürekten “*Amennâ* ve *saddaknâ*” demiştir:

Risâlet bürcinün hürşîdi *âmennave saddaknâ*
Nüzul itdi bu mâhun menziline oldı mihmânı

Taşlıcalı Yahyâ (Mus.2-4)

Âyetin divanlara dağılımı şöyledir:

Tablo 32: Âl-i İmrân 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Gelibolulu Âlî	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	1	musammat
Toplam	2	kaside, musammat

1.3.5 Âl-i İmrân Sûresi 17. Âyet

الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْأَسْحَارِ

[Onlar *sabredicilerdir*, *sâdıktırlar*, *ibadetlere müdavimdirler*, *infak edenlerdir*, *seher vakitlerinde de istiğfarda bulunanlardır*.]

Âyette sayılanlar Allah’a karşı gelmekten sakınanların özellikleridir. Âyette iktibas edilen kısım “*Sabirine’l .gânitîn*”, “Sabredenler, doğru olanlar, huzurunda gönülden boyun büküp divan duranlar” anlamına gelir. Nâtîkî divanında yer alan kasidede memduha selam ile seslenen şair Kur’an’daki “*Sabirin*” ve “*gânitîn*” ifadelerini memduhun evladına itafen şöyle kullanır:

Es-selâm ey nass-ı kat’ıda senüñ evlâduña
Didi hakkal *sâbirine’l âbidine’l gânitîn*

Nâtîkî (K.7-7)

Tablo şöyledir:

Tablo 33: Âl-i İmrân 17. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtukî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.3.6 Âl-i İmrân Sûresi 18. Âyet

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ
لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

[Allah, melekler ve ilim sahipleri, *ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler.* O'ndan başka ilâh yoktur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.]

Âyette yer alan “Şehidallâhu lâ ilâhe illâ hû” lafzı “Allah’tan başka ilah olmadığına şahitlik ettiler.” anlamına gelir. Taşlıcalı Yahyâ divanı dîbâcesinde Allah’ın birliğinden bahsedilen beyitler arasında âyet iktibasî şöyle yer almıştır:

Zât-ı pâki birliğinün şahidi
Yog iken mülk-i cihan ol şâh idi

Şehidallâhu ennehu lâ-ilâhe illa hu

Taşlıcalı Yahyâ(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 34: Âl-i İmrân 18. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.3.7 Âl-i İmran Sûresi 26. Âyet

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ
وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. *Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetensin.*"]

Âyette iktibas edilen kısım “Mimmen teşâ”, “Dilediği” anlamına gelir. Murâdî divanında “mimmâ teşâ” şeklinde yer alarak Allah’ın dilediğine gücü yeten olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Yâ kerîme-l-‘avfi yâ ze’l-menni yâ bedre’z-zulem
Yâ ‘azîme-l-lutfi ente kadîrûn *mimmâ teşâ*

Murâdî (G.12-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 35: Âl-i İmrân 26. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.3.8 Âl-i İmrân Sûresi 27. Âyet

تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَتُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَنْ تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

[Geceyi gündüze sokarsın, gündüzü geceye sokarsın. Ölüden diriye çıkarırsın, diriden ölüyü çıkarırsın. *Dilediğine de hesapsız rızık verirsın.*]

Âyette iktibas edilen kısım “*Terziku men teşâ’u bigayri hisâb*”, “Dilediğine de hesapsız rızık verirsın!” anlamına gelir. Murâdî divanında yer alan bir beyitte, “Ey kapıları açan Allah’ım. Kapıları aç” diye seslenişin ardından âyetin bu kısmını aynıyle alarak ikinci mısrayı oluşturmuştur:

İftetah yâ müfettihe’l-ebvâb
Terziku men teşâ’u gayri hisâb

Murâdî (Mes.16-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 36: Âl-i İmrân 27. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	mesnevi
Toplam	1	mesnevi

1.3.9 Âl-i İmrân Sûresi 38. Âyet

هٰنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً
إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ

[*Orada* Zekeriya Rabbine dua etti: “Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet. Şüphesiz sen duayı hakkıyla işitensin.” dedi.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Hünâlike*”, “*Orada*, o vakit” anlamına gelir. Pekçok âyette geçen bu ifade zamir olarak kullanılmıştır. Âyetle beraber kullanıldığı için, şair âyetleri birleştirdiği için âyet iktibası olarak ele aldık.

Âşık Çelebi divanında yer alan beyitte âşığın dağ tepesi gibi olan başından iki gözünden akan yaşları görünce “*Orada* akan iki pınar” dedi diyerek gözyaşlarını cennette akan pınarlara benzetiyor:

Kuhsâr-ı serde dîde-i giryânlarum görüp
Dilber didi *hünâlike*‘aynânî tecriyân

Âşık Çelebi (G.51-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 37: Âl-i İmrân 38. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.3.10 Âl-i İmrân Sûresi 51. Âyet

إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

[Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na ibadet edin. İşte bu, doğru yoldur.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Hâzâ sırâtun müstakîm*”, “İşte bu, doğru yoldur” anlamına gelir. “*Sırâtun müstakîm*” olarak da iktibas edilmiştir. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’de beş yerde geçmektedir.⁸¹ Allah’a kulluk edenlerin yoludur. Behiştî, Hayretî ve Usûlî divanlarında iktibas olarak kullanılmıştır.

Behiştî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin diyarında olmak isteyen âşığa dosdoğru yol olan aşk yoluna girmesini tavsiye etmektedir:

Ger murâduña diyâr-ı yârde olmak mukîm
Ger tarîk-ı ‘ışka kim *hâzâ sırâtun mustakîm*

Behiştî (G.328-1)

Hayretî divanında yer alan bir beyitte, “*Sırâtun müstakîm*”in yolcusu olan dervişlerin Hızır ile arkadaş olmalarının şaşılacak bir durum olmadığını şöyle ifade ediyor:

Oldılar çün kim *sırâtu'n-müstakîmün* sâliki
Olsalar Hızır ile tan mı hem-'inân abdâllar

Hayretî (K.8-5)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 38: Âl-i İmrân 51. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Hayretî	1	kaside
Toplam	2	gazel, kaside

⁸¹ Diğer âyetler için bkz. Kur’an-ı Kerim, Meryem 19/36, Yasin 36/61, Zuhuruf 43/61, 64.

1.3.11 Âl-i İmrân Sûresi 77. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا خَلَاقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

[Şüphesiz, Allah'a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir karşılığa değişenler var ya, işte onların ahirette bir payı yoktur. Allah, kıyamet günü onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temizlemeyecektir. Onlar için *elem dolu bir azap* vardır.]

Âyetin “*Azâbun elîm*”lafzı“Elim bir azap” anlamına gelir. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’de otuz beş yerde geçmektedir. Cehennemdeki azabın şiddetli olduğunu belirtmektedir. Muhyî divanında yer alan bir beyitte, âşık, ayrılık köşesinin kendisine cehennem olduğunu ve ayrılığın eziyetinin elim bir azap olduğunu şöyle ifade ediyor:

Künc-i fûrkat baña cehennemdür
Zecr-i hicrândadur ‘azâb-ı elîm

Muhyî(G.454-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 39: Âl-i İmrân 77. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.3.12 Âl-i İmrân Sûresi 92. Âyet

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

[Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.]

Âyette iktibasa konu olan kısımlar “*Len tenâlü’l-birra hatta tunfikû*”, “Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz!” ve “*Mimmâ tühîbbûn*”, “Sevdiğiniz şeylerden” anlamına gelir.

Kur'an terimi olarak *birr*, "kişiyi Allah'a yaklaştıran iman, ibadet ve ahlâk ile en doğru ve en güzel hayatı yaşamak" mânasına geldiği gibi (bk. Bakara 2/177) "Allah'ın rızâsı, rahmeti ve cenneti" şeklinde de yorumlanmıştır.⁸²

Âyetin Murâdî divanında iki kez iktibas edildiğini görüyoruz. "Len tenâlû'l-birr" sırrını bilmeyen cahillere Allah'ın mağfîret etmeyeceği şöyle ifade edilmiştir:

"Len tenâlû'l-birr" remzin bilmeyen şol câhile
Eylemez billâhi aña mağfîret gufrân aña

Murâdî (G.13-4)

Murâdî divanında yer alan diğer iktibas mesneviyyât adı altında yer alan şiirin tamamında sevdiğini Allah yolunda vermek gerektiği üzerinde durur. Buna uygun âyet de iktibas edilen âyettir. Murâdî bir sonraki beyitte ne demek istediğini şöyle ifade eder:

Eylüğe irmez kişi sen bellü bil
Virmez ise sevdüğün bî-kâl u kıl.

Âyetin iktibas edildiği beyit şöyledir:

Len tenâlû'l-birre hattâ tunfikû"
Pes dahî "mimmâ tuhibbûn" ey alû

Murâdî (Mes.2-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 40: Âl-i İmrân 92. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.3.13 Âl-i İmrân Sûresi 103. Âyet

وَاَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

[Hep birlikte Allah'ın *ipine* (Kur'an'a) sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin.

Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.]

Âyetin "*Habl*" kısmı divanlarda *hablû'l-metin* olarak Allah'ın ipi anlamına gelecek anlamda kullanılmıştır. Âyetin iktibas "habl-ı metîn" şeklinde de divanlarda yer almıştır.

⁸²Karaman vd, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C.1, s. 466.

Hüdâyî divânında yer alan bir beyitte kasidenin yazıldığı Şemsi Paşa için ilim ve irfân gemisinin pâk şiirinin ipi ifadesi kullanılmıştır:

Keştî-yi bahr-i 'ilm ü 'irfâna
Rište-yi nazm-ı pâki *habl-i metîn* Hüdâyî (K.9-22)

Hüdâyî divânında yer alan bir diğer beyitte ise Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(SAV) şeriatın sağlam ipi olarak şöyle ifade edilmiştir:

Sebeb-i nazm-ı cehân *habl-i metîn-i şer'at*
Bâ'is-i kevn ü mekân ân dehen-i pâk-enfâs Hüdâyî (G.74-2)

Âşık Çelebi divanında yer alan bir beyitte Hâce Çelebi Efendi'in dergâh halkası "urvetü'l vuskâ", en sağlam kulpa; lütuf ipliği ise *hablü'l- metîn'e* benzetilmiştir.

Halka-i dergâhun ile rište-i lutfun yeter
'Âşika hem 'urve-i vuska vü hem *hablü'l- metîn* Âşık Çelebi(K.12-23)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte memduhun lufu, can gerdanında sağlam bir iple takılı olan koruyucu muskaya benzetilmiştir:

Hablü'l- metîn lütfuñ olupdur
Cân gerdeninde bend-i hamâ'il Bağdatlı Rûhî(K.16-33)

Usûlî divanında yer alan bir beyitte Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(SAV)'in şeraiti sıkı sıkıya sağlam bir ip gibi olduğu için âlemlere rahmet olduğunu şöyle ifade ediyor:

Şer'i oldu şübhesiz *hablü'l- metîn*
Old'anunçün rahmeten li'l-âlemîn Usûlî(Mes./Miraciye)1-103⁸³

Âyetin divanlarda yer alma durumu şöyledir:

Tablo 41: Âl-i İmrân 103. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	2	kaside
Bağdatlı Rûhî	4	kaside(2), tarih(1), gazel(1)
Bâkî	1	kaside
Hüdâyî	2	kaside, gazel
Nâtikî	1	kaside
Usûlî	2	kaside, gazel
Toplam	12	kaside(8), gazel(3), tarih(1)

1.3.14 Âl-i İmrân Sûresi 137. Âyet

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

⁸³ Divanlarda yer alan diğer iktibaslar için bkz: Âşık Çelebi(K.11-69), Bağdatlı Rûhî(K.31-5, Tar.21-2, G.866-3), Bâkî(K.23-30), Cinânî(K.28-24), Nâtikî(K.7-18), Usûlî(G.42-9).

[Sizden önce(ki milletlerin başından) nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu bir *görün*.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Fenzurû*”, “Görün!” anlamına gelir. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’de beş yerde geçmektedir. ⁸⁴ Âyetlerde genelde peygamberlere uymayanların acı sonunu anlamak için görmek gerektiği ifade ediliyor. Âşık Çelebi ve Fuzûlî divanlarında yer almıştır.Âşık Çelebi divanında yer alan bir beyitte, en küçük şeyleri bile görebilen gözün iki tane olmasının sebebinin “Görün” emrini doğrulamak olduğu şöyle ifade edilmiştir:

Fe’nzurû emrini te’kid itmek içündür sahîh
İki olduğu vücûdunda bu çeşm-i hurde-bîn

Âşık Çelebi (K.11-26)

Fuzûlî divanında Allah’ın rahmet eserlerinin her tarafta olduğu ve buna basiret gözüyle bakıp görmemizi ister:

Mezâhir-i eser-i rahmet etti her tarafı
Kemâl-i kudret-i Hak *fenzurû* ulü’l-epsâr

Fuzûlî (K.17-6)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 42: Âl-i İmrân 137. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Fuzûlî	1	kaside
Toplam	2	kaside

1.3.15 Âl-i İmrân Sûresi 146. Âyet

وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

[Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, *sabredenleri sever*.]

Âyette sabredenlerden bahsedilmektedir. İktibas edilen kısım“*Yuhibbu’s-sâbirîn*”, “(Allah) Sabredenleri sever.” anlamına gelir.

Murâdî divanında yer alan beyitte, şair kazaya sabredilmesi gerektiğini kendine yöneltirken iyi kötü her şeyin Allah’tan gelen bir hediye olduğunu ve Allah’ın “*Yuhibbu’s-sâbirîn*” dediğini hatırlatıyor ve şöyle diyor:

Sabr-ı kazâ kıl ey gönül didi “*yuhibbu’s-sâbirîn*”
Her ne ki gelse nîk ü bed Hakdan ‘atâdur bilmiş ol

Murâdî (G.806-2)

⁸⁴ Diğerleri için bkz. Kuran-ı Kerim Nahl 16/36, Neml 27/69, Ankebut 29/20, Rum 30/42.

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 43: Âl-i İmrân 146. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.3.16 Âl-i İmrân Sûresi 156. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا
ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا
قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكَ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَاللَّهُ بِمَا
تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

[Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, ‘Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi.’ diyen inkârcılar gibi olmayın. Allah, bunu (bu düşünceyi) onların kalplerine bir hasret (yarası) olarak koydu. Allah, yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir.]

Âyette iktibasta yer alan kısmı “*Yuhyî ve yumît*”, “Yaşatır ve öldürür!” anlamına gelir Kur’an-ı Kerim’de dokuz yerde geçmektedir.⁸⁵ Allah’ın öldüren ve diriltten olduğunu belirtir. Murâdî divanında şair bunu şöyle dile getirmiştir:

Miyân-ı hayy u meyyîtte gelüp “*yuhyî yumît*” ahrâb
Cidâl idüp miyânını ider pes pâk-ender pâk

Murâdî (G.718-4)

Tablo şu şekildedir:

Tablo 44: Âl-i İmrân 156. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.3.17 Âl-i İmrân Sûresi 173. Âyet

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدِ جَمَعُوا لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ فَرَأَوْهُمُ
فَزَادَهُمْ
إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ

[Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, ‘İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun’ dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve ‘Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!’ dediler.]

⁸⁵ Diğerleri için bkz. Kur’an-ı Kerim Bakara 2/258, Araf 7/158, Tevbe 9/116, Yunus 10/56, Mu’minun 23/80, Mumin 40/68, Duhan 44/8, Hadid 57/2.

Âyetin iktibasta yer alan kısmı “Ni’me’l-vekîl”,“(Ne) Güzel vekil” anlamına gelir. Âşık Çelebi divanında iktibas edilmiştir. Şâir, Allah’ın ni’me’l-vekîl isminin geçtiği beyitte padişahAllah’ın vekili olduğu için “Ni’mel vekil” unvanı ile nâm bulmasında herhangi bir beis görmemektedir:

Vekîl-i mutlak-ı sultân-ı ‘âlemsin cihân içre
N’ola ni’me’l-vekîl ismiyle nâmun bulsa ‘unvânı

Âşık Çelebi (K.3-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 45: Âl-i İmrân 173. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.3.18 Âl-i İmrân Sûresi 193. Âyet

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا
فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ

[Rabbimiz! Biz, ‘Rabbimize iman edin’ diye imana çağıran bir *davetçi* işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al.]

Murâdî divanında yer alan Arapça bir beyitte âyet iktibasını görmekteyiz. Âyetin beyitte yer alan kısmı “Münâdiyen yünâdî”“Çağıran bir davetçi” anlamına gelir. Murâdî divanında “Yünâdî münâdin”şeklinde yer almıştır.İktibasın yer aldığı beyit şöyledir:

Yünâdî münâdin lenâ min mekânin karîb
Tahayertü fi savtîhî min li-ecli’l-mehîb

Murâdî (G.162-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 46: Âl-i İmrân 193. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.4 NİSÂ SÜRESİ

1.4.1 Nisâ Sûresi 26. Âyet

يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّيبَ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ

[Allah, size (hükümlerini) açıklamak, size, sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tövbelerinizi kabul etmek istiyor. *Allah, hakkıyla bilendir*, hüküm ve hikmet sahibidir.]

Âyetin iktibas kısmı “*Allahü ‘alîm*” “Allah hakkıyla bilendir” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de 31 defa geçmektedir. Nev’î divanında yer alan bir beyitte, âşık, suretini görmediği halde sevgiliyi canı gönülden sevdiğini “Allah biliyor”ifadesi ile destekleyerek sevgiliye şöyle seslenir:

Bilmezsin nakş u hatı surete nâzır degülin
Severin can u gönülden seni *Allâhü ‘alîm*

Nev’î (G.310-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 47: Nisâ Sûresi 26. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nev’î	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.4.2 Nisâ Sûresi 69. Âyet

وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ
وَالصَّادِقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا

[Kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, *Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, siddiklarla, şehidlerle ve iyi kimselerle birlikte dirler*. Bunlar ne güzel arkadaştır.]

Âyetin iktibas kısmı “*Ellezine en amallâhu aleyhim mine'n-nebiyyîne ve's-sâdikîn ve's-şühedâi ve's-sâlihîn*”, “Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sâdiklarla, şehitlerle ve sâlihlerle” anlamına gelir. Nâtıkî divanında yer alan terci-i bent dîbâcesinde temyiz sahipleri için âyetin bir kısmını iktibas etmiştir:

...“*ellezine en-amallâhu ‘aleyhimine'n-nebiyyîne ve's-sâdigiyn ve's-şühedâi ve's-sâlihîn*” olan ‘azizân-ı sâhib-i temyîz ve mümeyyizân-ı nüket-i sâhib-i temyîze müstetîr olmaya ben za’if ü nahif ü bî-ser ü pâ Nâtıkî bende-i hâdimü'l-fukarâ riyâz-ı ma’ârifde seyrânve cinân-ı mevakkıfda cevelân idüp gâhî buhûr-ı kelâmdan cevâhir-i me’ânî ve gâhî hadayık-ı nizâmdan zevâhir-i irfânı çıkarup göstermekde idim...

Nâtıkî(Dib.)

Tablo 48: Nisâ Sûresi 69. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtıkî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.4.3 Nisâ Sûresi 78. Âyet

أَيْنَ مَا تَكُونُوا يُدْرِكُكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُّشِيدَةٍ وَإِنْ
تُصِيبَهُمْ حَسَنَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ يَقُولُوا هَذِهِ
مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ
حَدِيثًا

[Nerede olursanız olun, *sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile* ölüm size ulaşacaktır. Onlara bir iyilik gelirse, 'Bu, Allah'tandır' derler. Onlara bir kötülük gelirse, 'Bu, senin yüzündendir' derler. (Ey Muhammed!) De ki: 'Hepsi Allah'tandır.' Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!]

Ölümden kurtuluşun olmadığını dile getiren âyette iktibas edilen kısım “*Lev küntü fi burucin müşeyyede*”, “Sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile” anlamına gelmektedir. Helâkî divanında yer alan bir beyitte, olay yayının okundan kaçmanın imkânı olmadığı ve ecel gibi eriştiğini ifade ederken sağlam ve tahkim edilmiş kalelerde olsa bile diyerek her nerede olursa olsun kaçış olamayacağını şu şekilde ifade eder:

İrer sihâm-ı kavs-ı havâdis ecel gibi
Lev-künte fiburûci kılâ'in müşeyyede

Helâkî (G.138-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 49: Nisâ Sûresi 78. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.4.4 Nisâ Sûresi 81. Âyet

وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي
تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّنُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى
بِاللَّهِ وَكِيلًا

[Sana "baş üstüne" derler. Fakat senin yanından çıktıklarında, içlerinden birtakımı, geceleyin; (senin gündüz) söylediklerinin aksini kurlarlar. Allah, onların geceleyin kurduklarını yazmaktadır. Sen onlara aldırma. *Allah'a tevekkül et.* Vekil olarak Allah yeter.]

Âyet “*Tevekkel ‘alallâh*”, “Allah’a tevekkül et” kısmıyla iktibas edilmiştir. Kur’an’da sekiz defa geçmektedir.⁸⁶ Behiştî divanında iktibas edilmiştir. Behiştî divanında yer alan beyitte, huzuru isteyenlerin daima, her hal üzere Allah’a tevekkül etmesi gerektiği şöyle ifade edilir:

Huzûr isteriseñ Behiştî gibi
Tevekkel ‘alâllâhi fi-küllî hâl

Behiştî (G.314-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 50: Nisâ Sûresi 81. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.4.5 Nisâ Sûresi 114. Âyet

لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِنْ نَجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ
إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ
أَجْرًا عَظِيمًا

[Bir sadaka vermeyi yahut iyilik yapmayı yahut da insanların arasını düzeltmeyi emredenleri hariç, *onların aralarındaki gizli konuşmaların çoğunda hiçbir hayır yoktur*. Kim bunları sırf Allah’ın rızasını kazanmak için yaparsa, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.]

Âyette, iktibasta kullanılan kısım “*Lâ hayra fî*”, “(Onda) Hayır yoktur.” anlamına gelir. Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan musammatta, Allah’ın reddettiği şeyi yani dünyayı asıl maksat edinmemek gerektiğini, dünyada hayır olmadığını bu yüzden onu sevmemek gerektiğini şöyle ifade eder:

Merdûd-ı Hakkı maksud idinme
Dünyâyı sevme *lâ-hayra fihâ*

Taşlıcalı Yahyâ (Mus.1-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 51: Nisâ Sûresi 114. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	musammat
Toplam	1	musammat

⁸⁶ Diğer âyetler: Âli İmran 3/159, Enfal 8/49, 61, Neml 27/79, Ahzab 33/3, 48, Talak 65/3.

1.4.6 Nisâ Sûresi 128. Âyet

وَإِنْ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا

[Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. *Uzlaşmak daha hayırlıdır.* Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.]

Âyetin “*Es sulhu hayr*”, “Sulhta hayır vardır” anlamına gelen kısmı Behiştî divanında yer alan bir beyitte iktibas edilmiştir. Âyette karı koca arasındaki uzlaşmanın hayır olduğunu ifade ederken âyetin iktibas olarak yer aldığı Behiştî divanında sevgilinin dudağının kenarındaki ayva tüyelerinin âşığa can verici ve âşığın gönlünü alıcı olduğu ifade edilmiştir. Sevgilinin öldürücü gözleri âşıktan intikam alırken dudağının kenarındaki ayva tüyleri ise âşığa can vericidir:

Tîr-i gamzeñde nihân el-katl-i minnâ mintekâ
Çeşm-i câna hatt-ı la'lüñde 'ıyân *es-sulhu hayr*

Behiştî (G.139-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 52: Nisâ Sûresi 128. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.4.7 Nisâ Sûresi 171. Âyet

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ
إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقِيهَا إِلَى مَرْيَمَ
وَرُوحٌ مِنْهُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انْتَهُوا خَيْرًا لَكُمْ
إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا

[Ey Kitab ehli! Dininizde sınırları aşmayın ve Allah hakkında ancak hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa Mesih, ancak Allah'ın peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı (emriyle onda var ettiği) kelimesi ve kendisinden bir ruhtur. Öyleyse Allah'a ve peygamberlerine iman edin, "(Allah) üçtür" demeyin. Kendi iyiliğiniz için buna son verin. *Allah, ancak bir tek ilâhtır.* O, çocuk sahibi olmaktan uzaktır. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. Vekil olarak Allah yeter.]

Âyette, teslis inancına, Hz. İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu iddia edenlere Allah'a iman etmeleri hususunda uyarı yapılmakta, Allah'ın tekliği, tevhit inancı dile getirilmektedir. Âyette iktibasa konu olan kısım “*Innemallâhu ilâhun vâhidun*”, “Allah ancak bir ilahtır.” anlamına gelir.

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan ve birkaç âyet iktibasından oluşan bir beyitte, şair, Allah'ın hiç şüphesiz tek bir ilah olduğunu ve onu zikretmek, ona çokça şükür ve istiğfâr etmek gerektiğini şöyle dile getirir:

Innema'llâhû ilâhûn vâhidün lâ-reybe fih
Ve'z'kürullâhe kesîren ve's'kürü ve'stağfirü

Taşlıcalı Yahyâ (G.357-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 53: Nisâ Sûresi 171. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.5 MÂİDE SÛRESİ

1.5.1 Mâide Sûresi 14. Âyet

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى أَخَذْنَا مِيثَاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا
بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ
اللَّهُ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ

[“Biz hıristiyanız’ diyenlerden de sağlam söz almıştık. Ama onlar da akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını unuttular. Bu sebeple, biz de aralarına *kıyamet gününe kadar* sürecek düşmanlık ve kini salıverdük. Allah, ne yapmakta olduklarını onlara bildirecek!”]

Âyette yer alan “*İlâ yevmi'l-kıyâme*”lafzı, “Kıyamet gününe kadar” anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim’de bu ifade on iki yerde geçmektedir. Kâdî, Taşlıcalı Yahyâ, Murâdî, Bağdatlı Rûhî divanlarında iktibas olarak kullanılmıştır.

Kâdî divanında yer alan bir gazelde Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(SAV)’den bahsedilen beytin akabinde, Kâdî, Güzeller Şahı Hz. Muhammed(SAV)’i sevdiği için isminin daima defter ve divanda anılacağını şöyle ifade eder:

Sevdigün çün o şâh-ı hûbânı nâmuñ Kâdiyâ
Tâ ilâ-yevmi'l-kıyâme defter ü divân aña

Kâdî (G.8-5)

Kâdî divanında yer alan bir beyitte, âşık, acaba bu gönül mülkü sevgilinin aşkı ile mamur olduğu için mi kıyamete kadar yıkılmaz, diyerek sorgulamaktadır:

Acep ma'mûr olupdur ışk-ı yâr ile bu dil mülki
İlâ yevmi'l-kıyâme ol yıkılmaz hiç harâb olmaz Kâdî (G.123-2)

Murâdî divanında Allah'ın şeriatı kıyamete kadar sabit eylediğini şöyle ifade etmiştir:

Şer'ini sâbit kılup sübhân ilâ yevmi'l-kıyâm
Kendüye mahbûb idüp gayrıya cânân eylemiş Murâdî (G.626-5)

Bağdatlı Ruhî divanında kasideyi yazdığı memduha bahtının kıyamete kadar açık olmasını şöyle dile getirmiştir:

Ebr-i rahmet geştzâr-ı ömrüñi ser-sebz ider
Baht-ı kadrüñ bâr-ver olsun ilâ yevmi'l-kıyâm Bağdatlı Rûhî (Tar.4-20)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte, yine memduhun ihsanının dile getiren kimsesizlerin başından ihsan güneşinin eksik olmamasını isteyerek cömertliği dile getirilir:

Mihr-i ihsânun senâkârûñ olan bîkeslerüñ
Başlarından olmasın zâyil ilâ-yevmi'l-kıyâm Bağdatlı Rûhî (Tar.4-17)

Dört divanda âyete yer verilmiştir. Genel itibariyle kıyamete dek sürmesini dilediği durumları ifade için kullanılmıştır.⁸⁷ Tablo şöyledir:

Tablo 54: Mâide Sûresi 14. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	3	kaside(1), tarih(2)
Kâdî	3	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	dîbâce
Murâdî	1	gazel
Toplam	8	gazel(4), tarih(2), dîbâce(1), kaside(1)

1.5.2 Mâide Sûresi 54. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ
بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ
يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ
مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

[Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler. Onlar mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda cihad

⁸⁷ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bağdatlı Rûhî(K.3-20), Kâdî (G.195-1), Taşlıcalı Yahyâ (Dîbâce).

ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. *İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.*]

Âyetin “*Zâlike fazlullâhi yu'tîhi men yeşâ*” “İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir.” Anlamına gelen kısmına iktibasta yer verilmiştir. İktibas edilen kısım aynı zamanda Hadid Sûresi 21. Âyet, Cuma Sûresi 4. Âyette de geçmektedir. Bağdatlı Rûhî divanında iktibas olarak kullanılmıştır.

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte, “*Zâlike feyzun minallahi veyü'tî men yeşâ*” şeklinde yer alarak Peygamber Efendimizin Allah'ın lütfuna ulaştığını şöyle ifade etmiştir:

“Ahmedullahe ‘alâ a'tâ'îhi ‘aşkan lenâ
Zâlike feyzun minallahi veyü'tî men yeşâ”

Bağdatlı Rûhî(G.2-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 55:Mâide Sûresi 54. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.5.3 Mâide Sûresi 109. Âyet

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ
عَلَّامُ الْغُيُوبِ

[Allah'ın, peygamberleri toplayıp "siz(den sonra davetiniz)e ne derece uyuldu?" diyeceği, onların da, "Bizim hiçbir bilgimiz yok. *Gaybleri hakkıyla bilen ancak sensin*" diyecekleri günü hatırlayın.]

Âyette iktibas edilen kısım “ ‘*Allâmu'l-guyûb*” “Gaybı hakkıyla bilen” anlamına gelir. Bu ifade Kur'ân-ı Kerim'de dört kez geçer.⁸⁸ Allah, ‘*Allâmu'l-guyûb*'tur. Gaybı yalnızca o bilir. Peygamberlerin de gayb hakkında bilgileri yoktur.

Bâlî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin ağzının küçüklüğünü ve hiç açılmayışını ifade etmek için âşıklara gayb ricali yani rical-i gayb demenin yanlış olmayacağını zira ‘*Allâmu'l-guyûb* olan Allah'ın ricâl-i gayb ile bahs eylediğini şöyle ifade ediyor:

N'ola ‘uşşâk-ı dehânuña ricâl-i gayb disem
Eyler “‘*allâmu'l-guyûb*” ol sırr-ı pinhân-ile bahs

Bâlî (G.15-2)

Usûlî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin ağzının küçük olması, âşik tarafından hiç görülememesi ve âşikle hiç konuşmaması onun atomla

⁸⁸ Diğerleri için bkz.: Maide, 5/ 116; Tevbe, 9/78; Sebe, 34/48.

özdeşleştirilmesiyle ifade edilmiştir. ‘Allâmu’l-guyûb olan Allah’ın o sır perdesini açmadığını şöyle ifade etmiştir:

Cevher-i ferdî dehânında nihân esrâr-ı gayb
Açmamış ol perdeyi bir ferde ‘allâmu’l-guyûb Usûlî (G.6-3)

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, Allah’a ‘Allâmu’l-guyûb ismiyle sesleniyor ve ondan ümidini kesmediğini, onun hikmet sahibi olduğunu şöyle ifade ediyor:

Müntehâ-yı rahmetüñden kesmezüz ümmîdümüz
Ente ‘allâmu’l-guyûbi inneke sâhib- hikem Murâdî (G.895-4)

Âyetin iktibası Allah’ın gaybı bilen olması anlamıyla beyitlerde yer almıştır.⁸⁹

İlgili tablo şöyledir:

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	gazel
Muhyî	1	kaside
Murâdî	2	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Usûlî	1	gazel
Toplam	6	gazel(5), kaside(1)

1.5.4 Mâide Sûresi 110. Âyet

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ إِذْ
أَيَّدْتُكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرِيَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ
بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي
وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَى بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ

[O gün Allah, şöyle diyecek: ‘Ey Meryem oğlu İsa! Senin üzerindeki ve annen üzerindeki nimetimi düşün. Hani, seni *Ruhu’l-Kudüs (Cebrail)* ile desteklemiştim. Beşikte iken de, yetişkin iken de insanlara konuşuyordun. Hani, sana kitabı, hikmeti, Tevrat’ı, İncil’i de öğretmiştim. Hani iznimle çamurdan kuş şekline benzer bir şey yapıyordun da içine üflüyordun, benim iznimle hemen bir kuş oluyordu. Yine benim iznimle doğuştan körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Hani benim iznimle ölüleri de (hayata) çıkarıyordun. Hani sen, İsrailoğullarına açık mucizeler getirdiğin zaman, ben seni onlardan kurtarmıştım da onlardan inkâr edenler, "Bu, ancak açık bir büyüdür" demişlerdi.”]

⁸⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz: Muhyî(K.10-8), Murâdî (G.143-1), Taşlıcalı Yahyâ(G.25-4).

Rûhi'l-Kudüs ibaresi Kur'an-ı Kerim'de 4 yerde geçmektedir.⁹⁰ Nahl Sûresi dışındakilerde Hz. İsâ'ya *Rûhi'l-Kudüs'ü* destekleyici olarak gönderildiğine ve Hz. İsâ'ya verilen mucizelere değinilmektedir. Maide Sûresi'nin 5. Âyeti daha kapsamlı olduğu için bu âyet başlığı altında iktibaslar verilmiştir.). Meryem Sûresi 16-17. Âyette, (Ey Muhammed!) Kitap'ta (Kur'an'da) Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germiştir. Biz, ona Cebrail'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü.” Belirtildiği üzere Hz. Meryem'in hamile kalması, Allah'ın ruhundan üflemesine aracılık eden Cebrâil'dir. Aynı zamanda Cebrâil'in Hz., İsâ'yı desteklemesi, Hz. İsâ'nın mucizeleri âyete beyitlerde yer verilme ilgisi olmuştur.

Celilî gazelinde saba rüzgârının sevgiliye dair haberler getirdiğini ifade ederken söz konusu beyitte de sevgilinin nefesinden çürümüş kemiklere cân getirdiğini belirtmiş, Cebrail'in aracılığıyla Allah'ın Hz. Meryem'e ruh üflemesi ile saba rüzgârı aracılığıyla sevgilinin nefesinden can veren bir esintiyi âşığa ulaştırması arasında bir ilgi kurulmuştur:

Meger “*Rûhi'l-Kudüs*”dür kim deminden
Nice ‘azm- i remîme cân getürdi Celilî (G.392-5)

Hayâlî divanında yer alan bir beyitte, aşk yolunu temizleyen süpürge *Rûhi'l-Kudüs*'ün üflemesi ve Hz. İsâ'nın nefesi olduğundan âşık kendi cisminin aşk yolunda toz olmasını istemektedir:

Nefha-i *Rûhi'l-kudüs* İsâ demi cânırpdur
Şol tarîk-i Aşka kim cismim ana gerd isterim Hayâlî(G.378-2)

Hayretî divanında yer alan bir beyitte şair, aşkın ilahi bir sofraya olduğunu, *Rûhi'l-Kudüs* 'ün de o sofraya can veren bir sinek olduğunu dile getirir:

'İşk ey Hayretî bir hân-ı İlâhîdür kim
Cân virür olmağa *Rûhü'l-Kudüs*anun mekesi Hayretî(G.441-7)

Muhibbî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin cefalarını yazıp gönderdiği mektup âşığa Cebrâil'in armağanı gibi gelmektedir:

Nâmede cevr ü cefâsın derc idüp gönderdi yâr
Tuhfe-i *rûhü'l-kudüs* san oldı ol kâsıd baña Muhibbî(G.8-3)

Nâtikî divanında yer alan bir beyitte, âşık, sevgilinin dudağının üzerindeki ayva tüylerini iki şekilde ifade etmektedir: Sevgilinin hattı ya *Rûhi'l-Kudüs*cevheri yahut

⁹⁰ Bkz. Bakara 2/87, 253, Nahl 16/102, Maide 5/5.

da ölümsüzlük suyu üzerine Hızır'ın çektiği yeşil bir hattır. İkisi de sevgilinin dudağının can verici, can bağışlayan özelliğini ifade etmek için kullanılmıştır:

Cevher-i Rûhü'l Kudüs 'dür lâl-i cânân üzre hatt
Yoksa çekmiş sebze-i Hızır âb-ı hayvân üzre hatt Nâtikî (G.229-1)

Nâtikî divanında yer alan bir başka beyitte, Hz. İsa'nın nefesinin Allah'ın ruhundan olan Rûhi'l-Kudüs'ten haber verdiği belirtilmiştir. Gönlüne seslenen şair ebedi kalmak istiyorsa İsa'nın nefesinden haberdar olması gerektiği öğüdünü kendine hatırlatmaktadır:

Mahz-ı Ruhullâh olan Rûhü'l-Kuds 'den virdi haber
Zinde câvid ol dem içre nefha-yı 'İsâyı bil Nâtikî (G.278-2)

Nâtikî divanında yer alan diğer bir beyitte, âşık Cebrâil'in nefesiyle zinde olduğundan dolayı Hz. İsa gibi nefesiyle âlemi ihyâ etmeyi istemektedir:

Nefha-i rûhü'l-kudüsden çünkü bir dem zindeyüz
'Âlem ihyâ idelüm 'İsa gibi enfâsdan Nâtikî (G.323-2)

Âyetin iktibası Nâtikî divanında diğer divanlara göre fazladır. Cebrâil kastedilmiştir. Allah'ın diriltici olma vasfını gösteren olması ile daha çok tasavvufi manada kullanılmıştır.⁹¹ Âyetin divanlarda yer alma durumu şöyledir:

Tablo 57: Mâide Sûresi 110. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	terkib-i bent
Celîfî	1	gazel
Gelibolulu Âlî	1	kaside
Hayâlî	1	gazel
Hayretî	1	gazel
Kâdî	1	gazel
Muhibbî	1	gazel
Nâtikî	10	gazel(8), kaside(1), dîbâce(1)
Sehâbî	1	gazel
Toplam	18	gazel(14), kaside(2), dîbâce(1), terkib-i bent(1)

1.6 EN'ÂM SÜRESİ

1.6.1 En'âm Sûresi 1. Âyet

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ
الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ

⁹¹ Âyetin diğer iktibasları için bkz: Bağdatlı Rûhî(Tkb.45-12), Gelibolulu Âlî(K.38-15), Kâdî (G.146-4), Nâtikî (K.1-49, Tcb.1-1, G.28-7,G.194-5, G.223-1, G.224-1, G.283-1), Sehâbî(G.250-6).

[Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar.]

Âyetin “*Elhamdulillâhillezi halakas semâvât*” kısmı iktibas edilmiştir. “Gökleri yaratan Allah’a hamdolsun” anlamına gelir. Tâhâ Sûresi 4. Âyet ile birleştirilmiştir. “Semavati’l-ulâ” kısmı Tâhâ Sûresi’nde geçmektedir. Anlam “yüce gökleri yaratan Allah’a hamdolsun.” olur.

Fuzûlî divanında yer alan bir beyitte, Allah’a hamd edilmekte, bunun sebebi olarak da toprağın gönül açan baharın feyzini ondan aldığını dile getirmektedir. Âyetin devamında yeri yaratan” ifadesi de geçtiği için şair her şeyi yaratanın Allah olduğunu dile getirerek hamd etme sebebini belirtmiştir:

Elhamdülillahi 'llezi halaka 's-semâvâti 'l-ulâ
K’andan tapar hâk-ı zemin feyz-i bahâr-ı dil-küşâ Fuzûlî (K.8-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 58: En’âm Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Fuzûlî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.6.2 En’âm Sûresi 13. Âyet

وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي الْيَلِّ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

[Gece ve gündüzde barınan her şey o’nundur. O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.]

Âyetin iktibaskısmı “*Fi’l-leyli ve’n-nehâr*” ile gerçekleşmiştir. “Gecede ve gündüzde” anlamına gelir. İktibasın yer aldığı şiirlerde “daima” anlamında kullanılmıştır.

Murâdî dünyanın sonunun heba olacağını belirterek bu sebepten daima gece gündüz Hakk’a taat etmesi gerektiğini belirtmiştir:

Çün hebâ durur bilürsin ‘akibet milk-i cihân
Ey Murâdî Hakka tâ’at eyle “*fi’l-leyli ve’n-nehâr*” Murâdî (G.355-5)

Nâtîkî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin yanağının ve saçının sözünü etmesinin kendisine yani aşığa gece gündüz yeteceğini belirtmiştir:

Nâtîkî vird-i vasf-ı zülf ü ruhu
Saña *fi’l-leyl ve’n-nehâr* yeter Nâtîkî (G.171-7)

Âyetin beyitlerde “daima” anlamında kullanıldığını söyleyebiliriz.⁹² Âyetin divanlarda dağılımı ise şöyledir:

Tablo 59: En'âm Sûresi 13. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Cinânî	1	kaside
Toplam	3	gazel(2), kaside(1)

1.6.3 En'âm Sûresi 23. Âyet

ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ

[Sonunda onların manevraları, “Rabbimiz Allah'a andolsun ki biz (O'na) ortak koşanlar değildik.”]

Andolsun” anlamına gelen “Vallahi” yemin ifadesi çoğu yerde bir âyet olarak değil günlük kullanılan ifadeler olarak kullanılmıştır. Fakat bu beyitte ikinci mısranın tamamının âyet iktibaslarından oluşması nedeniyle iktibas olarak alınmıştır.

Helâkî divanında yer alan bir beyitin ilk mısrasında, ancak aşk yolunu tutanların menzile erişebileceğini belirtirken ikinci mısradaki bu düşünce âyetlerle pekiştiriliyor. “Vallahi doğru yol budur” anlamına gelen ikinci mısra anlamı doğrulamaktadır:

‘İşk yolın tut k’iresin menzile
Hâzihiva ‘llâhi sebîlü’r-reşâd

Helâkî (G.27-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 60: En'âm Sûresi 23. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.6.4 En'âm Sûresi 32. Âyet

وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ

[Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Elbette ki ahiret yurdu Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ akıllanmayacak mısınız?]

⁹² Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Cinânî(K.30-34).

Âyete sadece Murâdî divanında yer verilmiştir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Leibun ve lehv*” “eğlence ve oyun” anlamına gelmektedir ve “Lehv” şeklinde Murâdî divanında yer almıştır. Murâdî, abid ve sacid olmayı, eğlence ve oyuna meyletmemeyi; tadın ve lezzetin ibadette olduğunu belirtiyor. Âyetin anlamına uygun bir anlam oluşturmuştur:

‘Âbid ü sâcid olup *lu’b* ile *lehv* eyleme
Hulv ile lezzet dile añla ‘ibâdetdedür Murâdî (G.495-2)

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, bir eğlence ve oyuna benzeyen, insanı oyalayan, asıl maksadından alıkoyan seylerin sonunun cehennem ateşi olacağına ve bundan sakınmak gerektiğine şöyle işaret ediyor:

Nice bir *lehv ile lu’b* ola bu kâr
Gel duruş olmaya câyuñ hâviye Murâdî (G.1414-2)

Murâdî, ömrün *lu’b* ile *lehv*le yani dünyalık heves ve ahiret için faydası olmayan şeylerle harcanmaması gerektiği, bu eğlence ve oyuna dalarsa aziz ömrün berbat olacağını üzümlere dile getiriyor:

Ömrüñi harc itme *lu’b u lehve* âh
Hayf kim ömr-i ‘azîz ola tebâh Murâdî (Mes.38-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 61: En’âm Sûresi 32. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	3	gazel
Toplam	3	gazel

1.6.5 En’âm Sûresi 59. Âyet

وَ عِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا
تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ
وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ

[*Gaybın anahtarları* yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dâhilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.]

“Gaybın anahtarları” anlamına gelen “*mefâtihu’l-gayb*” kısmı ilk kelimenin tekil haliyle “*miftâhu’l-gayb*”, “*miftah-ı gayb*” şeklinde iktibas edilmiştir. Sevgilinin ağzını açmaması yani âşıkla konuşmamasını anlatan beyitte sevgilinin yanağının

hazinesinde ağzının kilidini görenlerin diline miftah-ı gayb dediklerini belirtiyor.

Sevgilinin ağzını sımsıkı kapaması ve konuşmaması anlatılmıştır:

Genc-i ruhuñda gördi çü kufı-ı dehânuñı
Miftâh-ı gaybdur didi gören zebânuñı

Emrî (Kıt.436-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 62: En'âm Sûresi 59. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Emrî	1	kıta
Toplam	1	kıta

1.6.6 En'âm Sûresi 71. Âyet

قُلْ أَدْعُو مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا
بَعْدَ إِذْ هَدَيْنَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ
أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ إِنَّهُمْ لَأَبْغَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ وَأَمِرْنَا
لِنُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

[De ki: ‘Allah’ı bırakıp da bize faydası olmayan, zararı da dokunmayan şeylere mi tapalım? Allah, bizi hidâyete kavuşturduktan sonra gerisingeri (şirke) mi döndürülelim? Arkadaşları ‘bize gel!’ diye doğru yola çağırdıkları hâlde, yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşıp şeytanların ayarttığı kimse gibi mi (olalım)?’ De ki: ‘Hiç şüphesiz asıl doğru yol Allah’ın yoludur. Bize âlemlerin Rabbine *boyun eğmek* emrolundu.’]

Âyetin iktibasta yer alan kısmı “*Linüslime*”, “Boyun eğmek, teslim olmak” anlamlarına gelir. Murâdî divanında yer alan beyitte, “*linüslime*” “boyun eğin” anlamının sırrını evkatte yani namazda aradığını belirtmiştir. Zira namazda da ruku ve secdeye gidilir ve bu hemgerçekten Allah karşısında boyun eğmek hem de ona itaat etmek anlamına gelmektedir.⁹³

Li nüslime dindi her vech ile olmadı mecâl
Pes bu remzüñ ma’nisini gözledim evkâtdan

Murâdî (G.1047-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 63: En'âm Sûresi 71. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

⁹³ Âyetin iktibas edildiği diğer beyit için bkz.: Murâdî (G.426-1).

1.6.7 En'âm Sûresi 73. Âyet

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ
قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ

[O, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak yaratandır. Allah'ın "ol" deyip de her şeyin oluvereceği günü hatırla. O'nun sözü gerçektir. Sûr'a üflendiği gün de *mülk* (hükümranlık) *O'nundur*. Gaybı da, görülen âlemi de bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla haberdardır.]

Âyette “*Kavluhu'l-hakk ve lehü'l-mülk*” kısmı “*Kavlühü'l-hakku lehü'l-mülk*” şeklinde iktibas edilmiştir. “Onun sözü gerçektir, mülk(hükümranlık) onundur.” anlamına gelir ve her şeyin Allah'ın olduğunu ifade etmektedir. Âyet iktibası Murâdî divanında yer verilmiştir.

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, âyetin içinde de geçen, âlemin “Kün feyekün” emri ile yaratıldığını ve Allah'ın sözünün gerçek olduğunu, tüm hükmün onun olduğunu şöyle dile getirir:

Oldı müstecmi' sıfât-ı emr-i 'âlem “*kâfu nûn*”
Kavlühü'l-hakku lehü'l-hükm ile geldi kâti'ât

Murâdî (G.168-2)

Murâdî divanında yer alan bir başka beyitte, “Onun sözü gerçektir, hükümranlık onundur.” âyeti ile büyük sırrın hikmetin ta kendisi olduğunu belirtmiştir:

Ey Murâdî sırr-ı ekber mahz-ı hikmet oldı çün
“*Kavlühü'l-hakku lehü'l-mülk*” âyeti burhândur

Murâdî (G.374-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 64: En'âm Sûresi 73. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.6.8 En'âm Sûresi 76. Âyet

فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ
الْأَفْلِينَ

[Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. ‘İşte Rabbim!’ dedi. Yıldız batınca da, ‘Ben öyle batanları sevmem’ dedi.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*Lâ uhibbü’l-âfilîn*”, “Batanları sevmem” anlamına gelir. Milâttan önce 2100’lerde yaşadığı kabul edilen ve Allah’ın birliği esasına dayalı (Hanîf) dinî geleneğin önderi olarak bilinen Hz. İbrâhim’in mensubu bulunduğu Keldânîler’in dinleri Sâbîlik idi. Bunlar ay, güneş ve yıldızlarla bu gök cisimlerini sembolize eden putlara taparlardı.”⁹⁴ Hz. İbrahim kavmini bu düşüncelerinden vazgeçirebilmek için delillerle onların niçin tapılacak şeyler olmadığını bu ifadeyle belirtmiştir.

Âşık Çelebi divanında yer alan bir beyitte, Hz. İbrahim’in yıldız batınca “Ben batanları sevmem” diyerek aya daha sonra güneşe yönelmesi söz konusu edilmiş, şâir de gönlüne yakın güneşinin vurunca öncekilere tövbe edip “*lâ uhibbü’l-âfilîn*” dediğini, yakın mertebesine ulaşınca tevbe ettiğini ifade ediyor:

Gün gibi berk urdı dilden nûr-ı hûrşîd-i yakîn
Tevbe idüp didüminnî *lâ uhibbü’l-âfilîn*

Âşık Çelebi (K.11-22)

Cinânî divanında yer alan ve Hoca Sadettin’e yazılan kasidede şâir, memduh var iken başkasına yönelmekten uymaktan kendisini “*İnni lâ uhibbü’l-âfilîn*” fehvasının alıkoyduğunu şöyle ifade eder:

Ol tururken gayrıya nezzâre kılmaktan beni
Men’ ider fehvâ-yı innî *lâ uhibbü’l-âfilîn*

Cinânî(K.28-31)

Kâdî divanında yer alan bir beyitte, fânî dünyaya gönül vermeyeceğini kendi sevgilisinin bâkî olan yani Allah’ın olduğunu dile getirmiş ve Hz. İbrahim’in gün ışığınca kaybolan yıldızlar için söylediğini beyitte şâir fani dünya için söylemiştir:

Sevdigüm bâkî benim fânî cihânı neyelerem
Virmezem dil aña anı *lâ-uhibbü’l-âfilîn*

Kâdî (G.234-5)

Nâtıkî divanında yer alan bir beyitte, âyet, Enam Sûresi’nde yer alan 79. Âyet “Yüzümü döndürdüm” ifadesiyle birlikte kullanılarak Hz. İbrahim gibi olabilmek için “*Lâ uhibbü’l-âfilîn*” demek gerektiğini belirtiyor. Bunu diyebilmek için de “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah’a ortak koşanlardan değilim.” Âyetinin manasından haberdar olmak gerektiğini belirtmiştir:

Âyet-i veccehtü vechi ma’nîsinden âgâh ol
Lâ uhibbu’l-âfilîn di olmak istersen halîl

Nâtıkî (G.281-3)

Zâifî divanında yer alan beyitte, sevgilinin gece gündüz daima parlayan yüzünün güzelliğini görenlerin gece olunca sönen güneşi bir kızıl paraya bile almayacağını belirterek Hz. İbrâhim’in batan aya baktığında söylediği gibi “*Lâ uhibbü’l-âfilîn*” diyeceğini ifade eder:

⁹⁴ Karaman vd.,*Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C.2 s.342.

Bir kızıl mangıra almaz şemsi gören hüsnüni
Mâha bakub okur *innî lâ uhibbü'l- âfilîn*

Zâ'ifi (G.251-3)

Âyetin divanlardaki durumu ise şöyledir:

Tablo 65: En'âm Sûresi 76. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Cinânî	1	kaside
Kâdî	1	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Zâ'ifi	1	gazel
Toplam	5	gazel(3), kaside(2)

1.6.9 En'âm Sûresi 79. Âyet

إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ
الْمُشْرِكِينَ

[Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm.
Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.]

Âyetin “Yüzümü döndürdüm” anlamına gelen “*Veccehtü vech*” kısmı iktibasta yer almıştır. Hz. İbrahim yıldız, ay ve güneşe bakıp onların belli bir vakte kadar durduğunu geçici olduğunu gördükten sonra "Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim." demiştir.

Nâtıkî divanında yer alan bir beyitte, “Yüzümü döndürdüm” ifadesiyle birlikte Enam Sûresi 76. Âyet de kullanılarak Hz. İbrahim gibi olabilmek için “Lâ uhibbü'l-âfilin” demek gerektiğini belirtiyor. Bunu diyebilmek için de “Ben, hakka yönelen birisi olarak yüzümü, gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.” âyetinin manasından haberdar olmak gerektiğini belirtmiştir:

Âyet-i *veccehtü vechi* ma'nîsinden âgâh ol
Lâ uhibbü'l-âfilîn di olmak istersen halîl

Nâtıkî (G.281-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 66: En'âm Sûresi 79. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtıkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.6.10 En'âm Sûresi 95. Âyet

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ
مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمُ اللَّهُ فَأَنى تُؤفَكُونَ

[Şüphesiz Allah, taneyi ve çekirdeği yarıp filizlendirendir. Ölüden diriyi çıkarır. Diriden de ölüyü çıkarandır. İşte budur Allah! Peki (O'ndan) nasıl çevriliyorsunuz?]

Âyette iktibas edilen kısım “yuhricul hayye minel meyyit”, “Allah ölüden diriyi çıkarır.” anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de bu ifade üç defa geçmektedir.⁹⁵ Murâdî divanında yer alan bir beyitte, ölmeden önce ölenlerin “yuhricul hayye minel meyyit” sırrını anlayabileceğini şöyle ifade ediyor:

“Yuhricü'l-hayye mine'l-meyyit”üñ añlar sırrın
Şol ki ölmezden öñ öldi vü medfün oldı Murâdî (G.1507-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 67: En'âm Sûresi 95. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.6.11 En'âm Sûresi 96. Âyet

فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ
الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ

[O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilenin takdiridir (ölçüp biçmesidir).]

Âyette Allah'ın gece ve gündüzü yaratmasından bahsedilmektedir. “Geceyi yarıp sabahı çıkararı” anlamına gelen “Fâliku'l-ısbâh” ve “Geceyi kıldı” anlamına gelen “ce'ale'l-leyl” kısımları iktibas edilmiştir.

Muhyî, sevgilinin siyah saçlarını görenlerin Ce'ale'l-leyl(câ'ilü'l-leyl şeklinde), yüzün görenlerin ise Fâliku'l-ısbâh âyetini okuduklarını belirtmiştir. Sevgilinin saçları arasında sevgilinin parlak yüzü olduğu için saçları gece, gecenin içinden sabahı yarıp çıkararı ifadesine de uygun olarak yüzü de gündüz olmaktadır:

Gören zülf-i siyâhın câ'ilü'l-leyl âyetin okur
Gören rûşen yüzün sıdk ile okur fâliku'l-ısbâh Muhyî (G.127-4)

⁹⁵ Diğer âyetler: Enam 6/95, Yunus 10/31.

Murâdî divanında yer alan bir beyitte ise, Allah'ın büyüklüğünün ışığının aksi geceyi yarıp sabahı çıkarır. Kalpleri Allah'ın nurunun aydınlattığını belirten şair, Allah'ın karanlık kalpleri aydınlatmasını geceyi yarıp sabahı çıkarması ile özdeşleştirir:

“Fâliku'l-ısbâhı min ‘aksi ziyâ’i'l-kibriyâ”
Kalbümüz eyler münevver dâ'imâ nûr-ı Hudâ Murâdî (G.28-1)

Varlık semasına sabah güneşi doğduğu zaman bütün mülkün “Fâliku'l-ısbâh” diyerek nida ettiğini belirten şair, sabah güneşin doğuşunun bu âyeti hatırlattığını ve cümle varlığın adeta “Fâliku'l-ısbâh” ı tasdik ettiğini ifade etmiştir:

Tülû' ider çü semâ-i vücûda şems-i sabâh
Nidâ idüp kamu emlâk “Fâliku'l-ısbâh” Murâdî (G.233-1)

Murâdî divanında yer alan bir başka beyitte ise ölen kişiye “Fâliku'l-ısbâh” nidası duyulunca yani kabir karanlığı aydınlığa dönünce, sevgilinin âşıklara gölgesini saldığı, onu korumasına aldığı ifade edilerek Allah'ın kulunu koruması şöyle dile getirir:

Nidâyı didi “fâliku'l-ısbâh” irişe çünki mevtâya
Ne kutludur o dem cânân salar ‘uşşâkına sâye Murâdî (G.1320-1)

Âyet Murâdî divanında beş kez iktibas edilmiştir. Şair iktibasın yer aldığı beyitlerde genel çoğunlukla âyeti açıklayıcı olmuştur.⁹⁶İlgili tespitler şöyledir:

Tablo 68: En'âm Sûresi 96. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Murâdî	5	gazel
Toplam	6	gazel

1.6.12 En'âm Sûresi 102. Âyet

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

[İşte sizin Rabbiniz Allah. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır. Öyle ise O'na kulluk edin. O, her şeye vekil (her şeyi yöneten, görüp gözeten)dir.]

Âyette iktibas edilen kısım “Hâliku külli şey” olarak Kur'ân-ı Kerim'de üç yerde⁹⁷ geçmektedir. “Her şeyin yaratıcısıdır” anlamına gelir. Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu belirtir. Âyet, Cinânî divanında iktibas edilmiştir.Cinânî

⁹⁶ Âyetin diğer iktibasları için bkz: Murâdî (G214-1, G.235-3), Sehâbî(G.46-6).

⁹⁷ Diğer iki âyet için bkz. Rad 13/16, Zümer 39/62.

divanında yer alan bir beyitte, tüm varlıkların tüm yaratılmışların bir gün öleceğine, faniliğine dikkat çekmektedir:

‘Âkıbet külli şey’ olur hâlik

Cümle ma’dûm olur bu mevcûdât

Cinânî(Mus.4-1)⁹⁸

Tablo 69: En’âm Sûresi 102. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinânî	1	musammat
Toplam	1	musammat

1.6.13 En’âm Sûresi 103. Âyet

لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

[Gözler O'nu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.]

“Arzulanan bir şeye ulaşma” anlamına gelen idrak, mecaz olarak “duyu organının duyulur şeyi algılaması veya aklın soyut bir varlık ya da mânayı kavraması” mânasında kullanılır. Buradakinde her iki anlamı da kapsamaktadır; yani “Gözler O’nu idrak edemez” ifadesiyle hem Allah’ın gözle görülür maddî ve cismanî bir varlık olmadığı hem de zâtından başka hiçbir varlık tarafından O’nun gerçek varlığının ve mahiyetinin bütünüyle bilinip kuşatılamayacağı ortaya konmuştur.⁹⁹

Âyetin iktibasında “(Gözler) onu idrak edemez” anlamına gelen “*Lâ tudrikühü'l*” kısmı yer almıştır. Murâdî, gazeline Allah’ın isimleriyle başlamış ve âyetin anlamına uygun bir anlam dairesi oluşturmuştur. Allah’ın Sübhan, Âzim, Celîl ve Cemâl isimlerini zikretmiş ve onu gözlerin idrak edemeyeceğini belirtmiştir:

Sübhânün ‘azîmün ve celîlün ve cemâlâ

La- tudrikühü'l-aynu bi-aynin ve hayâlâ

Murâdî (G80-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 70: En’âm Sûresi 103. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

⁹⁸Ayetin diğer iktibas için bkz: Murâdî(G.246-1).

⁹⁹ Hayrettin Karaman vd.,*Kuran Yolu Türkçe Tefsir ve Meal*, s. 1218.

1.6.14 En'âm Sûresi 127. Âyet

لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

[Rableri katında *selâm yurdu* (*cennet*) onlarıdır. Allah, yapmakta oldukları şeylerden dolayı onların dostudur.]

Âyetin “Selâm Yurdu” anlamına gelen “*Dârü’s-selâm*” kısmı iktibas edilmiştir. Bu ifade, Yunus Sûresi 25. âyette de geçmektedir. Ayrıca Bağdat için de eskiden bu tabir kullanılmış.¹⁰⁰ Kur’an-ı Kerim’de bu ifadeyle Cennet kastedilmektedir. Enam Sûresi’nin 126. âyetinde hidâyet yolunun İslam olduğu ifade edilmiş bu âyette de o yoldan gidenlerin yerinin Selâm Yurdu -Cennet- olduğu belirtilmiştir.

Aşağıdaki beyitte Şam için *Dârü’s-selâm* lakabının kullanılması cennet kadar rahat ve insanı sâlim tutan bir yer olmasından kaynaklandığını belirtiyor:

Âdemi âb u hevâsı rûz u şeb sâlim tutar
Gâlibâ olmuşdur anuñçün lakâbı *dârü’s-selâm* Bağdatlı Rûhî (K.30-9)

Bağdatlı Rûhî divanındaki yer alan beyitlerde *Dârü’s-selâm* Bağdat için kullanılan bir tabirdir. Ama kasidede vezirin sayesinde Bağdat’ın, cenneti kıskandıracak kadar güzel ve mamur olduğunu dile getirerek Cennet anlamı da dolaylı olarak ifade edilmiştir:

Yine saldı sâye bir ebr-i bahâr-ı ma’delet
Yine reşk-i cennet oldı ravza-i *dâru’s-selâm* Bağdatlı Rûhî (Tar.4-2)

Behiştî divanında yer alan bir beyitte, âşığın sevgilinin *Dârü’s-selâm* cennetine benzer kapısında bulunduğundan cennet hurilerinin merhabasına rağbet etmeyeceğine değinerek sevgilinin kapısı ile *Dârü’s-selâm* cenneti özdeşleştirilmiştir:

Rağbet ider mi hûr-ı cinân merhabâsına
Şol kim anuñ kapuñ gibi *dârü’s-selâmı* var Behiştî(G.122-3)

Hayretî divanında yer alan bir bentte dua mahiyetinde olan mısralarda meclisin *Dârü’s-selâm* cenneti gibi olması ve coşkusunun daim devam etmesi duasında bulunmaktadır:

Hak Ta’âlâ meclisin *dârü’sselâm* itsün beğün
Dem-be-dem çûş u hurûşın ber-devâm itsün beğün Hayretî(Mus.16-7)

Muhyî divanında yer alan bir beyitte, âşığın, gönlünün her köşesine sevgilinin selamını nakşedip gönül evini *Dârü’s-selâm* etmesi gerektiği ifade edilmiştir:

Nakş idüp her küşe-i dilde selâmın yarümüñ
Anuñ ile dil evin *dârü’s-selâm* itsem gerek Muhyî (G.404-6)

¹⁰⁰ Bkz. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015, s.107.

Kâdî'nın iktibas olarak kullandığı âyet, baştan sona bezm-i elesti anlatan bir gazelde yer almaktadır. Bezm-i elesti anlatan gazelin aşağıdaki beytinde Allah ile kavuşmuş olduğu günü bayram, gecesi Kadir ve Berat gecesi olduğunu, yerinin Dârü's-selâm olduğunu ve bundan da gâyet memnun olduğunu dile getirmiştir. Bezm-i Elestte'ki durumunu hikâye eden şair, gazelin devamında dertlerin dünyaya gelmekle başladığını ifade etmiştir:

Vasl-ı yârla ber-murâd idüm yirüm *dârü's-selâm*
Günüm ıyd her şebüm Kadr ü Berât hoş dem idüm Kâdî (G.211-4)

Kâdî divanında yer alan bir başka beyitte ise sevgiliye kavuşmak âşık için her nimetin içinde olduğu Dârü's-selâm cennetine kavuşmak gibidir:

Yarün visâli cennet-i *dârü's-selâm* ol
Hem ni'meti içindeki mala kelâm ola Kâdî (G.271-1)

Muhibbî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin dudağının ayrılığıyla can veren âşıkların son nefeste durağının Dârü's-selâm cenneti olması duası eder:

Şîrîn lebi firâkiyle her kim ki cân vere
Ahır nefeste menzili *dârü's-selâm* ola Muhibbî(G.2599-2)

Taşlıcalı Yahyâ yazmış olduğu mersiye de âyeti iktibas etmiştir. 3. Mehmed'in şehzadesinin ölümü üzerine yazdığı mersiye de onun için, Dârü'-selâm'dan pencereler açılsın ve içtiği “şerâben tahir” (İnsan 76/21) “tertemiz bir içecek” cennet içeceği olsun diye dua etmiştir:

Revzenler açılıp *anadârü's-selâmdan*
Nûş itdüğü müdâm şerâben tahir ola Taşlıcalı Yahyâ(Tkb.7-7)

Zâ'îfî divanında yer alan bir beyitte, şâir güzellik gül bahçesini güzel anlattığı için son durağının Dârü's-selâm cenneti olması için dua etmektedir:

Hûb vasf itdün Za'îfî Gülşen-i hüsni bugün
Menzil ü me'vâ yarun *dârü's-selâm* olsun saña Za'îfî(G.5-7)

On adet divanda yer verilen âyetin genel olarak ya sevgili, sevgiliye kavuşmak, sevgilinin diyarının âşık için cennet olduğu ya da dua mahiyetindeki beyitlerde menzilin cennet olması konu edilmiştir.¹⁰¹ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 71: En'âm Sûresi 127. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	5	kaside(1), tarih(3), terhib-i bent(1)
Bâlî	2	dîbâce
Behiştî	1	gazel
Fuzûlî	1	kaside

¹⁰¹ Âyetin iktibas edildiği diğer yerler için bkz.: Fuzûlî(K.11-2), Bağdatlı Rûhî(Tar.3-2, Tar.6-1, Tkb.1-13), Muhibbî(G.2026-4), Usûlî(G.66-1) Za'îfî(Tcb.2-4).

Hayretî	1	musammat
Kâdî	2	gazel
Muhibbî	2	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Usûlî	1	gazel
Za'îffî	2	terci-i bent, gazel
Toplam	18	gazel(8), tarih(3), kaside(2), dîbâce(2), terkib-i bent(1), terci-i bent(1), musammat(1)

1.7 A'RÂF SÛRESİ

1.7.1 A'râf Sûresi 11. Âyet

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا
إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ

[Andolsun, sizi yarattık. Sonra *size şekil verdik*. Sonra da meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin." dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı.]

Kur'an-ı Kerim'de 3 yerde "*savver*" kelimesi geçmektedir. Diğer iki âyet Teğabun 64/3 ve Mümin40/64'tür. "şekillendirdi" manasına gelmektedir. Allah'ın insanların şekillerini güzel bir biçimde yarattığını ifade eden âyet, Murâdî divanında iktibas olarak kullanılmıştır. Genelde âyetlerin tercümesi olacak şekilde iktibas eden şair burada da anlam olarak birbirini bütünleyen iki âyeti aynı beyitte kullanmıştır. Allah'ın insanları güzel bir şekil ile yarattığı ve belli bir ölçüye göre takdir ettiği anlamına gelen iki âyet kullanılarak anlam bütünlüğü sağlanmıştır:

Nidâdur mahz-ı kudretten "ve kaddarnâhu takdîrâ
Misâle geldi çün sûret "ve *savvernâhu* tasvîrâ"

Murâdî (G.64-1)

Âyete tabloda da görüldüğü üzere sadece Murâdî divanında yer verilmiştir:

Tablo 72: A'râf Sûresi 11. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.7.2 A'râf Sûresi 12. Âyet

قَالَ مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ
وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

[Allah, "Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?" dedi. (O da) 'Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise *çamurdan yarattın*' dedi.]

Âyette İblis'in Hz. Âdem'e secde etmemesinden ve bunun sebebinden bahsedilmektedir. Bu anlamda aynı durumu anlatan iktibas kısmı olan “*halaktehü min tîn*” kısmı aynı zamanda Sad Sûresi 76. Âyette de yer almaktadır. Şeytanın Hz. Âdem'e secde etmeme sebebi kendisinin ateşten Hz. Âdem'in ise çamurdan yaratılmış olması ve şeytanın kibre kapılmasıdır. İktibas edilen kısım “çamurdan yaratılmıştır” anlamına gelmektedir.

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, gururlu, ateş-mizaç yani şeytan gibi kibirli olunmaması gerektiğini; âdem olana “*halaktehü min tîn*” âyetinin yeteceğini ifade etmiştir. Şeytanın gururu onun cennetten kovulmasına sebep olduğu için insanın gururdan uzak durması gerektiğini belirtmiştir:

Gider gurürü sakın âteş-mizâ' olma
Yeter çü âdem olana *halaktehü min-tîn*

Taşlıcalı Yahyâ (K.19-6)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 73: A'râf Sûresi 12. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.7.3 A'râf Sûresi 31. Âyet

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا
إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ

[Ey Âdemoğulları! Her mescitte zinetinizi takının (güzel ve temiz giyinin).
Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*kulû veşrebû, velâ tusrifû*”, “iyinin, için ama israf etmeyin” anlamına gelir. Muhyî divanında sevgili tasvir edilirken kaygılı âşığın sevgili yüzünden çok gamlı olduğu ve sevgilinin âşığa dudağını sunması gerektiği belirtilmiş sunma gerekçesi olarak da “*kulû veşrabû*” “Yiyin, için” kısmı gösterilmiştir:

Gamlaruñı yidi çü bu kaygulu
Sun lebüñi dindi *kulû veşrebû*

Muhyî (G.516-1)

Muhyî divanında yer alan diğer beyitte ise sevgilinin âşığa çok gam yedirmemesi gerektiği zira Kuran'da “*velâ tusrifu*” “ancak israf etmeyin” denildiğini ifade etmiştir. Beyitte âşığın sevgiliden dolayı çok gam çekmesinin buyruğa uymadığı belirtilmiştir:

Gamlaruñı 'âşıka yidirme çok

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 74: A'râf Sûresi 31. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.7.4 A'râf Sûresi 89. Âyet

قَدِ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّيْنَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا
يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ
عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ
الْفَاتِحِينَ

[Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönersek mutlaka Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbimiz Allah'ın dilemesi olmadıkça, sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimiz her şeyi ilmiyle kuşatmıştır. Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçeğe hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın.]

Âyette iktibas edilen kısım “*hayru'l-fâtihîn*”, “(Allah) hükmedenlerin en hayırlısıdır.” anlamına gelir. Bâlî divanı dîbâcesinde iktibas edilmiştir:

Tasliye-i (5) cenâb-ı şeref-nisâbları fütûh-ı ehlü'l-yakîn va'llâhu “*hayrû'l-fâtihîn*” ve tesliye-i saâdet-intisâbları şerâyif-i dürr-i semîn fe-selâmün leke min ashâbi'l-yemîn (Y3a) olup netîce-i mecma-i ilm-i maânî ve fehvâ-yı menba-i seb'ü'l-mesânî kulûb-ı ashâb [u] ahabâba ve mir'ât-i ülû'l-elbâba mün'akis olup çihâr-yâr-ı izâm rûkn-ı a'zam-ı dârü's-selâm oldılar. Bâlî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 75: A'râf Sûresi 89. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.7.5 A'râf Sûresi 108. Âyet

وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ

[*Elini* (koynundan) çıkardı. Bir de ne görsünler o, *bakanlar için*, *bembeyaz* olmuş.]

Âyette Hz. Musa'nın elini koynuna sokup çıkardığında onun bakanlar için bembeyaz olduğu anlatılır. Âyetin iki kısmı iktibas edilmiştir. “*Li'n-nâzirîn*” “Bakanlar için” ve “*yedehu beydâe*” “Bembeyaz el” anlamına gelir. Hz. Musâ'nın

koynundan bir mucize olarak elini bembeyaz olarak çıkarmasına değinilmistir. Divanlarda daha çok “Yed-i Beyzâ” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Amrî divanında yer alan bir beyitte sevgilinin yanağı ile Yed-i beyzâ arasında ilgi kurulmuş ve sevgilinin yanağının parlaklığı şöyle ifade edilmiştir:

‘Ârız-ı zîbâ mîdur ol yâ yed-i beyzâ mîdur
La’l-i rûh-efzâ mîdur bu yâ dem-i ‘Îsâ mîdur Amrî(G.14-1)

Âşık Çelebi divanında yer alan kasidede âyet memduhun adaletini anlatmak için kullanılmıştır. Onun adaletinin baktıkça bakanlar için hayret verici bir ilkbahar gibi olduğu ifade edilmiştir. Devamında lütuf sahibi ve cömert oluşunu da lezzetle içilecek bir çeşmeye benzetmiştir:

Nev-bahâr-ı ‘adl u dâdun nazreten *li’n-nâzirîn*
Çeşmesâr-ı lutf u cûdun lezzeten *li’ş-şâribîn* Âşık Çelebi(K.11-80)

Cinânî divanında yer alan bir beyitte Hz. Musâ’nın bir mucizesi olan elini koynuna sokup çıkardığında bembeyaz çıkması olayı ele alınmıştır. Hz. Musâ’nın bu mucizesi ile iman edenler gibi kasidenin yazıldığı Bursâ’yı görenler de can u gönülden iman etmektedirler. Bursâ ile yed-i beyzâ arasında imana sebep olan bir mucize olması ile bir bağ kurulmuştur:

‘Acep ne mâ’ciz olur anda ol *yed-i beyzâ*
Gören getürdi aña cân u dilden îmânî Cinânî(K.18-18)

Hayâlî divanında yer alan bir beyitte, Davut sesi ile bülbüllerin öttüğünü, gülün de Hz. Musâ gibi yed-i beyzâsını arz eylediğini yani açtığını söyleyerek baharın gelişini anlatır:

Çekdi âvâze-i Dâvudunu her bülbül-i mest
Yed-i Beyzâsını arz eyledi gül Mûsâ-vâr Hayâlî(K.2-4)

Helâkî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin yanağı beyazlığı ile Yed-i beyzâ, yanağındaki ayva tüyleri ise Firavun yani kâfirdir. Sevgilinin hattı âşıkları dinden çıkaran bir unsur olarak ifade edilmiştir:

‘Ârızuñ Nilinde Musâyı *yed-i beyzâ* ile
Gördügince hatt-ı Firavnuñ revân dinden çıkar Helâkî(G.49-4)

Nev’î divanında yer alan bir beyitte, sevgili, cefa akan bir gözleri ve dudağı ile yed-i beyzâ ile ifade edilmiş, âşığı öldürse âşığa revâ, kötü sözler söylese âşığa dua, dövse hediye ve bağışlama olduğunu şöyle ifade ediyor:

Ol çeşm-i cefâ-cû o leb ü ol *yed-i beyzâ*
Öldürse revâ, söğse du’â dögse ‘atâdur Nev’î(G.160-4)

Âyetin yer aldığı beyitlerde Hz. Musâ’nın elini koynundan bembeyaz çıkarması mucizesi doğrudan ifade edildiği gibi sevgili ile yed-i beyzâ arasında parlaklık ve imana getiren bir mucize olması yönüyle bir ilişki kurulmuş, bazı

beyitlerde baharı anlatmak gayesi ile kullanılmıştır. Âyetin çoğu divanda kullanıldığını görüyoruz.¹⁰² Âyetin yer aldığı divanlar şöyledir:

Tablo 76: A'râf Sûresi 108. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Amrî	2	kaside, gazel
Âşık Çelebi	1	kaside
Bağdatlı Rûhî	1	terkib-i bent
Bâlî	4	dîbâce(1), kaside(1), gazel(2)
Celîlî	3	gazel(3)
Cinânî	1	kaside
Emrî	2	gazel
Fuzûlî	1	kaside
Gelibolulu Âlî	2	kaside
Hayâlî	1	kaside
Helâkî	1	gazel
Hüdâyî	1	tahmis
Kâdî	4	gazel
Nâtikî	10	terci-i bent(2)gazel(7), kaside(1)
Nev'î	3	kaside(1), gazel(2)
Revânî	5	terkib-i bent(1), kaside(3), gazel(1)
Sehâbî	3	dîbâce(1), gazel(2)
Taşlıcalı Yahyâ	2	kaside
Yakînî	1	gazel
Za'îfî	1	kaside
Toplam	49	kaside(16), gazel(26), terkib-i bent(2), terci-i bent(2), dîbâce(2), tahmis(1)

1.7.6 A'râf Sûresi 128. Âyet

قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ

[Mûsâ, kavmine, “Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Ona, kullarından dilediğini mirasçı kılar. *Sonuç Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır.*” dedi.]

¹⁰² Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Amrî(K.1-21), Âşık Çelebi(K.7-25), Bağdatlı Rûhî(Tkb.45-12), Bâlî(Dib., K.2-29, G.80-1, G.96-2), Celîlî(G.51-9, G.97-7, G.212-4), Emrî(G.23-1, G.254-7), Fuzûlî(K.42-19), Gelibolulu Âlî(K.17-6, K.31-3), Hüdâyî(Tahm.45-4), Kâdî(G.144-1, G.298-2, G.46-6, G.138-1), Muhibbî(G.1704-8), Nâtikî(K.1-53, Tcb.2-1, Tcb.2-41, G.102-5, G.130-5, G.209-5, G.261-3, G.278-4, G.345-2, G.389-7), Nev'î(K.49-14, G.173-4), Revânî(Mus.1-4, K.3-5, K.5-20, K.30-2, G.16-6), Sehâbî(Dib., G.74-4, G.160-2), Taşlıcalı Yahyâ(K.13-10, K.14-3), Yakînî(G.151-4), Za'îfî(K.4-21).

Âyetin iktibas edilen kısmı “*Ve’l-akıbetü li’l-müttakîn*” ifadesi “ Sonuç, Allah’a karşı gelmekten sakınanlarıdır” anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir. Diğeri A’râf Sûresi 128. Âyettir. Kasas Sûresi’nde geçen sonuç olarak belirtilen ahiret yurdu, takva sahiplerinin gideceği yer olarak belirtilmiştir. Nâtıkî divanı dîbâcesinin başlangıcında yer almaktadır:

Elhamdulillâhi rabbi’l-‘âlemînve’l-‘akıbetü li’l-muttakîn ve’s-salâtü ve’s-selâmü ‘alâ hayrî halkıhi Muhammed ve âlihi ve sahbih ecmâîn emmâ ba’d dânyân-ı güzîn ve rûşen zamîrân-ı pâk-bîn gül-çinân-ı gülşen-i sühân gevher-i sencân-ı bâzâr-ı fitân ve hurde –girân-ı nüsha-i nizâm u şikâfendegân-ı meşâkil-i kelâm “ellezîne en-amallâhu ‘aleyhim mine’n-nebiyyîne ve’s-sâdıgiyn ve’s-şühedâi ve’s-sâlihîn” olan ‘azîzân-ı sâhib-i temyîz ve mümeyyizân-ı nüket-i sâhib-i temyîze müstetîr olmaya ben za’if ü nahif ü bî-ser ü pâ Nâtıkî bende-i hâdimü’l-fukarâ riyâz-ı ma’ârifde seyrânve cinân-ı mevakkıfda cevelân idüp gâhî buhûr-ı kelâmdan cevâhir-i me’ânî ve gâhî hadayık-ı nizâmdan zevâhir-i irfânî çıkarup göstermekde idim...Nâtıkî(Dîbâce-i terci-i bent)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 77: A’râf Sûresi 128. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtıkî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.7.7 A’râf Sûresi 143. Âyet

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرِيَنِي وَلَكِنِ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرِيَنِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

[Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, ‘Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım’ dedi. Allah da, ‘Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.’ dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, ‘Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah’ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim’ dedi.]

Âyette Hz. Musa’nın Allah’tan onu görmesini istemesi üzerine devam eden konuşma anlatılıyor. Çok iktibas edilen âyetlerden birisidir. Âyetin “*Erini*” “Bana kendini göster” ve “*Len terâni*” “Beni asla göremezsin” kısımları genelde birlikte kullanılmakla birlikte âyetin “in istekarre fesevfe terâni” “Eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin” kısmı da iktibas olarak kullanılmıştır. 4 şair tarafından iktibas edilmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ, İstanbul Şehrengizinde Berberoğlu’ndan bahsederken

cihanda onun gibi başka kimsenin olmadığını ve Hz. Musa'ya "len terânî" okuduğunu ifade etmiştir:

Cihânda Berber-oğlı gibi kanı
Okur Mûsâya hattı *len-terânî*

Taşlıcalı Yahyâ (Mes. 2-19)

Taşlıcalı Yahyâdivanında yer alan diğer beytinde, Hz. Musa kıssasına değinmiş, Hz. Musa'yı "len terânî" nidasının hayran ettiğini belirtmiştir:

Dîdâr-ı Hakkı Mûsâ ne görmedi ne gördü
Esrâr-ı *len terânî* kıldı ziyâde hayran

Taşlıcalı Yahyâ (G.322-7)

Murâdî divanında hicâb etmeyi yücelttiğini ama hünerin kararda olduğunu belirtmiştir. Allah dağa tecelli edince dağ darmadağın olur ve Hz. Musa bayılır. Kararda durması ile dağın yerinde durması kastedilmiştir:

Hicâbı ref' ider ammâ hüner karârdadır
În-istekarrefe-sevfe terânîlâ-mahcûb

Murâdî (G.141-3)

Yine Murâdî divanında yaratılmışların aynasının içinde "len terânî" denildiğini ve hatıraların gerçeklerin aynası olduğunu belirtmiştir. Allah'ın her suretin siretine tecelli ettiğini ve Allah'ın tecellisinin birer aynası olduğunu ifade etmiştir:

Mir'ât-ı sûret içre dinildi "*len terânî*"
Âyîne-i muhakkak oldu bize havâtur

Murâdî (G.504-3)

Hz. Musa'nın "erini" "bana kendini göster" lafzını söyleyince Allah'ın dağa tecelli etmesinden bahsedilmiştir. Âşık aşk Tur'unda sevgili yani Allah'ın yüzünü görmek isteyince her taraf sevgilinin yüzü ile dolmuştur:

Çünkü Tûr-ı 'ışkda "*erîni*" didüm
Toldı vâdî 'arsa vü kûh-sâra rûy

Murâdî (G.1562-2)

Celîlî divanında yer alan bir beyitte, "Rabbî erîni" diyen İmran oğlu Musa olduğunu ve Allah'ın "Len terânî" nidasını düşünmek gerektiğini belirtmiştir:

Yârdan çün kim cevâb-ı "*len terânî*"dür gelen
"Rabbî erîni" diyen Mûsâ-ı İmrân oldu tut

Celîlî (G.55-5)

Nâtıkî divanında yer verilen beyitte, her an can kulağına gelen nidanın "Len terânî" olduğu söylenerek Hz. Musa gibi kişinin manen Tur'a çıkıp "Rabbî erîni" dediği manevi dereceye yükselmek gerektiği. Musa gibi "Rabbî erîni" nidası ile Allah'a yönelmek gerektiği ifade edilir:

"*Len terânî*"dür gelen cân gûşuna her dem nidâ
"Rabbî erîni" Tur'una çık Musâ-ı İmrân gör

Nâtıkî (G.105-5)

Bâlî divanı dîbâcesinde pişman olup tövbe etmeyi anlatmak için âyetin bir başka kısmı yer almaktadır¹⁰³:

Hüdâyî Beg menba^c-i 'ilmu'llâhda ve mahzar-ı ehlu'llâhda izhâr-ı ma'rifetle varlık itdüğine nâdim olup "*Felemmâ afâka kale subhâneke tübtü ileyke ve innâ evvelü'l-mü'minin*"

¹⁰³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî (G.1045-1), Murâdî (G.1062-3), Muhyî (K.7-10), Nâtıkî (Trc.3-4).

fehvasınca rûy-ı niyâzı ber-hâk idüp mezkûr kusûrâtınıñ ‘afvıyçün (15)tazarru‘lar eyledi.
Bâlı(Dib.)

Âyetin divanlardaki dağılımı şöyledir:

Tablo 78: A'râf Sûresi 143. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Celîfî	1	gazel
Muhyî	2	gazel
Murâdî	5	gazel
Nâtıkî	2	gazel, terci-i bent
Taşlıcalı Yahyâ	2	şehrengiz(kaside?), gazel
Toplam	12	gazel(10), kaside(1), terci-i bent(1)

1.7.8 A'râf Sûresi 151. Âyet

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَ لِإِخِي وَ ادْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَ أَنْتَ أَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ

[(Mûsâ), “Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi kendi rahmetine sok.
Sen, merhametlilerin en merhametlisisin.” dedi.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*Erhamurrâhimîn*” dir ve Kur’an-ı Kerim’de
Araf/151 dâhil 4 yerde geçmektedir.(Enbiya/83, Yusuf/64,92) “Merhametlilerin en
merhametlisi” demektir. Peygamberlerin dua ve Allah’a yakarışlarında geçmektedir.
Allah merhametlilerin en merhametlisidir.

Behiştî divanında kimsenin artık kendisine merhamet etmediğini halini arz
edeceği mercinin “*Erhamurrâhimîn*” olan Allah olduğunu dile getirmiştir:

Rahm ider yok baña benüm hâlüm
Erhamü'r-râhimîne kalmışdur

Behiştî (G.161-4)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 79: A'râf Sûresi 151. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.7.9 A'râf Sûresi 172. Âyet

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَ أَشْهَدَهُمْ عَلَى
أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا
عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

[Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbinizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*Kâlu Belâ*” dır. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’de yedi defa geçmekte ve farklı bağlamlarda, farklı kişilerin cevapları olarak yer almaktadır. Şiirlerde ise iktibas edilirken Allah’ın ezelde insanla konuşması, elest bezmi anlamında kullanılmıştır.

Âyet, en çok iktibas edilen âyetlerden biridir. Elest bezmine Allah’ın Elestü birabbiküm” “ Ben sizin Rabbiniz değil miyim” hitabına karşılık ruhların “belâ” “Evet, Rabbinizsin.” cevabı divanlarda sıkça geçmektedir.

Bâkî, dert ve gam âşğın, ayş ve sefa sevgilininidir zira âşık elest bezminde “Belâ” cevabını vererek sevgilinin derdine razı oldu, diyerek “belâ” kelimesinin hem dert hem de elest bezminde verilen cevap anlamını düşündürmektedir:

Derd ü belâ vü gam bana ‘ayş u safâ sana didi

Şol ki ezelde derdüne kâ’il olup *belâ* didi

Bâkî (G.528-1)

Behiştî divanında yer alan bir beyitte, âşık, aşk sözünün sadece sözde kalan bir laf olmadığını, aşk itirafını ezelde verdiğini ifade ederek zahide karşı çıkmaktadır:

Zâhid bizi güzâfa urur sanma lâf-ı ‘ışk

*Kâlû belâ*da eylemişüz i’tirâf-ı ‘ışk

Behiştî (Muh.4-1)

Kâdî divanında yer alan bir beyitte, yokluk yolunda kendini yitirip hayret çölünde belâya düştüğü ifade edilmiştir. Hayret kavramı tasavvufi anlamda “Kalbe gelen bir tecelli sebebiyle sâlikin düşünemez ve muhakeme edemez hale gelmesi”¹⁰⁴ demektir. Beyitte de yokluk yolu yani hayatta hayret makamına ulaşip kendilikten geçtiğini ifade etmiştir:

Âh bilmedüm yitirdüm râh-ı ‘ademde kendüm

Sahrâ-yı hayret içre ger ben *belâ*’ya düşdüm

Kâdî (G.187-2)

Kâdî divanında ölümden bahseden bir gazelde yer alan beyitte korkunun insana fayda vermediği ve eğer elest bezminde “kâlû belâ”dan hazz almış ise ölümden korkmayacağı hatta isteyerek kendisinin mezara gireceğini belirtmektedir. “Kalû belâ”dan hazz almak da verdiği söze uygun yaşamak olarak düşünülebilir:

Meseldür korkmak assı eylemez kendüñ girersen sen

Elest bezmiñde aldunsa eger *Kâlû Belâ*’dan hazz

Kâdî (G.149-4)

¹⁰⁴Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 163.

Kâdî divanında âşîğın tanımını yapan şair, onun sözlerinin hepsinin “kâlû bela”da verdiği söze uygun olduğunu ve sözüne uygun bir hal ile kul olduğunu ifade etmiştir:

Kâlû belâ’dan ise çün ‘ahdi bütün anuñ
Ahdi hâlel getürme kavluñde kûl ola

Kâdî (G.270-6)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, pak aşkın padişahının iki divanda yer aldığını bunlardan birinin “Kâlû belâ” diğèrinin sevgilinin kapısı olduğunu belirtmiştir:

Birisi *kâlû belâda* biri bâb-ı yârda
Pâdişâh-ı ‘ışk-ı pâk ancak iki divân ider

TaşlıcalıYahyâ(G.77-2)

Usûlî divanında yer alan bir beyitte Nakî’ye (Ali Nakî, Şiiliğın isnaaşeriyye mezhebinde Caferilik ve Alevilik de “onuncu imam”¹⁰⁵ dır.) “kâlû belâ”dan beri dost olduklarını belirtmiştir:

Muhibbîz Nakîye *kâlû belâdan*
Dönmezin niye döneyim pirimden

Usûlî (Vars.1-9)

Gelibolulu Âli divanında, duasına “kâlû belâ” da “amennâ” diyen melekler, ins ve cinin, hepsinin âmin demesini istiyor:

Melekler ins ü cinler bu du‘âm disün âmin
Şular kim da‘vet-i *kâlûbelâda* didi âmennâ

Gelibolulu Âli (K.1-76)

Murâdî divanında daha önceki beyitlerde gözünün yaşının derya olduğunu söylemiş ve bu beyitte bu denizleri tanımlamaktadır. O denizlerin her bir katresinin ölüp de hepsinin açıkça “belî” diye seslenen güzide birer mert olduğunu ifade etmiştir. Denizleri oluşturan onun gözyaşı olduğundan her bir gözyaşı “belî” diye nida eden bir mert olarak anlatılmıştır:

Ol bihârûñ katresi her biri bir merd-i güzîn
Öldiler çağırıldılar cümle “*belî*” âşkâr

Murâdî (G.357-3)

Gazelde yukarıdaki beyitten hemen sonra gelen beyitte aşk kadehini “Belî” bezminde içtiğini ve böylece aşkın içinde olduğu her belaya “belâ” diyerek her belâyı kabullendiğini ifade etmiştir:

Çün “*belî*” bezminde nûş itdüm bu câm-ı ‘ışkı ben
Her belâyâ pes belâ didüm ki ‘ışk içinde var

Murâdî (G.357-4)

Yine Murâdî divanında elest bezminde “belâ” demekle tüm bela ve cefâları kabul ettiğinden cefadan kaçmaya imkân olmadığını belirtmiştir. Zira Allah’a hakkıyla kulluk etmek pek çok cefâyı da göğüslemekle olur:

Bezm-i *belâda* çün kim didük “*belâ*” belâyâ
Bir turmuşuz cefâyâ kaçmağa yokdur imkâ

Murâdî (G.1124-3)

Yine aynı divanda “belâ” demekle can vetenin belâyı üstlendiği ifade edilmiştir:

¹⁰⁵ [http://www.sozkimin.com/a/765.\(11/05/2017\)](http://www.sozkimin.com/a/765.(11/05/2017))

“*Belî*” didüm “*belî*” bezminde çün sen şâh-ı devrâna
Kabûl itdüm anuñ için belâyı bu ten ü câna Murâdî (G.1300-1)

Bağdatlı Rûhî, “*kalû*” meyhanesinde pir-i mugana “*belî*” diyen elest sarhoşunun bu durumdan haz duyacağını şöyle ifade etmiştir:

Pîr-i mugâna Rûhiyâ her kim *belî* dir feyz alur
Kim ol *elestûn* esrûgi meyhâne-i *kâlû*dadur Bağdatlı Rûhî (G.253-7)

Celîlî, divanında yer verdiği bir beyitte, *kalû belâ*’da nasip olanın Hakk’ın kısmeti olduğu ve gönlün elest kadehinin sarhoşu olduğunu belirtmiştir:

“*Kâlû Belâ*”da kısmet-i Hakdur nasîb olan
Ey bâde-nûş-ı ser-hoş-ı câm-ı *elestsin* Celîlî (G.296-6)

Nâtîkî divanında *Kâlû belâ*’dan beri daima vahdet kadehinin sarhoşu olduğunu ve her zerresinin güneşe karşı raksettiğini belirtmiştir. Raksetmek ile sarhoş olduğundan yerinde duramama arasındadır ilişki de kurulmuştur:

Mest-i câm ü vahdetüz *Kâlû Belâ*dan lâ-cerem
Raks ider hurşîde karşı durmayup zerrâtımız Nâtîkî (G.182-2)

İncelenen otuz divanın yirmi üçünde âyetin iktibasına rastlanmıştır. Elest meclisini hatırlatıldığı ve “*belâ*” kelimesi ile de “*belî*” kelimesinin birbirini çağrıştıracak şekilde kullanıldığı görülmektedir.¹⁰⁶ Divanlardaki dağılımı şöyledir:

Tablo 80: A’râf Sûresi 172. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	gazel
Bağdatlı Rûhî	5	gazel(3), terkiib-i bent(2)
Bâkî	4	gazel
Behiştî	5	muhammes(1), gazel(4)
Celîlî	1	gazel
Cinânî	2	gazel, kaside
Gelibolulu Âlî	4	kaside(2), gazel(2)
Hayâlî	1	gazel(3), tahmis(1) ¹⁰⁷ ,
Hayretî	1	gazel
Hüdâyî	2	gazel
Kâdî	15	kaside(1), gazel(13), muhammes(1)

¹⁰⁶Âyetin diğer iktibasları için bkz: Âşık Çelebi (G.114-1), Bağdatlı Rûhî (Tkb.45-1, Tkb.45-2, G.523-5, G.799-4), Bâkî(G.24-1, G.97-5, G.128-4), Behiştî(G.11-1, G.56-5, G.375-1, G.460-4), Cinânî(K.26-11, G.140-5), Gelibolulu Âlî(K.8-27, G.332-5, G.377-2), Hayâlî(G.33-4, G.421-5, G.504-7, Tah.1-5,), Hayretî(G.465-5), Hüdâyî(G.168-4, G.206-5), Kâdî(K.3-2, G.104-1, G.150-1, G.198-2, G.207-5, G.214-3, G.221-2, G.227-2, G.231-4, G.251-2, G.293-2, Muh.4-1), Muhibbî(G.219-1, G.224-3, G.226-2, G.252-5, G.672-5, G.865-5), Muhyî(G.579-9), Murâdî(G.1502-2, G.1506-1, G.1512-4, G.1557-3), Nev’î(K.4-2, G.33-3, G.347-3, G.387-5), Sehâbî(G.38-4), Usûlî(Vars.1-9, G.92-4), Ümîdî(G.42-1, G.175-5), Yakînî(G.21-2).

¹⁰⁷Âyetin iktibası gazeli tahmis edilen şâirin mısralarındadır.

Muhibbî	6	gazel
Muhyî	1	gazel
Murâdî	8	gazel
Nev'î	4	gazel(3), kaside(1)
Sehâbî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Usûlî	2	varsağı(1), gazel(1)
Ümîdî	2	gazel
Yakînî	1	gazel
Toplam	67	gazel(56), kaside(5), muhammes(2), terkib-i bent(2), tahmis(1), varsağı(1)

1.7.10 A'râf Sûresi 179. Âyet

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا
وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ
كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

[Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar *hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar*. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.]

Âyetin “*Belhüm edall*” kısmı iktibas edilmiştir. “hayvanlardan da aşağı” anlamına gelmektedir. “*belhüm edall*” ifadesi Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. Furkan Sûresi 44. Âyette de aynı ifade yer almaktadır. Bağdatlı Rûhî divanında yer alan iktibasta, “*belhüm edall*” taifesinin müftüsü olan kişi âlemin müftüsü olsa da onun söylediği ile amel edilmez, diyor:

Müfti-i âlem ise ‘ilmine anuñ ne ‘amel
Müfti-i silsile-i tâyife-i “*belhüm edall*”

Bağdatlı Rûhî (K.37-18)

Yine aynı divanda sevgilinin cemalinin Kâbe'sine secde etmeyenlere, Allah'ın hükmünün “*Belhüm edall*” olduğunu ifade etmiştir:

Ol Ka'be-i cemâle sücûd itmeyenlere
Hükm-i Hudâ beşâret-i “*belhüm edall*” virür

Bağdatlı Rûhî (G.389-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 81: A'râf Sûresi 179. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	2	gazel, kaside
Toplam	2	gazel(1), kaside(1)

1.7.11 A'râf Sûresi 180. Âyet

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ
سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

[*En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.*]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*Hüsnâ*” ifadesidir. Âyette esmaü'l-hüsnâ'dan bahsedilmektedir. Za'îfi, Hüsnââyetinin sevgilinin aşkına delil olarak yeteceğini ifade etmektedir. Sevgilinin güzelliğini göremeyenlerin yarasalar gibi olduğunu ve bunların sevgilinin güzelliğini görmemelerine şaşılmayacağını belirtmiştir:

Yiter bize ışkına delil âyet-i hüsnâ

Görmezse ne tan gün yüzünü dide-i huffâş

Za'îfi (G.140-4)

Âyetle ilgili tablo şu şekildedir:

Tablo 82: A'râf Sûresi 180. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Za'îfi	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.8 ENFÂL SÜRESİ

1.8.1 Enfâl Sûresi 17. Âyet

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ
وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

[(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. *Attığın zaman da sen atmadın*, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.]

Âyette savaşla ilgili kısımların Bedir Savaşı'ndan bahsettiği üzerine bazı fikirler vardır ama kesin olarak Bedir Savaşı'ndan bahsedildiği konusunda bir ittifak yoktur. Âyette iktibasa konu olan kısım “*Ve mâ rameyte iz rameyte*”, “Attığın zaman da sen atmadın!” anlamına gelir. Atanın Allah olduğu da âyetin devamında izah edilir.

Burada da İslâm ordusunun yaptıkları, aynı zamanda onların kumandanı olan Hz. Peygamber üzerinden anlatılmıştır. Atanın, öldürenin Allah olması ise, bu savaşta meleklerin gönderilmesi, düşmanın kalbine korku salınması, tam zamanında müslümanlara kolaylık, düşmana hareket

zorluğu getiren yağmurun yağdırılması gibi mucizeleri, olağan üstü ilâhî yardımları ifade etmektedir.¹⁰⁸

Nev'î divanında, Eğri Seferi'nde önemli olan Eğri Kalesi'nin fethinde elde edilen başarıdan ötürü Sultan Mehmed'e yazılan kasidede, Allah'ın sultana Hz. Peygamber'in Bedir'de kazandığı zafere benzer bir zafer kazandırdığını ifade etmektedir, diyebiliriz¹⁰⁹:

Rasûl-i Hazret-i Bârî Muhammed-i 'Arabi
Ki "mâ rameyte" ile sacdı rûy-i hasma katâm Nev'î (K.32-18)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 83: Enfâl Sûresi 17. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Nev'î	1	kaside
Toplam	2	kaside

1.8.2 Enfâl Sûresi 30. Âyet

وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ
وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ

[Hani kâfirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.]

Âyette "Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." anlamına gelen "*Vallâhü hayrû'l-mâkirîn*" kısmı iktibas edilmiştir. Bu kısım ayrıca Âl-i İmrân 3/54'te de yer almaktadır. Âşık Çelebi divanında yer alan kasidede şair, düşman tuzak kurmaya yeltendiyse onu Hakka havale ediyor, sebebini ise "Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır." diyerek ifade ediyor:

Mekre âgâz eylediye bana düşmen gadr idüp
Hakka saldum ben anı *vallâhü hayrû'l-mâkirîn* Âşık Çelebi (K.11-74)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 84: Enfâl Sûresi 30. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Toplam	1	kaside

¹⁰⁸ Karaman vd, *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 2, s. 532.

¹⁰⁹ Diğer iktibas için bkz: Âşık Çelebi (K.1-72).

1.9 TEVBE SÛRESİ

1.9.1 Tevbe Sûresi 40. Âyet

إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

[Eğer siz ona (Peygamber'e) yardım etmezseniz, (biliyorsunuz ki) inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. *Hani onlar mağarada bulunuyorlardı.* Hani o arkadaşına, "Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber" diyordu. Allah da onun üzerine güven duygusu ve huzur indirmiş, sizin kendilerini görmediğiniz birtakım ordularla onu desteklemiş, böylece inkâr edenlerin sözünü alçaltmıştı. Allah'ın sözü ise en yücedir. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.]

Hiz. Peygamber'in hayatında ve İslâm'ın tebliği sürecinde önemli bir dönüm noktası olan Mekke'den Medine'ye hicret olayından bir kesite gönderme yapılarak müslümanlar ilâhî yardımın mânası ve değeri üzerinde düşünmeye çağırılmaktadır. Hicret öncesinde müşriklerin kompo hazırlıklarına temas eden bir âyet bulunmakla beraber (bk. Enfâl 8/30), Kur'an'da Resûlullah'ın Medine'ye hicret etmesi olayına açık biçimde değinen yegâne âyet budur. Hicret kelimesi İslâmî terminolojide daha çok Resûlullah'ın ve ona inananların Mekke'den Medine'ye göç etmeleri için kullanılmıştır. Hicretle, Resûlullah'ın ve ona ilk inanan müslümanların acı ve sıkıntılarla dolu on üç yıla yakın bir süre Mekke'de geçirdikleri ilk tebliğ dönemi noktalanmış ve onlara kucak açan Yesrib şehrinde İslâm tebliği için yeni bir sayfa açılmıştır.¹¹⁰

Âyette iktibas edilen kısım “*İz hümâ fi'l-gâr*”, “Hani o ikisi mağarada bulunuyorlardı.” anlamına gelmektedir. Âyetin Bâlî divanında iktibas edildiğini görüyoruz. Beyitte, sevgilinin hayali ile âşığın gönülde beraber olduklarını dile getirmiştir. Hiz. Peygamber ile Hiz. Ebubekir'in mağarada bulunmaları ile Ashâb-ı Kehf'in mağarada belli bir süre kalmalarının arasında bağlantı kurulmuştur. Âşik ile sevgili de mağara gibi olan gönlün içinde bulunmaktadır:

Hayâlünüle derûn-ı dilde olduk “*iz hümâ fi'l-gâr*”
Biz ol Ashâb-ı Kehf'üz hâlet-ile gâra eglendük

Bâlî (G.97-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 85: Tevbe Sûresi 40. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

¹¹⁰ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C.3, s. 46.

1.9.2 Tevbe Sûresi 82. Âyet

فَأَيُّضَحُّوْا قَلِيْلًا وَّأَيُّبُكُوْا كَثِيْرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ

[Artık kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler, çok ağlasınlar.]

Âyette Tebük Seferi'ne katılmayarak bahaneler uyduran fasıkların durumları dile getirilmiştir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Fe'l-yedhakû*”, “Artık gülsünler!” anlamına gelir. Sehâbî dîvânında iktibasın yer aldığı beyitte, şair, “*Fe'l-yedhakû*” âyetindeki sırrı anlayanların hayatta daima ağlayacağını; hiç gülmek istemeyeceğini şöyle dile getirir:

Âyet-i “*fe'l-yedhakû*” esrârına fehm eyleyen
Durmaz ağlar kendüyi ‘âlemde handân istemez

Sehâbî (G.160-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 86: Tevbe Sûresi 82. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Sehâbî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.9.3 Tevbe Sûresi 87. Âyet

رَضُوْا بِأَنْ يَكُوْنُوْا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطُبِعَ عَلَيَّ قُلُوْبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُوْنَ

[Onlar geride kalan (kadın ve çocuk)larla birlikte olmaya razı oldular ve kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar.]

Âyette iktibas edilen kısım “*lâyefkahûn*”, “Anlamazlar!” anlamına gelir. Bu ifade Kur’an-ı Kerim’de sekiz yerde bulunmaktadır. Bu âyetlerde yer alan “Anlamazlar” ifadesi münafıklar için kullanılmıştır. Usûlî divânında yer alan iktibasın yer verildiği beyitte iman ve “*lâyefkahûn*” ifadesi arasındaki ilişki üzerinde durulmaktadır:

Fıkh-ı ekberdir bunu fehm etmedinse ey fakîh
Bil sana *lâyefkahûn* ile olan îmân nedir

Usûlî (G.27-8)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 87: Tevbe Sûresi 87. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Usûlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.9.4 Tevbe Sûresi 114. Âyet

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ
لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

[İbrahim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.]

Âyette “Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.” anlamına gelen “*inne ibrahîme leevvâhün halîm*” kısmı iktibasta yer almıştır. Hz. İbrâhim’in babası için dua etmesi daha sonra onun Allah düşmanı olduğunu anlayınca vazgeçmesinden bahsedilen âyetin iktibas edildiği divan Behiştî divanıdır.

Hız. İbrâhim’in babasına karşı duyduğu merhametten ötürü ona dua etmesi ile sevgilinin âşığa merhamet etmesi arasında ilişki kurulan beyitte, sevgiliye Ey Halîl’im diye seslenen âşık, kendisinin gam ateşinde ah ettiğini görenlerin sözünün “Şüphesiz İbrâhim çok içli bir kişiydi” olduğunu ifade etmekte ve sevgiliden merhamet beklemektedir:

Ey Halîlüm âteş-i gamda benüm âh itdigüm
Dir görenler *Inne İbrâhîme evvâhun halîm*

Behiştî (G.328-3)

Âyete sadece Behiştî divanında yer verilmiştir. İlgili tablo şöyledir:

Tablo 88: Tevbe Sûresi 114. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.9.5 Tevbe Sûresi 120. Âyet

مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَفُوا عَن
رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَن نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ
وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطُونُ مَوْطِنًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ
وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا
يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

[Medine halkı ve onların çevresinde bulunan bedevîlere, Allah'ın Resûlünden geri kalmak, kendi canlarını onun canından üstün tutmak yaraşmaz. Çünkü onların, Allah yolunda çektikleri susuzluk, yorgunluk, açlık, kâfirleri öfkelenmek üzere bir yere adım atmaları ve düşmana karşı herhangi bir başarı kazanmaları gibi hiçbir olay yoktur ki karşılığında kendilerine iyi bir amel(in sevabı) yazılmış olmasın. Şüphesiz Allah, iyilik yapanların mükâfatını elbette zayi etmez.]

Âyette iyilerin emeklerinin boşa gitmeyeceğine değinen ve “(Allah) İyilik edenlerin mükâfatlarını elbette zâyi etmez!” anlamına gelen “*Lâ yudûu ecral muhsinîn*” kısmı ufak değişikliklerle iktibas edilmiştir. Aynı zamanda Hud Sûresi 115 ve Yusuf Sûresi 90. âyette de bu ifade yer almaktadır.

Fuzûlî divanında padişaha yazılan kasidede sultanın iyiliklerinin ebedi olarak ona yarar sağlamasını dilemektedir:

Göstere sûd-ı beka pirâye-i ihsân sana
Muktezâ-yi lâ yeziullahu ecre'l-muhsinîn

Fuzûlî (K.9-27)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 89: Tevbe Sûresi 120. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Fuzûlî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.9.6 Tevbe Sûresi 129. Âyet

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ
الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

[Eğer yüz çevirirlerse de ki: “Bana Allah yeter. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben ancak O’na tevekkül ettim. O, yüce Ârş’ın sahibidir.”]

Âyette iktibas edilen kısım “*arşi’l-‘azîm*” “Büyük Ârş” anlamına gelir. Bu ifade aynı zamanda Muminun/86 ve Neml/26’da da geçmektedir. Allah Yüce Ârşın Rabbi’dir.

Murâdî divanında iktibasa yer verilmiştir. Murâdî, bir gazelinde her beyitte bir soru sorar ve âyetlerle cevap verir son beyit olan bu âyetin iktibas edildiği beyitte ise ilmin ancak Yüce Ârşın sahibi olan Allah’ta olduğunu şöyle ifade eder:

Ey Murâdî “bi-hakkı ‘*arşi ‘azîm*”
İnneme’l-‘ilmü kâne fihi bimâ

Murâdî (G.92-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 90: Tevbe Sûresi 129. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.10 YÛNUS SÛRESİ

1.10.1 Yûnus Sûresi 3. Âyet

إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ
عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ
رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

[Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş'a kurulup işleri yerli yerince *düzene koyan* Allah'tır. O'nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaathçi olamaz. İşte O, Rabbiniz Allah'tır. O hâlde O'na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?]

Âyette geçen “*Yüdebbir*”, “Düzene koyan” anlamına gelmektedir. Murâdî divanında yer alan bir gazelde âyet iktibas edilmiştir. Arapça olan ilgili beyit şöyledir:

El 'abdü yüdebbir” didi “vallahü yükaddir”
Men kâne mürîdün ve bihî ya'lemü ma'nâ

Murâdî (G.81-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 91: Yûnus Sûresi 3. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.11 HÛD SÛRESİ

1.11.1 Hûd Sûresi 56. Âyet

إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا
إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

[İşte ben, hem benim, hem sizin Rabbiniz olan *Allah'a dayandım*. Yeryüzünde bulunan hiçbir canlı yoktur ki, Allah, onun perçeminden tutmuş olmasın. Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.]

Âyette Hz. Hûd'un sözleri yer almaktadır. İktibasta yer alan kısmı “*Tevekkeltü 'alallâh*”, “Allah'a tevekkül ettim!” anlamına gelir. Behiştî divanında yer alan beyitte sevgilinin saçlarının âşıkların elini bağladığını ve âşığın “*Tevekkeltü 'alallâh*” a dolaştığını şöyle dile getirir:

Zülfüh niçe 'âşıkları dem-beste kılur ey mâh
Şimdi bize dolaşdı *tevekkeltü 'alallâh*

Behiştî (Nazm9-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 92: Hûd Sûresi 56. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	nazm
Toplam	1	nazm

1.11.2 Hûd Sûresi 90. Âyet

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ

[Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tövbe edin. Şüphesiz Rabbim çok merhametlidir, çok sevendir.]

Âyette Allah'ın çok isimlerinden bahsedilmiştir. Allah'ın isimlerinden biri olan “*Vedûd*” âyetten iktibas edilerek kullanılmıştır. “Çok seven” anlamına gelir.

Murâdî divanında yer alan bir beyitte âlimlerin Allah'ın daima kullarını seven yani *Vedûd* ism-i şerifi ile bahsettiklerini şöyle ifade eder:

Her ne deñlü eylerem ‘allâmeler ile bihâs
Cümlenüñ oldı cevâbı “*el vedûdü el-vedûd*”

Murâdî (G.243-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 93: Hûd Sûresi 90. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.11.3 Hûd Sûresi 96. Âyet

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ

[Andolsun, biz Mûsâ'yı âyetlerimizle ve apaçık bir *mucize* ile Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber gönderdik.]

Âyetin iktibas edilen “*sultân*” kısmı “delil, hüccet” anlamına gelmektedir. Murâdî divanında yer alan bir beyitte, ayete değinilmektedir:

Bilmez idüm ‘âlemüñ ilmini olmasa vücûd
Cehd idüben bildüre ekberde *sultân âyetin*

Murâdî (G.1093-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 94: Hûd Sûresi 96. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.11.4 Hûd Sûresi 107. Âyet

خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ
فَعَّالٌ لِّمَا يُرِيدُ

[Onlar, *gökler ve yerler durdukça* orada ebedî olarak kalacaklardır. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Şüphesiz Rabbin *istediğini yapandır*.]

Âyetin ayrı ayrı iki kısmı iktibas olarak kullanılmıştır. “*Mâdâmeti’s-semâvâtü’l-‘arz*”, “Gökler ve yer durdukça”; “*Fa’âlün limâ yurîd*”, “İstedini yapandır” anlamına gelir. İkinci kısım Allah için kullanılmıştır. Revânî divanında ufak değişikliklerle nesir kısmında yel almıştır:

Zihî Rahîm ki istihkâm-ı esâs-ı mülk ü millet ve esbâb-ı farz u sünnet için enbiyâ vü rüsüle şem’-i nübüvvet ve çerâğ-ı risâlet müyesser idüp envâr-ı irşâdlarıyla gümrâhân-ı bâdiye-i dalâlet ve peyrevân-ı kârbân-ı zulemât-ı cehâlete delil oldılar husûsâ hâce-i ‘âlem ve muktedâyı evlâd-ı âdem ‘andelîb-i gülistân ve mâ yentiku ‘ani’l-hevâ ve tûtî-i şekkeristân Muhammed Mustafâ (salla’llâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ‘alâ âlihi *mâdâmeti’l-arzı ve’s-semâ*. Revânî(Dib.)

Murâdî divanında şair, Allah’ın cömert ve Rahman olduğu belirtilerek şöyle söylemiştir:

Ente sultânu’s-sehâyâ ente Rahmânü’l-verâ

Fâ’âlün limâ yurîdü va’fu anna be’senâ

Murâdî (G.12-1)

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, Allah’ın istediğini yapacak kudrette olduğun ve münafıklara cezasını vereceği şöyle ifade edilir:

Hakdur Murâdî her işi “*Fa’âlün limâ yurîd*”

Kendin gören münâfika virür belâsını

Murâdî (G.1528-5)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte tüm istekleri için Allah’ın rahmetini gözettiğini şöyle ifade eder:

Cenâb-ı hazrete tafvîz idüp umûrımız

Ricâ-yı “rahmet -i *fa’âl-i mâ-yurîd*”

Bağdatlı Rûhî(G.808-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 95: Hûd Sûresi 107. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Murâdî	2	gazel
Revânî	1	dîbâce
Toplam	4	gazel(3), dîbâce(1)

1.11.5 Hûd Sûresi 112. Âyet

فَاسْتَقِمُّ كَمَا أَمَرْتِ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

[Öyle ise emrolduğun gibi *dosdoğru ol*. Beraberindeki tövbe edenler de dosdoğru olsunlar. Hak ve adalet ölçülerini aşmayın. Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görür.]

Âyette dosdoğru olmaktan bahsedilmiştir. İktibas edilen kısım “*Festakim*”, “Öyleyse dosdoğru ol” anlamına gelir. Nev’î ve Hüdâyî divanlarında yer almıştır. Nev’î divanında, körlerin elindeki, yolun doğru olup olmadığını kontrol eden değnek gibi doğru yolu gösteren “*Festakim*” emrinin memuru olmak gerektiği ifade edilmiştir:

Râst-kirdâr ol olup me’ûr-ı emr-i “*festakim*”
Olasın tâ kim ‘asa gibi delil-i reh-güzer Nev’î (K.12-39)

Yine Nev’î divanında yer alan beyitte Şeyhülislam Bostanzade Efendi’ye yazılan kasidede memduhun “*Festakim*” yolunda ilerlemesiyle mevki sahibi kimseleri değersiz ve kıymetsiz, yaya bıraktığını ifade etmiştir:

Tarîkat-güzâr-ı reh-i *festakim*’sin
Ricali bu yolda kodun süst ü râcil Nev’î (K.57-4)

Hüdâyî divanında sevgilinin gözleri “mazagal basar”, boyu ise “Öyleyse dosdoğru ol” bağının servisidir. Sevgilinin uzun ve dimdik olması dosdoğru olmak ile ilişkilendirilmiştir:

İki çeşmün nergis-i gülzâr-ı mâ-zâga’l-basar
Vey ki kaddün *festakim*bustânına serv-i revân Hüdâyî (K.2-32)

Âyetle ilgili tablo şöyledir:

Tablo 96: Hûd Sûresi 112. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	kaside
Nev’î	2	kaside
Toplam	3	kaside

1.12 YÛSUF SÛRESİ

1.12.1 Yûsuf Sûresi 3. Âyet

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ
كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغَافِلِينَ

[Sana bu Kur'an'ı vahyetmekle *kıssaların en güzelini* anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.]

Yûsuf Sûresi Hz. Yusuf’un hayatını baştan sona anlatmaktadır. Bu âyette Hz. Yûsuf’un kıssası için “*Ahsenü’l-kasas*” denmiştir. Âyetin iktibas edilen kısmı da burasıdır. “*Kıssaların en güzeli*” anlamına gelir. Muhyî divanında âşıkların cenk ve

savaş efsanelerine raġbet etmeyeceğini, onların en güzel kıssalarının aşk kıssası olduğunu dile getirmiştir:

Ceng ü harb efsânesine raġbet itmez ehl-i ‘aşk
Kıssa-i ‘aşk anlaradır *ahseni küllü kasas*

Muhyî (G.318-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 97: Yûsuf Sûresi 3. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.12.2 Yûsuf Sûresi 84. Âyet

وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَىٰ عَلَىٰ يُونُسَ وَأَبْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزَنِ
فَهُوَ كَظِيمٌ

[Onlardan yüz çevirdi ve ‘Vah! Yûsuf’a vah!’ dedi ve üzüntüden iki gözüne ak düştü. O artık acısını içinde saklıyordu.]

Hiz. Yakup’un kardeşlerinin onu uyuya atmaları ve öldüğünü söylemeleri üzerine Hiz. Yakup çok üzölmüştür. Hiz. Yakup’un Hiz. Yusuf’tan ayrı kalmasından dolayı duyduğu üzüntüyü Kur’an’da Hiz. Yusuf için “Yâ esefâ”, “Vâh, yazık” anlamına gelen sözü dile getirdiği ifade edilmiştir.

Helâkî divanında yer alan bir beyitte; can Yakup’a, sevgili de Hiz. Yusuf’a benzetilmiş, Hiz. Yakup nasıl Hiz. Yusuf’u düşünerek Yâ esefâ demişse can da sevgilinin hayali ile vâh demektedir:

Oldı Ya’kûb-ı câna mûnis-i rûh
Fikr-i Yûsufu zikr-i yâ esefâ

Helâkî (G.9-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 98: Yûsuf Sûresi 84. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.12.3 Yûsuf Sûresi 87. Âyet

يَا بَنِيَّ أَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُونُسَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْيِسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ
إِنَّهُ لَا يَأْيِسُ مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ

[Ey oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden *ümit kesmeyin*. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.]

Âyette, Hz. Yakup'un oğullarına Hz. Yusuf ve Bünyamin'i araştırmaları için söylediği sözler yer almaktadır. İktibas kısmı “*lâ-tey'esû*” “Ümit kesmeyin” anlamına gelir. Usûlî, divanında iman ile canının “*lâ-tey'esû*” olduğunu, bir an bile sevgilinin lutf nefesinden ümit keserse kâfir olacağını belirtir:

Can ile *la tey'esû* oldu çün îmânımız

Kâfirim lütfün deminden olur isem nâ-ümîd

Usûlî (G.14-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 99: Yûsuf Sûresi 87. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Usûlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.12.4 Yûsuf Sûresi 108. Âyet

قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ

[De ki: “*İşte* bu benim yolumdur. Ben ve bana uyanlar bilerek Allah'a çağırırız. Allah'ın şanı yücedir. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim.”]

Âyetin “*Hazihi*” kısmı iktibas edilmiştir. Kur'an'ın pek çok yerinde geçmekte olup “*İşte*” anlamına gelir. Helâkî divanında yer alan iktibasta aşk yolunu tutmakla menzile erişileceğini belirterek Kur'an'dan aldığı âyetlerle bunu destekleyerek “*İşte* vallahi doğru yol budur” mısrasını oluşturmuştur:

‘İşk yolın tut k’iresin menzile

Hâzihi va’llâhi sebîlü’r-reşâd

Helâkî (G.27-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 100: Yûsuf Sûresi 108. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.13 RA'D SÛRESİ

1.13.1 Ra'd Sûresi 23. Âyet

جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ
وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ

[Bu sonuç da Adn cennetleridir. Atalarından, eşlerinden ve çocuklarından iyi olanlarla beraber oraya girerler. Melekler de *her bir kapıdan* yanlarına girerler (ve şöyle derler):]

Âyette Allah'a verdikleri sözü tutanların Adn cennetlerine girecekleri o kapılardan meleklerin de onların yanına geleceğini ifade etmektedir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Min külli bâb*”, “Her bir kapıdan “ anlamına gelir. Helâkî divanında yer alan kıtada, tüm acizliği ile kul olarak her bir kapıdan eşliğine geldiğini şöyle ifade ediyor:

Bu beşâretle turup ‘acz yüzün
Tutdum işigüne *min külli bâb*

Helâkî (Kıt.3-13)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 101:Ra'd Sûresi 23. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	kıta
Toplam	1	kıta

1.13.2 Ra'd Sûresi 29. Âyet

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ حَسْبُنَا مَا بِيَدِ اللَّهِ

[İnanan ve salih amel işleyenler için, *mutluluk ve güzel bir dönüş yeri vardır.*]

Âyette inanan ve salih ameller işleyenlerin akibeti ifade edilmektedir. İktibas edilen kısımlar “*tûbâ lehum*”, “Onlara mutluluk vardır.”; “*hüsnü meâb*”, “Güzel bir dönüş yeri” anlamına gelmektedir. Nev’î ve Murâdî divanlarında âyet iktibas edilmiştir.Nev’î divanında yer alan kasidede memduha itaat edenlerin saadetli olduğunu, atının tırnağına hilâl gibi baş eğenin yüksek derecesini görenler “Ona mutluluk vardır” diyerek ifade etmiştir:

Baş eğdi sol ki süm-i esbine hilâl-sıfat
Görünce pâyesini didiler *lehû tûbâ*

Nev’î (K.1-16)

Murâdî divanında Kur’an’dan iktibas edilen âyetlerle dua eden şair Hz. Musa’nın duası olan “Rabbim, ben kendime zulmettim, beni affet” (Kasas 16) âyeti

ile Rad suresi 29. Âyette yer alan “Hüsni meab” ifadesini bir arada kullanmış, Allah’tan daha güzel bir dönüş yeri olmadığını şöyle ifade etmiştir¹¹¹:

Rabbî innî zalemte fağfiri
Le ilâ gayrû ente *hüsni me’âb*

Murâdî (G.154-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 102: Ra’d Sûresi 29. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Nev’î	1	kaside
Toplam	3	gazel(2), kaside(1)

1.13.3 Ra’d Sûresi 30. Âyet

كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ لِيَتْلُوا عَلَيْهِمُ الَّذِي
أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ
تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابٌ

[(Ey Muhammed!) Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin geçmiş olduğu bir ümmete gönderdik ki, onlar Rahmân'ı inkâr ederken sana vahyettiğimizi kendilerine okuyasın. De ki: “O, benim Rabbimdir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Ben yalnız O'na tevekkül ettim, dönüşüm de yalnız O'nadır.”]

Âyette iktibas edilen kısım “İleyhi metâb”, “Dönüşüm onadır” anlamına gelir. Dönüşün Allah’a olduğunu ifade eden âyet Âşık Çelebi divanında “İleyke metâb” şeklinde iktibas edilmiştir. Allah’a dua niteliğinde olan beyitte şair düşüncelerini şöyle ifade ediyor:

Fetüb ‘aleyye lakad tübtüke *ileyke metâb*
Veleyse gayrûke tevvabü min hayye ve vezer

Âşık Çelebi (K.14-277)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 103: Ra’d Sûresi 30. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Toplam	1	kaside

¹¹¹Diğer iktibas için bkz.: Murâdî (G.1093-3).

1.13.4 Ra'd Sûresi 39. Âyet

يَمْحُوا اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

[Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. *Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır.*]

Âyette iktibas edilen kısım “*İndehu ümmü'l-kitâb*”¹¹² “Ana kitap onun yanındadır. anlamına gelir. Kuran-ı Kerim’de iki yerde geçmektedir. (Diğeri Âli İmrân 3/7) “*Ümmü'l-kitâb*”, arşın üstündeki kaza ve kader levhası, her kitabın ve yazılanın aslı (Levh-i Mahfuz) mânâsına gelir. Çünkü olacak her şey onda yazılıdır. Kur'an'da Fâtihâ Sûresi.¹¹² “Ümmü'l-kitâb tamlaması, ‘kitabın anası, kitabın aslı’ anlamlarına da gelir. Müfessirler “ana kitap”tan maksat “levh-i mahfûzdur” veya “Allah’ın ezeli ilmidir” demişlerdir.”¹¹³

Kâdî divanında sevgilinin kaşının şüphesiz kıl kalemle –ince olduğunu vurguluyor- ezelde yazılmış “Ümmü'l-kitâb” olduğunu şöyle ifade ediyor:

Ey yüzi mushaf saçı kara kaşın *ümmü'l-kitâb*
Kıl kalemle lem-yezel yazmış anı bî-irtiyâb Kâdî (G.11-1)

Nev’î divanında gonca ağızlı sevgilinin noktadan Ümmü'l-kitâb’ın sırrını söze gelip söylemesini istiyor. Sevgilinin ağzının küçük olması hatta nokta kadar olması kastedilerek sevgilinin konuşmaması da belirtilmiş ve âşık isteğini şöyle dile getirmiştir:

Keşf idüp bir noktadan *ümmü 'l-kitâbu*ñ sırrını
Nutka gelsün ol şeh-i gonca-dehânum söyleştin Nev’î (G.352-4)

Usûlî divanında yer alan miraciyede güzellik mushafının yazılmasıyla Peygamberimiz kastedilmiş ve onunla İndehu ümmü'l-kitâb’ın zahir olduğu şöyle ifade edilmiştir:

Mushaf-ı hüsnü yazıldı bâb bâb
Zahir oldu *'indehu ümmü'l-kitâb* Usûlî (Mes.-38)

Murâdî divanında yer alan bir beyitte “Ümmü'l-kitâb” ayetinin gönül levhasına yazıldığını şöyle dile getirmiştir:

Levh-i dilde çün yazıldı âyet-i “*ümmü'l-kitâb*”
Her hurûfuna virilmişdür nice biñ cevâb Murâdî (G.130-1)

Murâdî divanında yer alan bir başka beyitte, Allah’ın yardımının ona nefes gibi daimi olduğunu ifade eden şair bunun şerhinin “Ümmü'l-kitâb” âyeti olduğunu şöyle ifade etmektedir:

¹¹² Yılmaz, *Edebiyatımızda İslâmi Kaynaklı Sözler*, s. 78.

¹¹³ Karaman vd, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C.3, s. 269.

‘Avn-ı Bârî anda oldu her nefes
Buni şârih âyet-i “ümmü’l-kitâb”

Murâdî (G.159-3)

Bağdatlı Rûhî divanında Peygamberimiz Ümmü’l-kitâb’ın kâşifi olarak ifade edilmiştir. Allah’ın indinde en yüce ilimli kişi Hz. Muhammed(SAV) olduğu için böyle bir anlam taşımaktadır. Ayrıca Ümmü’l-kitâb Kur’an’da Fatıha Suresi olarak da düşünülebilir:

Nâtık-ı sıdk u savâb kâşif-i ümmü’l-kitâb
Sâhib-i faslû’l-hitâb salli ve sellim âleyh

Bağdatlı Rûhî (K./naat).1-9)

Bağdatlı Rûhî âşığı tanımlarken, âşığın; sevgilinin yüzündeki yazıya benzetilen ayva tüyleriyle Ümmü’l-kitâb gibi kalbine nakşedilen kişi olduğunu şöyle ifade ediyor:

‘Âşık odur ki nüsha-ı hatt-ı cemâl-i yâr
Kalbinde nakş bağlaya ümmü’l-kitâb-veş

Bağdatlı Rûhî (G.538-2)

Kur’an’ı ifade eden Ümmü’l-kitâb, bazen sevgiliyi anlatmakla bazen Hz. Muhammed(SAV)’i onun açıklayıcısı olduğunu ifade için kullanılmıştır.¹¹⁴ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 104: Ra’d Sûresi 39. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	2	kaside(naat), gazel
Kâdî	2	gazel
Murâdî	6	gazel
Nev’î	1	gazel
Usûlî	2	kaside, gazel
Toplam	13	gazel(11), kaside(2)

1.13.5 Ra’d Sûresi 43. Âyet

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ
وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ

[İnkâr edenler, “Sen peygamber değilsin.” diyorlar. De ki: “Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap (Kur’an) bilgisi bulunanlar yeter.”]

Âyette iktibasında yer alan kısım “İnde hu ilmü’l-kitâb”, “Yanında Kitabın(Kur’an) bilgisi olanlar” anlamına gelir. Bu kavramla kastedilenin ne olduğu hakkında farklı yorumlar vardır:

¹¹⁴Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Kâdî(G.147-2), Murâdî(G.114-3, G.161-4, G.810-3, G.1402-4), Usûlî(G.26-4).

“a) Bundan maksat Tevrat ve İncil bilgisine sahip olan yahudi ve hristiyan âlimleridir; çünkü yukarıda belirtildiği üzere (âyet 36) Kur’an amelî konularda bazı farklılıklar getirirse de dinin esasları itibariyle önceki kitaplarla uyuyor ve onları tasdik ediyordu (Mâide 5/48); ayrıca onların kitaplarında Hz. Peygamber’in evsafı ile ilgili bilgiler ve geleceğine dair müjdeler vardı; dolayısıyla Ehl-i kitap’tan kendi dinlerine samimiyetle bağlı olanlar Hz. Muhammed’e indirilen Kur’an’dan da hoşlanıyor ve memnun oluyorlardı. Bu sebeple yüce Allah Hz. Muhammed’in hak peygamber olduğuna dair onların şahit gösterilmesini elçisine emretmiştir. b) Bunlar Varaka b. Nevfel gibi Mekkeliler’den olup yahudi veya hristiyan olmadıkları halde Tevrat ve İncil’i bilen kimselerdir. Nitekim Hz. Peygamber’e ilk vahiy geldiğinde eşi Hz. Hatice onu Varaka’nın yanına götürmüş, o da Hz. Muhammed’e vahiy getiren meleğin daha önce Hz. Mûsâ’ya vahiy getiren melek olduğunu söylemişti, Mekkeliler de bu olaydan haberdar olmuşlardı .”¹¹⁵

Bâlî divanında yer alan beyitte kâmil bir nazarla bakan kişiye güzellik mektebinde sevgiliye bakıp Ümmü’l-kitâb’dan ders almasını salık vermektedir. Sevgili sırlarla dolu ve yüzü de Mushaf gibi güzel olduğu için men konusunda ders almasını istemektedir:

Mektab-i hüsn içre yârı gör eyâ kâmil-nazar
Men re’yinden bir sebak al “*indehû ‘ilmü’l-kitâb*” Bâlî (G.10-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 105:Ra’d Sûresi 43. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.14 İBRÂHÎM SÛRESİ

1.14.1 İbrâhîm Sûresi 18. Âyet

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَى شَيْءٍ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ

[Rablerini inkâr edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu, derin sapıklıktır.]

Âyette rabbini inkâr edenlerin işleri rüzgârda savrulan küle benzetilmiştir. İktibas kısmı “*keremâd*” “Savrulan kül” anlamına gelir ve Murâdî divanında ke-misl-i’r-remâd” şeklinde yer almıştır. Beyitte, kendine seslenen Murâdî, Allah’a şükretmek gerektiğini bir önceki beyitte dile getirmiş ardından sözünü canla

¹¹⁵ Karaman vd, *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C.3, s. 271.

dinlemesi gerektiğini buna sebep olarak da Allah'a düşman olanların savrulan küle döndüğünü göstermiştir:

Diñle Murâdî sözüñ aña anı cân ile
Kim ki 'adûdur aña oldı "ke-misli'r-remâd"

Murâdî(G.258-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 106: İbrâhîm Sûresi 18. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.14.2 İbrâhîm Sûresi 22. Âyet

وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقُّ وَوَعَدْتُمْ فَأَخْلَفْتُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَارْتُوبُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

[İş bitirilince şeytan da diyecek ki: "Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde *beni kınamayın*, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır.]

Âyette hesaplaşma vaktinde şeytan ile ona uyan insanlar arasındaki konuşma geçmektedir. Şeytan, onlara "Beni kınamayın" diyerek kendilerini kınamalarını söylemiştir. Muhyî divanında yer alan bir beyitte "Lâ telûmûnî" "Beni kınamayın!" kısmı iktibas olarak kullanılmıştır. Aşkından mecnun olan aşığın aklını kaybettiğini söyleyerek akıl sahiplerine âşık "Beni kınamayın" demektedir. Şeytan ile insanlar arasındaki diyalog, âşık ile akıl sahiplerine aktarılmıştır:

Emre nûr çün cünûn-ı 'aşkuma 'akl
Lâ-telûmûniyâ üli'l-elbâb

Muhyî (G.83-8)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 107: İbrâhîm Sûresi 22. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.14.3 İbrâhîm Sûresi 27. Âyet

يُنَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ
وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ

[Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır, zalimleri ise saptırır. *Ve Allah dilediğini yapar.*]

Âyetin iktibas edilen parçası “*yef'alullâhü mâ yeşâ*”, “Allah dilediğini yapar” anlamına gelir. Murâdî divanında yer alan iktibasta, âyetin anlamına vurgu yapılmaktadır. “Allah dilediğini yapar” hükmünün mucibince nur ışığının görüldüğünü ve Allah neyi dilerse zamanların daima öyle geçeceğini ifade etmiştir:

“*Yef'alullâhü mâ-yeşâ*”dan çün görindi tâb-ı nûr
Hükm ider her ne dilerse ider ez mân pes mürûr

Murâdî (G.333-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 108: İbrâhîm Sûresi 27. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.14.4 İbrâhîm Sûresi 41. Âyet

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

[Rabbimiz! *Hesap görülecek günde*, beni, ana babamı ve inananları bağışla.]

Âyette Hz. İbrâhim'in duası yer almaktadır. İktibas edilen kısım, “*Yevme yekûmül hisâb*” “Hesap verilecek gün” anlamına gelir. Hüdâyî divanında, ölmüş çimenlerin hepsinin yeniden dirilmesinin, yeniden dirilip hesabın görüleceği günü hatırlattığını ifade etmiştir:

Emvât-ı bî-sümâr-ı çimen haşr olup kamu
Verdi nişâne *yevme yekûmü'l-hisâbdan*

Hüdâyî (K.5-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 109: İbrâhîm Sûresi 41. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.14.5 İbrâhîm Sûresi 44. Âyet

وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا آخِرْنَا إِلَى
أَجَلٍ قَرِيبٍ نَجِبْ دَعْوَتِكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ أَوْلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلُ
مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ

[(Ey Muhammed!) İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar. Zira o gün zalimler, “Ey Rabbimiz! Yakın bir süreye kadar bizi ertele de senin çağrına uyalım ve peygamberlerin izinden gidelim.” diyecekler. Onlara şöyle denilecek: “Daha önce siz, *sonunuzun gelmeyeceğine* yemin etmemiş miydiniz?”]

Âyette geçen “*Min zeval*”, “Sonun gelmesi” anlamına gelir. Muhyî divanında iktibas edilmiştir. Sevgilinin güzelliğinin za’il olmayacağından bahsedilen beyit şöyledir:

‘Ârızına hat ‘arûzî hüsnine kad *min zevâl*
Hüsni çün bi’z-zât dur ol zâyil olmaz bi’l-‘araz Muhyî (G.320-4)
İlgili tablo şöyledir:

Tablo 110: İbrâhîm Sûresi 44. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.15 HİCR SÜRESİ

1.15.1 Hicr Sûresi 1. Âyet

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُبِينٍ

[Elif Lâm Râ. Bunlar, kitabın ve *apaçık olan Kur'an*'ın âyetleridir.]

İktibas edilen kısım “*Kur'ani'n-mübîn*” , “Apaçık olan Kur'an” anlamına gelmektedir. Nâtıkî, Hz. Ali'ye yazdığı kasidede Hz. Ali'yi övecek değerde olmadığını çünkü Hz. Ali'nin Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(SAV), Cebrâil ve Kur'an tarafından övüldüğünü dile getirmiştir.

Ben kimim medhûn diyem zîrâ ki meddâhuñ senüñ
Mustafâ vü Cebre'il oldı vü *Kurân-ı mübîn* Nâtıkî (K.7-32)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 111: Hicr Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtıkî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.15.2 Hicr Sûresi 72. Âyet

لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ

[(Melekler, Lût'a:) 'Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş hâlde, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)' dediler.]

“Le-‘amrük” “Ömrüne andolsun” anlamına gelmektedir. Hz. Lût’un kavmi sapkın(homoseksüel) bir kavim idi ve Hz. Lût’un uyarılarına rağmen bir türlü vazgeçmemişlerdi. Bu sapkın kavmin helak olacağını melekler insan şeklinde gelerek Hz. Lût’a haber verdiler. Hz. Lût’un kıssası anlatılırken peygamberimizin ömrü üzerine Allah yemin eder. Andolsun yani yemin, Kur’an-ı Kerim’de pek çok yerde geçmekte ve pek çok şey için yemin edilmektedir. Yemin edilme sebebi üzerine pek çok görüş vardır.¹¹⁶ Bunlardan birisi de “ yemin edilen hususların da inkarı mümkün olmayan birer gerçek olduklarını vurgulamaktır.”¹¹⁷

Şehâbî divanında yer alan bir rubâide Peygamber Efendimiz (SAV)’in le-‘amrük tacını takmasının şaşılacak bir durum olmadığını zira Efendimiz’in peygamberlerin baş tacı olduğunu ifade etmiştir:

Sen tâc-ı ser-i hayl-i rusûlsin ne ‘aceb
Ger olsa “le-‘amrük” güher-i tâc saña

Şehâbî(Rub.-4)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir beyitte, Hz. Muhammed(SAV)’in “le-amrük” tacını sultan olarak başına takması ve “Levlâke lemâ” kaftanını giymesi ifade edilmiştir. Şair, Peygamber Efendimiz’in ömrü boyunca tebliğ vazifesini yerine getirmiş olması ve insanların en hayırlısı olması manalarını pekiştirmiş oluyor:

Şâhâ başuna gey yaraşur tâc-ı le-‘amrük
Levlâke lemâ kâmetüne hıl’at-i zîbâ

Taşlıcalı Yahyâ (K.1-48)

Âyeti iktibas eden bir başka şair de Usûlî’dir. Beyit bir miraciyede yer almaktadır ve Miraç mucizesi ile Allah’ın Miraç’ta Peygamberimize ve ümmetine verdiği hediyeler ile “le-‘amrük” tacını giydiğini ifade ediyor:

Çün temâm etdi o şey mi’râcını
Başına urdu le-‘amrük tacını

Usûlî (Mes.1-100)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 112: Hicr Sûresi 72. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Şehâbî	1	rubâi
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside

¹¹⁶ Kur’an’da nelere ve niçin yemin edildiği konusu hakkında şu çalışmaya bakılabilir: Doç. Dr. M. Faik Yılmaz, “Aksâmu’l-Kur’ân Bağlamında ‘Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?’ Sorularını Yeniden Düşünmek”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 5/1, 2010, s. 133-149.

¹¹⁷ Yılmaz, “Aksâmu’l-Kur’ân Bağlamında ‘Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?’ Sorularını Yeniden Düşünmek”, 5/1, s. 142.

Usûlî	1	mesnevi
Toplam	3	kaside(1), mesnevi(1), rubâî(1)

1.15.3 Hicr Sûresi 87. Âyet

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمِ

[Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik.]

Âyette geçen “*Seb’an mine’l-mesânî*” “Tekrarlanan yedi âyet” anlamına gelen kısım metinlerde yer almaktadır. *Seb’an mine’l-mesânî*, yedi âyetten oluşan Fâtîha’ya verilen isimdir.

“*Seb’an mine’l-mesânî*” ifadesi müfessirleri epeyce meşgul etmişse de bu hususta en fazla kabul gören iki yorum vardır: a) Bir görüşe göre bu ifade ile Kur’ân-ı Kerîm’in, “*es-seb’u’t-tivâl*” diye anılan en uzun yedi sûresi kastedilmiştir. Bunlar Bakara, Âli İmrân, Nisâ, Mâide, En’âm, A’râf, Enfâl (başında besmele bulunmayan Tevbe sûresi ile birlikte) sûreleridir. Bu sûrelerin “*mesânî*” diye anılmasının sebebi, içlerinde farzlara, hukukî emir ve yasaklara, cezalara ve geçmiş toplumlara dair ibretli kıssalara geniş bir şekilde ve tekrar tekrar yer verilmesidir. Ancak Hicr sûresi Mekke’de, anılan yedi uzun sûreden En’âm ve A’râf’ın dışındakiler ise Medine’de inmiştir. Bu durumda Mekke’de inen bir sûrede, henüz ortada bulunmayan sûrelerden söz edilmesi mâkul gözükmemektedir. Gerçi sûrenin özellikle bu âyetinin Mekke’de indiği söylenmişse de bu bilgi itimada şayan görülmemektedir. b) Daha çok kabul gören diğer görüşe göre “*seb’an mine’l-mesânî*” ifadesiyle Fâtîha sûresi kastedilmiştir. Sûrenin böyle anılması ise yedi âyetten oluşması, namazda tekrar tekrar (her rek’at) okunması, her okunuşta arkasından bir de zammı sûre ilâve edilerek bir nevi ikilenmesi, katlanması, sûrenin –ilki Allah Teâlâ’ya hamd ve senâ, ikincisi dua ve niyaz olmak üzere– iki bölümlü olması, biri Mekke’de peygamberliğin ilk döneminde, diğeri Medine döneminde olmak üzere iki defa nâzil olması gibi sebeplerle izah edilmektedir.¹¹⁸

Hayretî ve Kâdî divanlarında *Seb’a’l-mesânî*, *Seb’-i mesânî* olarak da yer alan iktibaslarda Hurufilik anlayışına göre bir anlam oluşturulmuştur. Mustafa Öztürk “*seb’-i mesânî*” Kavramı Üzerine Bir İnceleme adlı yazısında bu ilişkiyi şöyle açıklıyor:

Hurûflikte ise, insanın yüzünde “*hutût-ı ümmiyye*” denilen ve iki kaş, dört kirpik ve saçtan oluşan yedi siyah hat olduğu kabul edilmiştir. Yine aynı geleneğe adına “*hutût-ı ebiyye*” denilen ve erkeklerin ergenlik çağına özgü yedi hattının daha olduğu ileri sürülmüş ve bu yedili hatların, Fatiha’nın yedi âyetine ve yedi ismine tekabül ettiği savunulmuştur.¹¹⁹

Aşağıdaki beyitlerde bu anlam doğrultusunda âyetin iktibas edildiğini görüyoruz. Fatiha’nın yedi ayetten oluştuğuna değinen şair bunu şöyle ifade eder:

¹¹⁸ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, C.3 s.330.

¹¹⁹ Mustafa Öztürk, “ ‘*Seb’-i mesânî*’ Kavramı Üzerine Bir İnceleme”, sufizmveinsan.com/kur-yor/sebimesani.html(07.10.2017).

Yüzünde şol yedi âyetden oldı
Zuhûr-ı ma'nî-i *Seb'ü'l-Mesânî*

Hayretî (G.442-2)

Kâdî divanında yer alan beyitte, insanı anlamının Fâtihâ'daki sırrı anlamakla mümkün olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Kâdiyâ *seb'a'l-mesânî* remzini fehm itmeyen
Bilmez insân şehrini vallâhü a'lem bi's-savâb

Kâdî (G.11-5)

Kâdî divanında yer alan bir başka beyitte, insanın yedi aza, Kur'ân'ın da yedi harf üzere olduğu noktasını vurgular. Ayrıca Kur'ân'ın muhkemâtını da ifade etmektedir:

Yedi aza üzeredür *seb'al-mesânî*şâhidi
Yedi harf üstinde Kur'ân müfredât-ı muhkemât

Kâdî (G.14-3)

Kâdî divanında yer alan bir başka beyitte, takvanın tanımı yapılmış ve insanınbaşındaki tüylerin Seb'a'l-mesânî'yi açıkladığını dile getirmiştir.¹²⁰

Kirpiği saçı kaşı *seb'a'l-mesânî* şerhidür
Dört kitabıñ Fehmi var insanda takvâdan garaz

Kâdî (G.145-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 113: Hicr Sûresi 87. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Hayretî	1	gazel
Hüdâyî	1	gazel
Kâdî	5	gazel
Muhyî	1	gazel
Murâdî	1	gazel
Toplam	10	gazel(9), dîbâce(1)

1.15.4 Hicr Sûresi 99. Âyet

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

[Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et.]

Âyetin tamamı iki mısradan parça parça iktibas edilmiştir. “Ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et” anlamı korunarak iktibas edilmiştir. Bağdatlı Rûhî divanında yer alan beyitte arif olan kişinin “Rabbine ibadet et” emrine itaat etmesi gerektiği ve bunu “Ölüm gelinceye kadar” devam ettirmesi gerektiği belirtilmektedir.

‘Ârif iseñ ol mutî’-i emr-i “*va'büd rabbeke*”
Keşf ola “*hatta*” saña esrâr-ı “*ye'tike'l-yakîn*”

Bağdatlı Rûhî (K.31-2)

¹²⁰Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Hüdâyî(G.225-2), Kâdî(G.147-2, G.200-3), Muhyî(G.47-5), Murâdî(G.1503-4).

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 114: Hicr Sûresi 99. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.16 NAHL SÛRESİ

1.16.1 Nahl Sûresi 8. Âyet

وَالْخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

[Hem binesiniz diye, hem de süs olarak *atları*, *katırları* ve merkepleri de yarattı. Bilemeyeceğiniz daha nice şeyleri de yaratır.]

Gelibolulu Âlî divanında âyet karşımıza tefe''ül sonucu çıkan âyet olarak gelmiştir. Tefe''ül: bir terim olarak tefe''ül, “özellikle kutsal kitapların, tanınmış şairlerin divanlarının veya dinî tasavvufî eserlerin bir niyet veya dilek tutularak rastgele açılması neticesinde, ilk göze çarpan ifadelerin okunarak yorumlanması¹²¹ manasındadır. Divan şiirinde tefe''ül bazen Kur'an açılarak ilk âyetin ilk harfine göre yorumlanarak bazen de âyetin anlamına göre yorumlanmaktadır.

İncelemiş olduğumuz beyitte âyetin “*ve'l-haylü ve'l-bigâl*” “atlar ve katırlar” anlamına gelen kısmı yer almıştır. Âlî, bir devlet büyüğüne hitaben yazdığı kıtada atının hasta olduğunu ve bunun için işinin zorlaştığını belirtmiş ve halini bilmek için tefe''ül çekince bu âyetin geldiğini belirtmiş ve at istemiştir. Aşağıdaki beyitten bir sonraki beyitte falda bu âyetin gelmesinin sebebini de ata meyilli olmasıyla ifade etmiş ve kendisine cömert kişinin at veya katır vereceğini ümit ettiğini belirtmiştir:

Fâl açdum idi bilmek için hasbihâlümü

Fâlümde geldi âyet-i *ve'l-haylü ve'l-bigâl*

Gelibolulu Âlî (K.2-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 115: Nahl Sûresi 8. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Gelibolulu Âlî	1	kaside
Toplam	1	kaside

¹²¹ Ali Fuat Bilkan, “Tefeül İle Ad Verme Geleneği ve Emir Timur'un Adı”, *Millî Folklor*, C.11, S.85, Ankara 2010, s. 133.

1.16.2 Nahl Sûresi 31. Âyet

جَنَّاتٍ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ
كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ

[İçinden nehirler akan Adn cennetlerine gireceklerdir. Kendileri için orada diledikleri her şey vardır. Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları böyle mükâfatlandırır.]

İçinden nehirler akan Cennet” anlamına gelmektedir. “*Cennâtü*” ve “*tahtihel enhâr*” Kur’an-ı Kerim’de üç âyette birlikte geçmektedir. Cennet tasvirlerinden değişik biçimlerde bu ifade pek çok kez geçmektedir. Cinâni divânında yer alan manzum bir mektupta Cinâni, Bursa’yı anlatmış ve Bursa’nın ırmaklar akan dağlarını “*Cennâtü tahtihel enhâr*” iktibasî ile tasvir etmiştir:

Gösterür cûlar ile her kûh-sâr
Kavl-i *cennâtü tahtihâ’l-enhâr*

Cinâni (Kıt.20-14)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 116: Nahl Sûresi 31. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinâni	1	kıta
Toplam	1	kıta

1.16.3 Nahl Sûresi 68. Âyet

وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنْ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ
وَمِمَّا يَعْرِشُونَ

[Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti: “Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan (kovanlardan) kendine evler edin.”]

Âyette geçen ve “Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti” anlamına gelen “*ve evhâ rabbuke ile’n-nahl*” lafzî iktibasta yer almıştır. Sehâbî divânı dîbâcesinde yer alan tahmid bölümünde, akıl bir arıya benzetilmiş ve âyette evler edinilmesi emrinin gerektirdiği üzerinde durulmuştur:

Her şehri hamd ki nahl-ı ‘akl ezhâr- riyâz-ı rızâ vü fazıldan ictinâ ve envâr-ı hadâyık-ı hakâyık-ı “*ve evhâ rabbuke ile’n-nahl*” dan igtizâ ile hâne-i müseddesü’l-‘adlâ’-ı dehrde ibdâ vü idâ’ idüp mezâk-ı ashâb-ı zevk u şuhûda halâvet-i ‘asel-i musaffâ vü sudûr-ı erbâb-ı kulûb-ı Şifâ vire. (Sehâbî dîb.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 117: Nahl Sûresi 68. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Sehâbî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.16.4 Nahl Sûresi 69. Âyet

ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلًّا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا
شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِقَوْمٍ
يَتَفَكَّرُونَ

[“Sonra meyvelerin hepsinden ye de Rabbinin sana kolaylaştırdığı (yaylım) yollarına gir.”Onların karınlarından çeşitli renklerde bal çıkar. *Onda insanlar için şifa vardır.* Şüphesiz bunda düşünen bir (toplum) için bir ibret vardır.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Fihî şifâun li'n-nâs*”, “İnsanlar için şifadır.” anlamına gelmektedir. Âyette balın insanlar için şifâ olduğu belirtilmiştir. İktibasın kullanıldığı ilk beyit Hüdâyîdivanında yer almaktadır. Peygamberimiz için yazdığı Farsça gazelin matla'ı olan beyitte peygamberimizin insan ve cinlerin başı olduğu dile getirilmiş, iktibas edilen “*Fihî şifâün li'n-nâs*”âyetinin indirilme sebebinin peygamberimizin dudağı olduğu belirtilmiştir. Hem Kur'an'ın vahiy ile Hz. Muhammed(SAV)'den insanlara ulaşması hem de sözleri yani hadisleri için insanlara manevi şifâ olması bu âyet ile anlatılmaya çalışılmıştır, diyebiliriz:

Ey Resûlü's-sakaleyn ey melik-i cinn ü nâs
Âmed ez-behr-i lebet *fihî şifâ'un li'n-nâs* Hüdâyî (G.74-1)

Âyetin iktibas edildiği bir başka divan Muhyî divânıdır. Muhyî, Hüdâyî'den farklı olarak âyeti sevgilinin yakut dudağı üzerinde zuhûr eden reyhan kokulu ayva tüylerini anlatmak için kullanmıştır. Ahmet Paşa'ya nazire olarak yazılan gazelde sevgilinin ayva tüylerini şifa verici olarak görüp “Hastalıkların cümlesine şifâ” yazısı olarak ifade etmiştir¹²²:

Zuhûr idüp leb-i yâkûtu üzre reyhân hat
Yazıldı *fihî şifâ'un* li cümleti'l-emrâz Muhyî (G. 324-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 118: Nahl Sûresi 69. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	gazel

¹²²Âyetin diğer iktibas için bkz.: Muhyî(G.175-5).

Muhyî	2	gazel
Toplam	3	gazel

1.16.5 Nahl Sûresi 77. Âyet

وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ
أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyamet'in kopması, *bir göz kırpması* gibi veya daha az bir zamandır. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.]

Âyette geçen “*kelemhi'l-basar*”, “Bir göz kırpması” anlamına gelmektedir. Âyette kıyametin kopmasının bir göz kırpmasından daha kısa sürede gerçekleşeceği belirtilmekte ve Allah’ın kudretinden bahsedilmektedir. Beyitte geçen hicab, “Hakka ve hakikate ulaşmaya, ahiret hayatında Allah’ı görmeye engel olan perde”¹²³ anlamına gelmektedir. Yetmiş bin hicab ise “ Allah’ın hicabı nurdur. Bu hicabı açacak olsa zatının nurları bütün varlıkları yakar.” mealindeki hadis tasavvufi eserlerde, ‘ Allah’ın nurdan ve zulmetten yetmiş bin perdesi vardır .’ şeklinde rivâyet edilir. Halvetiyye tarikatında seyrü sülûk yapılan yedi esmânın (lâ ilâhe illallâh, Allah, hû, hay, hak, kayyûm, kakhâr) her birinin yetmiş bin perdesi vardır. Kakhâr esmâsını tamamlayarak nefis-i kâmile makamına erişen sâlike yetmiş bin hicab açılmış olur.”¹²⁴ Kâdî de Halvetiyye tarikatına mensup bir şairdir.¹²⁵ Kâdî divanında yer alan iktibas Peygamber Efendimiz için yazılan bir naatta geçmektedir. Peygamber Efendimiz’in en yüksek makama bir göz açıp kapamaktan daha kısa bir sürede ulaştığını ifade etmiştir:

Kelemhi'l basar geçdün o yetmiş biñ hicâbı sen
Hudâya vasl için rehber resûl-ı mu'tebersin sen

Kâdî (K.2-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 119: Nahl Sûresi 77. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Kâdî	1	kaside
Toplam	1	kaside

¹²³ Süleyman Uludağ, “Hicab”, *TDVİA*, TDV Yay., 17, www.islamansiklopedisi.info, s. 431.

¹²⁴ Uludağ, “Hicab”, *DİA*, s. 431.

¹²⁵ Bkz. Serdar Kayalar, *Kâdî Divânı* (y.y.l.t.), Dumlupınar Üniversitesi SBE, Kütahya 2002, s.5.

1.16.6 Nahl Sûresi 90. Âyet

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ
الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

[Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*inne'llâhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-ihsân*”, “Şüphesiz Allah, adâleti, ihsânı emreder.” kısmıdır. Sehâbî divanı dîbâcesinde Kanûni Sultan Süleyman'a yapılan bir dua öncesinde Kanûni Sultan Süleymân'ın iktibas edilen kısmın yani adalet ve ihsanı emreder kısmının timsali bir padişah olduğundan bahsetmektedir:

Bin es-sultâni'l-mümessil bi-emr-i “*inne'llâhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-ihsân*”es-Sultan Süleyman Hân...
Sehâbî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 120: Nahl Sûresi 90. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Sehâbî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.17 İSRÂ SÛRESİ

1.17.1 İsrâ Sûresi 1. Âyet

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

[Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.]

İsrâ 1. Âyet peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(SAV)'in İsrâ (Gece yürüyüşü) ve Mi'raç mucizesine işaret eder. Hz. Muhammed(SAV)'in eşi Hz. Hatice'yi ve amcasını kaybetmesi ve putperestlerin üç yıl süren boykotu Hz. Muhammed(SAV)'in çok zor zamanlar geçirmesine sebep olmuştur. Peygamber Efendimizin bu sıkıntılarının akabinde İsrâ ve Mirac olayı gerçekleşmiş ve peygamberimizin sıkıntılarını gidermiştir.

Peygamberimiz amcasının kızı Ümmü Hâni'nin evinde bulunurken Cebrâil yanında bir Cennet bineği olan Burak ile birlikte geldi. Peygamberimiz Burak'a bindi ve önce Mescid-i Aksâ'ya gittiler. Orada

bütün peygamberler onu karşılayıp arkasında namaz kıldılar. Sonra mescitten çıktılar ve mirac (merdiven) ile karşılaştılar. Cebrail peygamberimizi kanadına alarak bir rivâyete göre Burak'a bindirerek göğe çıkardı. Peygamberimiz birinci kat gökte melekler tarafından karşılanır. Sonra her kat gökte ayrı ayrı peygamberlerce karşılanıp sohbet eder. Yedinci kat gökte meleklerin Beyt-i Ma'mur'u tavaf ettiklerini görür. Sonra Sidretü'l-Müntehâ'ya varırlar. O zaman Cebrâil Buradan ileriye varırsam yanarım' diyerek ,peygamberimize yalnız gitmesini söyler. Yetmiş hicâb sonra Refref denilen yeşil yaygı ile bir müddet daha yolculuk devam eder. Refref Peygamberimizi kürsî'ye dek götürür. Buradan itibaren yalnız başına ilerleyerek yetmiş hicâb daha aşır Arş'a varır. Arş'a varınca arşın nuru kendisini kaplamıştır. O sırada kalp gözüyle ya da beden gözüyle Allah'ı görür. Buna vasıtasız vahy geldi diyenler de vardır. Orada namaz emrini alır ve Bakara suresinin son iki âyeti ile birlikte geri döner.¹²⁶

Divanlarda çokça iktibas edilen âyetler arasındadır. Peygamber Efendimiz(SAV)'e yazılan şiirlerde daha çok yer almıştır. Âyetin iktibas edilen kısmı "Sübhanellezi esrâ", "Götüren Allah'ın şanı yücedir" anlamına gelir. Bazen "Esrâ" kısmı iktibas edilmiştir. İktibaslarda İsrâ ve Mirac maksatlı anlam taşımıştır. Ayrıca Sübhân âyeti olarak da kullanılmıştır.Âşık Çelebi divanında Hz. Muhammed'in Allah'a yakınlığına delil olarak apaçık Kur'an'ın izzet âyeti olan "Sübhânellezî esrâ" gösterilmiştir:

Kurbetün râhına sübhânellezî esrâ delil
Âyet-i 'azz u 'alân âyât-ı Kur'ân-ı mübîn

Âşık Çelebi (K.11-35)

Gelibolulu Âlî divanında İsrâ'dan bahsedilmekte ve Peygamberimizin yüzünün ay gibi tüm burçları geçerek çarha ulaştığını şöyle ifade etmiştir:

Kaçan ki leyle-i esrâda 'ârızuñ mâhı
Kamu burûcı geçüp çarha eyledi tahvîl

Gelibolulu Âlî (K.22-17)

Aşağıdaki beyitte Gelibolulu Âlî, tüm karanlıklar geceyi tutsa da asla vahdetin nurunun sönmeyeceğine işaret ederken, sübhanellezi esra sürmesinin de asla gözünden uzak olamayacağını ifade etmiştir. Peygamber Efendimiz'in İsrâ yürüyüşünün apaçık bir delil olduğunu ve bunun asla sönmeyeceğini dile getirmektedir. Sürme gözdeki görme yetisini kuvvetlendirdiği için Sübhânellezî esrâ ile özdeşleştirilmiştir:

Güm olmaz nûr-ı vahdet tutsa dehri leyl-i zulmânî
Gözümünden dür olur mı kuhl-i Sübhânellezî esrâ

Gelibolulu Âlî (G.16-3)

Yakînî divanında ise sevgilinin yanağının ayva tüyleri sübhânellezî esra'ya, siyah saçları da Mirac'a benzetilmiştir:

Şerh-i sübhânellezî esrâ yazar hatt-ı ruhuñ
Leyle-i mi'râcdur zülf-i siyehkârûñ hemîn

Yakînî (K.2-18)

¹²⁶ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.322.

Kâdî divanında İsrâ'nın sırrını, Musâ(as)'nin Tur'unu, Hakk'ın fazlını, büyük haccı, bayramı, Kadir ve Berat gecelerini namazda bulduğunu dile getirmiştir. Miraç'ta beş vakit namazın hediye edilmesi ilişkisi de söz konusudur:

Bundadır sırr-ı *isrâ* Tûr-ı Mûsâ fazl-ı Hakk
Hacc-ı ekber 'ıyd azâhî Leyle-i Kadr u Berât Kâdî (G.14-4)

Murâdî divanında kendini bilmeyenlerin İsrâ'nın sırrını hiç bilemeyeceğinden bahsedilmiştir:

Bizi şerh eylemez şârih haber bilmez bu ma'nâdan
Çü kendi nefsini bilmez ne bilsün sırr-ı "esrâ"dan Murâdî (G.983-1)

Celîli divanında Peygamber Efendimizin gezdiği yerin esrâ meydanı makamının ise Kabe kavseyini ev ednâ olduğu ifade edilmiştir. Necm suresi 9. Âyette geçen "kabe kavseyini ev ednâ" da Miraç olayına işaret etmektedir:

Zihî cevlângühün meydân-ı *esrâ*
Makamun "kâbe kavseyini ev ednâ" Celîlî (Mes.1-17)

Nâtîkî divanında sevgilinin yüzünün Mescid-i Aksâ, kaşının da bu mescidin mihrabı gibi olduğunu ifade eder. Mirac mucizesinin nasıl olduğu hakkında ayrıntılı bilgi Kur'an'da yoktur. Orada Peygamberimizin Allah'la görüşmesi, diğer peygamberlerle sohbetleri olmuştur. Olağanüstü bir mucize olması münasebetiyle sevgilinin saçının da Miraç gibi sırlı olduğunu ifade etmiştir:

Sûretüñ Mescid-i Aksâ vü kaşın mihrâbı
Şeb-i *İsrâ* gibi zülfünde rumûz-ı Mi'râc Nâtîkî (G.71-5)

Nâtîkî divanında vahdet makamına azm etmenin İsrâ gecesini anlamak ile olacağını ve böylece zulmetin korkusundan kurtulup nura ereceğini ifade etmiştir:

Leyletü'l-'*İsrâ*'yı bil azm it makâm-ı vahdete
Çekme zulmet vehmini havf-ı asesden fâriğ ol Nâtîkî (G.283-2)

Murâdî divanında âyet "Sübhân" ile başladığı için "sübhân âyeti" olarak kullanılmıştır:

Gülşen-i cennetde gördüm vech-i "*sübhân*" âyetin
Bülbül-i kudsî okurdu cümle "Rahmân" âyetin Murâdî (G.1093-1)

Âyetin iktibas edildiği beyitlerde ya doğrudan İsrâ olayı anlatılmakta ve Peygamber Efendimiz'in delili olduğu belirtilmekte ya da sevgilinin saçı ile özdeşleştirilmesi gibi farklı durumları ifade etmekte kullanılmaktadır.¹²⁷ İlgili tablo şöyledir:

¹²⁷Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Behiştî(K.2-34), Gelibolulu Âlî (K.1-20, G.17-2), Hayâlî(G.79-1), Kâdî(K.2-4, G.46-6, G.55-4, G.60-5, G.80-3, G.188-5, G.194-4, G.254-4, G.298-5), Muhyî(G.113-1), Murâdî(G.81-4, G.347-4, G.377-2, G.1225-4, G.1228-5), Nâtîkî(G.4-6, G.6-5, G.28-8), Taşlıcalı Yahyâ(G.426-3, Dib.), Za'îfî (Tar.17-4).

Tablo 121: İsrâ Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Behiştî	1	kaside
Celîlî	1	mesnevi
Gelibolulu Âlî	4	kaside(2), gazel(2)
Hayâlî	1	gazel
Kâdî	10	gazel(9), kaside(1)
Muhyî	1	gazel
Murâdî	7	gazel
Nâtîkî	5	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	2	dîbâce, gazel
Yakînî	1	kaside
Za'îfî	1	tarih
Toplam	35	gazel(26), kaside(6), mesnevi(1), dîbâce(1), tarih(1)

1.17.2 İsrâ Sûresi 3. Âyet

ذُرِّيَّةَ مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا

[Ey kendilerini Nûh ile birlikte (gemide) taşıdığımız kimselerin çocukları!
Gerçek şu ki, o çok şükreden bir kuldu.]

Âyette Hz. Nuh'un çok şükreden bir kul olduğundan bahsedilmiştir. Âyetin iktibasta yer alan kısmı “ ‘Abden şekûr”, “Şükreden kul” anlamına gelir. Usûlî divanında yer alan beyitte Allah'tan rahmetinle gönlünü açmasını ve böylelikle şükreden kullardan olmasını niyaz etmektedir:

Aç dilimiz rahmetinle ey gafur
Tâ olalım biz dahi ‘abden şekûr

Usûlî (Mes.-121)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 122: İsrâ Sûresi 3. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Usûlî	1	mesnevi
Toplam	1	mesnevi

1.17.3 İsrâ Sûresi 16. Âyet

وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا
الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا

[Biz bir memleketi helâk etmek istediğimizde, onun refah içinde yaşayan sınırlık elebaşlarına (itaati) emrederiz de onlar orada kötülük işlerler. Böylece o memleket hakkındaki hükmümüz gerçekleşir de oranın *altını üstüne getiririz*.]

Âyette helak edilen toplumların özelliklerinden bahsedilmiştir. İktibas edilen kısım “*Ve demmernâhu tedmîrâ*”, “Altını üstüne getiririz” anlamına gelir. Murâdî divanında âyetin bir anlamda tercümesi olabilecek münkir olanların Allah’ın kelamını kabul etmediğini ve münkir olanların da sonunun “*Ve demmernâhu tedmîrâ*” olacağını dile getirmiştir:

Murâda her ki münkirdür kelâmın eylemez isgâ
Anuñ şânındadır münzel “*ve demmernâhu tedmîrâ*” Murâdî (G.64-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 123: İsrâ Sûresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.17.4 İsrâ Sûresi 19. Âyet

وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ
مَشْكُورًا

[*Kim de mü'min olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir.*]

Âyette iktibas olarak kullanılan kısım “*Men erâd*”, “Kim isterse” anlamına gelmektedir.

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan, Mustafa Paşa’ya yazılan ve şairin oğullarına lütufta bulunmasını istediği bir kasidede, paşanın cömertliğinden bahseden beyitler arasında âyetin iktibas edildiği beyitte yer almaktadır. Şair, Mustafa Paşa’nın cömertliğini ifade ederken çaresizlere çare olduğunu dile getirmiş ve paşanın kim isterse isteğini geri çevirmeyen biri olduğunu âyeti iktibas ederek şöyle dile getirmiştir:

Dil-nevâz-ı ğâziyân u çâre-sâz-ı bî-kesân
Kâm-bahş-ı *men erâd* ü muhsin-i *men lem-yürid*Taşlıcalı Yahyâ (K.29-18)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 124: İsrâ Sûresi 19. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.17.5 İsrâ Sûresi 34. Âyet

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا
الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا
وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصِيكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

[Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın.

Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. (Birisini hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun.

Allah'a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt almanız diye emretti.]

Âyette yetimlere nasıl muamele edilmesi gerektiği hususu bulunmaktadır. Âyetin iktibas edilen kısmı “*lâ takrabû mâle'l-yetîm*”, “Yetimin malına yaklaşmayın” anlamına gelir. Bu ifade Enam suresi 152. Âyette de geçmektedir. İktibas edilen kısım beyitte “*lâ takrabu emme'l-yetîm*” olarak kullanılmıştır. Ayrıca “*emme'l-yetîm* ifadesi Duhâ suresi 9. Âyette geçmektedir. Ama anlam olarak İsrâ Sûresi’nde yer alan ifade, beyitteki anlamı karşıladığı için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Muhyî divanında sevgiliye iki kâse inci hediye vermek isteyen yetim âşığa sevgilinin cevabı “Yetimin malına dokunmayın” olmuştur. Âşık sevgiliden mahrum olduğu için kendini yetim olarak görmüştür. Sunulan iki kâse inci de âşığın iki gözünden akan yaşlardır:

Didüm eyler saña Muhyî-i yetîmüñ piş-keş
İki kâse dür didi *lâ takrabû emme'l-yetîm*

Muhyî (G.437-9)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 125: İsrâ Sûresi 34. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.17.6 İsrâ Sûresi 70. Âyet

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

[Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.]

“Şan, şeref ve nimetler’ diye çevirdiğimiz kerem kavramı, İslâmî literatürde hem Allah’ın insanlara şeref, soyluluk, üstünlük gibi mânevî meziyetler bahşetmesini hem de mal mülk vermesini ifade eder. Böylece âyet insanı dünyada Allah’ın lütfuna en çok mazhar olmuş, en seçkin, en değerli varlık olarak göstermektedir.”¹²⁸ Âyetin iktibas edilen kısmı “*Velegad kerremnâ*”, “Andolsun seni şerefli kıldık” anlamına gelir. “*Kerremnâ*” olarak da kullanılmıştır. Ayrıca âyetin “*Ve fazzalnâküm alâ kesîrin mimmen halaknâ tefdîlâ*” kısmı da “Onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün tuttuk.” anlamına gelir. Behiştî divanında İsrâ 70’e bakılmasını ve insanlara karşı daima Allah’ın şerefli kıldığı ve üstün tuttuğu gözü ile bakılmasını istemektedir:

Dîde-i ‘ibretle insânı melek-sîmâ gözet
Ahsen-i takvîmi lutf u halka mücellâ gözet
Âyet-i hüsne nazar kıl nakş-ı *kerrem-nâ* gözet
Kendü mikdârından ey dil herkesi a’lâ gözet
Zerreyi mihr-i münevver katreyi deryâ gözet

Behiştî (Tah.1-1)

Murâdî divanında “*Kerremnâ*” hükmünün gelmesiyle kalbin sevgilisinin zikrinin de safâ ile dolduğunu şöyle belirtiyor:

Oldı zikr-i habîb-i kalbe safâ
Zâkire geldi hükm-i “*kerremnâ*”

Murâdî (G.86-1)

Murâdî divanında insanın yüzünde pek çok yönün bulunduğu bunlardan birisinin de “*kerremnâ*” hitabı olduğunu ifade etmiştir:

Vech-i âdemde var vücûh-ı kesîr
Birisidür hitâb-ı “*kerremnâ*”

Murâdî (G.93-2)

Bağdatlı Rûhî divanında sözünün şerefine şâhit olarak “*velekad kerremnâ*”yı gösterir.

Şeref-i nutkile Rûhî bizüz ehl-i eşyâ
Şâhid-i ‘âdilimüzdür “*velekad kerremnâ*”

Bağdatlı Rûhî (Tah.8-5)

Nâtikî divanında ledün ilmiyle donatılalı, “*kerremnâ*” izini taşıdığını yani şerefli bir mahlûk olduğunu dile getirmiştir:

¹²⁸ Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 3, s. 436.

Vâkıf-ı ‘ilm-i ledünnî olalı ey Nâtıkî
Gör ne *kerremnâ* nişânuz ya’ni zât-ı ekremüz

Nâtıkî (G.194-7)

Revânî divanı dîbâcesinde insanın üstünlüğü konusuyla âyet iktibas edilmiştir:

Zihî Hâlik ki zümre-i insâmî e şref-i mahlûkât idüp ‘akl-ı reh-nümâyı ve fikr-i cihân-ârâyı zihn-i selîm ve tab’-ı müstakîm ile nutk-ı fasîh ve kelâm-ı sahîh erzânî görüp *vefazzalnâhüm ‘alâ kesîrin mimmen halaknâ tafzîlâ* şerefiyle müşerref ve muğtenem buyurdu. Revânî(Dib.)

Genel olarak insanın şerefli ve Allah’ın lutfuna mazhar oluşu beyitlerde yer almaktadır.¹²⁹ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 126: İsrâ Sûresi 70. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	tahmis
Behiştî	1	tahmis
Cinânî	1	tarih
Murâdî	3	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Revânî	1	dîbâce
Toplam	8	gazel(4), tahmis(2), dîbâce(1), tarih(1)

1.17.7 İsrâ Sûresi 74. Âyet

وَلَوْلَا أَنْ تَبْنَتَاكَ لَقَدْ كُنْتَ تَرْكُنْ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا

[Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara *biraz* meyledecektin.]

Âyette Peygamberimizin müşrikler karşısında nasıl bir tutumda olduğundan bahsedilmiştir. İktibasta yer alan kısım “*Şey’en kalîl*”, “Az bir şey” anlamına gelir. Helâki divanında iktibasa yer verilmiştir. Âşığın sevgilinin yolunda toprak gibi can verip çokça yalvarmasını öğüt vermiştir. Bu yaptıklarının sevgilinin uğrunda az olduğu için de kendisini mazur görmesi için rica etmesini istemektedir. Helâki kelimesi hem şairin ismini hem de helak olacak şekilde can vermesini ifade etmiştir¹³⁰:

Cân vir Helâkî yolına çok yalvarup di kim
Ma’zûr tut egerçi ki *şey’en kalîldür*

Helâkî (G.43-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 127: İsrâ Sûresi 74. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	2	terkib-i bent, gazel
Gelibolulu Âlî	1	kaside
Helâkî	1	gazel
Toplam	4	gazel(2), kaside(1), terkib-i bent(1)

¹²⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Cinânî (Tar.106-2), Murâdî (G.1330-5).

¹³⁰ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bağdatlı Rûhî (Tkb.1-3, G.760-5), Gelibolulu Âlî(K.22-6).

1.17.8 İsrâ Sûresi 79. Âyet

وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَىٰ أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا

[Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni *Makam-ı Mahmud'a* ulaştırsın.]

Âyette geçen “*Makâmen mahmûdâ*”, “Övülmüş makam” anlamına gelmektedir. Peygamberimize verilen bu makam şefaat makamı, kıyamette kendisine verilecek hamd bayrağı veya dünyadaki şerefli makamı gibi çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Yüksek bir makam olduğu şüphesizdir. Bâlî divanında Peygamberimizden bahsetmekte menzilin “ev ednâ”, makamının Makâmen Mahmûdâ olduğu ifade edilmiştir¹³¹:

Menzili oldu kurb-ı “ev ednâ”
‘İzz ü câhı “*makâmen Mahmûdâ*”

Bâlî (Naat 1-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 128: İsrâ Sûresi 79. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	mesnevi
Toplam	1	mesnevi

1.18 KEHF SÛRESİ

1.18.1 Kehf Sûresi 14. Âyet

وَرَبَطْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنُ
نَدْعُوهُ مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذَا شَطَطًا

[(14-15) Kalkıp da, "Rabbimiz, göklerin ve yerin Rabbidir. O'ndan başkasına asla ilâh demeyiz. Yoksa andolsun ki saçma bir söz söylemiş oluruz. Şunlar, şu kavmimiz, O'ndan başka tanrılar edindiler. Onlar hakkında açık bir delil getirselerdi ya! Artık kim Allah'a karşı yalan uydurandan daha zalimdir?" dediklerinde onların kalplerine kuvvet vermiştik.]

Âyetin “*lekad kul*” kısmı beyitlerde yer almıştır. “dediler” anlamına gelmektedir. Bâkî ve Gelibolulu Âlî divanlarında yer almıştır. Bâkî divanında yer

¹³¹ Âyetin diğer ıktıbası için bkz.: Yakînî(K.5-6).

alan bir beyitte, ezelde pay dağıtılırken geda olan kendisine düşen payın lekad gul-1 melâmet olduğunu ifade eder¹³²:

Gedāya kısmet-i rüz-ı ezelden
Leked-kül-1 melâmetdür degen pāy

Bâkî (G.519-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 129: Kehf Sûresi 14. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâkî	1	gazel
Gelibolulu Âlî	1	kaside
Toplam	2	kaside(1), gazel(1)

1.18.2 Kehf Sûresi 23. Âyet

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَيْءٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَلِكُ غَدًا

[Hiçbir şey hakkında sakın ‘yarın şunu yapacağım’ deme!]

Murâdî divanında yer alan bir beyitte âyetin “*Innî fail*” kısmının yer aldığını görüyoruz. Âyetin iktibasının yer aldığı beyit şöyledir:

Ben didüm kim “if’al emrûke” didi “*innî fâ’il*”
Bir hayâl imiş Murâdî yine buyurdu yine

Murâdî (G.1222-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 130: Kehf Sûresi 23. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.18.3 Kehf Sûresi 31. Âyet

أُولَئِكَ لَهُمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا

[İşte onlar için içlerinden ırmaklar akan *Adn cennetleri* vardır. Orada tahtlar üzerine kurularak altın bileziklerle süslenecekler, ince ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir. O ne güzel karşılıktır! Cennet de ne güzel bir yasanacak yerdir!]

Âyette Adn cennetlerine giren kulların hangi durumda olacakları anlatılmaktadır. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Cennâtü adn*”, “Adn cennetleri” anlamına gelir. Kuran-ı Kerim’de 3 defa geçmektedir. Bu ifade genel olarak diğer

¹³² Diğer iktibas için bkz.: Gelibolulu Âlî (K.8-2).

iktibaslarla birlikte, “hazihi cennâti adnin fedhuluhâ hâlidîn” şeklinde yer almıştır. Adn Cenneti müminlerin gireceği 8 cennetten biridir. Çeşitli şairler tarafından iktibas olarak kullanılmıştır. Âşık Çelebi divanında yer alan kasidede memduhun adaleti dünyayı cennet haline getirmiş ve “Bu Adn cennetidir, haydi ebedi kalmak üzere oraya girin!” demektedir:

Cennet idüp dehri halkun halka ‘adlün çağırur
Hâzihî *cennâtü* ‘adnin fe’dhulûha hâlidîn Âşık Çelebi (K.11-88)

Gelibolulu Sun’î divanında yer alan bir beyitte, mevtanın Hakk’ın emri ile Cebrail’in, kabir taşına “Hâzihîcennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn” yazdığını belirtmiştir:

Yazdı emr-i Hakla kabri taşına rûh-ı emîn
Hâzihîcennâtü ‘adnin fe’dhulûhâ hâlidîn Gelibolulu Sun’î (Mur.9-5)

Hayâlî divanında yer alan bir beyitte, sevgililerin melek gibi görünen güzellikleri cenneti andırmakta ve âşıklara “Hâzihî cennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn” demektedir:

El salıp âşıklara derler melek-manzarları
Hâzihî *cennâtü* adnün fedhulûhâ hâlidîn Hayâlî (K.23-8)

Kâdî divanında, aşağıdaki beyitlerde kendi için dua eden şair mahşer gününde Hakk’ın kendisine bu Adn cenneti’dir ebedi kalmak üzere buraya girin” demesini istemektedir:

Umaram kim rûz-ı mahşer diye Kâdî Hakk saña
Hâzihî *cennâtü* adn fed hulû hâ hâlidîn Kâdî (G.234-6)

Kâdî divanında yer alan diğer bir beyitte Kâdî mezara girince Allah’ın onu Adn Cennetine girmesi için çağırmasını dilemektedir:

Türbeme indükde Kâdî umaram ki Hakk diye
Hâzihîcennât-ı adn fed hulû hâ hâlidîn Kâdî (G.240-5)

Muhibbî divanında yer alan bir beyitte, mahşer gününde cennetten ümmete “burası Adn cenneti’dir, edebi kalmak üzere buraya girin” nidasının gelmesini ummaktadır:

Rûz-ı mahşerde nidâ cennetinden ire ümmete
Hâzihîcennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn Muhibbî (G.18-4)

Muhibbî divanında yer alan bir başka beyitte, ay yüzlü sevgililerin virdlerinin “bu Adn Cenneti’dir, ebedi kalmak üzere buraya girin” olduğunu söylemiştir:

Vird idinmiş Gülşen içre bu sözi meh-pâreler
Hâzihîcennâti adnin fedhulûhâ hâlidîn Muhibbî (G.2278-6)

Bağdatlı Rûhî divanında, taliplere yani âşıklara sevgilinin yüzünü gösterip “Bu Adn Cenneti’dir, ebedi kalmak üzere buraya girin” dediklerini ifade etmiştir:

Gösterüp tâliblere dîdâr-ı yârî söylerüz
“Hâzihîcennâti ‘adnin fedhulûhâ hâlidîn

Bağdatlı Rûhî (K.31-16)

Hüdâyî divanında, ““Hâzihî cennâtü adn” i şer ve beyan etmek için taze fidanlardan kalemlerin aşikâr olduğunu ifade etmiş, sevgili fidan, kaşları ise onun cennet yüzündeki kalem olan kaşlardır:

Her nihâl-i tâzededen oldı kalemler âşikâr
Hâzihî cennâtu ‘Adn’i itmeğe şerh ü beyân

Hüdâyî (K.2-3)

Nâtıkî divanında yer alan bir beyitte, mersiyeinin yazıldığı kişinin arşdan mezarına “Burası Adn Cenneti’dir, ebedi kalmak üzere girin.” lafzının indiğini belirtmiştir:

Es-selâm ey merkadüñ şânında nâzil-i ‘arşdan
Hâzihîcennâti adnin fedhulûhâ hâlidîn

Nâtıkî (K.7-4)

Âyetin yer aldığı beyitlerde anlam daha çok Adn cennetine girmek ya da sevgilinin bulunduğu yerin Adn cenneti olması çevresinde oluşmaktadır.¹³³ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 131: Kehf Sûresi 31. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Celîlî	1	gazel
Emrî	1	gazel
Fuzûlî	1	kaside
Gelibolulu Sun’î	1	murabba
Hayâlî	2	kaside, gazel
Hüdâyî	1	kaside
Kâdî	2	gazel
Muhibbî	2	gazel
Nâtıkî	3	kaside, terci-i bent, gazel
Za’îffî	1	gazel
Toplam	17	kaside(6), gazel(9), murabba(1), terci-i bent(1)

1.18.4 Kehf Sûresi 39. Âyet

وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنَّ تَرَنِّ أَنَا
أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا

[Bağına girdiğinde ‘Mâşaallah! Kuvvet yalnız Allah’ındır’ deseydin ya!. Eğer benim malımı ve çocuklarımı kendininkilerden daha az görüyorsan, belki Rabbim

¹³³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Celîlî(G.70-7), Emrî(G.80-3), Fuzûlî(K.10-27), Hayâlî(G.312-3), Nâtıkî(Tcb.1-7, G.142-1), Za’îffî (G.39-3).

bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir.]

Âyette varlıkların sebebi olarak Allah'ın görülmesi ve sahip olduğu şeyleri Allah'ın verdiği ifade edilmektedir. İktibas olarak kullanılan kısım “*Lâ (havle) vela kuvvete illâ billâh.*”, “Kuvvet yalnız Allah’ındır.” anlamına gelir. Behiştî divanında sevgilinin güzelliği ve aşkı bütün âlemi yerle bir etmiş, bunun üzerine de âşık “*Lâ havle vela kuvvete illâ billâh*” diyerek hem şaşkınlığını, hayranlığını hem de bu güzelliğin Allah’ın kudretinin bir eseri olduğunu ifade etmiştir:

Bu hüsn ile dünyâyı zebûn eyledi ‘ışkuñ
Lâ havle vela kuvvete illâ billâh Behiştî (Naz.9-2)

Muhibbî divanında yer alan beyitlerde ise nefsi öldürüp şeytanı yenerek büyük cihadı başarmak için “*lâ havl*” çekmek gerektiğini ifade etmiştir:

Okı *lâ havl* ki şeytânı dūr it
Gehî nefsünü öldürüp gazâ kıl Muhibbî (G.1680-4)

Gitmesün dilden giceler subha dek *lâhavl* oku
Ger dilersen olasin sen meğer şeytandan emîn Muhibbî (G.2133)

Nâtikî divanında yer alan bir beyitte de şeytandan korunmak için okunmaktadır:

Nice efsûn okudum şeytân rakîbi def’ çün
Kâr-ger olmazsa efsûnum “*felâ-havlevelâ*” Nâtikî (G.17-3)

Genel olarak şeytandan emin olmak için *la havle* okumak gerektiği ifade edilmiştir. İlgili tablo şöyledir:

Tablo 132: Kehf Sûresi 39. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	nazm
Muhibbî	2	gazel
Nâtikî	1	gazel
Toplam	4	gazel(3), nazm(1)

1.18.5 Kehf Sûresi 57. Âyet

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ فَأَعْرَضَ عَنْهَا وَنَسِيَ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ
إِنَّا جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ تَدْعُهُمْ
إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا

[Kim, kendisine Rabbinin âyetleri hatırlatılıp da onlardan yüz çeviren ve elleriyle yaptığını unutandan daha zalimdir? Şüphesiz biz, onu anlamamaları için, kalplerine perdeler gerdik, kulaklarına da ağırlıklar koyduk. Sen onları hidâyete çağırırsan da artık ebediyen hidâyet bulamazlar.]

Âyetin iktibas edilem kısmı “*Mâ kaddemet yedâh*”, “Önceden elleriyle yaptıkları” anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de iki defa geçmektedir. Cinânî divanında yer alan Eğri Fethi için yazılmış kasidede sultanın düşmanlarının sefere sebep oldukları için kabahatlerini anladıklarını, mağlup olunca da önceden elleriyle yaptıklarının cezasını çektiklerini şöyle ifade eder:

Fehm eyledi kabâhatin amma ne fâ’ide
Başına geldi nekbet-i *mâ kaddemet yedâh* Cinânî (K.33-22)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 133: Kehf Sûresi 57. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinânî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.18.6 Kehf Sûresi 65. Âyet

فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا اتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا
عِلْمًا

[Derken kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiş, kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.]

Âyette Hz. Musâ’nın Hızır’la karşılaşması anlatılmaktadır. İlerleyen âyetlerde kendisine Allah’ın katından bir rahmet verilen kişinin Hz. Musâ ile yolculuğu anlatılacaktır. Âyetin iktibasa konu olan kısmı “*Ve Allemnâhu min ledunnâ ilmâ*”, “Kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik.” anlamına gelir. Bâlî divanında yer alan naatte şair, Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)’in Hızır ilmine vâkıf olduğunu belirtiyor:

Hızır ‘ilmine vâkıf u dâna
“*Ve allemnâhu min ledünnâ ilmâ*” Bâlî(Naat 1-2)

Murâdî divanında ise şair, âyeti bazı değişikliklerle metne dahil etmiştir. Kendi ilim ve faziletini idrak edince Allah’a senâ olarak “Rabbim tarafından ilmimi artır.” dediğini ifade eder:

İlm ü fazlum görüp senâda didüm
Rabbî zidnî ve *min ledünke ilmâ* Murâdî (G.93-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 134: Kehf Sûresi 65. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	mesnevi
Murâdî	1	gazel
Toplam	2	gazel(1), mesnevi(1)

1.19 MERYEM SÛRESİ

1.19.1 Meryem Sûresi 97. Âyet

فَإِنَّمَا يَسَّرْنَا هُ بِلسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا

[Ey Muhammed! Biz, Allah'a karşı gelmekten sakınanları Kur'an ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.]

Ayetin “Yessernâhu”, “Kolaylaştırdık” anlamına gelen kısmı Murâdî divanında yer almıştır. Allah’ın her şeyi kolaylaştırdığına delil olarak âyet gösterilmektedir:

Müeyesser çün kolay itmiş umûrın zâhir ü bâtın
‘Alâmât-ı ‘atâyâdur “ve yessernâhu teysîrâ

Murâdî(G.64-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 135: Meryem Sûresi 97. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.20 TÂHÂ SÛRESİ

1.20.1 Tâhâ Sûresi 1. Âyet

طه

[Tâ Hâ.]

Hurûf-ı mukattaâtdan olan âyet, divanlarda diğer mukattaat harfleri ile de birlikte kullanılmıştır. Murâdî divanında gökten indiren yani Allah’ın Tâhâ’yı kesin bir delil olarak indirdiğini şöyle ifade etmiştir. Tâhâ ile birlikte İsrâ 1. âyet de zikredilmiş, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed(SAV)’in İsrâ mucizesi dile getirilmiştir:

Fuzûlî divanında, şair, şahın vasıflarını anlatmaya gerek olmadığını zira onu vassafedenin Yâsîn, tarif edenin ise Tâhâ olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Nice takrîr edeyim vasfını ol şahın kim
Ana vassâf ola Yâsîn ü mu’arrif Tâhâ

Fuzûlî (G.5-5)

Fuzûlî, bir başka beyitte ise peygamberimizin yakınlık makamını Yâsîn’in övgüsü ve Tâhâ’nın şereflendirmesi ile bulduğunu dile getirirken şöyle diyor:

Senden bulupdur Ahmet-i Mürsel makâm-ı kurb
Tahsîn-i Yâ vü Sîn ile teşrif-i *Tâ vü Hâ* Fuzûlî (G.2-6)

Kâdîyâ la'lûnden olsa feyz-i hakk her-dem n'ola
Sensin ol *Tâhâ* vü Yâsin sır-ı Kur'ân sendedür Kâdî (G.47-7)

Muhibbî divanında Hz. Muhammed (SAV) için *Tâhâ* ve Yâsin surelerinin nazil olduğunu dile getirir:

Oldı hakkında senün nâzil çü *taha* yâ vü sin
Hâk- rûb-ı âsîtanun şehper- rûhü'l-emîn Muhibbî (G.18-1)

Murâdî divanında yer alan bir beyitte âyetin iktibası şöyledir:

Tâ-Hâ” didi çün nass ile bürhân ile münzil
“*Tâ-Hâ*” bulundu yine “*Tâ-Hâ*” ile “esrâ” Murâdî (G.81-4)

Murâdî bir başka beyitte huruf-ı mukattadan olan harflerden oluşan âyetleri şöyle sıralamıştır:

Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn Hâ-Mîm ‘Ayın-Sîn
Şerh-i tebâreke lâ-şerha hâtî Murâdî (G.1564-4)

Revânî divanında, Hz. Muhammed(SAV)’in vasıflarının *Tâhâ* ile anlatıldığını ifade eder:

Hil’at-i levlâk ile teşrif idüp zâtın Hüdâ
Gâh *Yâ-Sîn*de tavsîf oldı ol gâh *Tâ-Hâ* ‘
Âleme hezâr hezârân talebdür bu sadâ Revânî (Mur.2-2)

Zâîfî divanında peygamberimiz için *Tâhâ* ifadesi kullanılmıştır:

Münzir- i ahmed ü *tâhâ* vü Muhammed ki bulur
Habl-ı şerûni dutan iki cihan içre Hüdâ Zâîfî (K.3-5)

İlgili tablo şöyledir:¹³⁴

Tablo 136: <i>Tâhâ</i> Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Fuzûlî	2	gazel
Kâdî	1	gazel
Muhibbî	1	gazel
Murâdî	2	gazel
Revânî	1	murabba
Za’îfî	1	kaside
Toplam	8	gazel(6), murabba(1), kaside(1)

1.20.2 *Tâhâ* Sûresi 4. Âyet

تَنْزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى

[(O) yüksek gökleri yaratanın katından peyderpey indirilmiştir.]

¹³⁴ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Revânî(Mur.2-2).

Âyetin “Yüksek gökler” anlamına gelen “*Semâvâti’l-‘ulâ*” lafzı iktibasta yer almıştır. Enam Sûresi 1. Âyetten alınan lafızla birleştirilmesiyle mısradaki anlam “Yüce gökleri yaratan Allah’a hamdolsun.” olur. Beyitte Allah’a hamd edilmekte bunun sebebi olarak da toprağın gönül açan baharın feyzini ondan aldığını dile getirmektedir. Âyetin devamında yeri yaratan” ifadesi de geçtiği için şair her şeyi yaratanın Allah olduğunu dile getirerek hamd etme sebebini belirtmiştir:

Elhamdülillahillezi halaka’s-*semâvâti’l-‘ulâ*
K’andan tapar hâk-ı zemin feyz-i bahâr-ı dil-küşâ Fuzûlî (K.8-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 137: Tâhâ Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Fuzûlî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.20.3 Tâhâ Sûresi 5. Âyet

الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى

[*Rahmân, Arş'a kurulmuştur.*]

Sözlükte istivâ “bir konuda iki şeyin birbirine eşit olması”, “alâ” edatıyla kullanıldığında ise “karar kılmak, yükselmek, yüksek olmak, yüksek bir yere kurulmak” gibi anlamlara gelir. Arşın sözlük anlamı “tavan”dır. Bu anlamdan hareketle bir zeminden, mekândan veya makamdan daha üstte, daha yukarıda olan mekân veya makama arş denilmiştir. Ancak istivâ kelimesi istiare veya temsil yoluyla “üstün bir konumda hükmedip yönetme”; arş ise yine aynı yolla “en üstün yönetim ve hükümdarlık mevki” anlamında kullanılır. Buna göre “istevâ ale’larş”ın anlamı “Arşa yükselip kuruldu” demekse de, bütün müfessirler bunu fiziksel ve cismanî mânada anlamamak gerektiğinde ittifak etmişlerdir.¹³⁵

Âyetin farklı kısımları iktibaslarda yer almıştır. Usûlî divanında sevdiğinin kim olduğunu şair şöyle anlatıyor:

Sûret-i rahman ale’I-arş istevâdır sevdiğim
Kible hakkı ka’be-i ehl-i safadır sevdiğim Usûlî (Mus.2-1)

Bağdatlı Rûhî, iktibasın yer aldığı beyitte âyetin anlamını sorgularken bu sırrı bilenlerin kurtulanlardan olacağına işaret ediyor:

Bil nedür mazmûn-ı “errahman ‘ala ‘arşi’stevâ”
“İstevâ” sırrın bilendür firka-i nâcî hemîn Bağdatlı Rûhî (K.31-7)

Murâdî divanında, şair Levh-i mahfûz’u isteyenlerin önce gizli istemesi gerektiğini ifade ederken arifin kalbini Rahman arş eyledi diyerek anlamı

¹³⁵ Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 2, s. 422.

pekiştirmiştir. Arifin kalbini arş eylemesini “Ben kainata, yere göğe sığmadım, mümin kulumun gönlüne sığdım” kutsi hadisi ile birlikte düşünebiliriz:

Levh-i mahfûzu taleb eyler iseñ iste nihân
‘Ârifüñ kalbini ‘arş eyledi *Rahmân* didi Murâdî (G.1509-4)

Murâdî divanında cennet bahçesinde sübhan âyetinin yüzünü gördüğünü, bülbüllerin orada Rahman âyetini okuduklarını ifade etmiştir:

Gülşen-i cennette gördüm vech-i “sühbân” âyetin
Bülbül-i kudsi okurdu cümle “*Rahmân*” âyetin Murâdî (G.1093-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 138: Tâhâ Sûresi 5. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Murâdî	2	gazel
Usûlî	1	musammat
Toplam	4	gazel(2), kaside(1), musammat(1)

1.20.4 Tâhâ Sûresi 10. Âyet

إِذْ رَأَىٰ نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ
أَوْ آجِدُ عَلَىٰ النَّارِ هُدًى

[Hani bir ateş görmüştü de ailesine, "Siz burada kalın, *ben bir ateş gördüm* (oraya gidiyorum). Umarım ondan size bir kor ateş getiririm yahut ateşin başında, yol gösterecek birini bulurum" demişti.]

Hz. Musa kıssasından bir bölüm olan âyetin iktibas edilen kısmı “*ânestü nârâ*”, “Ben bir ateş gördüm!” anlamına gelir. Kur’an’da üç yerde geçmektedir.¹³⁶ Anlam olarak bu âyete çoğu divanda yer verilmiştir. İktibas olarak ise Kâdî divanında, âşığın boyunu tam olarak anlatanın “*Ânestü nârâ*” âyetine mazhar olduğunu ve baştanbaşa aşk ateşi ile yandığını şöyle ifade ediyor¹³⁷:

Âyet-i ‘*anestü nârâ*’ mazhar itmiş kâmetüm
Nefsümi itmiş sagûra cânı Mûsâ eylemiş Kâdî (G.138-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 139: Tâhâ Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Kâdî	2	gazel
Muhyî	1	gazel
Toplam	3	gazel

¹³⁶ Bkz. Diğerleri için, Neml 27/7, Kasas 28/29.

¹³⁷ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Kâdî(G.138-2), Muhyî (G.53-4).

1.20.5 Tâhâ Sûresi 14. Âyet

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي

[Şüphe yok ki ben Allah'ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.]

Âyette iktibas edilen kısım “İnnenî enallâh” “Ben rabbim” anlamına gelir. Murâdî divanında iktibas edilirken “İnneni Rabbün” şeklinde ama anlam olarak âyete tekâbül eden bir şekilde kullanılmıştır. Beyitte Enelhak”, “Ben hakkım” dan gelen nida ile her uzuv kendi adını “İnnenî rabbün” diye söylemektedir:

Çün ene'l-hakdan nidâ geldi bize
“İnnenî Rabbün” didi her ‘uzv ad

Murâdî (G.269-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 140: Tâhâ Sûresi 14. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.20.6 Tâhâ Sûresi 26. Âyet

وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي

[İşimi bana kolaylaştır.]

Hız. Musâ'nın duası olan âyetin bir kısmını lâfzî olarak iktibas eden şair Murâdî' dir. Divanda “Yessir”, “Kolaylaştır” kısmı yer almıştır. Murâdî divanında şair, canına ruh bağışlayacak olan şeyin sevgiliye kavuşmak olduğunu dile getirmiş ve onun yani Allah'ın cemalini görebilmeyi kendisine kolaylaştırması için dua etmektedir:

Cânuma rûh-bahş vasl-ı habîb
Rabbi yessir ‘ani'l-cemâli nasîb

Murâdî (G.157-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 141: Tâhâ Sûresi 26. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.20.7 Tâhâ Sûresi 40. Âyet

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ
كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا
فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ

[Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve "size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?" diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdün) ve (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık, *seni sıkı birdenmeden geçirdik* (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın, sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ!]

Gerçekten, İsrâiloğulları'nın bütün erkek çocuklarının katledildiği bir ortamda Mûsâ'nın bizzat bu kararı alan Firavun'un sarayında büyütülmesi akıl alacak bir şey değildi. Yetişkinlik çağına geldiğinde hata ile adam öldürme olayına karışması da onun hayatına mal olabilirdi; fakat ilâhî lutuf sayesinde bundan da kurtulmuş, nihâyet beklenen an gelmişti: Mûsâ, kendisini en ulu varlık olarak görmeye başlayan Firavun'u imana çağırarak ve İsrâiloğulları'nı Allah'ın yardımıyla onun zulmünden kurtaracaktı.¹³⁸

Âyette iktibas edilen kısım “*Fetennâk*”, “Seni denemeden geçirdik” anlamına gelir. Murâdî divanında şair “*fetennâk*” emri kendine ulaştıysa eğer kendisine “İkram sahibi Rabbine teşekkür et!” nidasını yöneltiyor.

Baňa geldiye ger emr-i “*fetennâk*”
Fe-teşkür ente –Rabbi'l-‘atâyâ

Murâdî (G.75-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 142: Tâhâ Sûresi 40. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.20.8 Tâhâ Sûresi 47. Âyet

فَاتِيَاهُ فُقُولًا إِنَّا رَسُولًا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تَعَذِّبْهُمْ قَدْ
جِئْنَاكَ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ

[Ona gidin ve şöyle deyin: “Şüphesiz biz Rabbinin elçileriyiz. İsrailoğullarını (serbest bırak ve) bizimle gönder. Onlara işkence etme. Sana Rabbinin katından bir mucize getirdik. *Selâm, doğru yola uyanlara olsun.*”]

¹³⁸ Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 3, s. 542.

Âyette Allah, Hz. Musa ile Hz. Harun'a, Firavun'a söyleyeceklerini bildirmektedir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Ve's-selâmü'alâ menittebe'il hudâ*”, “Selam, doğru yola uyanlara olsun.” anlamına gelir. Behiştî divanında yer almıştır. Sevgilinin köyüne saba rüzgârının mürşid olup “Doğru yola uyanlara selam olsun” dediğini ifade eder:

Mürşid-i kûyuñ olup ider sabâ
Ve's-selâm alâ menittebe'il-hüdâ

Behiştî (G.17-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 143: Tâhâ Sûresi 47. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.20.9 Tâhâ Sûresi 68. Âyet

قُنَّا لَا تَخَفِ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى

[Şöyle dedik: “*Korkma* (ey Mûsâ!). Çünkü sensin en üstün olan.”]

Âyette Hz. Musâ'ya Allah'ın seslenişi yer almaktadır. Âyetin iktibasa konu olan kısmı “*Lâ tehaf*”, “Korkma!” anlamına gelmektedir. Bu ibare Kur'an-ı Kerim'de on altı yerde geçmektedir. Kâdî ve Muhibbî divanlarında iktibas edilmiştir. Kâdîdivanında nefis-i emmâresinden korkan şaire hatıftan gelen nidâ şudur: “Allah'a karşı gelmekten sakın, korkma!”:

Havf iderdüm nefis-i emmâremden ammâ çok şükür
 Geldi hâtıfdan nidâ-yi fettekullâh *lâ-tehaf*

Kâdî (G.15-4)

Muhibbî, divanında, âşîğın içtiği badeden kulağına “Korkma!” sesi geldiği için bade içtiğini, eğer bu ses gelmeseydi içki içmeyi bırakmış olacağını ifade ediyor:

Tevbe eylerdüm Muhibbî bâdeden irişmese
 Gûşuma pîr-i mugan bezminde bânk-ı *lâ-tehaf*

Muhibbî (G.1377-5)

Muhibbî divanında yer alan bir başka beyitte ise sevgilinin yılana benzeyen saçı âşîğî öldürmek için uğraşsa da can veren dudakları âşîğa “Korkma!” diye seslenmekte, âşîğî sevgiliye yaklaştırmaktadır¹³⁹:

Mâr-ı zülfi istedikçe eylese beni helâk
 Lâl-ı can-bahşî dönüp dir bana pinhan *lâ-tehaf*

Muhibbî (G.1381-4)

İlgili tablo şöyledir:

¹³⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bağdatlı Rûhî(K.1-10, G.509-2), Celîlî (G.187-3), Muhibbî (G.1375-1).

Tablo 144: Tâhâ Sûresi 68. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	2	kaside, gazel
Celîfî	1	gazel
Kâdî	1	gazel
Muhibbî	3	gazel
Toplam	7	gazel(6), kaside(1)

1.20.10Tâhâ Sûresi 114. Âyet

فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ
وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

[Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme. “Rabbim! İlmimi arttır.” de.]

Âyette iktibas edilen kısım “Rabbi zıdni ilmâ”, “Rabbim ilmimi artır.” anlamına gelir. Âyette nasıl dua edilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Âyetin Murâdî divanında iktibas edildiğini görüyoruz.Şâir kendi ilim ve faziletini görünce Allah’a “Rabbim tarafından ilmimi artır” diye dua ediyor:

İlm ü fazlum görüp senâda didüm
Rabbî zidnî ve min ledünke ilmâ

Murâdî (G.93-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 145: Tâhâ Sûresi 114. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.21 ENBİYÂ SÛRESİ

1.21.1 Enbiyâ Sûresi 23. Âyet

لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْئَلُونَ

[O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar.]

ÂyetteAllah’ın sorgulanamaz olduğunu ifade eden ve “O yaptıklarından dolayı sorgulanamaz.” anlamına gelen “Lâ yüs’el ammâ yef’al.” kısmı iktibas olarak kullanılmıştır. Behiştî, Gelibolulu Âlî ve Nev’î divanlarında iktibas olarak kullanılmıştır. Behiştî divanında, sorgulanamaz olan Allah’ın kılıcının onu kesip

attığı ifade edilerek, Allah'ın hükümünün ne kadar kesin ve tartışılmaz olduğuna işaret edilmiştir:

Kesmiş atmışdur anı tîg-ı cedel
Tîg-ı lâ-yûs 'elü 'ammâ yef'al

Behiştî (Müf.10)

Gelibolulu Âlî divanında yer alan kasidede şair memduha seslenirken dileğinin yerine gelmesini isterken memduha kimsenin hesap soramayacağını yalnızca Allah'ın bunu yapabileceğini ifade etmektedir:

Ber-murâd olsa kuluñ kimse saña lâ diyemez
Belki sâyil diye lâ-yûs 'elü 'ammâ yef'al

Gelibolulu Âlî (K.21-29)

Nev'î divanında yer alan terci-i bendde, âşık sorgulanamayan Allah'ı hatırandan çıkarmayarak başına gelenlere, kaza diyerek razı olmuştur:

Nakş idüp hatıra "la yûs 'elü 'ammâ yef'al"
Çün kazâdûr bu rızâ semtine niyyet idelüm

Nev'î (Tcb.8-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 146: Enbiyâ Sûresi 23. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	müfred
Gelibolulu Âlî	1	kaside
Nev'î	1	terci-i bent
Toplam	3	kaside(1), müfred(1), terci-i bent(1)

1.21.2 Enbiyâ Sûresi 30. Âyet

أَوْلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا
وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيًّا أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

[İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?]

Âyette her şeyin sudan yaratıldığını ifade eden ve "Diri olan her şeyi sudan yarattık!" anlamına gelen "Mine'l-mâi külle şey'in hayy" kısmı iktibas edilmiştir. Âyet iktibasına Bâlî ve Taşlıcalı Yahyâ divanlarında yer verilmiştir. Bâlî divanında yer alan naatta peygamberimizin hayat suyuna her şeyin susamış olduğu ifade edilerek peygamberimize duyulan sevgi dile getirilmiş ve âyetle desteklenmiştir:

Teşne âb-ı hayâtına her şey
"Ve mine 'l-mâ'i külle şey'in hayy"

Bâlî (Mes.1-6)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan beyitte, insan aklını hayret makamına götürenin, her şeyin sudan yaratıldığını tefekkür etmek olduğunu dile getirmiştir:

Tefekkür-i veminel-mâi külle şey'in hayy
Makâm-ı hayrete ırgürdi 'akl-ı insanı

Taşlıcalı Yahyâ (K.5-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 147: Enbiyâ Sûresi 30. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	mesnevi
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	2	kaside(1), mesnevi(1)

1.21.3 Enbiyâ Sûresi 33. Âyet

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ

[O, *geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yaratandır. Her biri bir yörüngede yüzmektedirler.*]

Âyette iktibas edilen kısım “*Halaka'l-leyle ve'n-nehâr*”, “Geceyi ve gündüzü yaratan” kısmı yer aldığı gibi bazı beyitlerde yer verilen “*leyle ve'n-nehâr*” kısmı da “gece ve gündüz” anlamına gelir. Hayâlî divanında yer alan kasidede memduhun düşmanının ömrünün perişan olmasını gece gündüz vird edindiğini ifade etmektedir:

Düşmanının ola pejmürde bahâr-ı ömrü
Vird edindi Hayâlî bunu *leylen ve nehâr* Hayâlî (K.2-23)

Nev'î divanında Sultan Murad'a yazılan kasidede, padişahın devleti için gece ve gündüzü yaratan Allah'a dua ettiğini şöyle ifade ediyor:

Nev'î du'â-yı devletüñ eyler sabah mesâ
“Bi'l-vâhibi'llezî *haleka'l-leyle ve'n-nehâr*” Nev'î (K.53-16)

Taşlıcalı Yahyâ divanındaki kasidede, padişahın sancak ile tuğunu görenlerin “Geceyi ve gündüzü yaratan Allah'a iman ettik” dediklerini ifade ediyor:

Ak sancağ ile tuğ-ı siyâhun gören didi
Âmentü bi'llezî *haleka'l-leyle ve'n-nehâr* Taşlıcalı Yahyâ (K.10-32)

Hüdâyî divanında, hayatta gamın olabileceğini, hayat suyunun meskeninin gece gündüz karanlıklarda olduğunu ifade ediyor:

Gamdan gönül âh eyleme kim âb-ı Hayât'ün
Zulmetde-durur meskeni *leylen ve nehârâ* Hüdâyî(G.6-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 148: Enbiyâ Sûresi 33. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hayâlî	1	kaside
Hüdâyî	1	gazel
Nev'î	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	4	kaside(3), gazel(1)

1.21.4 Enbiyâ Sûresi 35. Âyet

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُمْ بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

[Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. Ancak bize döndürüleceksiniz.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Küllü nefsin zâikatü'l-mevt*”, “Her nefis ölüm tadacaktır” anlamına gelmektedir. Bu ifade Kur’an’da üç defa geçmektedir.¹⁴⁰Murâdî divanında yer alan beyitte, her nefsin ölümü tadacağını şöyle ifade etmiştir:

Küllü nefis oldı çü *mevt-i zâ'ika*
Pes niçün kavlinde olmaz sâdika

Murâdî (G.1414-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 149: Enbiyâ Sûresi 35. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.21.5 Enbiyâ Sûresi 69. Âyet

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ

[“*Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol*” dedik.”]

Âyette, Hz. İbrahim’in Allah’a iman ettiği için ateşe atılması esnasında Allah’ın ateşe emriyle ateşin Hz. İbrahim’i yakmaması anlatılmaktadır. Âyette iktibas edilen kısım “*Yâ nâru kûnî berden ve selâmen*”, “*Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol*” anlamına gelmektedir. Bâlî divanında iktibas olarak kullanılmıştır. Bâlî divanında yer alan ve peygamberimize yazılan kasidede, Peygamberimizin atası Hz. İbrahim’in ateşe atılması esnasında Allah’tan güzel bir nida geldiğini ve nidayı dile getirerek olaya telmih yapmıştır:

İrdi cedd-i Halîl’e hüsn-i nidâ
“*Yâ nâru kûnî berden ve selâmâ*”

Bâlî (Mes.1-12)

Murâdî divanında yer alan beyitte, Hz. İbrâhim’in çektiği sıkıntılardan sonra ateşin ona esenlik olduğunu belirtmiştir:

Miyân-ı ‘arsâ-i kudretde mihnet mancılığıyla
Atıldıkda ebed *berd-i selâm* oldı aña nârî

Murâdî (G.1502-4)

İlgili tablo şöyledir:

¹⁴⁰ Diğer âyetler: Âli İmrân 3/185, Ankebût 29/57.

Tablo 150: Enbiyâ Sûresi 69. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	mesnevi
Murâdî	1	gazel
Toplam	2	gazel(1), mesnevi(1)

1.21.6 Enbiyâ Sûresi 91. Âyet

وَالَّتِي أَحْصَنْتَ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً
لِلْعَالَمِينَ

[İrzini korumuş olan kadını da (Meryem'i de) hatırla. Ona ruhumuzdan üfle miştik. Kendisini de, oğlunu da âlemlere (kudretimizi gösteren) birer delil yapmıştık.]

Âyette Hz. Meryem'e Allah'ın ruhundan üflemesi ile Hz. İsa'nın doğduğunu ifade etmektedir. İktibas edilen kısım “*Nefahnâ*”, “Üfledik.” anlamına gelmektedir. Ayrıca bu ifade Tahrim 66/12’de de yer almaktadır. Burada da Hz. Meryem’e karşı “Üfledik” nidası yer almaktadır. Murâdî divanında, toprağa “Üfledik” nidası ile Allah'ın her an cana can vermesinden dolayı daima temennâda olduğunu şair, şöyle dile getirmiştir¹⁴¹:

“*Nefahnâ*”nuñ nidası çün türâba irdi lutfindan
Vücûdına vücûd için işi her dem temennâdur

Murâdî (G.297-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 151: Enbiyâ Sûresi 91. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Nâtîkî	2	gazel, terci-i bent
Toplam	4	gazel(3), terci-i bent(1)

1.21.7 Enbiyâ Sûresi 107. Âyet

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

[(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.]

Âyette Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (SAV)'in âlemlere rahmet olarak gönderildiği ifade edilmiştir. Peygamber Efendimiz'i ifade etmek için “Âlemlere rahmet” anlamına gelen “*Rahmeten li'l-âlemîn*” ifadesi iktibas olarak yer

¹⁴¹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Nâtîkî (Tc.1-1, G.85-1), Murâdî (G.1320-2).

almıştır. Âmrî divanında yer alan bir beyitte, laciverd taşı ile Rahmeten li'l âlemîn yazıldığını ifade etmiştir:

Tâ benefşeyle müzeyyen oldı berg-i yâsemîn
Lâciverd ile yazıldı *rahmeten li'l-âlemîn* Âmrî (G.82-1)

Bâlî, divanının dîbâcesine başlarken Allah'ın kelamı ve Efendimiz Hz. Muhammed (SAV)'in ismi ile başlamış ve Kur'ân ifadesi ile âyetin tamamı alınarak, Efendimizin âlemlere rahmet olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Ser-matla^c-i kelâmu'llâh ve tevkî^c-i refî^c-i 'ilmu'llâh a^cnî 'üvân-ı dîvân-ı fazl-ı b'ismillâh ve ser-sûre-i kitâbu'llâh efzalü'd-da^cvâti min-'indi'llâh fâtihatü'l-kitâb el-hamdü li'llâh salavâtu'llâh ve selâmühü 'alâ-Muhammedin 'abdihî ve Resûlihî fahrü'l-enbiyâ ve'l-mürselîn
"ve mâ erselnâke illâ rahmeten l'il-âlemîn"
Bâlî(Dib.)

Muhibbî divanında ise şair aşağıdaki beyitlerde, âlemlere rahmet olduğu için peygamberimizden mağfiret dilemektedir:

Evvel âhir bu Muhibbî senden umar mağfiret
İki âlemde çü sensin *rahmeten lil 'âlemîn* Muhibbî (G.18-5)

Nûr umarsa nola senden rûz u şeb şems ü kamer
Hem Habib-i Hakkısın vü hem *rahmeten-lil-âlemîn* Muhibbî (G.2251-2)

Revânî divanında şair, tüm evvel ve âhîrinin rahmete ermesinin şaşılacak bir şey olmadığını zirâ Hz. Muhammed (SAV)'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini ifade etmiştir:

Çün mübârek makdemin 'izzile basdı ber-zemîn
Na'line reşk eyledi çarh-ı heftümîn
Rahmete irse 'aceb mi evvelîn ü âhirîn
Mustafâ mâ câe illâ *rahmeten li'l-âlemîn* Revânî (Mur.2-1)

Yine Revânî divanında, kutsallık bağının bülbülünün Hz. Muhammed(SAV)'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini takrir ettiğini ifade eder:

Sûre-i Ve'l-leyl müşğîn zülfünü takrîr ider
Ve'd-duhâ nûrı cemâlün şerhini tefsîr ider
'Andelîb-i bâğ-ı kuds işbu sözi takrîr ider
Mustafâ mâ câe illâ *rahmeten li'l-âlemîn* Revânî (Mur.2-3)

Usûlî divanında, şair, peygamberimizin şeriatinin sağlam bir iplik olduğunu ifade etmiş ve onun âlemlere rahmet olduğunu dile getirmiştir:

Şer'i oldu şübhesiz hablü'l-metin
Old'anunçün *rahmeten li'l-âlemîn* Usûlî(Mes./Miraciye)-103)

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, "erselnâk"ı fehmedenin gönlünün pak olacağını dile getirir:

Kim ola bile tahkîkin nedür bu vahy-i "erselnâk"
Bilen oldur anı ey dil ola cân ü gönülden pâk Murâdî (G.715-1)

Muhyî divanında günahlarının çokluğundan gamlanmamasını, Hz. Muhammed(SAV)'in âlemlere rahmetolduğunu, onun şefaatinin umduğunu dile getirmiştir:

Âyetin yer aldığı beyitler genel olarak Hz. Muhammed(SAV)'in âlemlere rahmet oluşu vurgulanmaktadır.¹⁴² İlgili tablo şöyledir:

Tablo 152: Enbiyâ Sûresi 107. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Amrî	1	gazel
Âşık Çelebi	1	kaside
Bâlî	1	dîbâce
Hüdâyî	2	murabba
Muhibbî	2	gazel
Muhyî	1	kaside
Murâdî	3	gazel
Revânî	3	murabbâ
Usûlî	1	mesnevi
Toplam	15	gazel(6), kaside(2), murabba(5), dîbâce(1), mesnevi(1)

1.22 HAC SÛRESİ

1.22.1 Hac Sûresi 6. Âyet

ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ وَاَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتٰى وَاَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

[Bu böyle. Çünkü Allah, hakkın ta kendisidir. Şüphesiz O, ölüleri diriltir ve O, her şeye hakkıyla kadirdir.]

Âyette Allah'ın Hak olduğu, ölüleri dirilttiği ve her şeye hakkıyla kadir olduğu belirtilmektedir. İktibas edilen kısım “Yuhyi'l-mevtâ”, “Ölüleri diriltir” anlamına gelir. Bu kısım Allah'ın özelliği olarak Şurâ Sûresi 9. âyette de geçmektedir. Yâkinî divanında, sevgilinin can bağıslayan nefesinin ölüyü dirilttiği ve dudağının “Yuhyil mevtâ”âyetini şerh ettiğini belirtmiştir. Sevgili âşığa hayat bağıslayan dudaklarını anlatmaktadır:

Dem-i cân-bahş-ıla ben mürdeyi eyler ihyâ
Şerh ider leblerüñi âyet-i yuhyi 'l-mevtâ

Yakînî (G.1-1)

Nâtıkî divanında yer alan bir beyitte sevgilinin ağzı Hz. İsâ'nın mucizesi, sözleri “Yuhyi'l-mevtâ” yani hayat verendir. Sevgilinin amber kokulu saçları ve dudağı âşığın canını ihya edendir. Hz. İsâ'nın ölüyü diriltme mucizesi de beyitte sevgilinin dudağının hayat verici olduğunu vurgulamıştır:

¹⁴² Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âşık Çelebi(K.11-68), Hüdâyî (Mur.18-4, Mur.41-2), Murâdî (G.714-1, G.718-1), Revânî (Dib.).

Dehânuñ mu'ciz-i 'Îsâ kelâmuñ "yuhyi'l-mevtâ"
Dil ü cânı ider ihyâ lebûñ ol zülf-i 'anber-bû

Nâtıkî (G.335-2)

Âyetin iktibas edildiği beyitlerde diriltici anlamı kullanılmış, sevgiliye atfedilen ifadeler arasında da yer almıştır.¹⁴³ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 153: Hac Sûresi 6. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtıkî	3	gazel
Yakînî	1	gazel
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Toplam	5	gazel

1.22.2 Hac Sûresi 7. Âyet

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ

[Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah, kabirlerdeki kimseleri diriltecektir.]

Âyette kıyametin geleceğinden ve kabirdekilerin diriltileceğinden bahsedilmektedir. İktibasta yer alan kısım, "Men fi'l-gubûr", "kabirdekiler" anlamına gelir. Bu ifade Fatır Sûresi 22. Âyette de geçmektedir. Kâdî divanında yer alan beyitte, sanki sur ile kıyamet kopup kabir ehli toplanmışçasına on sekiz bin âlem ehlinin divanına geldiğini belirtmiştir. Bu beyitte varlık içinde olduğunu ifade etmiştir, diyebiliriz. Çünkü gazelin ilerleyen beyitlerinde varlığı terk edip vahdete yöneldiğini belirtmiştir:

On sekiz bin âlem ehli geldiler dîvânuma
San kıyâmet kopdı surdan turdılar men fi'l kubûr

Kâdî(G.44-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 154: Hac Sûresi 7. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Kâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.22.3 Hac Sûresi 15. Âyet

مَنْ كَانَ يَظُنُّ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ

¹⁴³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.:Bağdatlı Rûhî (G.125-5), Nâtıkî (G.28-7, G.176-5).

[Her kim ona (Muhammed'e) Allah'ın *dünyada* ve ahirette asla yardım etmeyeceğini zannediyorsa hemen tavana bir ip çeksın, sonra kendini assın da bir baksın; başvurduğu (bu yöntem), öfkelendiği şeyi giderecek mi?]

Âyetin “ *men kâne*”“her kim” ve “*Fi'd-dünyâ*” “Dünyada” kısmı iktibas olarak kullanılmıştır. İki kısmın birleştirilmesiyle Taşlıcalı Yahyâ divanında, gözüne kişinin “*men kane fi'd-dünya*” sürmesini sürüp her an sırları görmek ve gözü açıklardan olmak gerektiğinden bahsetmiştir. Zîra sürme gözün görme özelliğini artıracaktır:

Çeşmüne kuhl-i basar *men kâne fi'd-dünyâ* yeter
Gözi açıklardan ol her lahza bu esrarı gör

Taşlıcalı Yahyâ (G.124-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 155: Hac Sûresi 15. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.22.4 Hac Sûresi 16. Âyet

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ

[Böylece biz Kur'an'ı apaçık âyetler hâlinde indirdik. Şüphesiz Allah, *dilediğini* doğru yola iletir.]

Âyetin “*mey yurid*” lafzı iktibas edilmiştir ve “Kim dilerse” anlamına gelmektedir. “Bey” lafzı ile birlikte kullanılmıştır. Bağdatlı Ruhi divanında, sevgiliye yakın olmadığı için ona kavuşmayı ümit edemediğini, *dilediğini* alabilmeyi talep edecek nakdinin olmadığını şöyle dile getirir:

Visâl-i yârı ne takrîbile ümîd idelüm
Ne nakd ile taleb-i “*bey'i men yürîd*” idelüm

Bağdatlı Rûhî (G.808-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 156: Hac Sûresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.22.5 Hac Sûresi 27. Âyet

وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

[İnsanlar arasında hacı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek *uzak yollardan* gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.]

Âyetin iktibas edilen kısımları “*min külli fecc*” “yollardan”, “*amîk*” ise “uzak” anlamına gelmektedir. Bir cümle oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Bağdatlı Ruhi divanında yer almaktadır. Aşkın tanımlandığı cümlede, aşk kargahının, etrafi yollardan uzak olmuş bir ulu dergâh olduğu belirtilmiştir:

Kâr-gâh-ı ‘aşk Rûhî bir ulu dergâhdur

Kim ‘*amîk*’ olmuş havâlisi anuñ “*min külli fecc*”

Bağdatlı Rûhî (G.96-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 157: Hac Sûresi 27. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.23 MÜ’MİNÛN SÛRESİ

1.23.1 Mü’minûn Sûresi 14. Âyet

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ

[Sonra bu az suyu "alaka" hâline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihâyet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. *Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!*]

Allah'ın yüceliğinden bahsedilen âyetin iktibas edilen kısmı “*Fetebârekallâhu ahsenü’l-hâlikîn*”, “Yaratanların engüzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir!” anlamına gelmektedir. Revâni divanı dîbâcesinde âyete yer verilmiştir:

Zihî ‘Alîm ki debîristân-ı ‘irfânda ta’lîm ü irşâdla pîr-i ‘aklı tıfl-ı nev-âmûz kılup havâtur-ı insânî ki hulâsa-i âferîneşdür gülîstân-ı fazl u dâniş k ıldı ve hezâr destân-ı zebânî bostân-serâyı dehânda hamd ü senâsıyla gûyâ idüp i’zân-ı beyânda dâstân-ı fetebâreke’llâhü ahsenü’l-hâlikîn okundu.

Revânî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 158: Mü'minûn Sûresi 14. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Revânî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.23.2 Mü'minûn Sûresi 27. Âyet

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا
وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ
عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِقُونَ

[Bunun üzerine Nûh'a, “Bizim gözetimimiz altında ve vahyimize göre o gemiyi yap.” diye vahyettik. Bizim emrimiz gelip de *tandır kaynamaya başlayınca*, (sular coşup taştığında Nûh'a) dedik ki: “Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri aleyhinde daha önce hüküm verilmiş olanlardan başka aileni gemiye al ve zulmeden kimseler hakkında bana hiç yalvarma! Şüphesiz onlar suda boğulacaklardır.”]

Âyette yer alan “*vefâret-tennûr*”, “Tandır kaynamaya başlayınca(sular coşup taştığında)” anlamına gelmektedir. Hz. Nuh kıssasından bir bölüm olan âyette, Hz. Nuh’un gemiyi yaptıktan sonra suların coşmasıyla birlikte her cinsten birer çift alınır ve tufan gerçekleşir. Cinâni divânında yer alan iktibas Edirne’de Tunca Nehri’nin taşması üzerine yazılan bir tarihte yer almaktadır. Cinâni yazmış olduğu tarihi, hatif-i gayb (görünmez bir seslenici) tarafından nehrin taşması üzerine “*vefâret-tennûr*” nidasının söylendiğini ifade etmektedir:

Hâtif-i gayb Cinânî göricek
Didi târih “*ve fâret tennûr*”

Cinânî (Tar.6-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 159: Mü'minûn Sûresi 27. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinânî	1	tarih
Toplam	1	tarih

1.23.3 Mü'minûn Sûresi 29. Âyet

وَقُلْ رَبِّ انزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ

[Yine de ki: “*Ey Rabbim! Beni bereketli bir yere kondur. Sen, konuk edenlerin en hayırlısısın.*”]

Âyette geçen “*Rabbî enzilnî*”, “Rabbim, beni kondur!” anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de yer alan dualardan biridir. Allah Hz. Nuh’a tufan başlarken bu duayı etmesini emrediyor. Murâdî divânında bu olaya değinen şair, bu dua ile dua eden kimse âyeti inmiş olduğunu görmesiyle secde ettiğini şöyle dile getirir:

“*Rabbî enzilnî*” du’âsıyla du’âsın isteyen
Âyetin münzilde buldı eyledi ol dem ku’ûd Murâdî (G.243-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 160: Mü’minûn Sûresi 29. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.23.4 Mü’minûn Sûresi 75. Âyet

وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَّجُوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

[Biz onlara merhamet edip başlarına gelen zararı giderseydik, yine de azgınlıkları içinde bocalayıp kalırlardı.]

Âyette inanmayanların Allah merhamet etse de yine azgınlıklarından dönmeyeceğinden bahsedilmiştir. Âyetin iktibasa konu olan kısmı “*Rahimnâ*”, “Biz (onlara) merhamet ettik” anlamına gelir. Bu ifade aynı zamanda Mülk suresi 28. Âyette de yer almaktadır. Murâdî divanında âyet iktibas edilmiştir. İktibasın yer aldığı beyit şöyledir:

Berk urdı ziyâ çü sâcid oldı
Bir dahı didi nidâ “*Rahimnâ*” Murâdî (G.95-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 161: Mü’minûn Sûresi 75. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.23.5 Mü’minûn Sûresi 86. Âyet

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

[De ki: "Yedi kat göklerin Rabbî, büyük Arş'in Rabbî kimdir?]

Âyette iktibasa konu olan kısım “*Arşi’l-âzîm*”, “Yüce arş” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de üç yerde bu ifade geçmektedir.¹⁴⁴Murâdî divanında âyetin iktibasının yer aldığı beyit şöyledir:

Ey Murâdî “bi-hakkı ‘arşi ‘azîm”
İnne’l-ilmü kâne fihi bimâ

Murâdî (G.92-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 162: Mü’minûn Sûresi 86. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.24 NÛR SÛRESİ

1.24.1 Nûr Sûresi 26. Âyet

الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ
لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مَبْرُؤُنَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ

[Kötü kadınlar, kötü erkeklere; kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır. O temiz olanlar, iftiracıların söyledikleri şeylerden uzaktırlar. Onlar için bir bağışlanma ve bolca verilmiş iyi bir rızık vardır.]

Âyetin iktibasta kullanılan kısmı “*Tayyibûne li’t-tayyibât*”, “Temiz erkekler ve temiz kadınlar” anlamına gelir. İktibas Murâdî divanında “*tayyibin ü tayyibât*” şeklinde yer almıştır. Şiirde temiz erkek ve kadınların, ibret kâsesi içindeki âlimlerin yüz suyuyla temiz olduklarını ifade etmiştir:

Kâse-i ‘ibretde âb-ı rûy-ı ‘âlim buldı bes
Oldılar ol âbdan her “*tayyibin ü tayyibât*”

Murâdî (G.171-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 163: Nur Sûresi 26. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.24.2 Nûr Sûresi 35. Âyet

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ
الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ

¹⁴⁴ Diğer âyetler: Tevbe 9/129, Neml 27/26.

مُبَارَكَةٌ زَيْتُونَةٌ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ
تَمْسَسْهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ
الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

[Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır. *Nur üstüne nur*. Allah, dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah, insanlar için misaller verir. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Nûrun alâ nûr*”, “Nur üstüne nur” anlamına gelir. Müfessirler nurun ne olduğu konusunda çok farklı fikirler öne sürmüşlerdir. Allah, Hz. Muhammed(SAV), Kur’an-ı Kerim, ilahi hidâyet..vs. Bu âyet divanlarda Nur âyeti ya da âyet-i Nûr olarak da geçmektedir. Nûr âyeti ile ilgili Kur’an Yolu mealinde Nûr’un neyi ifade ettiği hakkında şunlar yer almaktadır:

1.Allah’ın hidâyetidir, bundan da maksat, kâinattaki deliller ve Kur’an’daki apaçık âyetlerdir. Hidâyetin güneşe değil de kandillikteki kandile benzetilmesinin sebebi de, karanlık içinde aydınlığın daha göze çarpar oluşudur. Güneş doğunca her şey, her taraf aydınlanır, aydınlığı karanlıktan ayıracak zıtlık kalmaz. Halbuki karanlık bir odaya lamba gelince, ışığın ulaştığı sınıra kadar karanlığı yok eder ve sınırın ötesiyle berisi arasındaki fark açıkça algılanır. İnsanların zihinlerini örten şüpheler karanlıklara benzer, ilâhî hidâyet ise bunları aydınlatan, yok eden ışık gibidir. 2. Apaçık âyetlerden, şüpheleri gideren, insanı aydınlatan açıklamalardan oluşan Kur’an’dır. 3. Peygamber’dir. Bu ikisini, hidâyetle bir saymak da mümkündür; çünkü Kur’an ve Peygamber, ilâhî hidâyetin araçlarıdır. 4. Müminin kafa ve kalbindeki Allah ve din bilgisidir.¹⁴⁵

İktibas olarak daha çok parlak, ışık saçan, nurlu anlamlarındadır. Emrî divanında sevgilinin alnıyla yanağının ünü “*nûrun alâ nûr*” âyetiyle anılmaktadır. Çünkü sevgilinin yüzü ve alnı huri gibi beyazdır, aydınlıktır:

Cebînüñle ruhuñ şânında ey hûr
Gelüpdür âyet-i *nûrun* ‘alâ nûr

Emrî (Kıt.178-1)

Emrî divanında yine sevgilinin yanağı için Nûrâyetini verdiğini ve karanlıkta berrak mumun elden düşürülmediği gibi âşık da sevgilinin yanağını andırdığı için bu âyeti dilinden düşürmediğini şöyle ifade etmiştir:

Mücerreb virdi olmağın ruhuñçün *âyet-i nûr*
Düşürmez subha dek her şeb dilinden şem‘-i kâfûrî

Emrî (Kıt.471-1)

Taşlıcalı Yahyâ divanında Edirne için yazılmış şehrengizde donan Tunca Nehri üzerinde oynayan mutlu ve mesut dildarlar “*nûrun alâ nûr*” olarak ifade edilmiştir:

Olurlar gül gibi handan u mesrur

¹⁴⁵ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 4, s.104-105.

Celîlî divanında iktibasın yer aldığı beyitten bir önceki beyitte âşığın meylinin sevgiliyi öpme ve kucaklaması olduğunu belirtmiş, iktibas beytinde ise eğer bu gerçekleşseydi “nûrun alâ nûr” olacağını ifade etmiştir. Fakat âşık çok talihsiz olduğu için bunun gerçekleşemeyeceğini söylemektedir:

Ol dahî olsa “*nûrun alâ nûr*” idi velî
Bî-çâre n’eylesün ki kâtî bî-sitâredür

Celîlî (G.130-5)

Nâtîkî divanında yer alan iktibasta sevgilinin yüzü, cümle âyetlerin mazharı ve Mushaf; dudağı rahmet âyeti; yanağı ise parlak ve aydınlık olduğundan Nûr âyetidir:

Tudağûñ âyet-i rahmet yanagûñ *âyet-i Nûr*
Sûretûñ mushâfidur mazhâr-ı cem’u’l-âyât

Nâtîkî (G.55-6)

Bâkî divanında, âşık, sevgilinin güzellik aynası olan yüzüne misk kokulu ayva tüyleri ile Nûr âyetinin yazılmasının, onun güzelliğini perdelemeyeceğini ifade eder:

Mir’ât-ı hüsne sanma keder irişe dilâ
Nûr âyeti yazılsa hat-ı müşg-bâr ile

Bâkî (Tah.6-6)

Emrî divanında sevgilinin yanağı nurlu ve parlak olması itibariyle âşığın gözüne Nûr âyeti gibi görüldüğünü ve âşığın göz bebeği ona nokta, kirpikleri i’râb’tır:

Varak-ı çeşmüme *nûr âyetini* yazdı ruhuñ
Merdümüm nokta vü kirpüklerüm i’râb aña

Emrî (G.19-3)

Yine Emrî divanında, sevgilinin alnı, Nûr âyeti ile ilişkilendirilmiştir:

Bînûñ elif-durur dehenûñ mîm ü hâ ruhuñ
Nûr âyeti hakıyçün o ruhsâr mâhdur

Emrî (G.83-3)

Gelibolulu Âli divanında, âşık sevgilinin yüzüne bakınca Nûr âyetini ezberlediğini ifade etmiş ve sevgilinin parlak ve güzel yüzü Nûr âyeti ile ilişkilendirilmiştir:

Eylesem safha-i ruhsâre-i cânâna nazar
Okısam su gibi *Nûr Âyetin* anda ezber

Gelibolulu Âli (Mus. 19-9)

Yine Gelibolulu Âli divanında, sevgilinin yüzünü örten şeyin saçını ayva tüyleri mi olduğunu sormakta, sevgilinin yüzünü âşığın görmesini engelleyen unsurun kâfir olduğunu ifade etmektedir. Sevgilinin yüzünde kara olan ayva tüyleri ve saç kâfir olarak nitelendirilmiştir. Kâfir Kur’an’a inanmayıp onu reddettiği için sevgilinin Nûr âyeti gibi olan yüzünün görülmesini engelleyen hat ve saç da kâfir kelimesiyle nitelenmiştir:

Ruhuñ *nûr âyetin* mestûr iden hattûñ mı yâ zülfûñ
Yüzün göstermeyen âfâka bilmem kankı kâfirdür

Gelibolulu Âli (G.150-4)

Hayâlî divanında da, geceler boyu sevgilinin yüzünü düşünen âşğın Nûr âyetini ezberlemesi olarak bu durum ifade edilir:

Hayâlî tâb-ı ruhsârun görüben
Eder *Nûr âyetin* her gece ezber Hayâlî (G.187-5)

Muhibbî divanında yer alan beyitte, sevgilinin yüzünde Nûr âyetinin ışığını yansıttığını şöyle ifade eder:

Şûle virdi metn-i hüsnünde senün *nur âyeti*
Geldi hattun yazdı tefsir eyledi anı dürüst Muhibbî (G.190-4)

Yine Muhibbî divanında sevgilinin yanağını zikretmek Nûr âyetini söylemektir:

Nur âyetidür dilde zikr eyle ruhın bir dem
Kim dir ki Muhibb itmez bu vird-i zebândan hazz Muhibbî (G.1326a-5)

Muhibbî, sevgilinin yanağına ayva tüyleriyle Nûr âyetinin yazıldığını ve hiçbir süslü hattın bu kadar güzel olmadığını şöyle dile getirir:

Katib-i kudret yazub ruhsâruna *nur âyetin*
Olmaya hatun gibi hiçbir hâtt-ı zibâ latîf Muhibbî (G.1380-3)

Nev'î divanında Sultan Mehmed'e yazılan kasidede, ay ve güneşin, kapısında ışık saçan ve sabah vakti Nûr ile Duhan sûresini okumasını ister:

Mihr-ile meh meş'al-efrûz-ı der-i divân olup
Âyet-i Nûr u Duhan itse kırâ'et subh-dem Nev'î (K.36-3)

Nev'î divanında, sevgilinin yanağı için Kur'an'dan fal çektiğini ve Nûr ile Duhân sûresinin çıktığını söyler:

Hat u ruhsârûn için fal idicek Mushaf'dan
Âyet-i Nur ile bir safhada cem' oldı Duhân Nev'î (K.40-22)

Usûlî divanında, sevgilinin boyunun Ahsen-i takvim'e, suretinin ise Nûr âyetine delil olduğunu söyler:

Kametinde ahsen-i takvime bürhân-ı sahîh
Sûretin Allâh *nûr âyetine* rûşen delîl Usûlî (G.74-3)

Genel olarak pek çok divanda yer alan âyetin kasidelerde memduh ile gazel ve diğer nazım şekillerinde sevgili ile ilişkilendirilmiş, özellikle sevgilinin aydınlık yanağı ile ilişki kurulmuştur.¹⁴⁶ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 164 :Nur Sûresi 35. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâkî	2	tahmis, gazel
Behiştî	1	gazel

¹⁴⁶ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bâkî (G.547-2), Behiştî(G.24-4), Celîlî(G.117-2), Cinânî (G.119-2), Emrî (G.57-2), Gelibolulu Âlî (G.483-3), Hayâlî (G.317-3), Hüdâyî(Mur.21-3), Kâdî (G.82-2), Muhibbî(G.2274-2), Muhyî(G.239-3), Revânî (Dib.), Sehâbî(G.59-4).

Celîfî	2	gazel
Cinânî	1	gazel
Emrî	5	gazel(3), kıta(2)
Gelibolulu Âlî	3	musammat(1), gazel(2)
Hayâlî	2	gazel
Hüdâyî	1	murabba
Kâdî	1	gazel
Muhibbî	4	gazel
Muhyî	1	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Nev'î	2	kaside
Revânî	1	dîbâce
Sehâbî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	mesnevi
Usûlî	1	gazel
Toplam	30	gazel(21), kaside(2), kıta(2), tahmis(1), mesnevi(1), musammat(1), murabba(1), dîbâce(1)

1.24.3 Nûr Sûresi 36. Âyet

فِي بُيُوتٍ آذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ
وَالْآصَالِ

[Allah'ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda *sabah akşam* O'nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.]

Âyetin iktibas olarak kullanılan kısmı “*bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl*”, “sabah akşam” anlamına gelir. Bu kısım A'raf sûresi 206 ve Rad sûresi 15. âyetlerde de geçmektedir. Âyetlerde sabah akşam Allah'ı zikretmekten veya Allah'a secde etmekten bahsedilir. Âşık Çelebi divanında yer alan bir kasidede memduhtan, elem ve zulmü zillete düşüren ve sitem karanlığını yok eden; sabah akşam peygamberin şeriatinin yardımcısı olarak bahsedilmiştir:

Müzil-i zulm u elem mâhî-i zalam-ı sitem
Mu'in-i şer'-i nebî *bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl* Âşık Çelebi (K.5-7)

Yine Âşık Çelebi divanında yer alan kasidede, sabah akşam herkesin tesbih ettiği Yüce Allah'ın memduhun yardımcısı olmasını diliyor:

Şu zât ola mu'inün ki cümle-i mahlûk
Yüsebbihüne lehû *bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl* Âşık Çelebi (K.5-40)

Bağdatlı Rûhî divanında kasidenin yazıldığı memduhtan bahsederken sayesinde cihanda sabah akşam hoş geçecek bir ömür sürmek varken günleri mihnetle geçirmenin reva olmadığını belirtmiştir. Anlam bir sonraki beyitte tamamlanmıştır:

Cihânda mümkin iken sâyesinde hoş geçmek
Bir öyle zî-himemün *bi'l-guduvv-i ve'l-asâl*

Bağdatlı Rûhî (K.5-23)

Âyet iktibasının kasidelerde yer aldığını görüyoruz.¹⁴⁷ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 165: Nur Sûresi 36. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	2	kaside
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Cinânî	1	kaside
Toplam	4	kaside

1.25 FURKÂN SÛRESİ

1.25.1 Furkân Sûresi 2. Âyet

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ
فِي الْمُلْكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا

[O, göklerin ve yeryüzünün mülkü (hükümrânlığı) kendisine ait olandır. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde hiçbir ortağı da yoktur. O, her şeyi yaratmış ve yarattığı o şeyleri bir ölçüye göre takdir etmiştir.]

Âyette Allah'ın hiçbir ortağı olmadığından bahsedilmekte ve insanı belli bir ölçüye göre yarattığı ifade edilmiştir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*fekaddarnâhu takdirâ*”, “Ve o belli bir ölçüye göre yarattığı şeyleri takdir etmiştir.” anlamına gelmektedir.

“Evrendeki her şey Allah tarafından yaratıldığı gibi, bu yaratmada bir kaos olmayıp kozmik bir sisteme ve düzene göre gerçekleşmiştir ve gerçekleşmektedir. Canlı cansız her varlık hiçbir sapma göstermeden Allah'ın kendileri için takdir ettiği işlevi icra etmekte; bütün oluşlar sürekli olarak Allah'ın belirlediği yasalara göre işlemektedir; hiçbir gücün ve iradenin bu yasaları aşması, ihlâl etmesi mümkün değildir.”¹⁴⁸

Murâdî divanında yer alan âyet iktibasında küçük değişikliklerle birlikte, başka bir âyette geçen “*Savvera*” ifadesiyle Allah'ın suretleri yarattığını ve bununla “*fekaddarnâhu takdîrâ*” nidasının meydana geldiğini belirtmiştir:

¹⁴⁷ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Cinânî(K.9-32).

¹⁴⁸ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C.4, s. 127.

Nidâdur mahz-ı kudretten “ ve *kaddarnâhu takdîrâ*
Misâle geldi çün sûret “ve savvernâhu tasvîrâ”

Murâdî (G.64-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 166: Furkân Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.25.2 Furkân Sûresi 16. Âyet

لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ كَانَ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَسْئُولًا

[*Ebedî olarak kalacakları* orada onlar için diledikleri her şey vardır. Bu, Rabbinin uhdesine aldığı, (yerine getirilmesi) istenen bir va'didir.]

Âyette Cennet'ten bahsedilmiştir. İktibas edilen kısım “*Hâlidîn*”, “Ebedi olarak kalacakları” anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de kırk dört yerde “*Hâlidîn*” ifadesi yer almıştır. Âşık Çelebi divanında cennet ehlinin ebedi olarak orada kalacaklarından şöyle bahsedilmiştir:

Çün ezel dâr-ı na'îm-i lutfun itdün bana câ
Andan ihrâc itme olur cennet ehli *hâlidîn*

Âşık Çelebi (K.11-104)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 167:Furkân Sûresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.25.3 Furkân Sûresi 23. Âyet

وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِن عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَنْثُورًا

[Onların yaptıkları bütün amellerine yöneldik ve onları dağılmış zerreciklere çevirdik.]

Âyette dünyada yapılan işlerin makbul olabilmesinin Allah'ın rızasına bağlı olduğu değilse amellerin fayda vermeyeceği anlatılmıştır.

“Kuşkusuz –inkârcı da olsa– her insanın dünyada yaptığı iyi işler de bulunmaktadır. Fakat bunların Allah katında değer taşınması ve âhirette kurtuluşa vesile olabilmesi için onları yapanların, Allah'ın rızasını gözeterek yapmış olmaları, bunun için de O'na iman etmeleri gerekmektedir.”¹⁴⁹

¹⁴⁹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meal ve Tefsiri*, C.4, s. 135.

Yakînî divanında yer alan bir beyitte iktibasta yer alan kısım “*Hebâen mensûr*”, “Dağılmış zerrecikler” anlamına gelir. Yâkinî, şiddetli rüzgârın âşîğın teninin tozlarını sevgilinin köyünden uzaklaştırınca sevgiliye ulaşmak emelinin gerçekleşmediğini “*hebâen mensur*” yani dağılmış zerrecikler haline geldiğini benzetme yoluyla dile getirmiştir:

Gird-bâd aldı gubâr-ı tenümi kûyuñdan
Bunca tûl-ı emelüm oldu *hebâen mensûr* Yakînî (G.40-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 168:Furkân Sûresi 23. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Yakînî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.25.4 Furkân Sûresi 45. Âyet

أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا
الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا

[Rabbinin *gölgeyi nasıl uzattığını* görmez misin? İsteseydi onu sabit kılardı. Sonra biz güneşi *gölgeye delil* kıldık.]

Âyette gölgenin oluşmasından ve bundaki ilahi kudretten bahsedilmektedir. Tabiattaki olaylar Allah’ın varlığının ispatı olduğu ve Allah’ın izniyle gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Âyetin iktibas olarak kullanılan kısmı “*Keyfe medde’z-zıll*”, “*gölgeyi nasıl uzattığı*” anlamına gelir.

Cinânî divanında yer alan iktibas, şairin Sultan Murat kasrına yazdığı bir tarihte yer almıştır. Sultan Murad için, Allah’ın lütfunun gölgesi, “*Keyfe meddez zıll*” sırrının mazharı ifadesi kullanılmıştır:

Sâye-i lutf-ı Kâdir-i Mutlak
Mazhâr-ı sırr-ı *keyfe medde’z-zıl* Cinânî (Tar.162-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 169: Furkân Sûresi 45. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinânî	1	tarih
Toplam	1	tarih

1.25.5 Furkân Sûresi 48. Âyet

وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ
مَاءً طَهُورًا

[O, rahmetinin önünde rüzgârları müjdecî olarak gönderendir. Ölü toprağı canlandırılm, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten *tertemiz bir su* indirdik.]

Âyette Allah'ın rahmetinin bir tecellisi olarak gönderdiği rüzgâr ve yağmurdan bahsedilmiştir.Âyetin iktibas olarak kullanılan kısmı “*Mâen tahûr*”, “Tertemiz bir su” anlamına gelir. Nâtıkî divanında, “mâ-yı tahûr” şeklinde yer alan iktibastabu ifade abdest suyu için kullanılmıştır.¹⁵⁰

Mâ-yı tahûr ile çü tutduk vüzu
Sanmaya hergiz bu tahârâtımız

Nâtıkî (Tc.2-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 170:Furkân Sûresi 48. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hayâlî	1	kaside
Nâtıkî	1	terci-i bent
Toplam	2	terci-i bent(1), kaside(1)

1.25.6 Furkân Sûresi 53. Âyet

وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ
بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَّحْجُورًا

[O, birinin *suyu lezzetli ve tatlı, diğèrininki tuzlu ve acı olan iki denizi* salıverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır.]

Âyette biri tatlı biri tuzlu iki denizin birbirine karışmadığı belirtilmektedir. Dünyada Atlas Okyanusu ile Akdeniz tuzluluk oranından dolayı birbirine karışmamaktadır. Âyetin iktibasta yer alması “*milh-i üçâc*”, “acı su”; *azb-i furât*” “tatlı su” ifadeleri ile gerçekleştirilmiştir.Behiştî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin elinden su içmeyi “*azb-ı furât*”, “tatlı, lezzetli su” ile, sevgili olmadan içilen âb-ı hayvân bile “*milh-i üçâc*”, “acı su” ile ifade etmiştir:

Kâse-i zehr olsa destüнден baña ‘azb-i furât
Çeşme-i Hayvân lebüñsüz olıcak milh-i üçâc

Behiştî(G.65-2)

¹⁵⁰ Âyetin diğèr iktibası için bkz.: Hayâlî(K.1-10).

Celîlî divanında geçen bir beyitte ise düşman taşı ile dostun cefa kılıcı karşılaştırılmış; biri azb-i furât biri milh-i üçâc ile özdeşleştirilmiştir:

Seng-i düşmân kâtıdur tîğ-i cefâ-yı dostdan
Sanki bu azb-i furât oldu vü ol milh-i üçâc Celîlî(G.60-3)

Genel olarak milh-i üçâc olumsuz durumlar için azb-i furât da olumlu durumlar için kullanılan ifadelerdir.¹⁵¹ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 171: Furkân Sûresi 53. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	gazel
Behiştî	1	gazel
Celîlî	1	gazel
Nâtıkî	2	terci-i bent(1), gazel(1)
Sehâbî	1	gazel
Usûlî	1	gazel
Toplam	7	gazel(6), terci-i bent(1)

1.25.7 Furkân Sûresi 74. Âyet

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا
لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا

[Onlar, ‘Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah’a karşı gelmekten sakımanlara önder eyle’ diyenlerdir.]

Âyette bir dua yer almıştır. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Kurrete a’yün*”, “Göz aydınlığı” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de bu ifade üç defa yer almıştır.¹⁵²Çeşitli divanlarda bu âyet kürretü’l-‘ayn şeklinde iktibas edilmiştir.Âmrî divanında Hz. Hasan için göz nuru ifadesi kullanılmıştır:

Cânum içre cânum u görür gözüm
Kurretü’l-‘aynum Hasandur sevdüğüm Âmrî (G.71-5)

Gelibolulu Âlî divanında Muhammed Bakır Hazretleri için kullanılan bir ifadedir¹⁵³:

İmâm-ı hamis ey zâhid Muhammed Bâkır olmuşdur
Odur Zeyne’l-‘ibâd-ıkurreti’l-‘ayneyn-i bî hemtâ Gelibolulu Âlî (K.1-29)

İlgili tablo şöyledir:

¹⁵¹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âşık Çelebi(G.116-4), Nâtıkî (Tcb.3-2, G.184-6), Sehâbî(G.43-7), Usûlî(G.11-4).

¹⁵² Diğer iki âyet, Kasas 28/9, Secde 32/17.

¹⁵³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bağdatlı Rûhî (K.. 33-9), Cinânî (Mes.4-2, Naz.42-1), Gelibolulu Âlî (K.21-34), Nev’î (Tb.1-16), Revânî (Dib.), Sehâbî (G.243-7).

Tablo 172: Furkân Sûresi 74. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âmrî	1	gazel
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Cinânî	2	mesnevi, nazım
Gelibolulu Âfî	2	kaside
Nev'î	1	terkib-i bent
Revânî	1	dîbâce
Sehâbî	1	gazel
Toplam	9	kaside(3), gazel(2), terkib-i bent(1), mesnevi(1), nazım(1), dîbâce(1)

1.26 ŞU'ARÂ SÛRESİ

1.26.1 Şu'arâ Sûresi 1. Âyet

طسم

[Tâ Sîn Mîm]

Hurûf-ı mukattaat adı verilen anlamı tam olarak bilinmeyen ve farklı yorumlar yapılan, sûrelerin ilk âyetlerinde yer alan harflerdir. Za'îfî divanında hurûf-ı mukattaat harflerinden birkaçı Elif lâm mîm, Nûn, Tâ sîn hakkına diyerek şair gazele başlamıştır:

Bi-hakkı sûre-i tâhâ vü yâ sîn

Bi-hakkı nun elif lâm mîm tâ sîn

Za'îfî (G.256-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 173: Şu'arâ Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Za'îfî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.26.2 Şu'arâ Sûresi 83. Âyet

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقْنَى بِالصَّالِحِينَ

[Ey Rabbim! Bana bir hikmet bahşet ve beni salih kimseler arasına kat.]

Hz. İbrahim'in duasıdır. Âyetin iktibas edilen kısmı “Rabbi hebli”, “Rabbim bana bahşet” anlamına gelmektedir. Âşık Çelebi divanında iktibasın yer aldığı kasidede memduha seslenilerek Hz. Süleyman'ın “Rabbi heblî” ülkesine sultan

olmasına şaşılmaması, Hz. Muhammed(SAV)'in bundan daha yüce makam olan “li-ma'allâh” makamına sultan olduğunu ifade etmiştir:

Ger Süleymân *Rabbı hebli* mülkine sultân ise
Lî-ma'allâhün makâmına sen oldun câ-nişîn

Âşık Çelebi(K.11-42)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 174: Şu'arâ Sûresi 83. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.26.3 Şu'arâ Sûresi 88. Âyet

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ
[O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!]

Âyette hesap günü mal ve oğlun insana fayda vermeyeceği belirtilmiştir. Hz. İbrahim'in babası için ettiği duadan sonra bu âyet yer almaktadır. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Yevme lâ yenfeû*”, “Fayda vermeyeceği gün” anlamına gelir. Hesap günü kastedilmiştir. Bağdatlı Rûhî divanında âyetin anlamına uygun gelecek bir ifade ile kullanılmıştır. Hesap gününde mal mülkün değil ancak dosdoğru bir kalbin sorulacağı beyitte ifade edilmiştir. Kalb-i selim ifadesi de aynı sûrenin 89. âyetine değinmektedir:

Sanma ey hâce kim senden zer ü sîm isterler
“*Yevme lâ-yenfa'u*”da kalb-i selîm isterler

Bağdatlı Rûhî (G.417-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 175: Şu'arâ Sûresi 88. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.26.4 Şuarâ Sûresi 89. Âyet

إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ
[Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka.]

Âyette hesap gününde fayda verecek şeyin dosdoğru bir kalp olacağı ifade edilmiştir. İslâmî esaslar ve inanışa göre'dünya son bulacak, bütün ölümler yeniden dirilecek, mahşerde (kıyametin toplantı yeri) toplanacak, yaptıkları işlerden hesap verecekler, o gün mal-mülk, oğul, yakınlar,

rüşvet gibi hiç bir şey fayda vermeyecektir. Orada yarar sağlayacak tek şey, şübhe ve şirkten uzak, manen sağlıklı, bid'at (sonradan ortaya çıkan şey) lerden arınmış, Hz. Peygamberin sünnetine sınımsız bağlı, tertemiz bir kalple gelmektir. "Kalb-i selîm" den kasıt budur.¹⁵⁴

Âyette yer alan “*kalb-i selîm*”, “Dosdoğru bir kalp” anlamına gelir. Bâlî divanında, Padişah Selim için yazılan kasidede ismine, selamete delâlet eden *kalb-i selîm* ifadesinin uyduğunu şöyle belirtmiştir:

Oldı mutâbık ismi müsemâyâya sen şehûn
*Kalb-i selîm*ün itdi delâlet selâmete

Bâlî (K.4-19)

Bağdatlı Rûhî divanında, hesap gününde altın ve gümüşün hiçbir fayda vermeyeceğini ve orada istenecek şeyin dosdoğru bir kalp olduğunu ifade etmiştir:

Sanma ey hâce kim senden zer ü sîm isterler
“Yevme lâ-yenfa’u”da *kalb-i selîm* isterler

Bağdatlı Rûhî (G.417-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 176: Şu'arâ Sûresi 89. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Bâlî	1	kaside
Toplam	2	gazel(1), kaside(1)

1.26.5 Şu'arâ Sûresi 126. Âyet

فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

[Öyle ise Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.]

Âyette iktibas olarak kullanılan “*Fettekullâh*” ifadesi Şu'arâ sûresinde 8 defa geçmekte, Kur'an-ı Kerim'de ise 16 defa geçmektedir. Genel olarak peygamberlerin insanlara karşı kullandığı ifade olarak yer almıştır. Fettekullâh, “Allah'a karşı gelmekten sakın!” anlamına gelir. Kâdî divanında yer alan iktibasta, nefis-i emmâre makamında kendisinden korkan kişiye hâtiften “Allah'a karşı gelmekten sakın ve korkma!” nidası gelmiştir:

Havf iderdüm nefis-i emmâremden ammâ çok şükür
Geldi hâtıfdan nidâ-yi *fettekullâh* lâ-tahaf

Kâdî (G.15-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 177: Şu'arâ Sûresi 126. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Kâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

¹⁵⁴ Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*, s. 45.

1.26.6 Şu'arâ Sûresi 224. Âyet

وَالشُّعْرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ

[Şairlere ise haddi aşan azgınlara uyarlar.]

Âyette iman etmeyen, azgın ve görmediklerini söyleyen şairlerden bahsedilmektedir. Âyet, tam iktibas şeklinde iki dîbâcede yer almıştır. İlki Sehâbî divanı dîbâcesinde şöyle söylemektedir:

ve âyet-i “ve’s-şu’arâ’ü yettebi’uhümü’l-gâvün” mevrine hâs ve istisnâyla muhakkaku’l-
ihtisâs olursa ol... Şehâbî (Dib.)

Taşlıcalı Yahyâ şairlerle ilgili görüşlerini dile getirirken âyeti içine alan şu ifadeler yer vermiştir:

Ve’s-şu’-ara’ü yettebi’-uhümü’l-gâvünâyetiyle ol tâ’ife-i bed-nâm ilzam olmuşlardır.
Taşlıcalı Yahyâ(Dib)

Âyetin içeriği itibariyle şâirlerden bahsettiğinden şairlerin şiir ve şairle ilgili düşüncelerini dile getirdikleri dîbâcelerde âyete yer vermişlerdir. İlgili tablo şöyledir:

Tablo 178: Şu'arâ Sûresi 224. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Şehâbî	1	dîbâce
Taşlıcalı Yahyâ	1	dîbâce
Toplam	2	dîbâce

1.26.7 Şu'arâ Sûresi 225 Âyet

أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ

[Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar.]

Âyette iman etmeyen şairlerden her vadide şaşkın bir şekilde dolaştıklarından bahsedilmektedir. Sehâbî divanı dîbâcesinde iktibas şöyle yer almıştır:

nazm-ı Mübeccel ‘mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ülün’ vezninde “elem terâ ennehum fî külli vâdin” kerîmesiyle... Şehâbî (Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 179: Şu'arâ Sûresi 225. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Şehâbî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.27 NEML SÛRESİ

1.27.1 Neml Sûresi 16. Âyet

وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا اَيُّهَا النَّاسُ عَلَّمْنَا مَنطِقَ الطَّيْرِ وَاوتينا
مِن كُلِّ شَيْءٍ اِنَّ هٰذَا لَهٗوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ

[Süleyman, Dâvûd'a varis oldu ve “Ey insanlar, bize kuşdili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, *apaçık bir lütuftur.*” dedi.]

Âyette Süleyman Peygambere ve Davut Peygambere kuşdili öğretilmesinin apaçık bir lütuf olduğu ifade edilmiştir. Âyette geçen kısım “*Hüve'l-fazlü'l-mübîn*” “Apaçık bir lütuf” anlamına gelir. Bağdatlı Rûhî, divanında yer verdiği kasidede Hakk'ın fazlına yönelip cahillikten uzaklaştığını ve virdinin daima “*Hüve'l-fazlü'l-mübîn*” olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Fazl-ı Hakka yüz tutup oldum cehâletden emîn
Dâ'imâ vird-i zebânumdur “*hüve'l-fazlü'l-mübîn*”

Bağdatlı Rûhî (K.31-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 180: Neml Sûresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.27.2 Neml Sûresi 21. Âyet

لَا عَذْبَئِهٖ عَذَابًا شَدِيدًا اَوْ لَا اَذْبَحْنَهٗ اَوْ لِيَاْتِيَنِي بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ

[Bana (mazeretini gösteren) *apaçık bir delil* getirmedikçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim.]

Âyet Hz. Süleymân'ın Hüdühüd'ü görmeyince söylediği sözleri anlatıyor. Âyetin iktibasta yer alan kısmı “*bi-sultanin mubîn*” “apaçık bir delil” anlamına gelir. Âşık Çelebi divanında yer alan iktibas kısmı “*fe'tinâ minhâ bi-sultânin mübîn*” fakat bu kısım tam olarak İbrahim Sûresi 10. Âyette geçmektedir. Ama anlam olarak Neml sûresi 21. Âyet'le uygun olduğu için bu başlık altında alınmıştır. Âşık Çelebi divanında peygamberimiz'den bahsedilirken Hz. Süleyman'ın hayvanlara hükmetmesi özelliği zikredilmiştir. Hz. Süleyman, insanlara, cinlere, rüzgâra ve hayvanlara hükmeden bir hükümdardır. Şiirde “Hz. Süleyman'ın hayvanlara emredebilmesinden daha yüce, Hz. Muhammed(SAV)'e Mirac'ta Cebrâil'in haberci

olmasıdır.”diyerek Miraç hadisesine değinilmiştir. İktibas kısmı ile Hz. Süleyman’ın hayvanlara hükmedebilme mucizesine işaret etmektedir:

Peyk-i Cibrîl oldı sana ger Süleymân Hüdhdüd’e
N’ola dirse fe’tinâ minhâ *bi-sultânın mübin* Âşık Çelebi (K.11-40)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 181: Neml Sûresi 21. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.27.3 Neml Sûresi 30. Âyet

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[Mektup, Süleyman'dan gelmiştir. O, ‘*Bismillâhirrahmânirrahîm*’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.]

Âyette Hz. Süleyman’ın Sabâ Melikesi Belkıs’a gönderdiği mektubun besmele ile başladığı belirtiliyor. Âyetin iktibas edilen kısmı da “*Bismillâhirrahmânirrahîm*”dir. Neml Sûresi’inin ismiyle beraber kullanılmıştır. Âşık Çelebi divanında, sevgilinin kaşları başlık olarak iki bismillâha, kokulu ayva tüyleri ise karınca anlamına gelen Neml Sûresi’ne benzetilmiştir:

Kaşlarından iki *bismillâhı* ser-meşk eyleyüp
Sûre-i Nemli hat-ı reyhânı yazmışdur temâm Âşık Çelebi (G.48-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 182: Neml Sûresi 30. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.28 KASAS SÛRESİ

1.28.1 Kasas Sûresi 16. Âyet

قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

[Mûsâ, ‘*Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmettim. Beniaffet*’ dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.]

Hz. Musâ’nın duasının yer aldığı âyet, Murâdî divanında iktibas edilmiştir. İktibasta yer alan kısmı “*Rabbi innî zalemte (nefsi) fağfirlî*”, “Rabbim, şüphesiz ben kendime zulmettim, beni affet!” anlamına gelmektedir. Murâdî, âyeti dua olarak şiire

yerleştirmiştir. Tamamı niyaz şeklinde olan gazelde yer alan ve tamamı iktibaslardan oluşan beyitte, “Rabbim ben kendime zulmettim, beni affet. Senden başka güzel bir dönüş yoktur” diyerek Allah’a şöyle niyaz etmektedir:

Rabbî innî zalemtü fağfırli
Le ilâ gayr ente hsn me’âb

Murâdî (G.154-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 183: Kasas Sresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.28.2 Kasas Sresi 30. Âyet

فَلَمَّا أَتَيْهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ

[Mûsâ, ateşin yanına gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: “Ey Mûsâ! şüphesiz ben, evet, *ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.*”]

Âyette Hz. Musa’nın Tr’da Allah ile konuşması yer almaktadır. Âyetin iktibas edilen kısmı “*İnnî enallâh*”, “şüphesiz ben Allâh’ım” anlamına gelmektedir. Divanlarda çok iktibas edilen âyetlerden biridir. Usûlî divanında, can Musa’sının her ağaçtan “*innî enallâh*” sesini işitmesini şöyle dile getirmiştir:

Her secerden işide Msi-i can
Na’re-i inni enallâhdan beyân

Usûlî (Mes.1-68)

Murâdî divanında Hz. Muhammed(SAV)’in ayı ikiye bölme mucizesine şaşılmayacağını zira mucizenin ezelde “*enallâh*” ile yani Allah tarafından yazıldığını, takdir edildiğini ifade etmiştir:

Çn ez el yazdı “*ena’llâh*” âyetin şakku’l-kamer
Mu’cize olsa Muhammeden ne var şakku’l-kamer

Murâdî (G.364-4)

Murâdîdivanında “*innî enallâh*” âyetinin âlemde her daim göründüğünü ve onu daima temaşa ettiğini ifade etmektedir:

Âyet-i “*innî enallâh*” oldu mnz el ‘âleme
Çeşm-i ‘ayn ile anuñ da’im temâşâsındayam

Murâdî (G.899-4)

Nâtkî divanında yer alan bir beyitte, Hz. Musâ’nın Tr dağına gidişi olayına telmih yapılarak hakkı görmeye kabiliyetli olanlara, Musâ’nın ateşi gördüğü gibi *enallâh* ateşini her bir ağacın bile gösterebileceğini ifade eder:

Tr-ı âfâk içre çeřmüñ dide-i hakk bn ise
Gösterür nâr-ı “*enallâh*” saña her bir secer

Nâtkî (G.109-4)

Nâtıkî divanında âyetin iktibas edildiği beyitlerde çoğunlukla şeb-i yeldâ ile birlikte kullanılmıştır. Divanda yer alan bir beyitte şair şeb-i yelda ile şöyle ilişki kurmuştur:

Âşık göstermege nâr-ı *enallâh* hüsnünü

Ol sevâd-ı hat-ı müşgînün şeb-i yeldâ yeter

Nâtıkî(G.152-3)

Genel olarak âyetin iktibas edildiği beyitlerde Allah'ın büyüklüğünü, Hz. Musâ'nın Tûr'da ateşi görmesiyle Allah'la konuşması ele alınmış, özellikle Nâtıkî divanında yer alan iktibaslarda karanlık ve ışık zıtlığıyla “şeb-i yeldâ” ile birlikte kullanılmıştır.¹⁵⁵ Tablo şöyledir:

Tablo 184. Kasas Sûresi 30. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	6	gazel
Nâtıkî	9	gazel
Usûlî	1	mesnevi
Toplam	16	gazel(15), mesnevi(1)

1.28.3 Kasas Sûresi 70. Âyet

وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَىٰ وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ
وَالِيهِ تُرْجَعُونَ

[O, Allah'tır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dünyada da ahirette de hamd O'na mahsustur. Hüküm yalnızca O'nundur. Kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.]

Âyet Allah'ın tek ilah olduğundan, hamedilecek yalnız o olduğundan bahsetmektedir. İktibasa konu olan kısım “*Ve hüvallahü lâ ilâhe*”, “Ondan başka ilah yoktur.” anlamına gelir. Taşlıcalı Yahyâ da şiirine Allah'ın adı ve ona hamd ile şöyle başlamıştır:

Ahmedu'llâhe ba 'de bi'smi'llâh
Ve hüva'llâhu lâ ilahe sivâh

Taşlıcalı Yahyâ (K.1-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 185: Kasas Sûresi 70. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	1	kaside

¹⁵⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî(G.231-2, G.973-2, G.1278-1, G.1401-1), Nâtıkî (G.33-4, G.49-4, G.176-4, G.260-7, G.283-4, G.299-6, G.138-3).

1.28.4 Kasas Sûresi 88. Âyet

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ
الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

[Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz.]

Âyette Allah'ın zatından başka her şeyin yok olacağını vurgulandığı “*Küllü şey'in hâlikun illâ vecheh*” kısmı iktibas olarak kullanılmıştır. Murâdî ve Bağdatlı Rûhî divanında yer almıştır. Murâdî, hû pazarının ne olduğunu bilmenin sırrını buna baş vermekten geçtiğini şöyle ifade eder:

“*Küllü şey'in hâlikün*” sırrın bilüp ser virmişüz
Anuñ için bilmişüzdür nicedür bâzâr-ı hû

Murâdî (G.1190-4)

Murâdî divanında yer alan bir başka beyitte, cümle mahlûkun tavırlarına baştanbaşa bakıp “*Küllü şey'in*” de başlangıcını bulmaya çalıştığını düşündürecek bir anlam ifade eder:

Cümlenüñ etvârına kıldım nazâr ben ser-te-ser
Küllü şey'in hâdisinde ibtidâsın gözledüm

Murâdî (G.881-3)

Bağdatlı Rûhî divanında, alçak dünyanın mutluluğuna “her şey yok olacaktır, ancak Allah'tan başka” âyetinden ötürü itibar etmenin mümkün olmadığını ifade etmiştir:

Ne mümkün devlet-i dünyâ-yı dûna i'tibâr itmek
“*Arefnâ külle şey'in hâlik illâ vecheke'l-bâkî*”

Bağdatlı Rûhî (G.1105-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 186: Kasas Sûresi 88. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Murâdî	2	gazel
Toplam	3	gazel

1.29 RÛM SÛRESİ

1.29.1 Rûm Sûresi 48. Âyet

اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ
وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ
مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ

[Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları harekete geçirir. Allah, onları *dilediği gibi*, (bazen) yayar ve (bazen) yoğunlaştırır. Nihâyet yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu kullarından dilediklerine uğrattığı zaman bir de bakarsın sevinirler.]

Âyette geçen kısım “*Keyfe yeşâ*” ifadesi“ Dilediği gibi” anlamına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’de üç yerde geçer ve Allah’ın dilediği gibi yapacağını belirtir. Allah’a ait bir özellik olarak kullanılmıştır. Cinâni divanında Defterî Bey’e yazılmış, Bursa’yı anlatan manzum bir mektup olan kıtada yer almaktadır. Kıtada eskiden de Bursa’nın fazlasıyla şerefli bir belde olduğunu fakat paşanın teşrifiyle Bursa’ya dilediği gibi şeref verdiğini belirtmiştir:

Lik teşrif-i makdem-i pâşâ
Şeref-i tâze virdi *keyfe yeşâ*

Cinâni (Kıt.20-8)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 187: Rum Sûresi 48. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinâni	1	kıta
Toplam	1	kıta

1.29.2 Rûm Sûresi 50. Âyet

فَانظُرْ إِلَىٰ آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ ذَٰلِكَ لَمَخِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[Allah’ın rahmetinin eserlerine bak! Yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor. Şüphe yok ki O, ölüleri de elbette diriltecektir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.]

Âyet Allah’ın ölümden sonra tekrar diriltmesini anlatmaktadır. İktibas olarak kullanılan “ *Fenzur.. keyfe yuhyi’l-arda ba’de mevthâ*” kısmı, “Bak, yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor.” anlamına gelmektedir. Âyetin farklı kısımları da iktibaslar arasındadır. “Kur’an’da, çok sayıda âyette (Bakara, 2/164, 259; Hahl, 16/65; Ankebût, 29/63; Rûm, 30/19, 24, 50; Fânır, 35/9; Câsiye, 45/5; Hadîd, 57/17) tabiat olayları, ibret (ders) alma amacıyla örnek gösterilmektedir.”¹⁵⁶Bâkî divanında kışın gidip baharın gelişini âyetin iktibas ile pekiştiriyor ve şöyle diyor:

Nev-bahâr irişdi vü gitdi şitâ

Keyfe yuhyi’l-arza ba’de mevthâ

Bâkî (G.11-1)

¹⁵⁶Yılmaz, *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler Ansiklopedik Sözlük*, s. 92.

Bâlî divanında yer alan bir beyitte, ilkbaharın gelişi, her çimenin uzaması “Keyfe yuhyi’l-arda ba’de mevthâ” diye başını kaldırmasıyla anlatılır:

Nev-bahâr irdi yine kaldırdı yirden ser çemen
“Keyfe yuhyi’l-*arza ba’de mevthâ*” dir her çemen Bâlî(K.6-1)

Bağdatlı Rûhî divanında ölü bedene aşk ulaştığı zaman onun canlanmasını bu âyetle şöyle anlatmıştır:

Mürde cisme ‘aşk irişe ol zamân ihyâ olur
“Fânzurûhâ keyfe yuhyi’l-*arza ba’de mevthâ*” Bağdatlı Rûhî (G.2-4)

Hüdâyî divanında âyetin “Fenzur ilâ âsâri rahmet” kısmının yer aldığı beyitte, ilkbaharın gelişi anlatılırken Hakk’ın emri ile gül bahçesindeki her bir ağacın “Bak, Allah’ın rahmetinin izlerine” âyetinden haber verdiği ifade edilmiştir:

Verdi emr-i Hakk-ıla her bir dırahtı gülşenûn
Âyet-i fe’nzur ilâ âsâri rahmetden nişân Hüdâyî (K.2-2)

Fuzûlî divanında da “âsâri rahmet”, “Rahmet eserleri” kısmı da alınarak tabiatın baharla tekrar canlanması ifade edilmiştir.

Zemine keyfe yuhyi’l-*arz* yazmış hâme-i sebze
Nazar kıl kim bu hem âsâri rahmetten bir âyettir Fuzûlî (T.B2-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 188: Rum Sûresi 50. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâğdatlı Rûhî	1	gazel
Bâkî	1	gazel
Bâlî	1	kaside
Fuzûlî	1	terci-i bent
Hüdâyî	1	kaside
Toplam	5	gazel(2), kaside(2), terci-i bent(1)

1.30 LOKMÂN SÛRESİ

1.30.1 Lokmân Sûresi 8. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ

[Şüphesiz, iman edip salih amel işleyenler için içlerinde ebedî kalacakları *Naîm cennetleri* vardır. Allah, (bu konuda) gerçek bir vaade bulunmuştur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.]

Âyette geçen “Na’îm cennetleri” anlamına gelen “*Cennâtü’n-na’îm*” ifadesi iktibas olarak divanlarda yer almıştır. Taşlıcalı Yahyâ divanında, meskeninin Süleymân’ın eşiğinde olduğundan Na’îm cenneti bile oradan daha güzel gelmemektedir:

Meskenüm şimdi Süleyman âsîâtâmdur benüm
Gözüme görünmez ise tan mı *cennâtü'n-na'îm*

Taşlıcalı Yahyâ (G.292-2)

Bâki divanında ise sevgilinin yüzüNa'îm cenneti ile ifade edilmiştir:

La'1-i lebüñle tal'atuñ ravza-i *cennetü'n-na'îm*
Kaddüñe Cebre'îl-i 'akl Sidre-i müntehâ didi

Bâkî (G.528-4)

Cennâtü'n-na'îm ifadesi iktibas edilen kısımlarda bazen sevgiliyle ilişkilendirilmiş bazen de karşılaştırma unsuru olarak kullanılmıştır.¹⁵⁷ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 189: Lokmân Süresi 8. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâkî	1	gazel
Hayretî	1	gazel
Kâdî	1	kaside
Muhibbî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	2	gazel, terkeb-i bent
Toplam	6	gazel(4), kaside(1), terkeb-i bent(1)

1.30.2 Lokmân Süresi 22. Âyet

وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى
وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ

[Kim iyilik yaparak kendini Allah'a teslim ederse, şüphesiz *en sağlam kulpa* tutunmuştur. İşlerin sonu ancak Allah'a varır.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Urveti'l-vuskâ*”, “En sağlam kulp” anlamına gelir. Ayrıca bu ifade Bakara suresi 25. Âyeti ile birlikte Kur'an'da iki defa geçmektedir. Âyette Allah'a teslim olanların en sağlam kulpa tutunduğunu ifade etmektedir. “Allah'a inanıp O'nun yolundan gidenlerin bu doğru ve kurtarıcı tercihleriyle “sağlam kulp” a yapışmış olacakları, yani yollarının doğru, âkıbetlerinin hayırlı ve güvenli olacağı müjdelenmektedir.”¹⁵⁸ Behiştî divanında yer alan bir beyitte şair, en sağlam kulpa tutunduğunu belirterek Allah'tan onun kırılmamasını istemektedir:

Oldı elümde *'urve-i vuskâ* mahabbetüñ
Allâh oñara bulmaya yol aña infisâm

Behiştî (K.2-30)

Murâdî *urveti'l-vuskâ*'nın anlamını sorguladığı beyitte şunları ifade eder:

Yâ nedendür yâ nedür bu *'urve-i vuskâ* nedür

¹⁵⁷ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Hayretî(G.138-3), Kâdî(Kaside öncesi metin), Muhibbî (G.1-5), Taşlıcalı Yahyâ (Tkb.9-5)

¹⁵⁸ Karaman vd., *Kur'an Yolu Meal ve Tefsir*, C. 4, s. 314.

Yâ cahîme nâr olan yâ ravzada hûrâ nedür

Murâdî (G.362-4)

Murâdî bir önce zikrettiğimiz beyitte “urveti’l-vuskâ”nın anlamını sorgularken bu beyitte cevabını vermekte, “urveti’l-vuskâ”nın ölüm gayesi olduğunu ifade etmiştir:

‘Urve-i vüskâyı bildüm gâyet-i memât imiş
Cân ile cânânı sevmek maksad-ı aksâ imiş

Murâdî (G.632-1)

Nâtîkî, Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)’in dayanılacak en doğru dayanak, urveti’l-vuskâ olduğunu şöyle ifade ediyor:

Es-selâm ey “urveti’l-vüskâ” erbâb-ı necâ
Ehl-i tasdîka cenâbuñdur senüñ hablü’l-metîn

Nâtîkî (K.7-18)

İktibasa yer verilen beyitlerde genelde peygamberimiz için bu ifade kullanılmış, bazı beyitlerde büyük bir veli için de bu ifade tercih edilmiştir.¹⁵⁹ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 190: Lokmân Sûresi 22. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Behiştî	1	kaside
Murâdî	3	gazel
Nâtîkî	1	kaside
Toplam	6	kaside(3), gazel(3)

1.31 SECDE SÛRESİ

1.31.1 Secde Sûresi 11. Âyet

قُلْ يَتُوفِّيكُمْ مَلَكَ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ

[De ki: “Sizin için görevlendirilen ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz.”]

Âyette iktibasa konu olan kısım “Melekü’l-mevt”, Ölüm meleği” anlamına gelir. Ölüm meleği Azrâil’dir. Taşlıcalı Yahyâ divânında şair yaşlandığını anlatırken vücudunun iki kat olduğunu, kocadığını ve Melekül mevt yani Azrail’in selamını eğilip aldığını yani ölüme yaklaştığını ifade ediyor:

İki kat oldı vücûdum ko’adum kat kaldum
Melekü’l-mevt selâmını egildüm aldum

Taşlıcalı Yahyâ (G.237-1)

Yine aynı divanda şair dünya hayatının fani olduğunu ve Azrail’in insanın canını almak için acele ettiğini belirtmektedir:

¹⁵⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âşık Çelebi(K.12-23), Murâdî (G.779-4).

Fena bulur beşeriyet bu çâr ‘unsurda
Memâtuna *melekü'l-mevt* eyler isti'câl

Taşlıcalı Yahyâ (K.22-28)

Taşlıcalı Yahyâ halinden şikâyet ederken beytinde tıpkı Azrail gibi kimse
kimsenin yoluna zamanında gelmediğini gizli olduğunu ifade etmiştir:

Kimsenün kimse zamanında yolına gelmez
Melekü'l-mevt meğer ol dahi mahfî vü nihân

Taşlıcalı Yahyâ (K.22-41)

Âyet iktibasının yer aldığı beyitlerde Azrâil için bu ifade kullanılmıştır.¹⁶⁰

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 191: Secde Sûresi 11. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Kâdî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	3	gazel(1), kaside(2)
Toplam	4	gazel(2), kaside(2)

1.32 AHZÂB SÛRESİ

1.32.1 Ahzâb Sûresi 4. Âyet

مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِنْ قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ وَمَا جَعَلَ أَزْوَاجَكُمْ الَّتِي
تُظَاهِرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكَ قَوْلُكُمْ
بِأَفْوَاهِكُمْ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ

[Allah, hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır. Kendilerine zihâr yaptığınız eşlerinizi de anneleriniz yapmamıştır. Yine evlatlıklarınızı da öz çocuklarınız (gibi) kılmamıştır. Bu, sizin ağızlarınızla söylediğiniz (fakat gerçekliği olmayan) sözünüzdür. Allah ise gerçeği söyler ve *doğru yola iletir*.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*yehdi's-sebîl*”, “Doğru yola iletir” anlamına gelmektedir. Muhyî divanında ayrılığın karanlığında sevgilinin köyünün yolunu kaybeden dil ve can hayretle “*men yehdi's-sebîl*” diyerek çığırışmaktadır:

Zulmet-i fûrkatde kûyuñ râhımı güm eyledük

Çağrışup dir cân u dil hayretle men *yehdi's-sebîl*

Muhyî (G.421-8)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 192: Ahzâb Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

¹⁶⁰ Âyetin diğer iktibas için bkz.: Kâdî(K.167-1).

1.32.2 Ahzâb Sûresi 43. Âyet

هُوَ الَّذِي يُصَلِّي عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا

[O, sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için size merhamet eden; melekleri de sizin için bağışlanma dileyendir. *Allah, mü'minlere çok merhamet edendir.*]

Âyette yer alan “*Kâne bi'l-mü'minîne rahîmâ*” lafzı Muradî divanında yer almıştır. “Allah müminlere çok merhamet edendir” anlamına gelir. Muradî divanında şair, ayete uygun bir anlam dairesi içinde Allah’ın Hz. Muhammed’in habibi ve müminlere karşı Rahîm olduğunu dile getirir:

Eyyede'l-Mevlâ bi-nasihî ileyhi mine'-necâ
İnne Muhammeden habibuhu ve *kânebi 'l-mü'minîne rahîmâ* Murâdî (G.123-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 193: Ahzâb Sûresi 43. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.33 FÂTİR SÛRESİ

1.33.1 Fâtır Sûresi 1. Âyet

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي
أَجْنِحَةٍ مَّثْنَى وَثُلَّةٍ وَرُبَاعٍ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ

[Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri *ikişer, üçer, dörder kanatlı* elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.]

Ayette yer alan “*üli ecnihatin mesnâ ve sülâse ve rubâ*” kısım, “İkişerli, üçerli ve dörderli kanatlı” anlamına gelir. Âyette Meleklerin *ikişer, üçer ve dörder kanatlı* oldukları hakkında bilgi verilmektedir. Sehâbî divanında yer alan dîbâcede ayet iktibasını görmekteyiz:

(insan) kafes-i eşbâhda anuñla şehir-hâ ve mürğân-ı “*üli ecnihatin mesnâ ve sülâse ve rubâ*” serâ-perde-i ‘âlem-i ervâhda anuñla perde-serâ olup şerbet-i akdâh-ı ifrâsdan..(Sehâbî Divanı)

Sehâbî divanında yer alan bir rubaide Allah’ın birliğine inananların yemyeşil bahçelerde kanatlı kuşlar gibi olduğunu ve acizlik içinde “*subhâneke lâ ilme lenâ illâ mâ*” yani“Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka

bizim hiçbir bilgimiz yoktur” diye nağme söylediklerini ifade etmiştir. Bakara sûresi

32. âyetle birlikte anlam tamamlanmıştır.¹⁶¹

Tevhid riyâzında olup nağme-serâ
Mürgân-ı “*‘ilî ecnihatin*” oldu gûyâ
Bu nağmeyi itdiler edâ ‘acz ile kim
“Sübhâneke lâ ‘ilme lenâ illâ mâ”

Sehâbî (Rub.1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 194: Fâtır Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hayâlî	2	gazel
Murâdî	2	gazel
Sehâbî	2	dîbâce, rubâî
Toplam	6	gazel(4), dîbâce(1), rubâî(1)

1.33.2 Fâtır Sûresi 9. Âyet

وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَتُثِيرُ سَحَابًا فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ
الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ

[Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları hareket ettirir. Biz de bulutları ölü bir toprağa sürer ve onunla ölümünden sonra yeryüzünü diriltiriz. İşte *ölümden sonra diriliş* de böyledir.]

Âyetin iktibas için kullanılan kısmı “*Nuşûr*”, “Ölümden sonra diriliş” demektir. Allah ölümden sonra dirilişi bulutlardan gelen yağmurla ölü toprağı tekrar dirilttiği misaliyle örneklendirmiştir. Hüdâyî divanında iktibasın yer aldığı beyit, âyetin bir anlamda tercümesi şeklindedir. Kasidede diriliş gününü inkar eden gafillere sulak bahçenin ölümlerinin nasıl dirildiğini yani bitkilerin nasıl tekrar yeşerdiğini görüp ibret alması gerektiğini belirtmiştir¹⁶²:

Gâfil olma aç gözün ey münkir-i yevmü’ n-*nüşûr*
Gör nece hasr oldu emvât-ı riyâz-ı bositân

Hüdâyî (K.2-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 195: Fâtır Sûresi 9. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	kaside
Kâdî	1	gazel
Toplam	2	kaside(1), gazel(1)

¹⁶¹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Hayâlî(G.495-2, G.540-4), Murâdî (G.1412-1, G.311-4).

¹⁶² Âyetin diğer iktibası için bkz.: Kâdî(G.44-2).

1.33.3 Fâtır Sûresi 34. Âyet

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ

[Şöyle derler: “Hamd, bizden hüznü gideren Allah'a mahsustur. *Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir.*”]

Âyetin “*İnne rabbene 'l-gafûr.*”, “Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayandır” kısmı iktibas edilmiştir. Nev’î aşağıdaki beyitte cümle hayvanların ve kuşların bu nida ile dolu olduğunu belirtmiştir:

Sadâ-yı na’ra-i mest “es-sabûh yâ ahhâb”

Nidâ-yı vahş u tuyûr “*inne rabbene 'l-gafûr*”

Nev’î(K.22-12)

Taşlıcalı Yahyâ divanında âyetin biraz değişiklikle yer aldığı bir beyitte, bülbülün gonca kadehinden içince Allah’ın bağışlamasını dilemektedir:

Seherden alup ele goncâ câmını bülbül

İçüp safâyile dir idi “*Rabbenâligafûr*”

Taşlıcalı Yahyâ(K.10-10)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 196: Fâtır Sûresi 34. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Nev’î	1	kaside
Toplam	2	kaside

1.34 YÂSİN SÛRESİ

1.34.1 Yâsîn Sûresi 1. Âyet

يس

[*Yâ Sîn*]

Hurûf-ı mukattaat harflerinden olan “yâ sîn” ifadesinin tam olarak neyi ifade ettiği konusunda ihtilaflar vardır. Murâdî divanında, Kudret kaleminin deftere adını “Nun, sad, yâsîn, hâ-mim Elif lâm mim” ile yazdığını şöyle ifade etmiştir:

Yazup defterde kilc-i kudret ile hatt çün kim ad

Didi “Nûn” ile “Sâd” “*Yâ-sîn*” “Hâ-mîm” “Elif-lâm-Mîm”

Murâdî (G.264-1)

Murâdî divanında, suretlerin ilminin Yâsîn olduğunu şair şöyle ifade etmiştir:

Ey Murâdî bu ‘ulûm-ı suveriden ma’nâ

Gözedürseñ ne dimekdür diyeler pes “*Yâ-Sîn*”

Murâdî (G.1111-5)

Yine Murâdî divanında diğer mukattaât harfleriyle birlikte *yâsîn* kullanılmıştır:

Tâ-Hâ vü *Yâ-Sîn* Hâ-Mîm ‘Ayın-Sîn

Şerhi tebâreke lâ-şerha hâfî

Murâdî (G.1564-4)

Fuzûlî divanında şair Hz. Muhammed (SAV)'i, Allah'ın Yâsin ve Tâhâ'da vasfettiğini, Allah'ın vasfettiği şeyi kendisinin vasfedemeyeceğini ifade etmektedir:

Nice takrîr edeyim vasfını ol şahın kim
Ana vassâf ola *Yâsînü* mu'arrif Tâhâ Fuzûlî (G.5-5)

Fuzûlî bu beyitte de Allah'ın Hz. Muhammed(SAV)'e yakınlık makamını verdiği –Miraç ile- ve onu Yâ Sîn'de methettiğini, Tâhâ da ise şereflendirdiğini ifade etmiştir:

Senden bulupdur Ahmet-i Mürsel makâm-ı kurb
Tahsîn-i *Yâ* vü *Sîn* ile teşrif-i Tâ vü Hâ Fuzûlî (G.2-6)

Revânî divanında, şair Hz. Muhammed(SAV)'in vasıflarının Yâsin Tâha ile anlatıldığını ifade etmektedir:

Hil'at-i levlâk ile teşrif idüp zâtın Hüdâ
Gâh *Yâ-Sîn*de tavsîf oldı ol gâh Tâ-Hâ 'Âleme
hezâr hezârân talebdür bu sad Revânî (Mur.2-2)

Muhibbî divanında, Yâsin ve Tâhâ'nın peygamberimiz için nazil olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Oldı hakkında senün nâzil çü taha *yâ vü sin*
Hâk- rûb-ı âsitânun şehper- rûhü'l-emîn Muhibbî (G.18-1)

Kâdî divanında, Hz. Muhammed(SAV)'den bahsedilen gazelde onun Tâhâ ve Yâsin sırrı olduğunu dile getirmiştir:

Kâdiyâ la'lünden olsa feyz-i hakk her-dem n'ola
Sensin ol Tâhâ vü *Yâsin* sırr-ı Kur'ân sendedür Kâdî (G.47-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 197: Yâsin Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Fuzûlî	2	gazel
Kâdî	1	gazel
Muhibbî	1	gazel
Murâdî	3	gazel
Revânî	1	murabba
Toplam	8	gazel(7), murabba(1)

1.34.2 Yâsîn Sûresi 11. Âyet

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ
وَأَجْرِ كَرِيمٍ

[Sen ancak Zikr'e (Kur'an'a) uyanı ve görmediği hâlde Rahmân'dan korkan kimseyi uyarırsın. İşte onu bir bağışlanma ve güzel bir mükâfatla müjdele.]

Âyette iktibas edilen kısım “*İnnemâ*”dır. Bu kısım Kur'an-ı Kerim'de 119

defa geçmektedir. “Hüdâ’nın bu sözü, Arapçada bir şeyi teyîd için kullanılan ve kullanıldığı zaman diğer alternatifleri ortadan kaldıran durumlar için sözkonusudur.”¹⁶³ Âyet, Bağdatlı Rûhî, Fuzûlî ve Nâtîkî divanlarında iktibas edilmiştir. Beyitlerde Allah’a olan tüm alternatifleri ortadan kaldırmasından dolayı kullanılmıştır. Bağdatlı Rûhî divanında, “Nereye baksanız Allah’ın yüzü oradadır”(Bakara 115), âyetiyle anlamı bütünleştirilerek kullanılmış Allâh’tan gayrisinin olmadığını ifade ederek bundan duyduğu mutluluğu dile getirmiştir:

Hurrem olduk “*innemâ*” remziyle vechullahdan
‘Ârif-i billah olanda sanmañ olur buğz u kîn Bağdatlı Rûhî (K.31-21)

Fuzûlî divanında yer alan beyitte, daima Allah için savaşıyor ve onun rızası için yaşayan ve Hz. Muhammed(SAV)’in de “Etin etimdir.” hadisini dile getirdiği kişi olarak Hz. Ali’den bahsedilmektedir:

Hüda’nın *innemâ* kavlinde halk içre veli’ahdı
Resûl’ün lahmike lahmi ser-i hânında mihmânı Fuzûlî (K.26-24)

Nâtîkî divanında, Hz. Ali, “İnnemâ”nın temsilcisi, Hz. Muhammed(SAV)’in “Zülfikar’dan keskin kılıç ve Ali’den başka genç (yiğit) yoktur.” Hadis-i şerifinin muhatabı olduğu ve Hz. Muhammed(SAV)’in temiz kızı Hz. Fatma’nın eşi olduğu şöyle dile getirilmiştir¹⁶⁴:

Es-selâm ey dürr-i dürc “lâ-fetâ ve *innemâ*”
Hem-ser-i zehrâ-yı ezher-nefes hayre’l-mürselin Nâtîkî (K.7-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 198: Yâsîn Sûresi 11. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	2	gazel,kaside
Fuzûlî	1	kaside
Nâtîkî	1	kaside
Toplam	4	kaside(3), gazel(1)

1.34.3 Yâsîn Sûresi 20. Âyet

وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ

[Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: “Ey kavmim! Bu elçilere uyun.”]

¹⁶³ Nilüfer Çelik, “Fuzûlî’nin Türkçe Divanında Geçen Âyetler ve Yorumları”,*İlâhiyat Fakültesi Dergisi*,C.6, s. 144.

¹⁶⁴ Âyetin diğer iktibas için bkz.: Bağdatlı Rûhî(G.488-9).

Âyetin “*Ve cæ min aksal medineti raculün yes’a*”, “Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi.” anlamına gelen kısım iktibasta kullanılmıştır.. Âyette şehrin öbür ucundan gelen kişinin tam olarak kim olduğu belirtilmemiş, kavminin doğru yola girmesini onlara tavsiye etmiştir. Nâtîkî divanında iktibas olarak kullanılmıştır:

... nâ-gâh bir yâr-ı sâhib-i ehliyyetve dil-dâr-ı zü-hamiyyet vâridât-ı kuds gibi kelimât-ı zevk-resân ve vâhiyât-ı şiyem-i ins-sıfât makâlât-ı şevk-feşân idi “*vecea min aksal medîneti raculün yes’a*” Sure-i şems gibi cemâli sârik âyet-i subh-sıfât lenc-i makâl-i sâdik kâide üzere mülâkât idüp fâ’ide-i mühimmât bilüp didi... Nâtîkî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 199: Yâsîn Sûresi 20. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtîkî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.34.4 Yâsîn Sûresi 58. Âyet

سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ

[Çok merhametli olan Rab'den bir söz olarak (kendilerine) ‘Selâm’ (vardır).]

Allah’tan, Cennet ehline söz olarak Selâm ifadesinin olduğunu dile getiren âyette iktibas edilen kısım “*Selâmün kavl*” dir. “Söz olarak selâm(vardır)” anlamına gelen “Selamun kavl” ifadesi Murâdî divanında yer almıştır. Murâdî divanında Cennette Selamun kavl’in ne olduğunu anlamak için gözetleme yeri olarak ezeldeki gizli şeylerin olduğunu ifade ediyor. İnsanın cennet ehli oluşuna Hz. Âdem’in cennette olduğu zamanlara değiniyor:

“*Selâmün kavl*” nedür cennet-i mu’allâda
Mugayyebât-ı ezeldür yine bunda mirsâd

Murâdî (G.260-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 200: Yâsîn Sûresi 58. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.34.5 Yâsîn Sûresi 59. Âyet

وَأَمَّا زُورًا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ

[(Allah, şöyle der:) “Ey suçlular! *Ayrılın* bu gün!”]

Âyette Allah'ın suçlular için emri olan “Ayrılın” anlamına gelen “*Vemtâzu*” ifadesi iktibasta yer almıştır. Muhyî divanında, şair, Hz. Muhammed (SAV)'den şefaata dilemekte ve aşkının zinciriyle kendisini çekmesini, günahkar bir halde Allah'ın “Ayrılın” nidasını duyduğunda yani hesap gününde kendisine şefaata etmesini istemektedir:

‘Aşkuñuñ zenciriyle çek beni senden yaña
Emr-i *ventâzü*yî gûş itdükde gûş-ı müznibîn

Muhyî (K.6-19)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 201: Yâsîn Sûresi 59. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.34.6 Yâsîn Sûresi 69. Âyet

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشُّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ

[Biz, o Peygamber'e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. O(na verdiğimiz) ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Ve mâ allemnahu's-şi'rá*”, “Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik.” anlamına gelir. Ayrıca “Apaçık bir Kur'an” anlamına gelen ve âyette yer alan “*Kur'ânü'n-mübîn*” ifadesi de iktibas olarak yer almıştır.

...tenzîh-i hazret ve tebriye-i sâhati için “*ve mâ allemnahu's-şi'ra*” âyeti nâzil olmuştur.
Sehâbî(Dib.)

Fuzûlî, Allah'ı sena etmenin farz olduğu ve onun övgüsünün ve apaçık Kur'an'ın insan için hayır olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Farzdır ol mâlik-i mülkün senâ-yı rif'ati
İnnahu hayrun lenâ zikrûn ve *Kur'anü'n-mübîn*

Fuzûlî (K.9-16)

Muhyî, peygamberimize hitaben peygamberlerin şâhı olduğunu ve şahlığının nişanının apaçık Kur'an olduğunu ifade etmiştir¹⁶⁵:

Enbiyânuñ şâhısın yok kimsede saña nizâ
Çün saña tevkî'-i şâhî oldı *Kur'an-ı mübîn*

Muhyî (K.6-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 202: Yâsîn Sûresi 69. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Fuzûlî	1	kaside

¹⁶⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âşık Çelebi (K.11-35), Nâtkî(K.7-32).

Muhyî	1	kaside
Nâtkî	1	kaside
Sehâbî	1	dîbâce
Toplam	5	kaside(4), dîbâce(1)

1.34.7 Yâsîn Sûresi 70. Âyet

لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ

[(Aklen ve fikren) *diri olanları* uyarması ve kâfirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur'an'ı indirdik.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Kane hayyen*”, “Diri olan” anlamına gelir. Murâdî divanında yer alan beyitte Allah’ın ebedi olarak diri olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Kâne hayyen bi-hayâti velehü'l-hayyü samed
Çün Murâdîde anuñ oldu bu zât-ı ef’âl

Murâdî (G.801-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 203: Yâsîn Sûresi 70. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.34.8 Yâsîn Sûresi 78. Âyet

وَضَرَبَ لَنَا مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ

[Bir de kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki:
“Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?”]

Âyette çürümüş kemiklerin tekrar dirilmesinin imkânsız olduğunu dile getiren inkârcıların ifadesi olan “*Yuhyi'l-izâm*”, “(Çürümüş) kemikleri (kim) diriltecek” anlamına gelir. Çeşitli divanlarda yer almıştır. Kâdî divanında ölmeden önce ölenlerin ebedi diri olacağını ve aşk meydanında mazharının yuhyi'l-izâm olacağını ifade etmektedir:

Ölmezden öñ ölür ise hayy-ı ebed olup
Meydân-ı ‘aşkla mazharı *yuhyi'l-izâm* ola

Kâdî (G.271-5)

Taşlıcalı Yahyâ divanında kasidenin tegazzül bölümünde yer alan beyitte, sevgilinin saçı uğursuz, boyu kıyamet günü, apaçık bir sihir ve dudakları yuhyi'l-izâmdır. Sevgilinin dudağının âşığa hayat verici olduğu ifade edilmiştir:

Ki zülfün iki şûm u kâmetün rûz-ı kıyam

Leblerün *yuhyi'l-'izâmu* saçların sihrun mübîn

Taşlıcalı Yahyâ (K.13-17)

Sehâbî divanında, kabir ehlinin burnuna şarap kokusu gelse kabir ehlinin yuhyil izam elbisesi giyeceğini, yeniden dirileceklerini ifade eder:

Geyardi hil'at-i "*yuhyi'l-'izâm*" 'azm-i "remîm"

Meşâm-ı ehl-i kubûra ger irse bûy-ı şarâb

Sehâbî (G.33-4)

Bağdatlı Rûhî divanında, öldükten sonra toprağın altında Allah'ın hışımla hesabını gördüğü kimselerin halinin kötü olduğunu ifade etmiştir:

Vay kim aña öldüğünden soñra zîr-i hâkda

Hışmile ala hesâbın Mâlik-iyuhyi'l-'izâm

Bağdatlı Rûhî (Tkb.1-3)

Nâtıkî divanında ise sevgilinin dudağının şanında yuhyi'l-'izâm âyetinin indiğini ifade ediyor¹⁶⁶:

La'l-i rûh-efzâsı uşşâka cûy-ı selsebîl

Lebleri şânında nâzil âyet-i "*yuhyi'l-'izâm*"

Nâtıkî (G.91-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 204: Yâsîn Sûresi 78. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	terkib-i bent
Fuzûlî	1	kaside
Kâdî	1	gazel
Sehâbî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	5	gazel(2), kaside(2), terkib-i bent(1)

1.35 SÂFFÂT SÛRESİ

1.35.1 Sâffât Sûresi 15. Âyet

وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ

[(Dediler ki:) "Bu bir büyüden başka bir şey değildir."]

Âyetin iktibas olarak kullanılan kısmı "*sihrun mübîn*", apaçık bir sihirdir" anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de bu ifade dokuz defa geçmektedir.¹⁶⁷Bu ifade Kur'an'da farklı durumlarda inkâr edenlerin söylediği sözdür. Bazen peygamber mucizeleri bazen Hak- Kur'an'ın kendisi için inkâr edenlerin söyledikleri sözdür. İktibas olarak kullanan şairlerden ilki Taşlıcalı Yahyâ'dır. Sevgilinin saç şom ve boyu kıyamet

¹⁶⁶ Âyetin diğer iktibas için bkz.: Fuzûlî(K.14-16).

¹⁶⁷ Mâide 5/110, Yûnus 10/76, Hûd 11/7, Neml 27/13, Sebe 34/43, Sâffât 37/15, Ahkâf 46/7, Saff 61/6.

günü, dudakları yuhyl izam ve saçları apaçık bir sihir yani “sihrun mübîn”dir:

Ki zülfün iki şûm u kâmetün rûz-ı kıyam
Leblerün yuhyl-'izâmu saçların *sihrun mübîn* Taşlıcalı Yahyâ (K.13-17)

Yakîni, sevgilinin ayva tüylerini görünce aklının gitmesinin şaşılacak bir şey olmadığını zira yanağında “Bu apaçık bir sihirdir” yazdığını ifade etmiştir:

Hattuñi gördükçe ‘aklum aldurursam vechi var
Levh-i haddüñde yazılmış innehusihrun *mubîn* Yakîni (K.2-21)

Hüdâyî divanında, kasidede memduh için yaratılışının kelam ilminin Tûr’unun Musâ’sı, sözünün ise mucize şiarlı apaçık bir sihir olduğunu dile getirmiştir¹⁶⁸:

Tab’ı Mûsâ-yı Tûr-ı fenn-i kelâm
Sözi mu’ciz-şi’âr u *sihr-i mübîn* Hüdâyî (K.9-21)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 205: Sâffât Sûresi 15. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	2	kaside, gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Yakîni	1	kaside
Toplam	4	kaside(3), gazel(1)

1.35.2 Sâffât Sûresi 45. Âyet

يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ

[Onların etrafında *cennet pınarından doldurulmuş, berrak ve içenlere lezzet veren kadehler* dolaştırılır.]

Âyette cennet ehlinin durumundan bahsedilmektedir. İktibas edilen kısım “*Bike’sin min ma’în*”, “Cennet pınarından doldurulmuş kadehler” anlamına gelir. Yakîni divanında, âşığın kurumuş dudağı ve susamış gönlü eğer “*bike’sin min ma’în*” olan dudağının hattının Hızr’ı yetişmezse can vermesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Sevgilinin dudağı âşığa cennet içeceği. Çünkü cennetteki bu içecek içenlere lezzetli gelir, sevgilinin dudağı da lezzetli ve susuzluğu gidericidir:

Huşk-leb ü dil-teşne cân virmek mukarrerdür baña
Hızr-ı hatt-ı la’lûñ irmezse *bi-ke’sin min ma’în* Yakîni (K.2-19)

İlgili tablo şöyledir:

¹⁶⁸ Âyetin diğer iktibası için bkz.: Hüdâyî(G.151-7).

Tablo 206: Sâffât Sûresi 45. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Yakînî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.35.3 Sâffât Sûresi 46. Âyet

بَيْضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ

[Onların etrafında cennet pınarından doldurulmuş, berrak ve içenlere lezzet veren kadehler dolaştırılır.]

Âyette cennet ehlinin nimetlerinden bahsedilmekte, orada içenlere lezzetli gelen bembeyaz içkilerden bahsedilmektedir. Âyetin iktibas edilen kısmı “lezzeti’l-li’ş-şâribîn”, “Lezzet veren içki” anlamına gelmektedir. Âşık Çelebi divanında memduhtan bahsederken şair,onun cömertliğini lezzetli içkilerin aktığı çeşmeye benzetmiştir:

Nev-bahâr-ı ‘adl u dâdun nazreten li’n-nâzirîn
Çeşmesâr-ı lutf u cûdun lezzeten li’ş-şâribîn

Âşık Çelebi (K.1-80)

Za’îfî divanında, âşık, dudağının şarabı “lezzeti’l-li’-şâribin” olduğu için, saki olan sevgilinin dudağının kadehinden içki sunmasını, sevgilinin âşığa lütfetmesini istemektedir.

Sun zâîfî’ye lebün peymânesinden sâkiyâ
Tâ ola sahbâ-yı la’lün lezzeti’l-liş-şâribîn

Zâîfî (G.251-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 207: Sâffât Sûresi 46. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Za’îfî	1	gazel
Toplam	2	kaside(1), gazel(1)

1.35.4 Sâffât Sûresi 88. Âyet

فَنظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ

[İbrahim, yıldızlarabaktive ‘Ben hastayım’ dedi.]

Âyette Hz. İbrahim’in gök cisimlerine bakarak onlar hakkında tefekkür etmesi anlatılmaktadır. Âyetin iktibas edilen kısmı “nazraten”, “bir bakışla” anlamına gelmektedir. Âşık Çelebi divanında yer alan kasidede âyet memduhun adaletini anlatmak için kullanılmıştır. Onun adaletinin baktıkça bakanlar için hayret verici bir

ilkbahar gibi olduğu ifade edilmiştir. Devamında lütuf sahibi ve cömert oluşunu da lezzetle içilecek bir çeşmeye benzetmiştir:

Nev-bahâr-ı ‘adl u dâdun *nazretenli*’n-nâzîrîn
Çeşmesâr-ı lutf u cûdun lezzeti’l-li’ş-şâribîn

Âşık Çelebi (K.11-80)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 208: Sâffât Sûresi 88. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.35.5 Sâffât Sûresi 102. Âyet

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ
فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ
الصَّابِرِينَ

[Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, “Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi. O da, “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.” dedi.]

Âyette Hz. İbrâhim’in oğlu İsmail’i kurban etmesi istendiğinde olanlar anlatılmaktadır. Hz. İsmâil’in babasının Allah’ın emrine uymasını istediği âyette belirtilmiştir. Âyette geçen “Yap” anlamına gelen lafız “*if’al*” iktibasta yer almıştır. Murâdî divanında yer alan bir beyitte ayete şöyle yer verilmiştir:

Ben didüm kim “*if’al* emrüke” dedi “innî fâ’il”
Bir hayâl imiş Murâdî yine buyurdu yine

Murâdî (G.1222-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 209: Sâffât Sûresi 102. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.35.6 Sâffât Sûresi 166. Âyet

وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ

[Şüphesiz biz (Allah'ı) *tesbih edip yüceltenleriz*.]

Âyetteki sözü söyleyen meleklerdir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Müsebbihûn*” “tesbih edenleriz” anlamına gelir. Murâdî divanında, yaratılmış cümle cüz’ ve küllün

her şeyiyle “müsebbihûn” olduğunu yani her şeyin Allah’ı tesbih ettiğini şöyle ifade etmiştir:

Kevn içre cüz’ ü küll kamu aduñ “müsebbihûn”
Tesbîhûñ ile cümle tolu arz ü âsumân

Murâdî (G.1133-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 210: Sâffât Sûresi 166. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.36 SÂD SÛRESİ

1.36.1 Sâd Sûresi 1. Âyet

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ

[*Sâd*. O şanlı, şerefli Kur'an'a andolsun (ki o, Allah sözüdür).]

Âyette hurûf-ı mukattaât adı verilen ve manası tam olarak bilinemeyen “*Sâd*” ifadesi yer almaktadır ve iktibas olarak kullanılan kısım burasıdır. Hüdâyî divanında, sevgilinin kaşı ve gözüyle Nûn ve Sâd sureleri ilişkilendirilmiş, şekil itibariyle aralarında anlam bağı kurulmuştur:

Hüdâyî ey kaşı yâ gözi âhû
Du’âcuñdur be-hakkı nûn u’s-*sâd*

Hüdâyî (G.29-5)

Murâdî, İlk beyitte Allah’ın adını Sad, Yâsin vs. ile yazdığını ifade etmektedir:

Yazup defterde kilik-i kudret ile hatt çün kim ad
Didi *Nûn* ile *Sâd*, *Yâ-sîn*, *Hâ-mîm*, *Elif-lâm-mîm*

Murâdî (G.264-1)

Yine Murâdî divanında, fetih kapılarının “iza cae” ile açıldığını ve tebbet ile

Sad’ın düşmana korku verdiğini ifade etmiştir:

İrişdi “nasri izâ-câ”dan idüp fettâh-ı feth-i bâb
Virildi nıkmət a’daya idüp pes “tebbet” ile “*sâd*”

Murâdî (G.264-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 211: Sâd Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	gazel
Murâdî	2	gazel
Toplam	3	gazel

1.36.2 Sâd Sûresi 4. Âyet

وَعَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا سَاحِرٌ كَذَّابٌ

[Kâfirler, kendilerine içlerinden bir uyarıcının gelmesine şaşıldılar ve şöyle dediler:
“Bu, yalancı bir sihirbazdır.”]

Âyette kâfirlerin içlerinden gelen uyarıcı yani peygamberi inkâr ettikleri onun sihirbaz olduğunu iddia ettiklerini ifade ediyor. Âyetin geçen kısım “*Hâzâ sâhirun kezzâb*”, “Bu yalancı bir sihirbazdır.” anlamına gelir. Kâfirlerin peygamber için söyledikleri ifadedir. Muhyî divanında âyet iktibası yer almıştır. Âyet iktibas edilirken Yunus Sûresi 2. Âyet’ten bir kısım, Sâd Sûresi 4. Âyet’ten bir kısım alınmıştır. Yunus Sûresi’nde “*İnne hâza le sâhirun mubîn*” ifadesi ile kısım kısım alınarak âyet iktibas edilmiştir. Âyet sevgilinin bakışlarının merhamet eder gibi yapıp öldürücü davranması anlamını düşündüğümüzde bu başlık altında değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Beyitte sevgilinin bakışlarına âşık “Bu yalancı bir sihirbazdır.” diyerek bakışlarının büyüleyici olduğunu vurgulamıştır:

Gamzesi ‘ahd-i rahm ile âldür
İnne hâzâ le sâhirün kezzâb

Muhyî (G.84-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 212: Sâd Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.36.3 Sâd Sûresi 16. Âyet

وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْنَآ قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ

[Müşrikler (alay ederek) şöyle dediler: ‘Ey Rabbimiz! *Hesap gününden önce payımızı hemen ver!*”]

Âyette müşriklerin hesap günüyle dalga geçtikleri anlatılmaktadır. İktibas edilen kısım “*Yevmi’l-hisâb*”, “Hesap günü” anlamına gelir. bu ifade Kur’an’da üç defa¹⁶⁹ geçmiştir. Bu anlamda yevmi’d-dîn ifadesi de kullanılmıştır. Kâdî divanında yevmi’l-hisâb ifadesi şu şekilde kullanılmıştır:

Kedü hayrum hod yeterdi Kâdîyâ yevmü’l-hisâb
Ne olaydı bari hâkim olmayaydı keşki

Kâdî (G.315-7)

¹⁶⁹ Bkz.: Sâd 38/53, Mümin 40/27.

Murâdî divanında sevgiliye tüm melekler secde edip “Rabbimiz hesap gününde bizleri bağışla” demiştir:

Secde kılmışdır melâ'ik 'arz-ı hâcât eyleyüp
Sözleri bu “Rabbenâ nevvirlenâ yevmi'l-hisâb” Murâdî (G.134-3)

Hüdâyî divanında sevgilinin, köyünün cennetinde âşığı adam yerine koymamasından yakınıyor ve ona hesap gününü hatırlatıyor.

'Adn-i kûyînda beni saymazsın âdem yerine
Hey kıyâmet yâduña gelmez meger yevmi'l-hisâb Hüdâyî (G.15-3)

Fuzûlî divanında da sevgiliden ayrı olunan gecenin hesap günü kadar zorlu ve çetin olduğu ifade edilmiştir. Zirâ hesap gününde her amelin hesabı görüleceği için zor bir gün olacaktır:

Geceler encûm sayırım subha dek
Ey şeb-i hecrin bana yevmü'l-hisâb Fuzûlî (G.26-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 213: Sad Sûresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	gazel
Fuzûlî	1	gazel
Kâdî	1	gazel
Murâdî	1	gazel
Toplam	4	gazel

1.36.4 Sâd Sûresi 20. Âyet

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ

[Biz Davud'un mülkünü güçlendirdik, ona hikmet ve hakla batılı ayıran söz(hüküm verme) yeteneği verdik.]

Âyette Hz. Davud'a verilen söz söyleme yeteneğinden bahsedilmiştir. Âyetin iktibas edilen kısmı “Faslel hitâb”, “Hak ile batılı ayıran söz söyleme yeteneği” anlamına gelir. Bağdatlı Rûhî divanında yer alan naatte Bu ifade Hz. Muhammed(SAV) için şöyle kullanılmıştır:

Nâtik-ı sıdk u savâb kâşif-i ümmü'l-kitâb
Sâhib-i fasle'l-hitâb sallî ve sellim 'aleyh Bağdatlı Rûhî(Tcb-1)

Cinânî divanında Molla Efendi'ye yazılan mersiyede ondan bahsedilirken davasını anlatırken asla büyük makamlardan çekinmediği ve Hak ile batılı ayıran söz emrinin konuşanı olduğu dile getirilmiştir. Daima hakkı söylediği anlatılmıştır:

Fasl-ı da'vâ kılma kılma ekâbirden hazer
Olmış idi nâtik-ı fermûde-i faslî'l-hitâb Cinânî (Mus.7-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 214: Sâd Süresi 20. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside(na't)
Cinânî	1	musammat
Toplam	2	musammat, kaside

1.36.5 Sâd Süresi 22. Âyet

إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا
عَلَى بَعْضٍ فَأَخِمْ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ
الصِّرَاطِ

[Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, “Korkma!
Biz, iki davacı gurubuz. Birimiz diğereine haksızlık etmiştir. *Aramızda* adaletle
hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet.” dediler.]

Hz. Davut'un başından geçenler anlatılmıştır. Âyetin iktibas kısmı “*Fahküm beynenâ*”, “Aramızda hükmet” anlamına gelir. Murâdî divanında, dua mahiyetinde yer alan beyitte “Ey Kalplerin habibi, aramızda hükmet, aramızı düzelt; sen sultansın, indimizde emrin geçerlidir.” diyerek şöyle yalvarıyor:

Yâ habîbe'l-kalbi *fahküm beynenâ* fa'slih lenâ
Ente sultânün 'aleynâ cârin emrük indenâ

Murâdî (G.33-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 215: Sad Süresi 22. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.36.6 Sâd Süresi 50. Âyet

جَنَّاتٍ عَدْنٍ مَّفْتَحَةٌ لَهُمُ الْأَبْوَابُ

[Bu bir öğüttür. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için elbette güzel bir dönüş yeri,
kapıları kendilerine açılmış olarak Adn cennetleri vardır.]

Âyette Cennet kapılarından bahsedilmekte, Allah'a karşı gelmekten sakınanların güzel sonucunun Cennet olacağı ifade edilmektedir. Âyetin “kapıları kendilerine açılmış olarak” anlamına gelen “*Müfettihen lehümü'l-ebvâb*”, kısmı “*müfettihü'l-elbâb*” şeklinde şiiirlerde yer alır. Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan

beyitlerde, adalet rüzgarını kapıları açan, lütuf ışığını ise tüm cihana delil olduğunu ifade ediyor:

Sabâ-yı ma'diletidür müfettihü'l-ebvab
Şu'â'-ı lutfi cihân a delil ü bürhândur Taşlıcalı Yahyâ (K.3-36)

Muhyî divanında, sevgilinin cefâ kapısını Müfettehâ'l-ebvâb olan Allah'ın açtığını şöyle belirtiyor¹⁷⁰:

Belâlu Muhyiyi âfûşteñe kapulardan
Der-i cefâñu açupdur müfettihü'l-ebvâb Muhyî (G.88-9)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 216: Sâd Sûresi 50. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâkî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Muhyî	1	gazel
Toplam	3	gazel(2), kaside(1)

1.36.7 Sâd Sûresi 72. Âyet

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

[Hani Rabbin meleklerle, “Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine *ruhumdan üflediğim zaman*, onun için hemen saygı ile eğilin.” demişti.]

Âyette Allah'ın Hz. Âdem'e ruhumdan üflemesinden bahsedilmektedir. Âyetin iktibası “*Nefahtü fihî min rûhî*”, “Ruhumdan üflediğim zaman” ile olmuştur. Aynı zamanda bu ifade hemen hemen aynı manada Hicr Suresi 29. Âyette de geçmektedir. İktibas Âşık Çelebi, Helâkî, Nev'î, Usûlî ve Murâdî divanlarında yer almıştır. Âşık Çelebi divanında, kalemin “Ruhumdan üfledim”den bahsetmemesini şöyle eleştirir:

Ger *nefahtu fihî min rûhî*den urmaz ise dem
Mehd-i mahberden Mesih-âsâ niçün söyler kalem Âşık Çelebi (K.7-7)

Nev'î divanında, sevgilinin dudağının busesinin ölü gönüllü olan âşıklara “Ruhumdan üfledim”den iz bıraktığını belirtmiş, âşıkların ona meyl etmesinin şaşılacak bir durum olmadığını şöyle dile getirir:

Nice meyl itmesünler mürde-diller aña kim virür
«*Nefahtü fihî min rûhî*» kelâmından nişan bûse Nev'î (G.419-3)

Usûlî divanında, Allah'ın nefahtu sırrından dem vurduğunu, büyük şehri yani dünyayı âdemde yani insanda meydana getirdiğini şöyle ifade ediyor:

Nükte-i sırr-ı *nefahtü*den çün urdun bir demi
Nokta-i vâhidde derc ettin sevâd-ı a'zamı Usûlî (Tah.7-5)

¹⁷⁰ Âyetin diğer iktibas için bkz.: Bâkî(G.21-2).

Yine Usûlî divanında yer alan gazelde, aşkın suru İsrâfil'in Sur'una benzer bir ses ile çalınca gönlün "Ruhumdan üfledim" den cân bulacağını belirtir¹⁷¹:

Dil *nefahtü fîhi min rûhî* deminden can bulur
Sûr-ı İsrâfil-veş kılssa sâda surnây-ı aşk

Usûlî (G.58-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 217: Sad Sûresi 72. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Helâkî	1	gazel
Murâdî	1	gazel
Nev'î	1	gazel
Usûlî	1	tahmis
Toplam	5	gazel(3), kaside(1), tahmis(1)

1.36.8 Sâd Sûresi 81. Âyet

إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ

[Allah, şöyle dedi: "Sen o bilinen vakte (*kıyamet gününe*) kadar mühlet verilenlerdensin."]

Âyet bir yine Sâd sûresi'nin 79. âyetinde İblis'in, "Ey Rabbim! Öyle ise bana insanların diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" sözü üzerine Allah'ın İblis'e cevabını içerir. Âyetin "*Îlâ yevmi'l-vakt*", kısmı "Kıyamet gününe kadar" anlamına gelir. Âyet iktibası Taşlıcalı Yahyâ divanında yer almaktadır. Gazelde yer alan beyitte, âşığın ruhu vefasız dünyanın okuyla yaralanmıştır ve gönül kıyamet gününe kadar virâne kalacaktır:

Ruhumuz mecrûh-ı tîr,i kavs-i dehr-i bî-vefâ
Gönlümüz vîrâne *min-hâzâ ilâ yevmi'l-vakt*

Taşlıcalı Yahyâ (K.29-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 218: Sâd Sûresi 81. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	1	kaside

¹⁷¹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Helâkî(G.8-1), Murâdî (G.1533-2).

1.37 ZÜMER SÛRESİ

1.37.1 Zümer Sûresi 10. Âyet

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا رَبَّكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَأَرْضُ اللَّهِ وَاسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ

[(Ey Muhammed!) Bizim adımıza de ki: "Ey iman eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar için (ahirette) bir iyilik vardır. Allah'ın yeryüzü geniştir. Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir."]

Âyette Allah'ın Hz. Muhammed'e Allah adına demesi gerekenlerden bahsetmektedir. "Kul yâ 'ibâd" Kur'an'da 2 defa geçmekte, diğer âyet de Zümer sûresi'nde (53. Âyet) yer almaktadır. Zümer Sûresi 53. Âyet ile ilişkilendirildiğinde de beyitteki anlam sağlanmaktadır. Âyetin "Kul yâ 'ibâd" kısmı iktibas olarak kullanılmıştır. "De ki, ey kullarım!" anlamına gelmektedir. Behiştî divanında, gamlı sâkiye seslenerek gülbahçesinde bülbül "Kul yâ 'ibâd" âyetini okuduğunu ve âyette sabredenlerin mükafatını göreceği ifade edildiği için şair sâkiye şöyle sesleniyor:

Sâki-i gamgîn bâde sun ki gül-bîn oldı bâd
Okıdı gülşende bülbül âyet-i kul yâ 'ibâd

Behiştî (G.75-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 219: Zümer Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.37.2 Zümer Sûresi 53. Âyet

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

[De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."]

Âyette iktibas olarak kullanılan kısım "Lâ teknatû", "Ümidinizi kesmeyin" anlamına gelmektedir. Âyette kulun, Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemesi gerektiği ifade edilmiştir. İktibas Murâdî divanında yer almaktadır. Beyitte Allah'ın "Ümidinizi kesmeyin" sözünden hareketle yine başka bir iktibas olan "Kanut", "ümitsiz" kişilerden olmadığını daima şükür ve yalvarma içinde olduğunu ifade etmiştir:

Didüñ çünki “*Lâ-taknetü*” olmazam ben “kanut”
İderven bu şükrümle zîrâ ziyâde recâ

Murâdî (G.119-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 220: Zümer Sûresi 53. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.37.3 Zümer Sûresi 73. Âyet

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ
أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

[Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: “Size selâm olsun! Tertemiz oldunuz. *Haydi, ebedî kalmak üzere buraya girin.*”]

Âyette cennete girenlere meleklerin selam ederek cennete ebedi olarak gireceklerini söylerler. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Fedhulûhâ hâlidîn*”, “Haydi, ebedi olarak kalmak üzere buraya girin!” anlamına gelir. Daha çok birkaç âyetin birleştirilmesiyle oluşmuş “*Hâzihi cennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn*” olarak kullanılır. “Burası Adn Cenneti’dir, haydi ebedi olarak buraya girin” anlamı oluşturulmuştur. Âşık Çelebi divanında yer alan kasidede memduhun adaleti dünyayı cennet haline getirmiş ve “Bu Adn cennetidir, haydi ebedi kalmak üzere oraya girin!” demektedir:

Cennet idüp dehri halkun halka ‘adlün çağırur
Hâzihi cennâtü ‘adnin *fe’dhulûhâ hâlidîn*

Âşık Çelebi (K.11-88)

Gelibolulu Sun’î divanında mevtanın Hakk’ın emri ile Cebrail’in, kabir taşına

“*Hâzihi cennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn*” yazdığını belirtmiştir:

Yazdı emr-i Hakla kabri taşına rûh-ı emîn
Hâzihi cennâtü ‘adnin *fe’dhulûhâ hâlidîn*

Gelibolulu Sun’î (M.9-5)

Hayâlî divanında, sevgililerin melek gibi görünen güzellikleri cenneti andırmakta ve âşıklara “*Hâzihi cennâtü adnin fedhulûhâ hâlidîn*” demektedir:

El salıp âşıklara derler melek-manzarları
Hâzihi cennâtü adnün *fedhulûhâ hâlidîn*

Hayâlî (K.23-8)

Kâdî divanında, aşağıdaki beyitlerde kendi için dua eden şair mahşer gününde Hakk’ın kendisine bu Adn cenneti’dir ebedi kalmak üzere buraya girin” demesini istemektedir:

Umaram kim rûz-ı mahşer diye Kâdî Hakk saña
Hazihî cinân-i adn *fedhulûhâ hâlidîn*

Kâdî (G.234-6)

Türbeme indükde Kâdî umaram ki Hakk diye
Hazîhi cennât-ı adn *fedhulûhâ hâlidîn* Kâdî (G.240-5)

Muhibbî divanında, mahşer gününde cennetten ümmete “burası Adn cenneti’dir, edebi kalmak üzere buraya girin” nidasının gelmesini ummaktadır:

Rûz-ı mahşerde nidâ cennetinden ire ümmete
Hazîhi cennâti adnin *fedhulûhâ hâlidîn* Muhibbî (G.18-4)

Muhibbî divanında yer alan beyitte, ay yüzlü sevgililerin virdlerinin “bu Adn Cenneti’dir, ebedi kalmak üzere buraya girin” olduğunu söylemiştir:

Vird idinmiş Gülşen içre bu sözi meh-pâreler
Hâzihi cennâti adnin *fedhulûhâ hâlidîn* Muhibbî (G.2278-6)

Bağdatlı Rûhî divanında, cemale âşıklara sevgilinin yüzünü gösterip “Bu Adn Cenneti’dir, ebedi kalmak üzere buraya girin” dediklerini ifade etmiştir.

Gösterüp tâliblere dîdâr-ı yâri söylerüz
“Hazîhi cennâtü ‘adnin *fedhulûhâ hâlidîn* Bağdatlı Rûhî (K.31-16)

Fuzûlî divanında Farsça gazel içerisinde âyetin iktibas edildiği beyit şöyledir:

Kunger-i eyvân-ı kadr-eş râst dâyim ber-zebân
Hâzihi cennâtü adnin *fedhulûhâ hâlidîn* Fuzûlî (K.10-27)

Murâdî divanında “haydi, ebedi kalmak üzere oraya girin” sesini duyanın her elemenden kurtulup afiyet bulacağını ifade etmiş ve cennette nasıl olunacağına değinmiştir:

“*Fedhulûhâ hâlidîn*” âvâzesin gûş eyleyen
Dâhil olup her elemenden buldı anlar ‘âfiyet Murâdî (G.167-3)

Yine Murâdî divanında, cennetin anahtarının kendisine verildiğini, kapısını fedhulûhâ hâlidin ile fethettiğini şöyle ifade etmiştir:

Cennetüñ miftâhı virildi Murâduñ destine
Bâbunı feth eylemişdür “*Fedhulûhâ hâlidîn*” Murâdî (G.1037-5)

Murâdî hikmet arsasında çadırlarını kurmuş bunu tasdik eden alt mısradaki âyetler “ Haydi girin, hemen koşun, insan için ancak çalıştığı vardır” anlamında bir cümle oluşturmuştur. Hikmet arsasında çadır kurmak ile hikmet yolunda ilerlemek için çabalamak gerektiğini belirtmiştir.

Bu Murâdî ‘arsâ-i hikmetde kurmuşdur hıyâm
“*Fe’dhulû fe-s’av velâ insâne illâ mâ se’â* Murâdî (G.30-5)

Nâtîkî divanında, selam verdiği kişiyi anlatırken arşdan mezarına “Burası Adn Cenneti’dir, ebedi kalmak üzere girin.” Lafzının indiği olarak belirtmiştir¹⁷²:

Es-selâm ey merkadüñ şânında nâzil ‘arşdan
Hâzihi cennâtü adnin *fedhulûhâ hâlidîn* Nâtîkî (K.7-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 221: Zümer Sûresi 73. Âyet.

¹⁷² Âyetin diğer iktibası için bkz.: Murâdî (G.1288-4).

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Fuzûlî	1	kaside
Gelibolulu Sun'î	1	mesnevi
Hayâlî	1	kaside
Kâdî	2	gazel
Muhibbî	2	gazel
Murâdî	4	gazel
Nâtikî	1	kaside
Toplam	14	gazel(8), kaside(5), mesnevi(1)

1.38 MÜ'MİN SÛRESİ

1.38.1 Mü'min Sûresi 1. Âyet

ح

[*Hâ mîm*]

“Hurûf-ı mukattaâtan olan “*Hâ mîm*” Kur'an-ı Kerim’de yedi defa geçmektedir.”Taşlıcalı Yahyâ divanında “*Hâ mîm*”in Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV)’in adı olmaya uygun olduğunu ifade etmiştir:

Evsâf-ı bedî’ün gele mi hadd-i beyâna
Tâ-hâ ile *Hâ-mîm*’ durur sana müsemmâ Taşlıcalı Yahyâ (K.1-65)

Murâdî divanında *Hâ mîm* ile diğer mukattaat harflerinin anlamının bilinmezliğine işaret edilmiştir:

Lâm elifden aňladuñ mı *hâ* vü *mîm*üñ remzini
Her kim ânı aňar ise dimezem ayık aña Murâdî (G.24-4)

Murâdî divanında Kudret kalemi ile harflerinin yazıldığını ifade ederek hurûf-ı mukattaât sayılmıştır:

Yazup defterde kilik-i kudret ile hatt çün kim ad
Didi “Nûn” ile “Sâd” “Yâ-sîn” “*Hâ-mîm*” “Elif-lâm-Mîm” Murâdî (G.264-1)

Murâdî divanında yine mukattaat harfleri bir arada verilerek şöyle söylenmiştir:

Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn *Hâ-Mîm* ‘Ayın-Sîn
Şerh-i tebâreke lâ-şerha hâtî Murâdî (G.1564-4)

Muhibbî divanında “*hâ mîm*”in Hz. Muhammed(SAV)’e işaret olduğunu ifade etmiştir:

Hâ mîm harfi dü-namundan işâretdür senün
Hâya Ahmet didiler *mîme* dahî hem Mustafa Muhibbî (G.26-4)

Nâtîkî divanında Hz. Muhammed(SAV)'in meddahının “hâ mîm” ve “Elemneşrah” olduğunu ifade etmiştir¹⁷³:

Müştehir olmaga kadr ü şeref-i ‘âlemde
Oldı meddâhî “Hâ-mim elemneşrahlek”

Nâtîkî (K.1-22)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 222: Mü'min Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Muhibbî	1	gazel
Muhyî	1	gazel
Murâdî	3	gazel
Nâtîkî	1	kaside
Toplam	8	gazel(6), kaside(2)

1.38.2 Mü'min Sûresi 16. Âyet

يَوْمَ هُمْ بَارِزُونَ لَا يَخْفَىٰ عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِّمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ
الْوَّاحِدِ الْقَهَّارِ

[O gün onlar ortaya çıkarlar. Onların hiçbir şeyi Allah'a gizli kalmaz. Bugün *mülk* (hükümranlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah'ındır.]

Âyette tüm hükümranlığın Allah'a ait olduğu ifade edilmiştir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Limeni'l-mülk*”, “Mülk kimindir?” anlamına gelir. “Limen” olarak da kullanılmıştır. Behiştî divanında “limenil mülk”ün manasını yine bir âyet iktibas olan “Rabbin için sabret!” olduğunu ifade etmiştir:

Limeni'l-mülk’e istedüm ma’nâ
Didi “Fasbir bi-hükmihi sabrâ”

Murâdî (G.92-3)

Murâdî divanında, “limen” nidasına kuvvet veren şeyin ne olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Buldı nidâ-yı “*limen*”e dest-res
Milk-i ebed içre şu k’ola vahîd

Murâdî (G.270-4)

Bağdatlı Rûhî divanında gece gündüz “*limeni'l-mülk*” okuduğunu şöyle ifade etmiştir¹⁷⁴:

“*limeni'l-mülk*” okuruz ‘âleme her rûz ile şeb
Hâlik-i küll çü bizüz cümle helâkdan pâkuz

Bağdatlı Rûhî (Tah.8-4)

¹⁷³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Helâkî(G.71-7), Muhyî(G.453-4).

¹⁷⁴ Tahmiste âyetin iktibası şii tahmis edilen şaire ait mısralardadır.

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 223: Mü'min Sûresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	tahmis
Murâdî	2	gazel
Toplam	3	gazel(2), tahmis(1)

1.38.3 Mü'min Sûresi 29. Âyet

يَا قَوْمِ لَكُمْ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ بَأْسِ
اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَىٰ وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ
الرَّشَادِ

["Ey kavmim! Bugün yeryüzüne hâkim kimseler olarak iktidar ve saltanat sizindir. Ama başımıza geldiğinde bizi, Allah'ın azabından kim kurtarır?" Firavun, "Ben size ancak kendi görüşümü bildiriyorum ve sizi ancak *doğru yola* götürüyorum." dedi.]

Âyette geçen “*Sebiler reşâd*”, “Doğru yol” anlamına gelir. Ayrıca Mü'min sûresi 38. Âyette de bu ifade yer almıştır. Doğru yol Allah'ın yoludur. Helâkîdivanında “*sebilürreşâd*” yani doğru yol aşk menzildir:

‘İşk yolın tut k’iresin menzile
Hâzihi va’llâhi *sebile’r-reşâd*

Helâkî (G.27-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 224: Mü'min Sûresi 29. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.38.4 Mü'min Sûresi 32. Âyet

وَيَا قَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ

[Ey kavmim! Gerçekten sizin için, o *bağrışıp çağrışma* gününden, arkanıza dönüp kaçmaya çalışacağınız günden korkuyorum.]

Âyette mahşer gününden bahsedilmektedir. İktibas edilen *kısım* “*yevmed tenâd*”, “*bağrışıp çağrışma* günü” anlamına gelir ve mahşer günü için kullanılmıştır. Taşlıcalı Yahyâ, padişaha, mahşere kadar, duasının adl ile dâdın iki kanat olup onu cennete götürmesi olduğunu ifade etmiştir:

Bâl u per ola sana uçmağ için ‘adl ile dâd
Her nefes maksûdumuz budurilâ yevmi't-tenâd

Taşlıcalı Yahyâ (Muaş.-5)

Murâdî divanında ise âyet şöyle iktibas edilmiştir:

Ey hayât-ı bî-fenâya râgıp olan hurde-dân
Hall-i ‘ukde eyler iseñ bulasın yevme't-tenâd

Murâdî (G.264-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 225: Mü'min Sûresi 32. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	muaşşer
Murâdî	1	gazel
Toplam	2	gazel(1), muaşşer(1)

1.38.5 Mü'min Sûresi 65. Âyet

هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ
الْعَالَمِينَ

[O, diridir. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde sadece Allah'a itaat ederek (samimi olarak) O'na ibadet edin. Hamd, âlemlerin Rabbine mahsustur.]

Allah'ın tek ilah olduğundan ve sadece ona ibadet edilmesi gerektiğinden bahsedilen âyette iktibas edilen kısım “*Hüvel hayy*”, “O, diridir.” anlamına gelir.

Murâdî divanında yer alan iktibaslarda Allah'ın hayy olduğu şöyle ifade edilmiştir:

Tebâreke ismü Mevlâyî Te'âlâ şânühü cem'â
Hüve'l-hayyüllezî lâ-hû ve illâ hû Mevlânâ

Murâdî (G.67-1)

Hüve'llâhü'llezî lâ-mislehü fi'l-kevn-i ve'l-imekân
Hüve'l-hayyüllezî ferdun muhitun kâdirun sultân

Murâdî (G.981-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 226: Mü'min Sûresi 65. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.39 FUSSİLET SÛRESİ

1.39.1 Fussilet Sûresi 49. Âyet

لَا يَسْتَمِعُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيُوسِّسْ قَنُوطٌ

[İnsan, hayır (mal, mülk, genişlik) istemekten usanmaz. Fakat başına bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, *yıkılır*.]

Âyette insanın başına kötülük gelince umutsuzluğa düştüğü ifade edilmektedir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Kanût*”, “ümitsizleşir, ye’se düşer” anlamına gelir. Murâdî divanında yer alan beyitte yine başka bir iktibas ile “Ümidinizi kesmeyin!” seslenişine karşı ye’se düşenlerden olmadığını ifade etmiş, daima şükür ve yalvarma içinde bulunduğunu dile getirmiştir:

Didüñ çünki “Lâ-taknetû” olmazam ben “*kanut*”
İderven bu şükrümle zîrâ ziyâde recâ Murâdî (G.119-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 227: Fussilet Sûresi 49. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.40 ŞÛRÂ SÛRESİ

1.40.1 Şûrâ Sûresi 2. Âyet

عسق

[‘*Ayn Sîn Kâf*]

Huruf-ı mukatta olarak adlandırılan ve anlamları kesin olarak bilinmeyen genellikle sûrelerin ilk âyeti olan harflerdir. Beyitte şöyle kullanılmıştır:

Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn Hâ-Mîm ‘*Ayn-Sîn*
Şerh-i tebâreke lâ-şerha hâtî Murâdî (G.1564-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 228: Şûrâ Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.40.2 Şûrâ Sûresi 4. Âyet

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

[Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O' nundur. O, yücedir, büyüktür.]

Âyetin iktibas olarak kullanılan kısmı “ ‘Aliyyü’l-‘azîm”, “Yücedir, büyüktür” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de ayrıca Bakara Sûresi 255. Âyette de yer almaktadır. Bağdatlı Rûhî divanında yer alan iktibasta Allah’ın “ ‘Aliyyü’l-‘azîm” olduğu dile getirilmiştir:

Harîm-i Ka’be-i tahkîke yol bulur Rûhî
Aña ki ola ‘aliyyü’l-‘azîmden tevfik

Bağdatlı Rûhî (G.598-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 229: Şûrâ Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.40.3 Şûrâ Sûresi 45. Âyet

وَتَرِيهِمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَاشِعِينَ مِنَ الدَّلِّ يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ
وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ فِي عَذَابٍ مُقِيمٍ

[Ateşe sunulurken onların zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün. İnananlar da, "İşte asıl ziyana uğrayanlar, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini ziyana sokanlardır" diyecekler. İyi bilin ki zâlimler, sürekli bir azap içindedirler.]

Âyette kıyamet günü ziyana uğrayanların durumları tasvir edilmiştir. Âyetin iktibas edilen kısmı da işte bu tasvir içinde yer alan “*min tarfîn hafiyin*”, “Göz ucuyla gizli gizli” anlamına gelmektedir. Murâdî divanında yer alan bir beyitte şair şöyle kullanmış:

“Mâ hüve’l-vâkî” durur gerçi vukû’-ı tâmda
“*Min tarfîn hafiyin*” âhirinde dârdur

Murâdî (G.330-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 230: Şûrâ Sûresi 45. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.40.4 Şûrâ Sûresi 52. Âyet

وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا
الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُورًا نَهْدِي بِهِ مَنْ نَشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا وَإِنَّكَ
لَتَهْدَى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

[İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. *Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin*. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eriştireceğimiz bir nur yaptık. Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun; göklerdeki ve yerdeki her şeyin sahibi olan Allah'ın yoluna. İyi bilin ki, bütün işler sonunda Allah'a döner.]

Âyette Peygamberimize seslenilmektedir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Ma künte terdi me'l-kitâb*”, “Kitap nedir bilmezdin” anlamına gelmektedir. Kur'an Yolu Tefsiri'nde bu kısım “Sen daha önce sana verilen kitabın içeriğini ve bütün iman konularını bilmiyordun, bunların hakikatini idrak etmiş değildin.”¹⁷⁵ olarak açıklanmıştır.

Âyetin iktibas olarak yer aldığı divan Muhyî divanıdır. Muhyî, ümmi iken sevgilinin güzellik kitabını okuduğun için Allah'a şükür et, zira Allah da “Sen daha önce kitap nedir bilmezdin” demektedir, diyerek şükür sebebini dile getirmiştir. Sevgilinin yüzü kitaba benzetilmiştir:

Muhyiyâ şükür it ki ümmiyken kitâb-ı hüsnini
Okuyup bulduñ hüdâ *mâ künte terdi me'l-kitâb* Muhyî (G.72-8)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 231: Şûrâ Sûresi 52. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.41 ZUHRUF SÛRESİ

1.41.1 Zuhurf Suresi 32. Âyet

أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا
سُخْرِيًّا وَرَحِمْتَ رَبِّكَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ

[Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında *biz paylaştırdık*. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.]

Âyette, dünya geçimliklerinin Allah tarafından bölüştürüldüğünü anlatan “*Nahnu kasemnâ*” kısmı iktibas edilmiştir. “Biz paylaştırdık” anlamına gelen kısım Taşlıcalı Yahyâ ve Usûlî divanlarında yer almıştır. Taşlıcalı Yahyâ

¹⁷⁵ Bkz.: Karaman vd, *Kur'an Yolu Meâl ve Tefsir*, C.4, s.654.

divanında şair nahnu kasemnâ'da kendisine düşen payın cefa olduğunu şöyle ifade ediyor:

Bu imiş kismet-i nahnu kasemnû
Cefâyâ lâyük itmiş bizi Mevlâ

Taşlıcalı Yahyâ (Şehr.-67)

Usûlî divanında yer alan tahmiste¹⁷⁶ise yine nahnu kasemnâ'da yazılana razı olmak gerektiğini ve bunun da her haliyle yokluğu bürünmekle olacağını şöyle dile getirmiştir:

Razı ol nahnu kasemnâda yazılan kısma
Yokluk erkâmını çek âlemde ism ü resmine

Usûlî (Tah.-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 232: Zuhruf Sûresi 32. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	mesnevi
Usûlî	1	tahmis
Toplam	2	mesnevi(1), tahmis(1)

1.41.2 Zuhruf Sûresi 38. Âyet

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ
الْقَرِينُ

[Sonunda bize geldiğinde, arkadaşına, "Keşke benimle senin aranda *doğu ile batı arası kadar uzaklık* olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" der.]

Âyette yer alan “*Bu'de'l-maşrıkeyn*” ifadesi “Doğu ile batı arası kadar uzaklık” anlamına gelir. Sûrede Allah'ın zikrini görmezlikten gelenlere bir şeytanı en yakın dost olarak gönderileceğini, şeytanın onu sapıtacağını ve Allah'ın huzuruna geldiğinde ise sapan kişinin dostuna "Keşke benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Ne kötü arkadaşmışsın!" diyeceği ifade edilmiştir. Cinânî divanında yer alan bir beyitte şair, sevgilinin cemali ile parlak ay arasında bir benzerlik kuranlara âyeti delil göstererek ikisi arasındaki farkın doğu ile batı kadar olduğunu ifade etmiş ve sevgilinin cemalinin güzelliğini yeğ tutmuştur:

Kim benzedür cemâline mâh-ı münîri kim
Mîhr-i rûhiyle farkı anuñ *bu'd-imaşrıkeyn*

Cinânî (G.185-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 233: Zuhruf Sûresi 38. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli

¹⁷⁶ Tahmiste yer alan âyet iktibası eklenen mısralardayer almaktadır. Taşlıcalı Yahyâ'ya aittir.

Cinânî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.42 DUHÂN SÛRESİ

1.42.1 Duhân Sûresi 10. Âyet

فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ

[Göğün açık bir *duman* getireceği günü bekle.]

“Sûrenin nüzûl sebebi olan duhânın, söz konusu âyette gökyüzünden gelip insanların üzerine bir azap olarak çökeceği bildirilmiştir.”¹⁷⁷ İktibasta yer alan kısım, “Kara duman”ı ifade eden “*Duhân*” kelimesidir. Nev’î ve Hayretî divanlarında iktibas edilmiştir. Nev’î yazdığı kasidede, memduhun kapısında ay ve güneşin Nûr ve Duhân okuyan iki kapıcısı olduğunu ifade eder:

Mihr-ile meh meş’al-efrûz-ı der-i divân olup
Âyet-i Nur u *Duhan* itse kırâ’et subh-dem

Nev’î (K.36-3)

Yine Nev’î divanında, sevgilinin yanağı için Kur’an’dan tefe’ül çeken âşığa yanağına karşılık Nûr, ayva tüylerine karşılık Duhân sûresi çıkmıştır:

Hat u ruhsârûñ için fal idicek Mushaf’dan
Âyet-i Nur ile bir safhada cem’ oldı *Duhân*

Nev’î (K.40-22)

Hayretî divanında, Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV)’in yanağındaki ayva tüyleri nur sayfalarına yazılmış Duhân âyeti olarak ifade edilmiştir:

Safha-i nûra yazupdur sanki âyât-ı *Duhân*
'Ârızı üzre görinen hatt-ı reyhân Ahmedün

Hayretî(G.232-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 234: Duhân Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hayretî	1	gazel
Nev’î	2	kaside
Toplam	3	gazel(1), kaside(2)

1.42.2 Duhân Sûresi 16. Âyet

يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَىٰ إِنَّا مُنْتَقِمُونَ

[Onları o en şiddetli yakalayışla yakalayacağımız günü hatırla. *Şüphesiz biz öcümüzü alırız.*]

¹⁷⁷ Emin Işık, “Duhân Sûresi”, *DİA*, İstanbul 1994, C. IX, s. 548.

Âyette kıyamet gününden ve hesapların sorulmasından bahsedilmektedir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Innâ muntekimûn*”, “Şüphesiz biz öcümüzü alırız.” anlamına gelmektedir. Behiştî divanında biraz değişiklikle “muntekâ” şeklinde yer almıştır. Allah’ın kâfirler için kullandığı ifade Behiştî divanında, sevgilinin öldürücü bakışlarını ifadeye kullanılmıştır. Sevgilinin intikam alıcı olan bakışlarında öldürücü özelliğin olduğunu ifade eder. Bir tezatla sevgilinin bakışları âşığı öldürürken ayva tüyleri ise âşiğa “Barışta hayır vardır.” demektedir:

Tîr-i gamzeñde nihân el-katl-i minnâ *muntekâ*
Çeşm-i câna hatt-ı la’lûñde ‘ıyân es-sulhu hayr

Behiştî (G.139-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 235: Duhân Sûresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.43 AHKÂF SÛRESİ

1.43.1 Ahkâf Sûresi 9. Âyet

قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفَعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَّبِعُ
إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

[De ki: “Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da *bilmem*. Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”]

Peygamberlerin özelliklerinin sıralandığı âyette iktibasta yer alan kısım “*Ve mâ edrî*”, “Bilmem” anlamına gelir. Amrî divanında şöyle yer almıştır:

Ayaguñ öpmek umarsa ferahdan
Ve mâ edrî yemînen ‘an şimali

Âmrî (G.130-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 236: Ahkâf Sûresi 9. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âmrî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.43.2 Ahkâf Sûresi 33. Âyet

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ يَعْزِبْ بِخَلْقِهِنَّ
بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücünün yeteceğini görmediler mi? Evet *şüphesiz O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.*]

Allah'ın ölüleri dirilteceği ve her şeye gücü yeteceğine değinen âyetin iktibas edilen kısmı “*Innehü alâ kulli şey'in kadîr*”, “Şüphesiz O her şeye hakkıyla gücü yetendir.” anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de bu âyet dışında bir de Fussilet Sûresi 39. Âyet'te geçmektedir. Nâtîkî divanında Allah'a niyaz ederken şair şöyle sesleniyor:

...cevâb irdikde kemer-i himmet-i der-miyân tîğ-i 'ibâreti elmâs zebândan idüp hak celle ve 'alâdan meded istedim *innehu 'alâ kulli şeyin kadîr*ve-ileyhi'l-masîr ve-bihi nestağniysu ve nesta'în.
Nâtîkî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 237: Ahkâf Sûresi 33. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtîkî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.44 FETİH SÛRESİ

1.44.1 Fetih Sûresi 1. Âyet

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا

[*Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik.*]

Burada fetihle kastedilenin Hudeybiye Barışı veya Mekke'nin fethi olduğu hususunda farklı görüşler vardır. Âyetin iktibasında yer alan kısmı “*İnnâ fetehnâ*”, “Şüphesiz biz fetih verdik!” anlamına gelir. Genel olarak kasidelerde memduh için kullanılmıştır. Fetih âyeti olarak da şiirlerde yer almıştır. Âşık Çelebi divanında, padişahın devletinde başını yukarı yükselten din bayraklarını “*İnnâ fetehnâ*” âyetindeki eliflere benzetmiştir. Aynı zamanda Allah'ın padişahı fetihlerle muzaffer kıldığını ve padişahın fethedici olduğunu beyitlerde şöyle ifade ediyor:

Âyet-i *İnnâ fetahnâda* elifler gibidür
Devletünde ser-firâz olmuş durur a'lâm-ı dîn
Âşık Çelebi (K.11-88), (K.12-29)

Aynı benzetmeyi Taşlıcalı Yahyâ Bey divanında da görüyoruz:

Sûre-i *innâ fetahnâda* elifler gibidür
İstikâmetle virür dîn emrine zîver liva
Taşlıcalı Yahyâ (K.15-10)

Murâdî bir padişah olarak duruma baktığında kendisine Allah'tan “*İnnâ fetehnâ*” ışığının görüldüğünü şöyle belirtmiştir:

Zâhir oldı lem'a-i “*innâ fetehnâ*” dan fütûh

Pes mukırr olup didiler geldi Mevlâdan fütûh

Murâdî (G.232-1)

Yine bir padişah olarak “İnnâ fetehnâ” müjdesinin nereye sefer etse kendisine ulaştığını şöyle ifade etmiştir:

İrişür “innâ fetehnâ” müjdesi
Ey Murâdî nereye kılsañ sefer

Murâdî (G.539-5)

Murâdî divanında pazuşuna güç veren Allah’ın “İnnâ fetehnâ” kurtuluş menşurunu yazdığını şöyle dile getirmiştir:

Virdi çün bâzûya kuvvet ol kerîmü’l-ekremîn
Yazdı menşûr-ı berât “innâ fetehnâ” gel berü

Murâdî (G.1193-3)

Murâdî divanında şair fetih âyetini ezberlediğini ve sebebi anlamada özür etmediğini şöyle ifade ediyor:

Âyât-ı feth ezberledüm ki subh-ı sâdıkdur bu gün
Asl-ı müsebbebdür viren öZR itmezüz esbâbda

Murâdî (G.1388-2)

Bâkî, Allah’a yalvarma demlerinde dilinin Fetih âyetini okuması gerektiğini ifade ediyor:

Tazarru° demleri geldi Cenâb-ı Hakka ey Bâkî
İdüp *Feth âyetin* ezber dilin kılşun revân hançer

Bâkî (G.155-7)

Hüdâyî divanında, sevgilinin boyu Fetih âyeti ile ifade edilmiştir¹⁷⁸:

Yüzi *feth âyetidür* kâmetidür âyet-i nusret
Perî şeklinde tasvîr etmiş anı mânî-yi kudret

Hüdâyî(Mur.31-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 238: Fetih Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	2	kaside
Bâkî	1	gazel
Bağdatlı Rûhî	1	terci-i bent
Hüdâyî	1	murabba
Murâdî	4	gazel
Sehâbî	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	11	gazel(5), kaside(4), murabba(1), terci-i bent(1)

1.44.2 Fetih Sûresi 10. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ
فَأِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَى بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمِنْ أَجْرٍ
عَظِيمًا

¹⁷⁸ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bağdatlı Rûhî(Tcb.46-2), Sehâbî(K.4-30).

[Sana bîat edenler ancak Allah'a bîat etmiş olurlar. *Allah'ın eli* onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.]

Âyette bahsedilen biat Hudeybiye biatıdır. Hz. Muhammed Hicrî 6. Yılda umre yapmak için 1500 kişiyle yola çıkmış ve Hudeybiye’de mola vermiştir. Daha önce haber vermek için gönderilen habercilerin öldürülmesi üzerine peygamberimiz savaş tehlikesi olduğunu görünce 1500 kişiyle teker teker ellerini tutarak biatlaşmıştır. İşte burada bahsedilen biat budur. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Yedullah*”, “Allah’ın eli” anlamına gelir. Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan iktibasta şair Hz. Ali gibi Allah’ın elinin kılıcı olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Her gazalar kılıcı gâzîye hem-râhuz biz
Şâh-ı Merdân gibi semşîr-i *yedullâhuz* biz

Taşlıcalı Yahyâ (G.143-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 239: Fetih Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.44.3 Fetih Sûresi 15. Âyet

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَانِمٍ لِتَأْخُذُوهَا ذَرُونَا نَتَّبِعْكُمْ
يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكَ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ
فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسُدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا

[Savaştan geri bırakılanlar, siz ganimetleri almaya giderken, “Bırakın biz de sizinle gelelim.” diyeceklerdir. Onlar *Allah'ın sözünü* değiştirmek isterler. De ki: “Siz bizimle asla gelmeyeceksiniz. Allah, önceden böyle buyurmuştur.” Onlar, “Bizi kiskaniyorsunuz.” diyeceklerdir. Hayır, onlar pek az anlarlar.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Kelâmallâh*”, “Allah’ın kelâmı” anlamına gelir. Kurân-ı Kerim’de üç yerde geçmektedir. (Bakara 2/75, Tevbe 9/15) Kur’an-ı Kerim Allah’ın kelimasıdır. İktibas, Hayrefî ve Usûlî divanlarında yer almıştır. Hayrefî divanında sevgilinin yanağı, saçı, hattı ve beninin “Kelamullah” olduğunu, arifin bu kelamını duyunca esmanı sırrını bileceğini şöyle ifade eder:

Ruh u zülf ü hat u hâli *kelânullâhdur* yârun
Eger tudyunsa ey 'ârif emîn-i sırr-ı esmâ ol

Hayrefî (G.243-2)

Usûlî, divanında sevgilinin cismi baştan ayağa “Kelamullah”tır ve suretinde

Rahmân’a aşk olsun der:

Başdan ayağa *kelânullâhdur* cismin velî
Suretinde âyet-i rahmana aşk olsun derin

Usûlî (G.98-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 240: Fetih Sûresi 15. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hayretî	1	gazel
Usûlî	1	gazel
Toplam	2	gazel

1.44.4 Fetih Sûresi 29. Âyet

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ
رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ
مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ
أَخْرَجَ شَطِئَهُ فَازْرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سَوْقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ
لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ
مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا

[Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da *merhametlidirler*. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Ruhamâ*”, “Merhametlidir.” anlamına gelir.

Gelibolulu Âli divanında yer alan bir şitaiyyede âyet şöyle iktibas edilmiştir:

Ruhâma‘adli kılır bâd-bâzı hem-pervâz
Hümâya eylese şâhini tev‘emân sezâ

Gelibolulu Âlî (K.2-16)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 241: Fetih Sûresi 29. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Gelibolulu Âlî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.45 KÂF SÛRESİ

1.45.1 Kâf Sûresi 1. Âyet

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ

[*Kâf. Şerefli Kur'ân'a andolsun.*]

Kâf, huruf-ı mukattattandır. Yüce Kur'an'a yemin edilmiştir. Âyetin tamamı iktibas olarak kullanılmıştır. Murâdî divanında Kur'an için Kâf Sûresi'nde “*Kur'ânîl mecîd*”, Necm suresinde “Âyet-i kübrâ” ifadesinin kullanıldığından bahsetmektedir:

Pes didi aña “*Kaf*” dahı “*Kur'ânun mecîdün*”
“*Ve'n-necm*” den didiler âyet-i kübrâ

Murâdî (G.83-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 242: Kâf Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.45.2 Kâf Sûresi 16. Âyet

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ
حَبْلِ الْوَرِيدِ

[Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.]

Allah'ın kullarına şahdamarından daha yakın olduğunu belirten âyetin iktibas olarak kullanılan kısmı “*Min hâbi'l-verîd*”, “Şah damarından”; *Nahnü akreb*”, “Çünkü biz daha yakınız.” anlamına gelir. Murâdî ve Nâtîkî divanlarında yer almıştır. Murâdî divanında şair şöyle seslenmiştir:

Âferîn “*hablü'l verîd*”ün nazmına ma'nâ viren
“*Nahnü akreb*” âyeti tefsîrine olmaz yasak

Murâdî (G.693-3)

Arşın kişiye hâbi'l-verîd'den daha yakın olduğunu Nâtîkî şöyle ifade ediyor¹⁷⁹:

Kim ki bildi cevher-i zâtuñ dilâ oldı sa'îd
Sikke-i irfânı kazdı kendi nâmıyla hamîd

Sen seni bil saña menzîl-gâh ola 'arş-ı mecîd
Yâ akrebdür saña el-kıssa “*min-habi'l-verîd*”

Ferd ü vâhiddür didi Hallâc ü Bişr ü Bâyezîd
'Âşık ü ma'sûk ü 'aşk cân ü cânân ü cihân

Nâtîkî (Müsd.1-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 243: Kâf Sûresi 16. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Nâtîkî	1	müseddes
Usûlî	1	gazel
Toplam	3	gazel(2), müseddes(1)

¹⁷⁹ Âyetin diğer iktibası için bkz.: Usûlî(G.42-9).

1.45.3 Kâf Sûresi 22. Âyet

لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ

[(Ona) “Andolsun ki sen bundan gaflette idin. Şimdi gaflet perdeni *açtık*; artık bugün gözün keskindir” (denir).]

Âyette Sûr’a üfürülmesinden sonra herkes yanında bir sevk edici bir de şahitlik edici iki melek ile gelir ve ona yukarıdaki âyette yer alan sözler söylenir. Âyetin iktibas edilen kısmı “*Keşefnâ*”, “Açtık.” anlamına gelir. Âyette gaflet perdesinin açılmasından bahsedilmiştir. Murâdî divanında yer alan beyitte de kendisine “*Keşefnâ*” nidasının denildiğini ifade etmiştir:

Çün açdı hicâbın oldı peydâ
Pes kıldı nidâ didi “*Keşefnâ*”

Murâdî (G.95-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 244: Kâf Sûresi 22. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.45.4 Kâf Sûresi 30. Âyet

يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ

[O gün Cehenneme, “Doldun mu?” deriz. O da, “*Daha var mı?*” der.]

Âyette cehennemin durumu anlatılmıştır. İktibas edilen kısım “*Hel min mezîd*”, “Daha var mı?” anlamına gelir. Muhibbî divanında, sevgilinin bakış okları geldikçe âşığın can ve gönlü “Daha var mı” demektedir. Sevgilinin cevri ü cefası âşık için büyük bir lütuftur:

Bu harîm-i sîneme tîrûn irişdükte şehâ
Çağrışur bu cân u dil her biri dir *hel min mezîd*

Muhibbî (G.338-3)

Murâdî ise âyete beyitte şöyle yer verir:

Çün ziyâde istedüm virdi ziyâd umdum yine
Pes cevâbımı virüp didi baña “*hel min mezîd*”

Murâdî (G.241-4)

Bağdatlı Rûhî divanında, âşığın, sevgilinin yüzünü günde bin kez görse bile yine “Daha var mı?” diyeceğini belirtmiştir¹⁸⁰:

¹⁸⁰ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Fuzûlî (G.2-5), Muhibbî(G.338-3).

Rûhi-i dil-hasta görse günde biñ kere yüzüñ
Yine feryâd u figân idüp diye “*hel min mezîd*”

Bağdatlı Rûhî (G.129-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 245: Kâf Sûresi 30. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Fuzûlî	1	gazel
Muhibbî	1	gazel
Murâdî	2	gazel
Toplam	5	gazel

1.46 ZÂRİYÂT SÜRESİ

1.46.1 Zâriyât Sûresi 41. Âyet

وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ

[Âd kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine *köklerini kesen rüzgârı* göndermiştik.]

Âyette Ad kavminin helak olmasının ne şekilde olduğundan söz edilmiştir. İktibas olarak kullanılan kısım “*rihe*’l-*akîm*”, “kökleri kesen rüzgâr” anlamına gelir. Ad kavmi şiddetli bir rüzgârla helak olmuştur. Behiştî divanında rakibin meskeninin Ad kavminin köyü olduğu ve aşk ahının kökleri kesen rüzgârıyla helak olacağını ifade etmektedir:

Meskeni kâfir rakîbüñ kûy-ı küfr-âbâd-ı Âd
Tünd-bâd-ı âh-ı âşik innehu *rihun* ‘*akîm*

Behiştî (G.328-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 246: Zâriyât Sûresi 41. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.46.2 Zâriyât Sûresi 56. Âyet

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

[*Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*]

Âyette insan ve cinlerin yaratılma sebebi belirtilmiştir. Âyetin iktibas edilen kısımları “*Mâ halaktü'l -cinne ve'l-insâne*”, “*İllâ li ya'büdün*”, “Ancak bana kulluk etsinler diye(yarattım)” anlamlarına gelir. Kâdî, Murâdî ve Bağdatlı Rûhî divanlarında yer almıştır.Kâdî divanında, Allah kulluk etsinler diye yarattığı halde kulluk hizmetinde nefse uyduğundan noksan olduğunu dile getirmiştir:

Halk itmedi bizi Hudâ' *'illâ li ya'büdün*
Likin hevâ-yı nefse hizmetde kâsıruz Kâdî (G.134-5)

Murâdî divanında şair iki âyeti birleştirerekcin ve insanların ibadet için yaratıldığını ve insanın ancak çalıştığını elde edebileceğini şöyle ifade eder:

Fıtratün min kadreti'r-rahmâni 'aklen min fütür
Mâ *halaktü'l-cinne ve'l-insâne illâ mâ se'â* Murâdî (G.33-3)

Bağdatlı Rûhî divanında, Bağdat Defterdârı Hasan Paşa'ya yazdığı mersiyede onun “İnsan ve cinleri yarattım” sırrına vakıf olduğunu ifade etmiştir:

Mâhalektü'l-cinneve'l-ins”ün rümûzından habîr
Remz ü sırr-ı “men 'aref”den vâkıf u âgâh idi Bağdatlı Rûhî (Tb.1-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 247: Zâriyât Sûresi 56. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	terkib-i bent
Kâdî	1	gazel
Murâdî	1	gazel
Toplam	3	gazel(2), terkib-i bent(1)

1.47 TÛR SÛRESİ

1.47.1 Tûr Sûresi 3. Âyet

فِي رَقٍّ مَّنْشُورٍ

[İnce deri sayfalara yayılmış...]

“Tûr'a, yayılmış ince deri sayfalara düzenle yazılmış kitaba, "Beyt-i Ma'mur"a, yükseltilmiş tavana (göğe), kabaran denize andolsun ki, şüphesiz Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir.” âyetinin iktibasta yer alan kısmı, “*Rakkın menşûr*”, “İnce deri sayfalara yayılmış” anlamına gelir.

Rakk, üzerine yazı yazılabilen tabaklanmış ince deri; menşûr ise neşrolunmuş, dağıtılmış, yayılmış ¹⁸¹ anlamına gelmektedir. Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirinde , “ Kıyamet günü onun için, açılmış olarak bulacağı bir kitap çıkarırız.’(İsrâ, 17/13) âyetine dayanarak söz konusu kitabın amel defteri olduğunu söylemek en doğru görüştür. Usûlî,âyetin manasını Kur'an'da aramak gerektiğini şöyle ifade eder:

Rıkkı menşur âyetin ümmü'l-kitabın ma'nisin
Gözle kim harf-i kelâmullâh Kur'ânındadır

Usûlî (G.26-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 248:Tûr Sûresi 3. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Usûlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.47.2 Tûr Sûresi 5. Âyet

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ

[(1-7) Tûr'a, yayılmış ince deri sayfalara düzenle yazılmış kitaba, "Beyt-i Ma'mur"a, yükseltilmiş tavana (göğe), kabaran denize andolsun ki, şüphesiz Rabbinin azabı mutlaka gerçekleşecektir.]

Âyetin “*sakfi'l merfû*” kısmı “Yükseltilmiş tavan, gök” anlamına gelmektedir. Yemin edilen unsurlar içerisinde yer alır. Cinânî divanında geçen bir gazelde bir kasrdan bahsedilmektedir. Bu kasrın özellikleri sayılırken dünyanın kubbesinden de yüksek tavanı, sidreye ulaşan yüksek eşiği olduğu belirtilmektedir. Mübalağa ile kasrın övgüsü yapılmaktadır. Bu köşkün tavanı da “*sakfi'l merfû*” iktibası ile anlatılmıştır¹⁸²:

Bâm-ı gerdûn-ı kühendin *sakfi'l merfû* 'uñ bülend
Sidreden ol südde-i 'âlî-cenâbuñ müntehâ

Cinânî (G.5-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 249: Tûr Sûresi 5. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	kıta
Cinânî	1	gazel
Toplam	2	gazel(1), kıta(1)

¹⁸¹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012, s.715, s.1024.

¹⁸² Âyetin diğer iktibas için bkz.: Helâkî(Kıt.3-9).

1.48 NECM SÛRESİ

1.48.1 Necm Sûresi 1. Âyet

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ

[Battığı zaman yıldız andolsun ki...]

Âyette yıldız yemin edilmiştir. İktibas edilen kısım “*Ve’n-necm*”, “Yıldız andolsunki” anlamına gelir. Gelibolulu Sun’î divanında yer alan ve aynı gazelde geçen beyitlerden birincisinde sevgilinin yanağı yıldız benzetilmiştir. Sevgili yanağının saçından rahleye bir tutam koyunca âşığın çocuğa benzeyen gözyaşı o hevesle “*Ve’n-necm*” okumaktadır:

Başına zülf-i ruhından rahle-i mushaf ki kor
Tıfl-ı eşküm ol hevâdan sûre-i *Ve’n-Necm* okur Gelibolulu Sun’î (G.16-1)

Aynı gazelin ikinci beyitinde, ne zaman sevgili, çocuklar ile *Ve’n-necm* sûresini okusa rahlelerin âmin demek için el açtığını dile getirmiştir:

El açar ey dil du’âya rahleler âmin için
Her kaçan etfâl ile mâhum benüm *Ve’n-Necm* okur Gelibolulu Sun’î (G.16-2)

Gelibolulu Sun’î divanındaki gazelin son beytinde ise yine nur yüzlü sevgilinin kendi nuruna benzer *Ve’n-necm* sûresini okuduğunu ifade etmiştir:

Ve’d-Duhâ Ve’ş-Şems ruhlar kâküli Ve’l-leyl anûn
Sun’iyâ *Ve’n-Necm* okur gördüm bu gün bir alnı nûr Gelibolulu Sun’î (G.16-5)

Murâdî divanında Kur’an-ı Kerim’de “*Ve’n-necm*”de Kur’an için Allah’ın Âyet-i Kübrâ ifadesini kullandığını dile getirmiştir:

Pes didi aña “Kaf” dahı “Kur’ânun mecîdün”
“*Ve’n-necm*” den didiler âyet-i kübrâ Murâdî (G.83-3)

Murâdî divanında *Ve’n-necm* iktibası âyete uygun bir anlamda kullanılarak şöyle dile getirilmiştir:

Okudı çünkü “*ve’n-Necm*” olmadı nutkı
Bilüp vahı çü”yûhâ”dan idüp fettâh-ı feth-i bâb Murâdî (G.264-2)

Murâdî divanında hale vakıf olmanın yolu şöyle ifade edilmiştir:

“*Ve’n-necm*”den geçmeyince hâle vâkif olıma
Münkürüñ ‘aynına gelmez nass-ı bürhân eglenür Murâdî (G.352-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 250: Necm Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Gelibolulu Sun’î	3	gazel
Murâdî	3	gazel
Toplam	6	gazel

1.48.2 Necm Sûresi 2. Âyet

مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ

[Arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı.]

Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV) azmamış ve sapmamış olduğunu dile getiren âyette İktibas edilen kısım “*Mâ dalle (sahibüküm) mâ gavâ*”, “Hak’tan sapmadı ve azmadı” anlamına gelir. Muhyî divanında, âşık sevgilinin büklüm büklüm saçlarını seyredip “Hidâyete erdi, sapmadı ve azmadı” der:

Ham-be-ham zülfin dilüm seyr eyleyüp
İhtedâ mâ-zalle fihâ mâ-gavâ

Muhyî (G.18-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 251: Necm Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.48.3 Necm Sûresi 3. Âyet

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ

[O, nefis arzusu ile konuşmaz.]

Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)’in kendisinden söylemediği, her sözünün vahye dayandığı anlatılmaktadır. Peygamberimizden bahseden metinlerde bu iktibas yer almıştır. Bâlî divanında peygamberin Necm 4. Âyetle birlikte kullanılarak sözleri kendi nefsiyle söylemediği ifade edilmiştir:

Revânî dîbâcesinde Peygamberimizin “mâ yentiku ani’l-hevâ” gül bahçesinin bülbülü olduğu dile getirilmiştir:

...husûsâ hâce-i ‘âlem ve muktedâ-yı evlâd-ı âdem ‘andelib-i gülîstân ve mâ yentiku ‘ani’l-hevâve tûtî-i şekkeristân Muhammed Mustafâ (salla’llâhu ‘aleyhi ve sellem) ve ‘alâ âlihi mâdâmeti’l-arzı ve’s-semâ Revânî (Dib.)

Taşlıcalı Yahyâ divanında ise Hz. Muhammed(SAV), Ve mâ yentiku ani’l-hevâ tefsirini keşfedicisi olarak açıklanmıştır:

‘Ale’l-husûsdîn-i güzîn-i Seyyidü’l-mürselîn lâyık-ı seyrân-ı leyletü’l-isrâ müstahikk-ı ihsân-ı denâ fe-tedellâ mukîm-i makâm-ı kabe kavseyni ev ednâ dürr-i yetîm-i asdâf-ı sipihr-i bâlâ, keşşâf-ı tefsîr-i ve mâ yantiku ani’l-hevâ vassâf-ı takrîr-i in-hüve illâ vahyün yuha nigîn-i halka-i sohbet-i evliya fırka-i cem’iyyet-i enbiyâ sened-i ‘âlem-i mevcûd seyvid-i âdem-i mes’ûd, bürhân-ı sübhân-ı kavî ebü’l-insân-ı ma’nevî memdüh-ı hâliku’l-kevneyn mahmûd-ı râzıku’s-sakaleyn Muhammedü’l-muhtâr Ahmedü’l-ahyâr ‘aleyhi’s-salâtu ve’s-selâm ilâ yevmi’l-kıyâm büleğâ zamanında ve fusahâ evânında irsal ü îsâl olunmuşdur. Taşlıcalı Yahyâ (Dib.)

Şairler divanlarının dîbâcesinde âyete yer vermişler ve Peygamber Efendimiz'in Kur'an'da belirtilen özelliğini âyetle dile getirmişlerdir.¹⁸³ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 252: Necm Sûresi 3. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Revânî	1	dîbâce
Sehâbî	1	dîbâce
Taşlıcalı Yahyâ	1	dîbâce
Toplam	4	dîbâce

1.48.4 Necm Sûresi 4. Âyet

إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ

[(Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.]

Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV)'in söylediklerinin vahiy olduğu, kendi nefsi ile söylemediği ifade edilmiştir. Revânî dîbâcesinde Peygamberimiz “*in huve illâ vahyun yuhâ*” anlatımının vasıflarını bildiren olarak ifade edilmiştir:

‘Ale'l-husûsdîn-i güzîn-i Seyyidü'l-mürselîn lâyık-ı seyrân-ı leyletü'l-isrâ müstahikk-ı ihsân-ı denâ fe-tedellâ mukîm-i makâm-ı kabe kavseyni ev ednâ dürr-i yetîm-i asdâf-ı sipihr-i bâlâ, keşşâf-ı tefsîr-i ve mâ yantıku ani'l-hevâ vassâf-ı takrîr-i *in-hüve illâ vahyün yuha* nigîn-i halka-i sohbet-i evliya firka-i cem'iyet-i enbiyâ sened-i âlem-i mevcûd seyyid-i âdem-i mes'ûd, bürhân-ı sübhân-ı kavî ebü'l-insân-ı ma'nevî memdüh-ı hâliku'l-kevneyn mahmûd-ı râzıku's-sakaleyn Muhammedü'l-muhtâr Ahmedü'l-ahyâr 'aleyhi's-salâtu ve's-selâm ilâ yevmi'l-kiyâm büleğâ zamanında ve fusahâ evânında irsal ü îsâl olunmuşdur. Revânî(Dib.)

Bâlî divanında da Peygamberimiz için kullanılmıştır:

ve mâ yentıku ‘ani'l-hevâ *in hüve illâ vahyün yuhâ* Bâlî (Dib.)

Peygamberimiz'in sözlerinin vahiy ile olduğunu Murâdî tekrar etmiştir:

Okudı çünkü “ve'n-Necm” olmadı nutkı
Bilüp vahyü çü “yuhâ”dan idüp fettâh-ı feth-i bâb Murâdî (G.264-2)

Âyet iktibası genel olarak dîbâcelerde yer almıştır..¹⁸⁴ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 253: Necm Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce

¹⁸³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bâlî (Dib.), Sehâbî(Dib.).

¹⁸⁴ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Sehâbî(Dib.), Taşlıcalı Yahyâ(Dib.).

Murâdî	1	gazel
Revânî	1	dîbâce
Sehâbî	1	dîbâce
Taşlıcalı Yahyâ	1	dîbâce
Toplam	5	dîbâce(4), gazel(1)

1.48.5 Necm Sûresi 8. Âyet

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى

[Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu.]

Âyetin yorumu ile ilgili farklı görüşler olmakla birlikte bunlardan biri de âyetin Miraç mucizesine işaret ettiği ve Allah ile peygamberimizin arasında çok yakın bir mesafe kaldığı ifade edilmiştir. Bu mesafe mecazi bir mesafe ya da gerçek bir mesafe olabilme ihtimali hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. İktibas edilen kısımlar “Sümme denâ”, “Sonra yaklaştı”; “Denâ fetedellâ”, “Yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu” anlamına gelir. Âşık Çelebi divanında peygamberimizin miraç mucizesinde “sümme denâ” sarayında olduğu ifade edilmiştir:

Serây-ı sümme denâ vü serîr-i ev ednâ
‘Uluvv-ı kadrine mi’râc pâye-i kem-ter

Âşık Çelebi (K.14-66)

Taşlıcalı Yahyâ,dîbâcesinde, peygamberimizin “denâ fetedellâ” ihsanının doğrulayıcısı olduğu dile getirilmiştir:

‘Ale'l-husûsdîn-i güzîn-i Seyyidü'l-mürselîn lâyık-ı seyrân-ı leyletü'l-isrâ müstahikk-ı
ihsân-ı denâ fe-tedellâ

Taşlıcalı Yahyâ (Dib.)

Âyetin yer aldığı kısımlar Peygamber Efendimiz’in İsrâ ve Miraç mucizesini hatırlatan kısımlardır.¹⁸⁵ İlgili tablo şöyledir:

Tablo 254: Necm Sûresi 8. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Nâtıkî	1	gazel
Sehâbî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	dîbâce
Toplam	4	gazel(2), kaside(1), dîbâce(1)

¹⁸⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Nâtıkî(G.6-5), Sehâbî(G.154-5).

1.48.6 Necm Sûresi 9. Âyet

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ

[(Peygambere olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.]

9. âyetteki kavseyn “iki yay” mânasına gelir; kab de yayın kabzasıyla kirişlerin bağlandığı iki köşe aralığına denir ki bir yayda iki kab bulunur. Kab kelimesinin yayın kabzasıyla kirişi arasını ifade etmek için kullanıldığı da olur. Kabe kavseyn ifadesi hakkında çok geniş açıklamalar ve burada kastedilen mâna ile ilgili değişik yorumlar yapılmıştır. Bunlar şöyle özetlenebilir: a) O dönemde Araplar bir antlaşma yaparlarken iki yay çıkarıp üst üste koyarak tek bir yay görünümü verirler (kablerini birleştirirler), sonra ikisini birlikte çekip bir ok atarlar böylece tam olarak ahidleştiklerini simgelerlerdi. Buna göre kabe kavseyn hem maddî anlamda fevkalâde yakın olmayı hem de mânevî bir yakınlığı ifade eder. b) Hicaz dilinde “kavs” kelimesi bir uzunluk ölçüsü (zirâ) anlamında kullanılırdı. Buna göre iki arşın uzunluğunda bir mesafenin kastedildiği söylenebilir. c) Kabe kavseyn ifadesini dönüştürme (kalb) yöntemine göre “bir yayın iki ucu arasındaki mesafe kadar” şeklinde anlamak da mümkündür. Âyet “hatta daha yakın oldu” şeklinde tamamlanmakta, böylece “Âdeta elini uzatsa degecek kadar yakındı” mânasına gelen maddî bir yakınlık tasviri yapılarak, – mânevî anlamda– Resûlullah’ın vahyi aldığı kaynağın sağlamlığına, arada vahye hiçbir şeyin karışma ihtimalinin bulunmadığına dikkat çekmenin amaçlandığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁶

Daha çok tasavvufî ve işârî tefsirlerde itibar edilen bir yoruma göre ise buradaki yaklaşma olayı mi’racda Allah ile peygamberi arasında gerçekleşmiştir. “O, kuluna vahyini ilettiler” diye çevrilen 10. âyette de özenin Cebrâil veya Cenâb-ı Allah olması muhtemeldir. Birinci ihtimale göre mâna, “Bu yaklaşmayı takiben Cebrâil, Allah’ın, kulu Muhammed’e gönderdiği vahiyleri ona getirip öğretti” şeklinde olur. İkinci ihtimale göre ise âyeti şöyle yorumlamak gerekir: Resûlullah rabbine öylesine yaklaştı ki aradaki vasıtalar kalktı ve Allah Teâlâ kuluna vahyini doğrudan doğruya verdi. Bu âyetlerde mi’rac sırasındaki gelişmelerin anlatıldığı kabul edildiği takdirde ikinci yorum daha kuvvetli olmaktadır.¹⁸⁷

Tasavvufî anlamda “Varlık dairesi adı verilen emr-i ilâhî de isimler arasındaki mütekalibiyet itibariyle ismî yakınlık makamı. Örneğin ibdâ-iade, nüzul-urûc, fâilîyet-kabîyet gibi isimler arasında karşıt olma (tekâbü) ilişkisi vardır. Bu farklılık ve ikilik devam etmekle birlikte Hak ile ittihat etme, diğer bir ifadeyle ittisal halidir. Bunun üstünde ev ednâ makamı vardır. Bu da aynu’l-cemin ahadiyetinden ibaret olup burada farklılık ve ikilik söz konusu olmaz. Salt fenâ ve tüm varlıkların silinmesi halidir. Kısaca kabe kavseyn, Hak ile ittihat ve ittisâl, ev ednâ ise aynu’l-cem makamıdır.¹⁸⁸

Âşık Çelebi divanında peygamberimize yazılan kasidede Hakk’ın Hz. Muhammed(SAV)’e “Kâbe kavseyn”i sunduğunu ifade etmiştir:

Kemân idüp ana Hak sundı *kâbe kavseyni*
Ve mâ remeyt hadünün ana izrameyte yeter

Âşık Çelebi (K.14-72)

¹⁸⁶Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s.108.

¹⁸⁷Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s.108.

¹⁸⁸ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.200.

Âşık Çelebi divanında, peygamberimizin dolaşma atına meydan olan yerin arş olduğunu belirtiyor. Peygamberimizin yakınlık Burak'ına armağan olarak “Kâbe kavseyn” olduğunu ifade etmiş ve Miraç mucizesine yer vermiştir:

‘Arş cevlân-gâhıdur meydân semend-i seyrine
Ey Burâk-ı kurbetine *kabe kavseyn* öndülün

Âşık Çelebi (G.27-4)

Bâlî, peygamberimizin Allah'la “İki yay aralığı” kadar yakın olmasını kaynak olarak peygamberimizin yüzünün Allah'ın zatını yansıtan bir ayna olduğunu dile getirmiştir. Peygamberimizin kaşını da Kâbe kavseyn ile ifade etmiştir:

Oldı dîdâruñ-ile mazhar-ı zât âyinemüz
“*Kabe Kavseyn*” -i kaşun sûret-i Hakk'da mi'râc

Bâlî (G.16-4)

Bâlî divanında Peygamberimizin menziline “Ev ednâ” yakınlığı kadar olduğunu ve Allah'a çok yakın olduğunu anlatmaktadır. Makamı ise yüce bir makam olan Makam-ı Mahmûd'dur:

Menzili oldı kurb-ı “*ev ednâ*”
‘İzz ü câhı “makâmen Mahmûdâ”

Bâlî (Naat1-5)

Hayâlî divanında şair Kâbe kavseyn sırrını bildiğini şöyle ifade etmiştir:

Habîbin *Kâbe Kavseyni* rümûzun sofi benden sor
Muhammed âlinin mâhiyyetin Veys-i Karen'den sor

Hayâlî (G.71-1)

Peygamberimiz İsrâ ve Miraç'ta sidretü'l-müntehâ'ya kadar Cebrâil ile gitmiş oradan sonrasını kendisi devam etmiştir. Cebrail'in sidreden sonrasına gidememesi beyitte “Kâbe kavseyn” i anlayamayan aklını, o makama gidemeyen Cebrâil ile ilişkilendirerek ifade ediyor. Nasıl Cebrâil Sidre'den sonrasına geçemeyip “Kabe kavseyn”e erememişse şairin de o makamdan uzak olan akli Cebrâil gibidir:

Kalıp ol sidre kadde görmedinse *Kâbe-Kavseyni*
Var ey Cibrîl-i aklım dahi yabanda uçarsın sen

Hayâlî (G.412-4)

Hayretî divanında âyet sevgilinin özelliklerini ifade etmede kullanılmıştır. Sevgilinin kaşının yayı “Kâbe kavseyn”, saçının teli yahut da karanlığının, Miraç gecesinin delili olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Kaşun yâyı nişân-ı *kâbe kavseyn*
Saçun târi delil-i leyl-i mi'râc

Hayretî (G.32-2)

Kâdî divanında âşık olanların hangi makamlara ulaştığını anlatırken maallâh ve enel hak sırrına erdiğini ifade etmiştir. Maallâh, “ Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne bir mukarreb melek, ne de gönderilmiş bir nebi öyle bir yakınlığı elde edebilir.” Anlamına gelen bir hadistir. Bu hadis, sahih hadis kitaplarında yer almamakla birlikte şiirlerde sıklıkla yer almaktadır. Hadis ile âyet anlam bakımından ilgili olduğu için bir arada kullanılmıştır. Li-maallâh ve Enelhak sırrına ulaşan âşık

aynı zamanda “Kâbe kavseyn ve onun bir üst makamı olan “ev ednâ” makamına da aşk ile ulaşabilir, demektedir:

İrer sırr-ı ma'allaha enelhak sırrını añlar
Makâm-ı kâb-ı kavseyn den geçüp sırr-ı ev ednâdur Kâdî (G.109-2)

Yine Kâdî âşığın “Kâbe kavseyn” makamına ulaşip tüm kevn ü mekândan geçtiğini şöyle ifade eder:

“Kabe kavseyn” sırrını iki denizin birbiriyle yan yana olup da birbirine karışmaması durumudur. Mecmaul Bahreyn, “Kur'an'a göre Mûsâ ile Hızır'ın bulunduğu yerin adı.“İki denizin birleştiği yer” anlamındaki bu ifade Kur'an-ı Kerim'de Hz. Mûsâ ile ilgili bir kıssa sebebiyle yer almaktadır. Buna göre Mûsâ yardımcısı olan gençle birlikte Allah katından kendisine rahmet ve ilim verilmiş, hadislerde adının Hızır olduğu belirtilen sâlih kişi ile görüşmek için iki denizin birleştiği yere gider ve o kişiden bilmediği bazı şeyleri öğrenmek ister; ancak mahiyetini anlayamadığı olaylar karşısında sabredemeyip söz verdiği halde soru sormaya devam edince beraberlikleri sona erer.¹⁸⁹

Peygamberimize yazılan kasidede kaşı “Kâbe kavseyn”, saçı “İsrâ” gecesine benzetilmiştir. Ayrıca yine yukarıda değinmiş olduğumuz “li-maallâh” hadisi ile birlikte kullanıldığını görmekteyiz:

Kaşuñdur kâbe kavseyn saçuñdur leyletü'l-isrâ
Ma'allah vaktine irmiş ne izzetli beşersin sen Kâdî (K.2-4)

Peygamberimizin yüce makama “Kâbe kavseyn” ile ulaştığını ifade eden Kâdî, bu sırta vakıf olduğunu şöyle ifade eder:

Geçürdüñ kâbe kavseyn den ev ednâda makâm itdüñ
Dü-âlem hâil olmaz gör o sırruñ bendedür bende Kâdî (G.262-3)

Muhibbî divanında sevgiliyi anlatmakta kullanılmıştır. Sevgili güzellik beratını yazalı “Kâbe kavseyn” olan kaşlarının güzel yüzü üzerinde tuğra gibi durduğunu ifade ediyor. Beratname üzerine padişahın tuğrası çekildiği gibi, sevgilinin güzel yüzünün beratnamesine de imza, tuğra olarak kaşları bulunmaktadır:

Berât-ı nâme-i hüsnün yazaldan hattuñ ey dilber
Olubdur kâbe kavseynün anun üstinde tuğrası Muhibbî (G.2645a-2)

Taşlıcalı Yahyâ divanı dîbâcesinde peygamberimizin makamına değinilmiştir:

mukîm-i makâm-ı kabe kavseyni ev ednâdür-i yetîm-i asdâf-ı sipihr-i bâlâ, keşşâf-ı
tefsîr-i... Taşlıcalı Yahyâ(Dib.)

Âşık Çelebi divanında peygamberimiz ve miraç yer almıştır ve peygamberimizin “ev ednâ” tahtında oturduğu şöyle ifade edilmiştir:

Serây-ı sümme denâ vü serîr-i ev ednâ
'Uluvv-ı kadrine mi'râc pâye-i kem-ter Âşık Çelebi(K.14-66)

Taşlıcalı Yahyâ divanında peygamberimizin “ev ednâ” makamına ulaştığı ifade edilir:

¹⁸⁹ Celâl Kırca, “Mecmau'l Bahreyn”, TDVİA, TDV Yay.,C. XXVIII, İstanbul 2003, s.256.

Makâm-ı kurb-ı ev ednâyımenzil
Kaşı hakkında nazil *kâbe kavseyn*

Taşlıcalı Yahyâ (Mes.-9)

Celîlî divanında yer alan bir beyitte, Hz. Muhammed(SAV)'in makamını şöyle dile getiriyor¹⁹⁰:

Zihî cevlângehün meydân-ı esrâ
Makamun “*kâbe kavseyni ev ednâ*”

Celîlî (Mes.1-17)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 255: Necm Sûresi 9. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	3	gazel, kaside(2)
Bâlî	2	kaside, gazel
Celîlî	1	mesnevi
Emrî	1	gazel
Hayâlî	2	gazel
Hayretî	1	gazel
Helâkî	1	gazel
Kâdî	6	gazel(5), kaside(1)
Muhibbî	2	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	2	dîbâce, mesnevi
Usûlî	1	gazel
Murâdî	10	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Revânî	2	dîbâce, musammat
Sehâbî	1	gazel
Toplam	36	gazel(27), kaside(4), mesnevi(2), dîbâce(2), musammat(1)

1.48.7 Necm Sûresi 10. Âyet

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ

[Böylece Allah kuluna *vahyedeceğini* vahyetti.]

Miraç olayının anlatıldığı âyette iktibas edilen kısım “*Mâ evhâ*”, “vahyedeceği” anlamına gelir.

Gelibolulu Âlî divanında yer alan bir kasidede baharın gelişini ifade ederken menekşe kısa boylu bir çiçek olması itibarıyla Mirac'ı reddettiği şeklinde, lüle de uzun boylu bir çiçek olması sebebiyle de mâ evhâ sırrını anladığını ifade etmektedir:

¹⁹⁰ Âyetin diğer iktibasları için bkz.:Emrî (G.179-2), Helâkî(G.151-3), Kâdî (G.80-4, G.125-3, G.165-3), Muhibbî(Kit.11-3), Murâdî (G.129-4, G.314-1, G.903-2, G.1002-3, G.1117-1, G.1141-1, G.1256-4,G.1335-1, G.1190-3), Nâtıkî (G.28-8), Revânî(Dib., Mus.1-4), Sehâbî(G.154-5), Usûlî (G.24-7).

Benefşe münkir-i mi'râc olup aña jâle
İner çıkar göge eyler rümûz-ı mâ-evhâ

Gelibolulu Âlî (K.9-32)

Usûlî divanında yer alan bir beyitte Mirâc'ı anlamayanların Kelâmullâh'ı da anlayamacağını ifade eder:

Ey Usûlî remz-i mâ evhâyı bilmez her la'îm
Kin kelimullâh sırrın anlamaz her dîv-i racîm

Usûlî (Tah.8-9)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan bir beyitte, Mirac'ı inkar eden Ebu Cehl'e değinilmiş, inkar etmesinin normal olduğunu zira mâ evhâ nüktesini anlamak için hayli akıllı olmak gerektiğini ifade eder:

Sırr-ı mi'râca n'ola kılsa Ebu Cehl inkâr
Hayli 'akl isterola nükte-i "mâ-evhâ" fehm

Bağdatlı Rûhî (G.812-2)¹⁹¹

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 256: Necm Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	2	kaside
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Cinânî	2	dîbâce, tarih
Gelibolulu Âlî	3	kaside(2), gazel(1)
Kâdî	2	gazel
Murâdî	1	gazel
Sehâbî	1	gazel
Usûlî	1	tahmis
Toplam	13	gazel(6), kaside(4), dîbâce(1), tarih(1), tahmis(1)

1.48.8 Necm Sûresi 11. Âyet

مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى

[Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı.]

Necm Sûresi'nin ilk âyetlerinden bu âyete kadarki anlatılanlar hakkında farklı yorumlar vardır. Mirac olayını anlattığı da bunlar arasındadır. Kesin olan peygamberimizin yüce bir makama eriştiğidir. Bu âyette Miraç'ta görüleni kalbin yalanlamadığını ifade etmiştir. Âyette iktibasta yer verilen kısım "Mâ-kezeb", "Yalanlamadı" anlamına gelir. Murâdî divanında âyet şöyle iktibas edilmiştir:

Merd-i mülhem bi's-sevâb oldı kelimu'llâh çün
Yâ ne dirsin sen kelâm-ı hicâba "mâ-kezeb"

Murâdî(G.127-4)

İlgili tablo şöyledir:

¹⁹¹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âşık Çelebi(K.1-8, K.1-16), Cinânî(Dib., Tar.106-4), Gelibolulu Âlî (G.369-6, K.1-17), Kâdî (G.80-4, G.165-4), Murâdî (G.1311-2), Sehâbî(G.155-3).

Tablo 257: Necm Sûresi 11. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.48.9 Necm Sûresi 14. Âyet

عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى

[*Sidretü'l-Müntehâ*'nın yanında.]

Âyet, Hz. Muhammed (SAV)'in Cebrâil ile *Sidretü'l-müntehâ*'ya kadar yükselmesi ve Allah'la buluşmasından bahseder. Âyetin iktibasında “*Sidreti'l-müntehâ*” kısmı divanlarda kullanılmıştır. “*Sidre*”, “*Müntehâ*” gibi kullanımlarına da divanlarda yer verilmiştir. Âyet, çok iktibas edilen âyetler arasındadır. Emrî divanında, yüceliğin sevgilinin boyunda nihayet bulduğunu ifade ederken Emrî, sevgiliyi anlattığı sözlerle sözün müntehâsına ulaştığını ifade ediyor:

Nihâyet buldı bâlâlık o servûn tûbî-kaddinde
Didüğüñ *sidre* hakkı Emrî sözün *müntehâsı*dur Emrî (G.164-4)

Gelibolulu Âlî divanında, sevgilinin dergahının, gönül ehli olan âşıkların Kabe'si olduğunu dile getirerek sevgilinin himmetinin bol olduğunu dile getirir:

Bir *sidredür* ki Ka'besidür ehl-i dillerün
Himmet gibi fezâ-yı mürüvvet-fezâsı bol Gelibolulu Âlî (Kıt.1-2)

Hüdâyî divanında da Miraç olayına şöyle değinilmiştir:

Çarha girdi safâ vü zevkından
Sidretü'l-müntehâda Rûh-ı emîn Hüdâyî (K.9-16)

En çok iktibas edilen âyetlerden biridir ve yirmi bir divanda yer almıştır. İktibas edilen beyitlerde ya Peygamber Efendimiz'in Miraç mucizesi anlatılmış ya da ulaşılacak en yüksek nokta anlamında mecazen kullanılmıştır.¹⁹² İlgili tablo şöyledir:

Tablo 258: Necm Sûresi 14. Âyet.

¹⁹² Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âhî(G.43-3, G.47-2, G.121-1), Âşık Çelebi(K.11-105, G.5-2), Bâkî(K.20-28, Tcb.3-3, G.120-1, G.333-2, G.363-1, G.528-4), Behiştî (G.32-1), Celîlî(G.3-4, G.13-2, G.62-1, G.154-5, G.346-3), Cinânî(K.1-16, K.31-43, Tar.45-12, G.5-2), Emrî(G.342-2, G.373-3), Gelibolulu Âlî(Mus.1-5, Tah.25-5, G.244-2, G.312-2, G.477-4, K.3-18, K.24-6), Hayâlî(G.169-3, K.15-5), Hayretî(K.13-27, G.282-3), Helâkî(G.46-3, G.126-2), Hüdâyî(K.2-22, G.32-3, G.195-2, G.219-2), Kâdî(G.27-5, G.47-4, G.170-4, G.268-4), Muhibbî(G.710-5, G.764-4, G.937-5, G.977-5), Nâtîkî(G.19-2), Revânî(G.16-3), Sehâbî(G.250-3), Taşlıcalı Yahyâ(K.1-24, Mes.1-4, Mes.1-25, K.3-26, K.3-30, K.13-32, K.13-36, Tcb.4-1), Usûlî(K.2-39, G.55-4), Ümîdî(K.2-22, G.4-3, G.104-2, G.190-5), Yakînî(K.1-41), Za'îfî(G.181-1).

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âhî	3	gazel
Âşık Çelebi	2	kaside(1), gazel(1)
Bâkî	6	gazel(4), kaside(1), terci-i bent(1)
Behiştî	1	gazel
Celîlî	5	gazel
Cinânî	4	kaside(2), tarih(1), gazel(1)
Emrî	3	gazel(2), kıta(1)
Gelibolulu Âlî	8	kıta(1), gazel(3), kaside(2), musammat(1), tahmis(1)
Hayâlî	2	kaside(1), gazel(1)
Hayretî	2	kaside, gazel
Helâkî	2	gazel
Hüdâyî	5	gazel(3), kaside(2)
Kâdî	4	gazel
Muhibbî	4	gazel
Nâtikî	1	gazel
Sehâbî	1	gazel
Revânî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	8	kaside(5), mesnevi(2), terci-i bent(1)
Usûlî	2	kaside(1), gazel(1)
Ümîdî	4	kaside(1), gazel(3)
Yakînî	1	kaside
Za'îfî	1	gazel
Toplam	70	gazel(43), kaside(18), terci-i bent(2), tarih(1), kıta(2), musammat(1), tahmis(1), mesnevi(2)

1.48.10Necm Sûresi 15. Âyet

عِنْدَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى

[Me'vâ cenneti onun (Sidre'nin) yanındadır.]

Âyette iktibas edilen kısım “cennetü'l-me'vâ”, “Me'vâ Cenneti” anlamına gelir. Divanlarda çok iktibas edilen ayetler arasında yer alır. Genel olarak sevgilinin bulunduğu yer cennet ile ifade edilmiştir.Âmrî divanında, âşık sevgilinin eşliğinde toprak olmayı isterken ham sofulara ise Cennetü'l-me'vâ'yı göstermektedir:

Âsitân-ı dilberümde ko beni hâk olayın
Var mübârek ola sofî Cennetü'l-Me'vâ saña

Âmrî (G.2-4)

Behiştî divanında yer alan bir müfredde şâir, adı ile anlam ilgisi kurarak mekanının Cennetü'l-Me'vâ olmasını istemektedir:

Behiştîyem Behiştîyem Behiştî
Mekânüm *cennetü'l-me'vâ* olupdur Behiştî(Müf.9)

Hayretî divanında, sevgiliyi gören âşık sanki bir yayla görmüş, yeryüzünde cenneti görmüştür:

Çün gelüp yaylakı seyr itdüm hemânâ fi'l-mesel
Yir yüzinde Cennetü'l-Me'vâyı gördüm bir nazar Hayretî (G.51-3)

Kâdî divanında, sevilinin köyü Cennetü'l-me'vâ, sevgili ise cennethurisidir:

Bana ey dil kûy-ı yârüm *cennetü'l-me'vâ* yeter
Hûr gilmân istemem ol dilber-i ra'nâ yeter Kâdî (G.51-1)

Kâdî divanında yer alan bir başka beyitte de sevgiliye kavuşmak Cennet'e girme gibidir:

Nişandur yâz u kış Kâdî cemâliyle celâline
Visâli *cennet'ül-me'vâ* firâkı dûzah olmuşdur Kâdî (G.71-5)

Muhibbî divanında âşık, sevgilinin yüzünü gören zahidin cennetten geçip sevgiliyi tercih edeceğini belirtir:

Ger göreydi yüzünü zâhid senün ey meh-likâ
Terk iderdicân u dilden *cennetü'l-me'vâsını* Muhibbî (G.2648-2)

Revâni divanında yer alan kasidede padişahın sarayını cennete benzetir:

Toldı çün hûrî-likâlarla sarâyun suffesi
Bezmüne dirsem 'aceb mi *cennetü'l-me'vâ* yine Revâni (K.30-27)

Revâni divanında gül yüzlülerle gül bahçesi âşığa, zahide ise cennete kavuşmak bayramdır:

'İyşdur gül yüzlülerle bana gülşen gûşesi
Zâhidâ hûrîler ile *cennetü'l-me'vâ* sana Revâni (G.12-4)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, nasıl ki insan akibet olarak Cennet'i arzularsa âşık da son menzilin sevgilinin yanı olmasını arzular:

Umarın kim ola âhir menzilüm kûy-ı habîb
'Akibet âdem yirini *cennetü'l-Me'vâ* umar Taşlıcalı Yahyâ(G.135-7)

Yine Taşlıcalı Yahyâ divanında, nasıl ki insan cennetten bıkmazsa âşıklar da sevgilinin köyünde sıkılmaz:

Gam degül kuyunda handan olsalar 'âşıklarun
*Cennetü'l-Me'vâ*da gelmez âdemün gönline gam Taşlıcalı Yahyâ (G.286-3)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, zahidin dünyaya meyletmeyip Cennet'i istemesi gibi âşık da Cennet'i istemeyip sevgilinin yüzünü arzular:

Zâhidâ dünyâya hergiz zerrece meyl eylemez
'Âşık-ı dîdâr olanlar *cennetü'l-Me'vâ* gibi Taşlıcalı Yahyâ (G.437-6)

Usûlî divanında, sevgilinin köyünü cennet ile anlatan âşık, rüyasında da cenneti görmektedir:

Seyre vardım dün ser-i kuyunda hâb almış beni
Düşde gördüm yatdığım yer *cennetü'l-me'vâ* imiş Usûlî (G.554-2)

Usûlî divanında, hesaplar görüldüğü zaman günahı olanlar cehennemde yanıp cennete gireceklerini misal göstererek sevgiliye kavuşmak isteyen âşığın da önce ayrılık acısı çekmesi gerektiğini ifade eder:

Düzâh-ı süzân-ı hicran içre yan nice gün
Ey özüne *cennetü'l-me'vâ*da me'vâ isteyen Usûlî (G.108-2)

Nâtikî divanında başka bir bağlamda kullanılan iktibas, cahil sohbetini cehennem, dâna hatırını cennete benzetir:

Sohbet-i nâdân imiş düzah hemân ey Nâtikî
Cennetü'l-Me'vâ gerekse hâtır-ı dânyâyı bil Nâtikî (G.278-11)

Nâtikî divanında, âşığa gelecekte vadedilen şeyin sevgilinin köyü, zahide ise cennettir¹⁹³:

Zâhide va'de-yi ferdâya viren cennet için
'Âşıka kuyın iden *Cennet-i Me'vâ* sensin Nâtikî (G.312-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 259: Necm Sûresi 15. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âhî	1	gazel
Âmrî	3	gazel(2), kaside(1)
Bâkî	1	kaside
Bağdatlı Rûhî	5	gazel(3), kaside(2)
Behiştî	1	müfred
Celîlî	1	gazel
Cinânî	1	tarih
Fuzûlî	1	kaside
Gelibolulu Âlî	2	kaside
Hayretî	1	gazel
Hüdâyî	1	kaside
Kâdî	4	gazel
Muhibbî	2	gazel
Revânî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	5	gazel(3), mesnevi(1), kaside(1)
Usûlî	3	gazel
Nâtikî	2	gazel
Revânî	2	kaside, gazel

¹⁹³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âhî(G.79-4), Âmrî(K.1-40, G.77-3), Bağdatlı Rûhî(K.8-2, K.23-16, G.52-4, G.332-2, G.610-7), Bâkî(K.27-12), Celîlî(G.51-5), Cinânî(Tar.106-5), Fuzûlî(K.1-24), Gelibolulu Âlî(K.26-12, K.57-3), Hüdâyî(K.2-49), Kâdî (G.190-4, G.5-6), Usûlî (G.142-6), Muhibbî(G.1420-1), Revânî(K.30-27, G.12-4), Sehâbî(G.110-1, G.126-5, G.162-1, G.288-3, G.351-4), Taşlıcalı Yahyâ(Mes.2-41, K.30-14).

Shâbî	5	gazel
Toplam	42	gazel(29), kaside(10), müfred(1), tarih(1), mesnevi(1)

1.48.11Necm Sûresi 17. Âyet

مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ

[Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.]

Necm Sûresi'nin “13-18. âyetlerin, Mekke döneminin sonlarına doğru gerçekleştiği bilinen mi‘rac olayı ile ilgili olduğu kabul edilir.”¹⁹⁴ 17. Âyette ise Miraç hadisesini anlattığı düşünüldüğünde “Resûl-i Ekrem’in, Cebrâil’i ona özgü müthiş donanımlarıyla veya mi‘racdaki o olağanüstü tecellileri görmesi bir hayal ürünü değil, hakikatin ta kendisiydi; gözün gördüğünü kalp de onaylamıştı.”¹⁹⁵ diye yorumlanmıştır.

Âyet iktibasında yer alan kısım “*Mâ zâga’l-basar*”, “Göz gördüğünden şaşmadı.” anlamına gelir. Âşık Çelebi, Usûlî, Bağdatlı Rûhî, Hüdâyî ve Nâtikî divanlarında yer almıştır.Âşık Çelebi yazdığı kasidede memduhun “Mâzâğ” sürmesi ile bakışlarının keskinleştiğini, keskin kılıç gibi olan bakışlarını kalbinin uyanıklığı ile amber kokusu gibi süslediğini ifade eder:

Zâglanmış tîg-i gamzen sürme-i *mâ-zâg* ile
Lâ-yenâm-ı kalbi ol tîge niyâm-ı ‘anberîn

Âşık Çelebi (K.11-57)

Usûlî divanında yer alan miraciyede Miraç olayını hatırlatır şair:

Lezzet almadı bu bâğurâgdan
Sürme çekdi gözüne *mâ zâg*dan

Usûlî (Mir.-78)

Bağdatlı Rûhî *Mâzâga’l-basar*’ın sırrının sevgilinin siyah gözlerinde olduğunu dile getirir:

Sırr-ı “*mâ-zâga’l-basar*” çeşm-i siyeh-kârûndadır
“Ahsenü’l-takvîm” rumûzı mihr-i ruhsârûndadır

Bağdatlı Rûhî (G.318-1)

Hüdâyî divanında yer alan naatte Mirac olayına telmih yapılır ve Hz. Muhammed (SAV)’in gözlerinin şaşmazlık nergisi olduğu, boyunun dosdoğru oluşunu ifade için “Festakîm” bağına servi olduğunu dile getirilir:

İki çeşmüñ nergis-i gülzâr-ı *mâ-zâga’l-basar*
Vey ki kaddün fe’stâkim bustânına serv-i revân

Hüdâyî (K.2-32)

Nâtikî divanında suretlere bakarak manasını anlamayı ve bu idrak ile gönül gözünde *Mâzâga’l-basar* nurunun ona açık olacağını dile getirir:

¹⁹⁴ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s. 106.

¹⁹⁵ Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s. 109.

Suver âyinesinde gel cemâl-i bîkr-i ma'nâ gör
Gele çeşm-i dilûnde nûr-i "mâ-zâga'l-basar" peydâ

Nâtıkî (G.9-2)¹⁹⁶

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 260: Necm Sûresi 17. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Cinânî	1	dîbâce
Hüdâyî	1	kaside
Helâkî	2	gazel
Nâtıkî	3	gazel
Usûlî	1	mesnevi
Toplam	10	gazel(6), kaside(2), dîbâce(1), mesnevi(1)

1.48.12Necm Sûresi 18. Âyet

لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى

[Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü.]

Âyet Peygamber Efendimiz'in Sidretül Münteha'ya Cebrail ile yolculuğunu anlatan âyetlerden sonra gelmektedir. Peygamber Efendimiz (SAV)'in bu olayla Allah'ın en büyük alametlerinden bir kısmını gördüğünü ifade etmiştir. İktibas edilen kısım "âyeti Rabbi'l-Kübra" "*âyet-i Kübrâ*" olarak alınmıştır. Büyük âyet, anlamına gelir. Bu âyetlerin veya delilin ne olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Âyetin iktibas edildiği Murâdî Divanı'nda Kur'an-ı Kerim'den bahsedilmekte, Kâf Suresi'nde Kur'an için "Şerefli Kur'an" anlamında "Kur'ani'l-mecid" ifadesinin geçtiğini ifade etmiştir. Ven necm" suresi'nde ise "*Âyeti'l-kübrâ*" olarak anlatıldığını belirtmiştir. Beyitte en büyük delil, âyet olarak Kur'an-ı Kerim kastedilmiştir. *Âyeti'l-kübra* ifadesi Nazi'ât Suresi'nde de geçmektedir. Fakat beyitte Necm Suresi içinde yer aldığı ifade edildiği ve için bu başlık altında verilmiştir:

Pes didi aña "Kaf" dahı "Kur'ânun mecîdün"
"Ve'n-necm" den didiler *âyet-i kübrâ*

Murâdî (G.83-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 261: Necm Sûresi 18. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

¹⁹⁶ Âyetin diğer iktibasları için bkz.:Cinânî(Dib.), Helâkî(G.49-8, G.80-5), Nâtıkî(G.191-2, G.366-4).

1.48.13Necm Sûresi 30. Âyet

ذٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ اِنَّ رَبَّكَ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ
اَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدٰى

[İşte onların ilimden ulaşabildikleri nokta! Şüphesiz senin Rabbin, yolundan sapanı daha iyi bilir. O, *hidâyete ereni* de daha iyi bilir.]

Âyette iktibas edilen kısım “*İhtedâ.*”, “Hidâyete erdi.” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de altı yerde geçmektedir. Muhyî divanında sevgilinin büküm büküm saçlarını gören âşığın sözü olarak kullanılmıştır:

Ham-be-ham zülfin dilüm seyr eyleyüp
İhtedâ mâ-zallefihâ mâ-gavâ

Muhyî (G.18-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 262: Necm Sûresi 30. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.48.14Necm Sûresi 39. Âyet

وَاَنْ لِّیْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى

[*İnsan için ancak çalıştığı vardır.*]

Âyette insana çalıştığıının karşılığını alacağı ifade edilmiştir. Âyetin bazen tamamı bazen bir kısmı iktibas edilmiştir. Murâdî divanında özellikle çok yer almıştır. Muhibbî divanında âşık sevgiliye ulaşmak için çalışıp cihad etmesi gerekip gerekmediğini sorunca hatıftan “*İllâ mâ seâ*” karşılığı gelmiştir. Âşığın sevgiliye ulaşması çok zor olsa dahi ona ulaşmak için çalışmak gerektiğini ifade etmiştir:

Cedd ü cehd ile nigârâ irişe mi didüm ol
Geldi hâüfdan nidâ eydür ki *illâ mâ se`â*

Muhibbî (G.61-3)

Murâdî divanında çalışmaya devam etmeyi ve tevfiğin Allah’tan olduğunu dile getirmiş ve buna âyeti delil göstermiştir:

Sa’y idegör virmek Allâh’un durur tevfiğ ü hayr
Kim dimişler “*Leyse li’l-insâni illâ mâ se`â*”

Murâdî (G.17-8)

Murâdî divanında şair hikmet arsasında çadırını kurduğu ve gayret ettiğini şöyle ifade ediyor:

Bu Murâdî ‘arsâ-i hikmetde kurmuşdur hıyâm

“fe’dhulû fe-s’av velâ *insâne illâ mâ se’â*

Murâdî (G.30-5)

Allah aşkının daimî olduğunu dile getiren şair aşk için çalınmayı artırması gerektiği ve insana ancak çalıştığının karşılığı olduğunu ifade etmektedir:

’İşki sermeddür cihâna hüküm iden min hâkimin
Sa’yün artur “*Leyse li’l-insâni illâ mâ se’â*

Murâdî (G.32-4)

Murâdî, Allah’ın cin ve insanların ancak çalıştığını elde edeceğini şöyle ifade etmiştir:

Fıtratün min kadreti’r-rahmâni ‘aklen min fütûr
Mâ halaktü’l-cinne ve’l-*insâne illâ mâ se’â*

Murâdî (G.33-3)

Murâdî yardımın Allah’tan olduğunu ve Allah’ın “İnsana ancak çalıştığının karşılığı vardır.” lafzını dile getirmiştir:

Çünkü sendendür ‘inâyet sa’yümüz ancak bizüm
Kim buyurduñ “*Leyse li’l-insâni illâ mâ se’â*

Murâdî (G.37-3)

Murâdî yine çalışmak gerektiğini başka beyitlerde şöyle dile getirmiştir:

Ey Murâdî âhilük (bil) degmenüñ kârı degül
Lâki sa’y it “*Leyse li’l-insâni illâ mâ se’â*

Murâdî (G.39-5)

Evvel ü âhirde nâzırdur ziyâ
“*Leyse li’l-insâni illâ mâ se’â*”

Murâdî (Mes.4-11)¹⁹⁷

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 263: Necm Sûresi 39. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhibbî	1	gazel
Muhyî	1	gazel
Murâdî	10	gazel
Toplam	12	gazel

1.49 KAMER SÛRESİ

1.49.1 Kamer Sûresi 1. Âyet

اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَاَنْشَقَّ الْقَمَرُ

[Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.]

Âyet ile ilgili farklı görüşler mevcuttur.¹⁹⁸ Bazı görüşlerde geçmişte vuku bulduğu ifade edilirken bazı yorumlar ileride vuku bulacağı yönündedir. Divanlarda ayetin “*Ve’n-şakka’l-kamer, şakku’l-kamer*” şeklinde iktibasları mevcuttur.

Emrî divanında yer alan bir beyitte sevgilinin yüzündeki aydınlık, parlaklık ilgisiyle ayın yarılması hadisesi ile ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin burnunun yüzünün

¹⁹⁷ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Muhyî(G.8-1), Murâdî (G.400-3, G.774-4, G.786-5).

¹⁹⁸ Âyetin farklı yorumları için bakılabilir: Keleş, *Divan Şiirinde Ayet ve Hadis İktibasları*, s.221.

ortasında olmasıyla ayın yarılması şekil olarak da ilişkilendirilmiştir. Anlam yeni ayın buna şehadet parmağını kaldırarak şahitlik etmesiyle zenginleştirilmiştir:

Şakku'l kamer itdüğünü bînüñ ruhuñ üzre
Kaldurdu meh-i nev görüp engüşt-i şehâdet Emrî (G.62-2)

Emrî ile benzer bir anlamı Nev'î divanında yer alan bir beyitte de görüyoruz. Nev'î sevgilinin burnunda peygamberin parmağından bir sır taşıyabileceğini ifade ederek Şakkul kamer ile sevgilinin iki yanağını ilişkilendirmiştir:

Sırr-ı engüşt-i Nebî var meger ol bînîde
K'itdi yüzünde 'ıyân mu'ciz-i şakk'ul-kameri Nev'î (G.548-3)

Nev'î divanında yer alan Sultan Murad'a yazılmış kasidenin fahriye bölümünde şair, kaleminin Şakkul kamer mucizesini gösterse bile zümrelerin en rezil olanları hisselerin en kötüsünü yükleneceğini ifade ederek şiirini eleştirenlere bir göndermede bulunmuş olabileceğini söyleyebiliriz:

Göstere hâmem eger i'câz-ı "ve 'n-şekka 'l-kamer"
Haml ider taglîz-i hisse anı erzâl-i zümer Nevî (K.12-94)

Gelibolulu Sun'î divanında yer alan bir rubaide Şakkul kamer mucizesi konu edilmiş, ayın yarılan her iki parçası şahit gösterilmiştir: ¹⁹⁹

Da'vâ-yı mu'cizâta iki şâhidüñ durur
Şakkü'l-kamer semâda eyâ Seyyidü'l-beşer Gelibolulu Sun'î(Rub.1-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 264: Kamer Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Celîlî	1	gazel
Emrî	1	gazel
Hüdâyî	1	gazel
Nev'î	2	kaside(1), gazel(1)
Usûlî	1	musammat
Toplam	6	gazel(4), kaside(1), musammat(1)

1.49.2 Kamer Sûresi 46. Âyet

بَلِ السَّاعَةِ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَذْهَى وَأَمْرٌ

[Hayır, kıyamet, onların (göreceklere asıl azabın) vaktidir. Kıyamet (azabı) ise daha müthiş ve daha acıdır.]

Âyette inkârcıların acı bir azapla kıyamet gününde buluşacakları vurgulanmıştır. Âyetin iktibasları Bâkî ve Revânî divanlarında yer almıştır. İnkârcıların acı bir azap ile buluşmaları aynı zamanda mümin olanların da sevinci olmaktadır.

¹⁹⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Celîlî (G.430-6), Hüdâyî(G.216-5), Usûlî(Mus.3-6).

Bundan dolayı beyitlerde bayram olarak ifade edilmiştir. İktibasa konu olan kısım “Edhâ”, “Kurban” anlamına gelir. Bâkî divanında âşık sevgilinin kendisini Edhâ bayramında kurban etmesini istiyor:

Şimdi tîg-i cevri ile öldürme kurbân olduğum
°İd-i Edhâ geldüğünde idesin kurbân-ı °id Bâkî (G.39-6)

Bâkî divanında yer alan bir başka beyitte, sevgiliye kavuşma günü Edhâ bayramıdır:

Yüzün şems-i duhâ rûz-ı visâlün°İd-i Edhâdur
Cemâlûnden müzeyyen her taraf °âlem temâşâdur Bâkî (G.65-1)

Bâkî divanında, sevgilinin kurbanı olan âşığın kanı gelincik ile cihanın bayram kargaşası kıyamet ile ifade edilir:

Misâl-i hûn-ı kurbândur şekâ’ik sahn-ı gül-şende
Cihân pür-şûr u gavgâ şöyle beîzer °id-i edhâdur Bâkî (G.135-3)

Revânî divanında, âşık sevgiliye kavuştuğu günü bayram olarak, bayram gününü de on sevgiliye benzetmiştir²⁰⁰:

°İyd-i adhâdur bugün ‘uşşâkdur şeydâ-yı ‘ıyd
On yaşar mahbûba benzer gurre-i garrâ-yı ‘ıyd Revânî (K.3-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 265: Kamer Sûresi 46. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	2	gazel
Bâkî	3	gazel
Behiştî	1	gazel
Cinânî	1	gazel
Hüdâyî	2	gazel
Revânî	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Toplam	11	gazel(10), kaside(1)

1.50 RAHMÂN SÛRESİ

1.50.1 Rahmân Sûresi 1. Âyet

الرَّحْمٰنُ

[Rahmân]

Âyette Allah’ın Rahmân ism-i şerifi geçmiştir. Tüm yarattıklarına karşı merhametli olduğunu ifade eder.

²⁰⁰ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bağdatlı Rûhî(G.328-2, G.676-7), Behiştî(G.121-2), Cinânî(G.226-2), Hüdâyî(G.120-4, G.196-3), Taşlıcalı Yahyâ(G.3-5).

Nâtıkî divanında sevgilinin kaşının ne olduğu hususunda seçenekler vardır. Sevgilinin kaşı ya gönül aynasının cilası ya yeni ay ya bismillâh'ın be'si yahut da er-rahman'ın nun'u diyerek kaşının neleri ifade ettiği üzerinde durmuştur.

Saykal-ı mir'ât-ı dildür hacîbüñ yâ mâh-ı nev
Bâ-yı bismillâh yâhud nûn-ı *er-rahmân* mıdur Nâtıkî (G.101-2)

Murâdî divanında yer alan beyitte şair, Ene'l-hak ifadesi Er-rahmân ayeti arasında ilişki kurmuş ve Allah'ın Rahmân ismine değinmiştir:

Muhît çünkü ene'l-Hakda yazdı *er-Rahmân*
Rahîm ismini bildürdi lutf ile mennân Murâdî (G.1146-1)

Murâdî divanında yer alan bir başka beyitte, peygamberimizin cemalinin Rahmân ayeti olduğunu ve onun Allah'ın bir lutfu olduğunu şöyle dile getirir:²⁰¹

Cemâli âyet-i *Rahmân* visâli derdüme dermân
Anıkim medh ide bile o bir lutf-ı Hudâ ancak Murâdî (G.682-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 266: Rahmân Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Murâdî	2	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Usûlî	2	gazel
Toplam	6	gazel(5), kaside(1)

1.50.2 Rahmân Sûresi 2. Âyet

عَلَّمَ الْقُرْآنَ

[Kur'an'ı öğretti.]

Âyetin tamamı iktibas olarak kullanılmıştır. Kâdî divanında vahdet içkisiyle sarhoş olup gezenlerin “*allemel Kur'ân*” sırrında olduğunu ifade etmiştir:

Mest olup vahdet meyinden kendüyi bilmez gezer
Ol zaman sırrında seyri *'allemel Kur'ân* olur Kâdî (G.69-3)

Kâdî, bidata düşülmemesini ve Allah'ın yolundan çıkılmamasını salık vermektedir. İnsanların Hayırlısı Hz. Muhammed(SAV)'in yolundan gitmek gerektiğini şöyle ifade eder:

Gitme bid'at râhına çıkma tarîkından anuñ
Utan ol hayrî'l-beşerden *'allemel Kur'ân*'a bak Kâdî (G.160-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 267: Rahmân Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli

²⁰¹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bağdatlı Rûhî(K.31-8), Usûlî(G.64-5, G.98-4).

Kâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.50.3 Rahmân Sûresi 24. Âyet

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ

[Denizde akıp giden dağlar gibi yüksek gemiler de O'nundur.]

Âyetin iktibas olarak kullanılan kısmı “*Fil bahri ke'l-a'lâm*”, “Denizdeki dağlar gibi yüksek gemiler” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de diğeri de Şûrâ suresi 32. Âyet olmak üzere iki defa geçmiştir.

Hüdâyî divanında Sultan Süleymân’a yazılan kasidede padişahın ülkesinin, şeriat denizi ve dinin kızıldenizi, kubbelerin ise denizde akıp giden gemiler gibi olduğu ifade edilmiştir:

‘Arsası bahr-ı şer’ u kulzûm-ı dîn
Kubbeler *fi'l-bihâri ke'l-a'lâm*

Hüdâyî (K.1-15)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 268: Rahmân Sûresi 24. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.50.4 Rahmân Sûresi 26. Âyet

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ

[Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.]

Âyette bütün canlıların fâni olduğu vurgulanmıştır. Âyetin tamamı bazen de bir kısmı iktibas edilmiştir. Nev’î divanında, Sultan Murad için yazılan kasidede savaş meydanında kılıcının düşmana karşı durup “*Küllü men ‘aleyhâ fân*” okuduğunu belirtmiştir. Sultanın kılıcının güçlü olduğunu, yiğit bir padişah olduğunu vurgulamıştır:

Adûya karşı turup ‘arşa-gâh-ı rezmüñde
Lisân-ı tîgun okur “*küllü men ‘aleyhâ fân*”

Nev’î (K.38-28)

Murâdî divanında, kalemin gönül levhasına fanilere en sonunda aşkın yeteceğini yazdığını ifade etmektedir.

Ma’nâ-yı dilde yazdı gönül levhine kalem
Her kim ki ola *fânaña* ‘ışk intihâ yiter

Murâdî (G.470-3)

Murâdî divanında, yokluk sahası olarak kastettiği dünya ile beka yurdunu şöyle anlatmıştır:

Sâha-i “fân” a gelmişem lâki bekâ durur yirüm
Gerçi beden türâbdur oldı türâba asl-ı cân

Murâdî (G.1180-2)

Yine Murâdî divanında âlem-i Fân ile dünya kastedilerek şöyle söylemiştir²⁰²:

Vücûd-ı cûdı haber virmek üzre yârâna
Mücerred âbını gönderdi ‘âlem-i “fân”

Murâdî (G.1383-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 269: Rahmân Sûresi 26. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinânî	1	tarih
Murâdî	4	gazel
Nev’î	1	kaside
Toplam	6	gazel(4), kaside(1), tarih(1)

1.50.5 Rahmân Sûresi 27. Âyet

وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

[Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*Ve yebkâ vechü*”, “Zatı bâkî kalacaktır.” Anlamına gelir. Murâdî divanında yer alan Arapça bir beyitte, Allah’ın sultan ve yüce azamet sahibi olduğu dile getirilmiş ve yalnız O’nun bâki kalacağı ifade edilmiştir:

Hüve’s-sultân ‘azümet kibriyâhu
Ve yebkâ vechü nufiye sivâhu

Murâdî (G.1428-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 270: Rahmân Sûresi 27. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.50.6 Rahmân Sûresi 29. Âyet

يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ

[Göklerde ve yerde bulunanlar, (her şeyi) O’ndan isterler. O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır.]

²⁰² Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Cinânî(Tar.146-3), Murâdî (G.1136-2).

Âyette, “Evrendeki bütün varlıkların Allah’a muhtaç bulunduğuna, O’nun da hem azametini hem de lutuf ve keremini her an yaydığına yani hiçbir varlık veya oluşun O’nun bilgi, irade ve gücü dışında olamayacağına dikkat çekilmektedir.”²⁰³ Âyetin iktibas edilen kısmı “*Külle yevmin hu*”, “O her an (ilahi tasarruftadır.)” anlamına gelir. Usûlî divanında yer alan O’nun zatında yaratma işinin (kün fekân)gerçekleştiğini ve daima kendi şânında olduğunu şöyle ifade etmiştir:

Zahir oldu ân u vechinde şu’ûn-ı kün fekân
Ol cihetden *küllü yevmün hû* senin şânındadır

Usûlî (G.26-8)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 271: Rahmân Sûresi 29. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Usûlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.50.7 Rahmân Sûresi 41. Âyet

يُعْرِفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ

[Suçlular simalarından tanınır da, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.]

Âyette hesap gününde suçluların halinden bahsedilmiştir. İktibas edilen kısım “*Yu’raful mücrimîne bisîmâhum*”, “Suçlular simalarından tanınır.” anlamına gelir. Muhibbî divanında, âşığın sevgiliye olan aşkını sevgilinin fark ettiğini bunun da abes bir durum olmadığını zira suçluların simalarından tanındığını ifade etmiştir. Âşık her haliyle aşkını yansıtır:

Bildi çün sevdüğümü ol mâhum
Yu’raful mücrimîne bisîmâhum

Muhibbî (G.1836-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 272: Rahmân Sûresi 41. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhibbî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.50.8 Rahmân Sûresi 50. Âyet

فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ

[İçlerinde akan iki pınardır.]

²⁰³ Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s.147.

Âyette Cennet'te karşılaşılabacak şeylerden bahsedilmiştir. İki cennetin içlerinde akan iki pınardan bahsedilmektedir. İktibasta yer verilen kısım “‘*Aynâni tecriyân*”, “Akan iki pınar” anlamına gelir. Âyetin iktibasına Âşık Çelebi, Behiştî ve Murâdî divanlarında rastlanmıştır.Âşık Çelebi divanında, sevgili âşığın ağladığını görünce “Orada akan iki pınar vardır.” demiş; âşığın başı dağ tepesine, gözlerinden akan yaşlar ise cennette akan iki pınara benzetilmiştir:

Kuhsâr-ı serde dîde-i giryânlarum görüp
Dilber didi hunâlike '*aynâni tecriyân*'

Âşık Çelebi (G.51-3)

Behiştî divanında, gece ve ayrılık âşığın bedenini kan şaçan bir hale getirmiş sanki “‘*aynâni tecriyân*” hükmünün icrası olmuştur:

İtdi firâk ile gice cismümi hûn-feşân
İcrâ-yı hükm-i âyete '*aynân-i tecriyân*'

Behiştî (Nazm 29-1)

Murâdî divanında ise Murâdî gece gündüz göz yaşı akıttığını gözlerinin daima yaş akıttığı için “‘*aynâni tecriyân*” a döndüğünü dile getirmiştir:

Ey Murâdî çeşmüñ oldı '*aynâni tecriyân*'
Gice gündüz akıdur yaşın olup giryân akar

Murâdî (G.397-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 273: Rahmân Sûresi 50. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	gazel
Behiştî	1	nazm
Murâdî	1	gazel
Toplam	3	gazel(2), nazm(1)

1.50.9 Rahmân Sûresi 78. Âyet

تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ

[Azamet ve ikram sahibi *Rabb*inin adı yücedir.]

Âyette Allah'ın şanının yüceliği söz konusu edilmiştir. İktibas edilen kısım “‘*Tebârekesmü*”, “İsmi yücedir.” anlamına gelir. Murâdî divanında yer almıştır. Allah'ın zatından bahsederken yüce şan sahibi oluşu dile getirilmiştir:

Tebâreke ismü Mevlâyî Te'âlâ şânühü cem'â
Hüve'l-hayyüllezî lâ-hû ve illâ hû Mevlânâ

Murâdî (G.67-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 274: Rahmân Sûresi 78. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.51 VÂKİ‘A SÛRESİ

1.51.1 Vâkı‘a Sûresi 17. Âyet

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ

[Ebediyen genç kalan uşaklar, onların etrafında(; içmekle başlarının dönmeyeceği ve sarhoş olmayacakları, cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, ibrikleri ve kadehleri, beğendikleri meyveleri ve arzu ettikleri kuş etlerini dolaştırırlar).]

Âyette iman ve amelde öne geçen kişilerin naim cennetlerindeki hali tasvir edilmektedir. İktibas edilen kısım “*Muhalledûn*”, “Ebediyen” anlamına gelir. Murâdî divanında, nicelerinin yolu nefsanî yollara düşünce ebediyen ateş ehli olduklarını ifade etmiştir:

Niceler bunda râhî gün kıldı
Oldılar pes *muhalledun* fi’n-nâr

Murâdî (G.527-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 275: Vâkı‘a Sûresi 17. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.51.2 Vâkı‘a Sûresi 22. Âyet

وَحُورٌ عِينٌ

[Onlar için saklı inciler gibi, *iri gözlü huriler* de vardır.]

“*Hûrin in*”, Hûrun îin ifadeleri Kur’an-ı Kerim’de 3 defa geçmektedir. Cennette bulunan hurilerden bahsedilen âyetin tamamı iktibas edilmiştir. Bu ifade genel olarak sevgili için kullanılan ifadelerden biridir. Gelibolulu Sun’î, güneşin öykündüğü sevgiliye “*hûr-ı îin*” diye şöyle seslenir:

Sûretüñ hurşîdine öykündügiyçün âyine
Anı yüzler eller eller dem-be-dem ey *hûr-ı îin*

Gelibolulu Sun’î (G.150-3)

Gelibolulu Sun’î bir murabada ölen kişinin Cennet’te hurilerle birlikte olduğunu şöyle ifade ediyor:

Hûr-ı îin ile Hudâ cennetde kılmış hem-nişîn
Olmadı hayfâ amânsuz çarh-ı zulmetden emîn

Gelibolulu Sun’î (Mur.9-5)

Taşlıcalı Yahyâ divanında Hûrun in gibi olan sevgiliye âşğın bakmaması gerektiği, eğer bakarsa gözündeki gam ateşinin can harmanını yakıp kavuracağını yani baktıkça daha da acı çekeceğini şöyle dile getirir:

Düşürme hırmen-i câna gözünden âteş-i gam
Yüzine bakma nigârün ger ola *hûrî'l-în* Taşlıcalı Yahyâ (K.19-15)

Hüdâyî divanında memduhun çan bahşeden sözlerini iri gözlü hurilerin küpelerinin elması olarak anlatır:

Dürr-i elfâz-ı lâ'l-i cân-bahşî
Güher-i goşvâr-ı *hûru'l-în* Hüdâyî (K.9-23)

Âşğın gönlünün ne cennete ne de hurilere bakmak istemediğini, sevgilinin gözlerinin esiri ve güzel yüzünün kölesi olduğunu şöyle ifade eder:

Esîr-i çeşm-i mestûn bende-i hüsn ü cemâlün dil
Ne *hûr-ı îne* nazırdur ne meyl-i Ravza-i Rıdvân Nâtıkî (G.321-4)

Natiki divanında âşık, sevgilinin gözünü görseler, iri gözlü hurilerin bile hayran kalacağını şöyle dile getiriyor²⁰⁴:

Kaddüni görse olur biñ tubî-i a'lâ-gulâm
'Aynuñi görse esîr olur hezârân *hûr-ı îne* Nâtıkî (G.327-8)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 276: Vâkı'a Sûresi 22. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	2	kaside
Bâkî	2	gazel
Cinânî	2	kaside, musammat
Fuzûlî	1	kaside
Gelibolulu Sun'î	3	murabba(1), gazel(2)
Hüdâyî	1	kaside
Muhibbî	1	kıta
Nâtıkî	3	kaside(1), gazel(2)
Revânî	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Yakînî	1	kaside
Toplam	18	kaside(9), gazel(6), musammat(1), murabba(1), kıta(1)

1.51.3 Vâkı'a Sûresi 23. Âyet

كَامَثَالِ التُّوُّ الْمَكْنُونِ

[Onlar için saklı inciler gibi, iri gözlü huriler de vardır.]

²⁰⁴ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âşık Çelebi(K.11-33, K.12-12), Bâkî(G.379-2, 383-1), Cinânî(K.28-13, Mus.3-5), Fuzûlî(K.10-31), Gelibolulu Sun'î(G.144-2), Nâtıkî (K.7-1), Muhibbî(Kit.1-2), Revânî(K.23-7), Taşlıcalı Yahyâ(K.19-15), Yakînî(K.2-17).

Âyette Cennet nimetleri anlatılmaktadır. Tamamı Bâlî divanında iktibas edilmiştir. Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)'i saklı inciye benzetmiştir:

da'vât-ı 'izz ü ihtirâm ve teslîmâtü "min külli emrin selâm" be-rûh-ı çihâr-yâr-ı 'izâm ve âlihî ve ashâbihi'l-kirâm "ve's-selâmü 'alâ-meni't-teba'i'l-hüdâ" ilâ- yevmi'l-haşr ve'l-kıyâm [...]hediyye-i şeref-nümûn ve 'atiyye-i dürr-i hümâyûn "ke-emsâli'l-lü'lü'-i'l-meknûn"ki cevâhir-i bulegâ-yı zû-fünûn ve ma'ârif-i 'avârif-i mukarrebündür ki "men 'arefe nefsehû ve fe-kad 'arefe Rabbehû" dâyimesi (10)müşâhedâtıyla 'ârifün-ı mülk-i mücerredâtuñ 'akl-ı evveli ve 'âlem-i müfârekâtuñ ferd-i ekmeli olup... Bâlî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 277: Vâkı'a Sûresi 23. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.51.4 Vâkı'a Sûresi 79. Âyet

لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ

[Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir.]

Âyette ona diye ifade edilen Kur'an-ı Kerim'dir. Âyetin tamamı iktibas edilmiştir. İktibas edilen ilk kısım "lâyemessuhû", "ona el süremez"; "ille'l-mutahharûn", "Temiz olanlardan başkası" anlamına gelir. Bağdatlı Rûhî divanında, sevgili âşığa "El süremez" deyince âşık da devamını getirip "Temiz olanlardan başkası" diyerek sevgiliye el sürebileceğini ifade etmiştir, diye düşünebiliriz:

Ol gül'izâr geldi didi "lâyemessuhu"
Ben bûs idüp hemân didüm "ille'l-mutahharûn" Bağdatlı Rûhî (Kıt.-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 278: Vâkı'a Sûresi 79. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kıta
Toplam	1	kıta

1.51.5 Vâkı'a Sûresi 91. Âyet

فَسَلَامٌ لَّكَ مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ

[Eğer Ahiret mutluluğuna ermiş kişilerden ise, kendisine, "Selâm sana Ahiret mutluluğuna ermişlerden!" denir.]

Âyetin tamamı Bâlî divanı dîbâcesinde yer almıştır. Cennet ehli olan kimselerden bahsedilmektedir. Âyetin yer aldığı kısım şöyledir:

Tasliye-icenâb-ı şeref-nisâbları fütûh-ı ehli'l-yakîn va'llâhu "hayrû'l-fâtihîn" ve tesliye-i sa'âdet-intisâbları şerâyif-i dürr-i semîn *fe-selâmün leke min ashâbi'l-yemin* olup nefîce-i mecma^c-i 'ilm-i ma'ânî ve fehvâ-yı menba^c-i seb'ü'l-mesânî kulûb-ı ashâb [u] ahbâba ve mir'ât-i ülü'l-elbâba mün^cakıs olup çihâr-yâr-ı 'izâm rûkn-i a^czam-ı dârü's-selâm oldılar.Bâlî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 279: Vâkı'a Sûresi 91. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.51.6 Vâkı'a Sûresi 95. Âyet

إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ

[Şüphesiz bu, kesin gerçektir.]

Âyette geçen "hakku'l-yakîn" tamlaması konusunda değişik açıklamalar yapılmıştır. Esasen aynı mânaya gelen bu iki kelimenin pekiştirme amacıyla birbirine izâfet yapıldığı anlaşılmaktadır, bu sebeple meâlde "gerçeğin ta kendisi" şeklinde karşılanmıştır.²⁰⁵Tasavvufta ise hakkal yakîn, şöyle tanımlanabilir:

a. Hakk'ın ayn-ı cem-i ahadiyet makamında kendi hakikatini, temaşa etmesi. Hakkın kendisinden başka kimsenin bilmediği kendi öz hakikatini, yalnızca kendisinin müşahede etmesi. B. Sâlikin yalnızca ilim yönünden değil aynı zamanda hal ve müşahede yönünden de Hak'ta fâni ile baki olması. Hakkal yakîn üç yakîn türünden biridir. insanın öleceğini bilmesi ilme'l-yakîn, ölüm döşeğine düşüp can çekişmesi, ölüm meleğini görmesi ayne'l-yakîn, ölümü tatması ve ölüm olayını yaşaması hakka'l-yakîndir.²⁰⁶

Nev'î divanında yer alan beyitte velilerden bahsederken devrinde insanların hakkul yakine yol bulduğunu, halkı irşad ettiğini şöyle ifade etmektedir:

Hakku'l-yakîne her kişi devrinde buldı yol
Hak'dan ırağ olanlara itdi Hakk'ı beyân

Nev'î (Tb.4-57)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 280: Vâkı'a Sûresi 95. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nev'î	1	terkib-i bent

²⁰⁵ Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C.5, s.166.

²⁰⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 153.

Toplam	1	terkib-i bent

1.52 HADÎD SÛRESİ

1.52.1 Hadîd Sûresi 3. Âyet

هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

[O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir.]

Âyette Allah'ın isimleri yer almaktadır. İktibasta yer alan kısmı “Hüve'l- evvel hüve'l-âhir hüve'z-zâhir hüve'l-bâtın”, “O; evvel, ahir, zahir ve batındır” anlamına gelir. Kâdî divanında âyetin bu kısmı alınmış ve Allah'ın zatından yüz bin suretin zahir olduğunu şöyle dile getirir:

Hüve'l-evvel hüve'l-âhir hüve'z-zâhir hüve'l-bâtın
Görünmüş zât-ı vâhiden nice yüz biñ suver zâhir

Kâdî (G.63-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 281: Hadîd Sûresi 3. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Kâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.52.2 Hadîd Sûresi 17. Âyet

إِغْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[Bilin ki Allah, yeryüzünü ölümünden sonra diriltmektedir. Düşünesiniz diye gerçekten, size âyetleri açıkladık.]

Âyette geçen ve iktibas olarak kullanılan kısım “İ'lemû”, “Bilin ki” anlamına gelir. Kur'an-ı Kerim'de üç defa geçmektedir. Murâdî divanında “Her bir işte bu kavga nedendir?” sorusuna “İ'lemu” “Bilin ki” denilip binlerce söz söylendiğini şöyle dile getirmiştir:

Oldı pes anun cevâbı “i'lemû”
Söylenildi bunda nice biñ makâl

Murâdî (G.838-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 282: Hadîd Sûresi 17. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel

Toplam	1	gazel

1.52.3 Hadîd Sûresi 21. Âyet

سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ
وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن
يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

[Rabbinizden bir bağışlanmaya ve eni, gökle yerin genişliği kadar olan, Allah'a ve Resûlüne inananlar için hazırlanan cennete yarışircasına koşun. *İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir.*]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*Zâlike fezlullâhe yu'tîhi men yeşâ'vallahu zül fezlul azîm*”, “İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir. “ anlamına gelir. Bağdatlı Rûhî divanında Arapça bir beyitte âyet iktibas şöyle yer almıştır:

Ahmedullâhe ‘alâ a'tâ'îhi ‘aşkan lenâ
Zâlike fezlu'l minallâhî yü'tîhi men yeşâ'

Bağdatlı Rûhî(G.2-3)

Nâtıkîdîbâcesinde ise şöyle yer alır:

... didi ey kelâm-ı dil-pezirûn tûtî-i câna gıdâ vey nizâm-ı rûh-bahşuñ sâlike râh-ı Hudâ ey dürc-i cevâhir-i tertîb vey burc-ı zevâhir-i tehzîb eş'âr-ı dil-pezîr ve güftâr-ı müstenîrûn başlardan hûşî giderüb dillere cüş bırakmışdur ve hâme-i istilâ-yı zamîrûn sahife-i rüzgâra nakkâş-ı Çin gibi envâ'-ı tasvîr ile nukûş itmişdür “*Zâlike fezlullâhe yu'tîhi men yeşâ'vallahu zül fezli'l- azîm*”...
Nâtıkî(Dib.)²⁰⁷

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 283: Hadîd Sûresi 21. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Nâtıkî	1	dîbâce
Toplam	2	gazel(1), dîbâce(1)

1.53 MÜCÂDELE SÛRESİ

1.53.1 Mücâdele Sûresi 13. Âyet

عَاشَفَقْتُمْ أَن تَقَدَّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذ لَم تَفْعَلُوا وَتَابَ
اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ
خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

²⁰⁷ Âyetin diğer iktibas için bkz.: Bağdatlı Rûhî(G.2-3).

[Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten *çekindiniz mi?* Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.]

Bu âyetten bir önceki âyette bir uygulamadan bahsedilmektedir. Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. (Mücâdele 12)

“Hz. Peygamber’le özel görüşmek isteyenlerin sayısı çoğalınca bazı kimselerin bu görüşmenin süresini, başkalarının hukukuna zarar verecek derecede uzatmaları peygamberi zor durumda bırakıyor, onun daha çok ilgi ve himayeye muhtaç olanlara gerektiği kadar zaman ayırmasını engelliyor, bu da kendisini üzüyordu. Bu âyetle, Resûl-i Ekrem’le özel görüşme âdâbına ilişkin bir düzenleme getirildi; hali vakti yerinde olanların fakirlere verilmek üzere bir bağışta bulunmaları istendi.”²⁰⁸

İktibas edilen âyette ise bu uygulama isteğe bırakılmıştır. “Müminlerin bu konudaki kusurlarının Allah tarafından bağışlandığı, bu düzenlemeyi yeni bir malî yükümlülük şeklinde algılamamaları, ama mevcut yükümlülüklerini hakkıyla yerine getirmeye çalışmaları yani namazlarını özenle kılıp zekâtlarını vermeleri, Allah ve resulüne itaat etmeleri istenmektedir.”²⁰⁹

Âyette geçen “*Eşfaktüm*”, “Çekindiniz mi, korktunuz mu” anlamına gelen kısmı iktibasta yer almıştır. Murâdî divanında yer alan bir beyitte, ayette Allah’ın ifade ettiği bağışlamasını hatırlatıp daha sonra diğer ayetlerle destekleyerek Talak/8 ve İnşikak/8 ayetlerinde yer alan lafızları birleştirip Allah’ın hesapları kolay göreceğini ve merhametli olduğunu ifade etmiştir:

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, ayette Allah’ın Mücadele Suresi 13. Ayette peygamberle görüşmelerinde sadaka verme uygulamasında bunu yerine getirmeyenleri bağışladığını ifade ettiği bağışlamasını hatırlatıp daha sonra Talak/8 ile İnşikak/8’de ortak olan hesap anlamından yararlanarak lafızları birleştirip Allah’ın hesapları kolay göreceğini ve merhametli olduğunu ifade etmiştir:

“*Eşfaktü*” didi şefkat ile oldı çü müşfik
Pes didi “hasebnâhü hisâben ve yesrâ”

Murâdî(G.81-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 284: Mücâdele Süresi 13. Âyet.

²⁰⁸ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C.5, s.206.

²⁰⁹ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C.5, s.207.

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.54 HAŞR SÛRESİ

1.54.1 Haşr Sûresi 22. Âyet

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

[O, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'tır. Gaybı da, görünen âlemi de bilendir. O, Rahmân'dır, Rahîm'dir.]

Allah'tan başka ilah olmadığını ifade eden âyette iktibas edilen kısım “*Hüvallahüllezî*” “ O Allah ki(ondan başka ilah yoktur.)” Manasına gelir. Allah'ı ifade etmek için kullanılmıştır. Ayrıca âyetin “*Lâ ilâhe illâ hû*” kısmı da iktibaslarda yer almıştır. Murâdî divanında Allah kendinden başka ilah olmayan, tek, Kâdir, sultan ve kevn ü mekânda misli olmayandır:

Hüve'llâhu'llezîlâ-mislehû fi'l-kevn-i ve'l-imkân
Hüve'l-hayyü'l-lezî ferdun muhîton kâdirun sultân Murâdî (G.981-1)

Murâdî divanında daima *Lâ ilâhe illâ hû* demek gerektiğini gazelin tam yirmi beş beytinde de şöyle ifade etmektedir:

Saîa rahmet dilerseñ eyleye hû
Diyegör *lâ-ilâhe illâ hû* Murâdî (G.1182-1)

Murâdî divanında Allah'tan başkasının muradını halledemeyeceğini şöyle ifade ediyor:

“*Kul hüva'llâhu'llezî kul lâ ilâhe illâ hû*” da hû
Müşkilüm hall eylemez kimse benüm illâ ki hû Murâdî (G.1185-1)

Murâdî yine bu beyitte de Allah'ın isimlerini zikretmektedir:

Zekernâ ismehû bi'sevki ve kulnâ dâyimem Allâh
Hüve'llâhü'llezîRabbün Rahîmün Kâdirün Allâh Murâdî (G.1296-1)

Bağdatlı Rûhî divanında vahdet ibriği ile abdest alıp “*Lâ ilâhe illâ hû*” diyelim, diyor:²¹⁰

Alup ibrik-i vahdetile vuzû
Diyelim *lâilâhe illâ hû* Bağdatlı Rûhî (G.900-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 285: Haşr Sûresi 22. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel

²¹⁰ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî(G.1182-1, G.1182-2, G.1182-3, G.1182-4, G.1182-5, G.1182-6, G.1182-7, G.1182-8, G.1182-9, G.1182-10, G.1182-11, G.1182-12, G.1182-13, G.1182-14, G.1182-15, G.1182-16, G.1182-17, G.1182-18, G.1182-19, G.1182-20, G.1182-21, G.1182-22).

Murâdî	28	gazel
Toplam	29	gazel

1.55 SAFF SÛRESİ

1.55.1 Saff Sûresi 13. Âyet

وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

[Seveceğiniz başka bir kazanç daha var: Allah'tan bir yardım ve yakın bir fetih (Mekke'nin fethi). (Ey Muhammed!) Mü'minleri müjdele!]

“*Nasrun minallâhi ve fethün karîb*”, “Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih!” anlamına gelen iktibas âyetin bir kısmıdır. Saf Sûresi’nde Allah yakıcı azaptan kurtulmaları için iman edenlere kazançlı bir ticaret önermektedir. Bu, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihat etmeleridir. Karşılığında günahları bağışlanır ve Adn Cennetlerine girecekleri belirtilir. Bunun bir başka kazancı olarak da Allah’ın yardımı ve yakın bir fethin olduğunu belirtmiştir.²¹¹

Örneklere bakıldığında genel olarak kasidelerde iktibas edildiği görülmektedir. Murâdî Divânı ve Nâtîkî divanlarında gazellerde yer almaktadır. Hayretî divanında kılıç redifli bir kasidede yer alan iktibasta savaş yerindeki kılıcın meyvesinin fethün karîb âyeti olmasına şaşılmayacağı söylenmiştir. Çünkü kılıç bostandaki meyve dalı gibidir ve meyve verir. Beyitte savaş meydanı bir bostana benzetilmiş ve bu bostanın meyve veren dalı, budağı olarak kılıç gösterilmiştir. Dal, budak ile kılıç arasında hem şekil benzerliği hem de yarar sağlama anlamı bulunmaktadır:

Mîvesi olsa 'aceb mi âyet-i *fethün karîb*
Rezm bostânında çün bir şâh-ı nev-berdür kılıç Hayretî (K.11-19)

Nâtîkî Divanı’nda aşağıdaki beytin bulunduğu gazelde her beytin son mısrasının sonu bir âyet iktibası ile bitmektedir. Gazelde genel olarak sevgilinin özelliklerinden bahsedilmekte, ilgili âyetin iktibas edildiği beyitte ise sevgilinin ardına gelen saçlarının anber kokulu ve nakşedilmiş kaşlarının ise “*nasrun minallâh*” olduğu ifade edilmiştir:

Müsel sel zülfüñü gördüm mu’anber
Münakkaş kaşlaruñ *nasrun minallâh* Nâtîkî (G.341-3)

Nev’î divanında yer alan iktibasın geçtiği kaside Eğri Kalesi fethi üzerine Eğri Fâtîhi unvanını kazanan 3. Mehmed’e yazılmıştır. Pençesinin kuvveti ile her diyarı fetheden padişaha Allah’ın daima yardımcı ve dost olduğunu belirtmiştir:

²¹¹ Karaman, *Kur’an Yolu Tefsir ve Meali*, C. 5, s.264.

Nasrun minallâh aña [hemîn] dest-yârdur
Kim zûr-i pençesinden olur her diyâr feth

Nev'î (K.10-3)

Eğri Kalesi'nin fethedilmesinden bahseden bir başka şair Taşlıcalı Yahyâ'dır. Savaş sırasında cümle peygamber ruhlarının “nasrun minallâh” okuyup İshak Peygamber'in de gaza sırasında bayrak tuttuğunu dile getirmiştir.

Cümle rûh-ı enbiyâ *nasrun mina'llâh* okuyup
Bu ğazâ içre tutar İshâk Peygamber liva

Taşlıcalı Yahyâ (K.17-17)

Yine Nev'î divanında yer alan Sinan Paşa'ya yazılmış kasidede geçen aşağıdaki beyitte mızrağının dilinin düşmana karşı durup “nasrun minallah” âyetini ezber okuduğunu belirterek Allah'ın yardımına nail olduğunu belirtmiştir.

Okur lisân-ı sinânı 'adûya karşı turup
Sevâd-ı âyet-i “*nasrun min'allâh*”ı ezber

Nev'î (K.16-22)

Taşlıcalı Yahyâ divanında bir naatta yer alan iktibasta Peygamber Efendimiz'in savaş esnasında safların “nasrun minallâh” sadası ile dolduğufade edilmiş, Hz. Muhammed(SAV)'in Allah'ın yardımına nail olduğu vurgulanmıştır, diyebiliriz:

Tolar rûz-ı meşâfî içre her gâh
Sadâ-yı âyet-i *nasrun minallâh*

Taşlıcalı Yahyâ (Şehr.-35)

Za'îfî divanında padişaha övgü olarak yazılan kıtada Allah'ın, kılıcına seyf duasını, bayrağına ise nasir ayeti yani nasrun minallâh” âyetini ve Fetih Sûresi'ni yazdığını belirtmiştir:

Yazub livâna sûre-i feth âyet-i *nasîr*
Kazdı duâ-yı Seyfî şehâ tiğuna huda

Za'îfî (Kıt.7-4)

Murâdî divanında kudret kılıcı düşmana çekilince her yönden Nasrun minallâh âyetinin indiğini şöyle dile getiriyor²¹²:

Seyf-i kudret çün salındı kesdi düşmen gerdenin
Âyet-i “*nasrun mina'llâh*” indi her câ gel berü

Murâdî (G.1193-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 286: Saff Sûresi 13. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hayretî	1	kaside
Muhyî	2	gazel
Murâdî	2	gazel
Nâtikî	1	gazel
Nev'î	2	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	2	kaside, mesnevi
Za'îfî	1	kıta
Toplam	11	gazel(5), kaside(4), mesnevi(1), kıta(1)

²¹² Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Muhyî(G.101-5, G.527-1), Murâdî (G.1069-1).

1.56 CUM'A SÛRESİ

1.56.1 Cum'a Sûresi 9. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

[Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.]

Âyette Cuma namazına çağrıldığı zaman hemen çağrıya uymak gerektiği ifade edilmiştir. Âyette “Fes'av”, “Koşun!” kelimesi iktibas edilmiştir: Murâdî divanında birkaç âyet birleştirilerek bir cümle meydana getirilmiştir. Şair pek çok beytinde çalışmaktan söz etmiş ve divanının genelinde de hem dünya hem ahiret için daima çalışmayı tavsiye etmiştir. “Fes'av” iktibasını da çokça iktibas ettiği “leyse li'l-insane illâ mâ sea”, “İnsana çalıştığından başkası yoktur.”(Necm 53/39) âyetiyle birlikte kullanmış, ayrıca “Girin” anlamına gelen yine bir iktibas olan “Fedhulu” (Nahl 16/29) emriyle birlikte kullanmıştır. Çıkan mana şöyle olmaktadır: Haydi, koşun! İnsana çalıştığından başkası yoktur!” Bunu şair şöyle dile getirmektedir:

Bu Murâdî 'arsâ-i hikmetde kurmuşdur hıyâm
“Fe'dhulû fe-s'av velâ insâne illâ mâ se'â

Murâdî (G.30-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 287: Cum'a Sûresi 9. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.57 MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

1.57.1 Münâfikûn Sûresi 8. Âyet

يَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ

[Onlar, “Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır.” diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar (bunu) bilmezler.]

Âyette iktibas edilen kısım “reca'nâ”, “döndük” anlamına gelir. Bu ifade Taha suresi 40. Âyette de geçmektedir. Anlam olarak Allah'a dönme manasında

kullanılmıştır. Murâdî divanında suyun akmasını, “reca’nâ” nidasına uydukları için daima devir daim ettiklerini şöyle ifade ediyor:

Didiler çün “*recâ’nâ*”dan nidâyı
Revân olup akarlar çün akar su

Murâdî (G.1209-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 288: Münâfikûn Sûresi 8. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.58 TEĞÂBUN SÛRESİ

1.58.1 Teğâbun Sûresi 3. Âyet

خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوْرَكُمْ وَإِلَيْهِ
الْمَصِيرُ

[Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yarattı. Sizi şekillendirdi ve şekillerinizi de güzel yaptı. *Dönüş yalnız O'nadır.*]

Allah’ın insanları bir hak ve hikmet ile yarattığını ve dönüş yeri olarak yine insanın yerinin Allah olacağını ifade etmektedir. İktibas kısmı “*Ve ileyhi’l-masîr*”, “Dönüş de ancak O’nadır.” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de bu ifade dört defa geçmektedir. İktibasın yer aldığı Nâtıkî divanı dîbâcesinde ayetin iktibas edildiği kısım şöyledir:

...ve cevâb irdikde kemer-i himmet-i der-miyânve tîğ-i ‘ibâret-i elmâs zebândan idüp hak celle ve ‘alâdan meded istedim innehu ‘lâ külli şey’in kadîr *ve ileyhi’l-masîr* ve bihî nestağniysu ve nesta’în.
Nâtıkî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 289: Teğâbun Sûresi 3. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nâtıkî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.59 TALÂK SÛRESİ

1.59.1 Talâk Sûresi 7. Âyet

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا
يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا آتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا

[Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızkı dar olan da, Allah'ın ona verdiğiinden (o ölçüde) harcasın. Allah, bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü kılar. Allah, bir *güçlükten sonra bir kolaylık* yaratacaktır.]

Allah'ın her zorlukta bir kolaylık yaratacağına değinen âyete Taşlıcalı Yahyâ divanında iktibas edildiğini görüyoruz. İktibas edilen kısım “Bir güçlükten sonra bir kolaylık” anlamına gelen “*Ba'de üsrin yusrâ*”dır. Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan kasidede şair, kışın bitip yazın gelmesini, kış zorluklarından sıyrılıp yazın rahatlığını ifade ederken zorluktan sonra kolaylık gelmesi ile şöyle dile getirir:

Makdem-i ni'me'l-bedelden gün gibi oldu 'ayân

İnne ba'de'l-'usri yüsren sırrının mâhiyyeti

Taşlıcalı Yahyâ (K.28-4)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, yazdığı muaşşerde padişahın dünya üzerinde Allah'ın hikmet eli olduğunu ve kudret kılıcını çektiğinin, semadaki ay gibi apaçık görüldüğünü belirtiyor ve bunun bir zorluktan sonra kolaylık sırrını anlattığını şöyle ifade ediyor:

İnne ba'de'l-'usri yüsran sırrının mâhiyyeti

Meh gibi buldı felek âyinesinde sûreti

Taşlıcalı Yahyâ (Muaş.1-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 290: Talâk Sûresi 7. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	2	kaside (1), muaşşer (1)
Toplam	2	kaside(1), muaşşer(1)

1.59.2 Talâk Sûresi 8. Âyet

وَكَأَيُّنْ مِنْ قَرْيَةٍ عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ فَحَاسِبْنَاهَا حِسَابًا
شَدِيدًا وَعَذَّبْنَاهَا عَذَابًا نُكَرًا

[Nice kentlerin halkı Rablerinin ve O'nun elçilerinin emrinden uzaklaşıp azdılar. Bu yüzden *kendilerini çetin bir hesaba çektik* ve görülmedik bir azaba çarptırdık.]

Âyetin iktibasta yer alan kısmı “*Hasebnâhü hisâben*”, “Kendilerini hesaba çektik” anlamına gelir.

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, Allah'ın Mücadele Suresi 13. Ayette peygamberle görüşmelerinde sadaka verme uygulamasında bunu yerine getirmeyenleri bağışladığını ifade ettiği bağışlamasını hatırlatıp daha sonra Talak/8

ile İnşikak/8’de ortak olan “hasebnâ” lafzından yararlanarak lafızları birleştirip Allah’ın hesapları kolay göreceğini ve merhametli olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Eşfaktü” didi şefkat ile oldı çü müşfik
Pes didi “hasebnâhü hisâben ve yesîrâ” Murâdî (G.81-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 291: Talâk Sûresi 8. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.59.3 Talâk Sûresi 10. Âyet

أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ آمَنُوا قَدْ
أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا

[Allah, ahirette onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. O hâlde, ey iman etmiş olan akıl sahipleri, Allah'a karşı gelmekten sakının! Allah, size bir zikir (Kur'an) indirdi.]

Âyette iktibas edilen kısım olan “*ulü'l-elbâb*” “Akıl sahipleri” anlamına gelmektedir. Bu ifade Kur'an-ı Kerim’de pek çok defa geçmektedir. Divanlarda da çok iktibas edilmiş âyetler arasında yer alır. Divanlarda gerçeği görebilen doğruları fehmeden kişileri ifade etmekte kullanılmıştır. Gelibolulu Âlî divanında, kadehin kıymetinin akıl sahiplerinden daha fazla olduğunu dile getirerek bir karşılaştırma yapılır:

Bir kadeh meyce eylemez hurmet
Gelse ayagina *ulü'l-el bâb* Gelibolulu Âlî (Mus.4-19)

Kâdî divanında akıl sahiplerinin hüznü ve üzüntüyü bilerek isteyemeyeceklerini düşünerek kendisinin de akıl sahipleri arasında olduğunu dile getiren şair her şeyden el çektiğini dile getirir:

Gerekmez devlet-i dünya vü mâfihâdan el çekdüm
Ulu'l el-bâb olan zîrâ ne hüzn ü ne melâl ister Kâdî (G.62-3)

Taşlıcalı Yahyâ, Süleyman Han’dan bahsederken onu akıl sahibi olarak nitelendirir:

Sâhib-i seyf ü kalem şâh-ı *ülü'l-elbâb* olan
'Âlemi feth eylemekde mihr-i 'âlem-tâb olan Taşlıcalı Yahyâ(muh.- 7)

Usûlî divanında sevgilinin dudağının akıl sahiplerini sarhoş ettiğini belirtir²¹³:

Ey leb-i camın ıraklardan lebâbeb arz eden
Şevk ile cân-ı *ülü'l-elbâbı* bî-hûş eyleyen Usûlî (G.114-2)

²¹³Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bâlî (Dib.), Murâdî (G.145-4), Murâdî (G.164-3), Murâdî (G.1093-5).

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 292: Talâk Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâli	1	dîbâce
Gelibolulu Âlî	1	musammat
Kâdî	1	gazel
Murâdî	3	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	muhammes
Usûlî	1	gazel
Toplam	8	gazel(5), muhammes(1), musammat(1), dîbâce(1)

1.60 TAHRÎM SÛRESİ

1.60.1 Tahrîm Sûresi 8. Âyet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يُكَفِّرَ
عَنكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُم جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يَوْمَ لَا
يُخْزِي اللَّهُ النَّبِيَّ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَبِأَيْمَانِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اتِّمِّمْ لَنَا نُورَنَا وَاغْفِرْ لَنَا إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ

[Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter, peygamberi ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı günde Allah sizi, içlerinden ırmaklar akan cennetlere sokar. Onların nurları önlerinden ve sağlarından aydınlatır, gider. “Ey Rabbimiz! Nûrumuzu bizim için tamamla, bizi bağışla; çünkü senin her şeye hakkıyla gücün yeter.” derler.]

Sûrede birkaç kısım iktibas edilmiştir. İktibas edilen kısımlar “*Rabbenâ etmim lenâ*”, “Rabbimiz nurumuzu bizim için tamamla”; “*tevbeten nasuha*” “İçten bir tövbe” ve “*tubu ilallâh*” “Allah’a tövbe edin” anlamlarına gelir. Taşlıcalı Yahyâ divanında, evliyaların dualarının “Rabbena etmim lenâ” olduğu şöyle ifade edilmiştir:

Câmi’i el-hamdülillâhi’l-Latîf oldı tamâm
Rabbenâ etmim lenâ idi du’â-yı evliya

Taşlıcalı Yahyâ (K.3-32)

Murâdî divanında cömert olan Allah’a dua ederken Murâdî kulunu lutfuna erişirmesini ifade edip nurunu tamamlaması ve kusurlarını affetmesini istemiştir:

Gel Murâdî bendeñe lütfuñ irişdür ey sehî
Rabbenâ etmim lenâ taksîrenâ taksîrenâ

Murâdî (G.37-5)

Fuzûlî divanında, nasihin âşîğa nasuh gördüğü zaman tevbesini terk edeceği şaraptan tevbe etmesini istememesi gerektiğini belirtmiştir:

Buyurma tevbe bana ol şarabdan nâsîh
Ki görse anı dutar cezm-i terk-i tevbe Nasûh

Fuzûlî (G.57-2)

Nâtîkî divanında da dilinden “tûbû ilallah”ı gidermemesi gerektiğini belirtmiştir²¹⁴:

Göricek ey ‘abidi sen
Dilüñden giderme “tûbû ilallâh”

Nâtîkî (G.341-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 293: Tahrîm Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behîştî	1	gazel
Cinânî	1	gazel
Fuzûlî	1	gazel
Hayâlî	1	gazel
Murâdî	2	gazel
Nâtîkî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Usûlî	1	mesnevi
Za’îfî	1	gazel
Toplam	10	gazel(8), kaside(1), mesnevi(1)

1.61 MÜLK SÛRESİ

1.61.1 Mülk Sûresi 1. Âyet

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

[Hükümlerlik elinde olan Allah, yücedir. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Tebâreke*” kısmıdır. Murâdî divanında yer alan iktibas, şöyle yer almıştır:

Tâ-Hâ vü Yâ-Sîn Hâ-Mîm ‘Ayn-Sîn
Şerh-i *tebâreke* lâ-şerha hâtî

Murâdî (G.1564-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 294: Mülk Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

²¹⁴ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Behîştî(G.70-5), Cinânî (G.22-1), Hayâlî (G.108-4), Murâdî (G.91-2), Usûlî(Mes.- 49), Za’îfî(G.42-5).

1.61.2 Mülk Sûresi 2. Âyet

الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْغَفُورُ

[O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için *ölümü ve hayatı yaratandır*.
O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.]

Âyette Allah, ölümü ve hayatı kimin güzel ameller yapacağını sınamak için yarattığını ifade ediyor. İktibas edilen kısım “*Ellezî halekal mevte vel hayât.*”, “Ölümü ve hayatı yaratandır.” anlamına gelir. Nev’î divanında Reisülküttâb Hamza Bey’e yazılan kasidede mutluluğunun daim olması için, Allah’a sabah akşam dua etmekte olduğunu şöyle ifade eder:

Nev’î du’â-yı devletüñ eyler sabâh u şâm
“Bilvâhibi llezîhaleka ‘l-mevte ve ‘l-hayât” Nev’î (K.7-2)

Yâkînî divanında, âşık sevgilinin dudağının can bahşeden, bakışlarının ise öldürücü olduğunu ifade ettikten sonra “Allah hayatı ve ölüm yarattı” âyetini kullanarak sevgiliye işaret etmektedir:

La’lûñ hayât-bahş u müjeñ bâ’is-i memât
Subhâne hâliku *halaka ‘l-mevte ve ‘l-hayât* Yakînî (G.18-1)

Murâdî divanında ise Allah’ın diğer isim ve sıfatları ile bu sıfatı da şöyle ifade edilir:

Sübhâne vâhidün ehade’z-zâte bi’s-sıfat
El-hâliku’llezî *halaka ‘l-mevte ve ‘l-hayât* Murâdî (G.211-1)

Fuzûlî divanında, sevgiliye kavuşmak hayat verici, ayrılığı ise ölümdür. Bunu “*Halakal mevte ve ‘l-hayât*” iktibası ile destekleyerek şöyle tamamlar:

Vaslın bana hayat verir firkatın memât
Subhâne haliki *halaka ‘l-mevti ve ‘l-hayât* Fuzûlî (G.39-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 295: Mülk Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Fuzûlî	1	gazel
Murâdî	1	gazel
Nev’î	1	kaside
Yakînî	1	gazel
Toplam	4	gazel(3), kaside(1)

1.61.3 Mülk Sûresi 30. Âyet

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ

[De ki: “Söyleyin bakalım: Suyunuz çekilirse, size kim *temiz bir akarsu* getirir?”]

Âyette Allah yağmuru kestiğinde suyu başka hiçbir şekilde insanın bulamayacağını ifade ediyor Âyette iktibas edilen kısım “*Mâin mâin*”, “Temiz akarsu” anlamına gelmektedir. Hüdâyî divanında yer alan beyitte, âşığın gönlü sevgilinin şeker gibi dudaklarını isterken susasa da temiz bir suyun minnetini çekmeyeceğini dile getirir. Şeker susattığı için susasa da sevgilinin şeker gibi dudaklarına ulaşmaya razıdır. Onun dudağı temiz bir sudan daha lezzetlidir âşık için. Şâir bunu şöyle dile getirmiştir²¹⁵:

Dil çekerken câm-ı la’l-i şekerinün minnetin
Teşne olsam çekmeyem *mâ’i ma’inün* minnetin Hüdâyî (G.151-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 296: Mülk Sûresi 30. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinânî	1	kaside
Hüdâyî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	2	mesnevi, kaside
Toplam	4	kaside(2), gazel(1), mesnevi(1)

1.62 KALEM SÛRESİ

1.62.1 Kalem Sûresi 1. Âyet

ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ

[*Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kalemeve satır satır yazdıklarına ki, (sen Rabbinin nimeti sayesinde, bir deli değilsin).*]

Sûrenin başında bulunan “nûn” harfi, “hurûf-ı mukattaa”dan olup bu tür harflerin ilk inenidir. Bakara sûresinin ilk âyetinde bunlar hakkında geniş bilgi verilmiştir. Mekke müşrikleri şair, kâhin ve sihirbazların cinlerden bilgi ve ilham aldıklarına inanırlardı. Hz. Peygamber’in de onlar gibi cinlerin etkisi altına girdiğine ve söylediklerinin ona cinler tarafından telkin edildiğine inandıkları için ona şair, kâhin, sihirbaz ve mecnun diyorlardı (krş. Hicr 15/6; Tûr 52/29-30; Müddessir 74/24 ve bu sûrenin 51. âyeti). Bu sebeple Allah Teâlâ kaleme ve kalem ehlinin yazdığı satırlara yemin ederek onun, iddia edildiği gibi mecnun olmadığını, aksine Allah’ın lutfuna yani peygamberlik gibi bir şerefe erdiğini ifade buyurdu (Şevkânî, V, 308).²¹⁶

Âyette iktibas edilen kısım “*Nun ve’l-kalem*”, “Nun, kaleme andolsun” anlamına gelir. En çok iktibas edilen âyetler arasında yer almaktadır.

²¹⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Cinânî(K.28-10), Taşlıcalı Yahyâ(Mes. -10, K.19-43).

²¹⁶ Karaman vd.,*Kur’an Yolu Tefsir ve Meali*, C. 5, s. 354.

Bâkî divanında yer alan ve Ali Paşa'ya yazılan kasidede memduhun altında “nun ve'l-kalem”âyetini yazarken hatemin hiçbir araç istemediğini ifade etmektedir. Beyitte memduhun ilimle uğraştığı söylemek istemiş olabileceğini söyleyebiliriz:

Yazdı hûş âyet-i *Nûn* ve'l-*Kalem* engüştünde
Ne midâd istedi ne hâme ne mıstar hâtem Bâkî (K.19-29)

Bâlî divanı dîbâcesinde ise yazılan kasidenin Nûn diviti ve Ve'l-kalemi ve mâ yesturûn kalemi ile yazıldığını şöyle ifade eder:

“...devât-ı nûn ve kilik “ve'l-kalemi ve mâ yesturûn” ile bi't-temâm kasîde(y)i tahrîr ve tastîr idüp...” Bâlî (Dib.)

Bâkî divanında, sevgilinin yanağının sahifesine güzellik hattıyla muhakkak ile Nûn âyetini yazdığını ifade etmiştir. Beyitte muhakkak kelimesi tevriyeli kullanılarak hem kesinlikle anlamında hem de muhakkak tarzı hat ile anlamını vermiştir:

Beyâz-ı safha-i ruhsâra ol hatt-ı cemâlünle
Muhakkak hatt-ı Nûrî mi ki yazmış âyet-i *Nûn* Bâkî (G.547-2)

Gelibolulu Âlî divanında, şair gökyüzü yapraklarını çevirince mübarek Nûn âyetinin çıktığını ifade etmektedir:

İ'timâd itmeyüp evrâk-ı sipihri açdum
Âyet-i *Nûn* zuhûr itdi zihî ferruh-fâl Gelibolulu Âlî (K.4-11)

Hüdâyî divanında, âşık Nûn ve Sâd sureleri hakkı için sevgiliye duacı olduğunu şöyle ifade eder:

Hüdâyî ey kaşı yâ gözi âhû
Du'âcudur be-hakkı *nûnu*'ş-şâd Hüdâyî(G.29-5)

Murâdî divanında Kudret kaleminin nun, Sad, Yâ sin, Elif lâm mîm yazdığını ifade etmektedir:

Yazup defterde kilik-i kudret ile hatt çün kim ad
Didi “*Nûn*” ile “*Sâd*” “*Yâ-sîn*” “*Hâ-mîm*” “*Elif-lâm-Mîm*” Murâdî (G.264-1)

Yine Murâdî divanında, Allah'ın yaratmasını sevgilinin yüzündeki Kalem'e benzeyen kaşları ile Nûn'a benzeyen gözlerinde görebileceğini ifade etmiştir²¹⁷:

Ey Murâdî gör Hudânuñ sun'ını mahbûbda
Kaşları hem çün *kalem*dür gözleri çün *nûn*'dur Murâdî (G.396-9)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 297: Kalem Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâkî	2	kaside, gazel
Bâlî	1	dîbâce

²¹⁷ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Gelibolulu Âlî (K.37-12), Murâdî (G.231-2), Murâdî (G.1401-1), Usûlî(G.38-2).

Gelibolulu Âlî	2	kaside
Hüdâyî	1	gazel
Murâdî	4	gazel
Usûlî	1	gazel
Toplam	11	gazel(7), kaside(3), dîbâce(1)

1.62.2 Kalem Sûresi 4. Âyet

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

[Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.]

Âyette Peygamber Efendimizin ahlakının yüce oluşundan bahsedilmektedir. İktibasta yer alan kısmı “*Âlâ hulukin ‘az’îm*”, “Yüce bir ahlak üzeresin” anlamına gelir. Âhî divanında âyetin anlamı ile örtüşen Peygamber Efendimizin yüce bir ahlak üzere olduğunu ve gönüllere de şifa veren bir merhem olup gönülleri kararmaktan kurtardığını ifade eden beyit şöyledir:

Giderüp gönli qarasin merhem urdı zahmuma
Mustafâ badru 'd-ducâ hal lâ '*alâ hulkin 'azîm*

Âhî(G.76-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 298: Kalem Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âhî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.62.3 Kalem Sûresi 48. Âyet

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْأُخْتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ

[Sen, Rabbinin hükmüne sabret. Balık sahibi (Yûnus) gibi olma. Hani o, (balığın karnında) kederli bir hâlde Rabbine yakarmıştı.]

Âyette peygambere Rabbinin hükmüne sabretmesi söylenmektedir. İktibas edilen kısım “*Fasbir li-hükmi rabbike*”, “Rabbinin hükmün sabret!” anlamına gelir. Murâdî divanında âyete yer verilmiştir. Divanda, “Rabbinin hükmüne sabret”in sırrını anlayıp tüm kârını ona bıraktığını ifade ediyor:

“*Fasbir li hükmi Rabbike*” nün sırrın aňladı
İsmarladı şu kim dükeli kârını aña

Murâdî (G.5-4)

Murâdî diğeri bir beyitte, Allah'ın kulun muradı olduğunu ifade ederek Allah'ın Rahîm olduğunu, ihsan sahibi olduğunu ifade ederken “Rabbinin hükmüne sabret” âyetini de hatırlatmaktadır:

Ente murâdun ‘abduhû *fa’bir li-hükmi Rabbike*
Rabbî rahîmün bi’l-‘atâ yâ zel-‘at’a yâ zel-‘atâ

Murâdî (G.113-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 299: Kalem Sûresi 48. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.63 HÂKKA SÛRESİ

1.63.1 Hâkka Sûresi 33. Âyet

إِنَّهُ كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ

[Çünkü o, *azamet sahibi Allah'a* iman etmiyordu.]

Âyette amel defteri sol tarafından verilenlerin göreceği cezaların sebebini, Allah'a iman etmediğini ifade etmektedir. Âyetin iktibas kısmı “*Billâhi’l-azîm*” “Azamet sahibi Allah’tır.” anlamına gelir. Burada yemin olarak kullanılmıştır. Muhyî divanında, şair her şeye vefa için yemin edilirse artık kimsenin onun sözüne inanmayacağını, gönlü razı etmek için boş yere yemin edilmemesi gerektiği ve artık kimsenin onun sözüne inanmayacağını yemin ederek şöyle dile getirmiştir:

Her gün eylerseñ vefâ için eğer yüz biñ yemin
Aña âlemde inanmaz kimse *billâhi’l-‘azîm* Muhyî (G.436-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 300: Hâkka Sûresi 33. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.64 ME’ÂRİC SÛRESİ

1.64.1 Me’âric Sûresi 5. Âyet

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا

[(Ey Muhammed!) *Sen* güzel bir şekilde *sabret*.]

Âyette Peygamber Efendimiz'e sabretmesi gerektiği ifade edilmiştir. Âyette iktibas olarak kullanılan kısım “*Fasbir*”, “*sabrâ*” kelimeleridir. “(Güzel)Sabredişle sabret!” anlamına gelmektedir. Murâdî divanında yine bir âyet iktibası olan “Limeni'l-mülk”, “Mülk kimin?” ifadesinin anlamını sırra rağbet eden, sorunca onun cevabı “Sen güzelce sabret!” olmuştur:

Limeni'l-mülk'e istedüm ma'nâ
Didi “*Fasbir bi-hükmihi sabrâ*”

Murâdî (G.92-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 301: Me'âric Sûresi 5. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.65 CİN SÛRESİ

1.65.1 Cîn Sûresi 1. Âyet

قُلْ أُوحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا

[(Ey Muhammed!) De ki: “Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip söyle dedikleri vahyedildi.”“Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık, Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız.”]

Âyette geçen “*Kul ûhiye ileyye... neferün mine'l-cinni*” kısmı, “Ey Muhammed de ki, cinlerden bir topluluğun” anlamına gelir. Âyette cinlerin Kur'an'ı işitip hayran kalmaları ve iman etmelerinden bahsedilir. Bâlî âyetin tercümesi olacak şekilde kullanmıştır:

“tâyife-i cin ba'z-ı müşkillerin gelüp istiftâ idüp “*kul ûhiye ileyye neferun mine'l-cinni*” sûresi tefsîrin kendülerden okudukları muhakkak ve mukarrerdür.” Bâlî (Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 302: Cîn Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.65.2 Cîn Sûresi 26. Âyet

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا

[O, gaybı bilendir. Hiç kimseye gaybını bildirmez.]

Âyette geçen ve iktibas edilen kısım “âlimü'l-gayb”, “Gaybı bilen (Allah)” anlamına gelir. Celîlî divanında iktibas edilmiştir. Celîlî divanında, sevgilinin çok küçük olan ağzının varlığını âşığın bilemeyeceğini ancak Âlimü'l-gaybolan Allah'ın bilebileceğini belirterek sevgilinin ağzının küçüklüğüne değinmiş ve bunu şöyle dile getirmiştir:

“Âlimü'l-gayb” bilür ol dehenüñ varluguñı
Ey Celîlî ben anı veh nice idrâk ideyin

Celîlî (G.320-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 303: Cîn Sûresi 26. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Celîlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.66 MÜZZEMMİL SÛRESİ

1.66.1 Müzzemmil Sûresi 20. Âyet

إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِنْ ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنِصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَائِفَةٌ مِّنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يُقَدِّرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَنْ لَنْ تُحْصُوهُ فَتَابَ عَلَيْكُمْ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنكُم مَّرْضَىٰ وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِن فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاقْرَءُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِن خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

[(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah, gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti.) Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Allah, içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir. O hâlde, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz. Allah'tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.]

Âyetin iktibasta yer alan kısımları “*Vallâhü yükaddir*”, “Allah takdir eder.” ve “*Estağfurullâh*”, “Allah’a istiğfâr ederim.” anlamına gelir. Murâdî divanında yer alan bir beyitte, âyetin iktibası şöyle yer almıştır:

El ‘abdü yüdebbir” didi “ *vallâhu yükaddir*”
Men kâne müridün ve bihî ya’lemü ma’nâ Murâdî (G.81-2)

Nâtîkî divanında âşık sevgilinin hırsız gibi gönül çalan bakışlarından korunmak için daima estagfurullâh dediğini ifade ediyor:

Karaça gözüñ yağmalarından
Hergiz dir men “*estağfirullâh*” Nâtîkî (G.341-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 304: Müddessir Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Nâtîkî	1	gazel
Toplam	2	gazel

1.67 MÜDDESSİR SÛRESİ

1.67.1 Müddessir Sûresi 1. Âyet

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ

[Ey örtünüp bürünen (Peygamber)!]

Hiz. Peygamber Hira mağarasında vahiy meleğinin sesini işitip kendisini de görünce korkusundan titremeye başlamış, hemen ailesine gelerek “Beni örtün, beni örtün!” demiş; onlar da üzerine bir örtü örtmüşler ve serin su serpmişlerdi. Bunun ardından, “Ey örtüsüne bürünen!” hitabıyla başlayan Müddessir sûresinin ilk beş âyeti inmiştir.²¹⁸

Âyetin tamamı iktibas edilmiştir. Murâdî divanında yer alan beyitte, “*Ya eyyühel müddessir*” ve “*kum fe enzir*” sırrını anlamayanların âlâya yol bulamayacaklarını şöyle ifade etmiştir:

“*Yâ eyyühe’l-müddessir*” “*kum fe-enzir*” sırrını
Añlamayup bilmeyenler bulmadı âlâya yol Murâdî (G.763-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 305: Müddessir Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli

²¹⁸ Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s.419.

Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.67.2 Müddessir Sûresi 2. Âyet

قُمْ فَانذِرْ

[Kalk da uyar.]

Peygamber Efendimiz’e Hira Mağarası’nda gelen vahiyde kendisine hitap edilen kısım “*Kum fe enzir*”, “Kalk da uyar” anlamına gelir. Âyetin tamamı iktibas olarak kullanılmıştır. Murâdî divanında yer alan iktibasta, “Kum fe enzir” manasını anlayan ariflerle ilgili şöyle söylemektedir:

“*Elâ kum fe-enzur*” ma’nisin fehm eyleyen ‘ârif
“Fe-kebbir”den “fe-tahhir”den dem urursañ gelür hâlât Murâdî (G.188-3)

Murâdî divanında, “Kalk da uyar” sözünü anladığı için rütbe ve faziletle sultan olduğunu ifade etmiştir:

“*Kum fe-enzir*” kavlini kavlınden iz’ân eylemiş
Anuñ için rütbe vü fazl ile sultân eylemiş Murâdî (G.626-1)

Yine Murâdî divanında yer alan beyitte, “kum fe enzir” kaynağından fazilet suyunu akıtıp fakirlikle övünerek sözüne burhan ettiğini ifade etmiştir. Söz konusu edilen peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)’tir.

“*Kum fe-enzir*” ‘aynından akıdup zülâl-i fazlını
Fakr ile fahr eyleyüp kavline burhân eylemiş Murâdî (G.626-3)

“Ya eyyühel müddessir” ve “kum fe enzir” sırrını anlamayanların âlâya yol bulamayacaklarını şöyle ifade etmiştir²¹⁹:

“Yâ eyyühe’l-müddessir” “*kum fe-enzir*” sırrını
Añlamayup bilmeyenler bulmadı âlâya yol Murâdî (G.763-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 306: Müddessir Sûresi 2. Âyet		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	5	gazel
Toplam	5	gazel

1.67.3 Müddessir Sûresi 3. Âyet

وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ

[Rabbini yücelt.]

²¹⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî (G.1226-1).

Hiz. Peygamber Hira mağarasında vahiy meleğinin sesini işitip kendisini de görünce korkusundan titremeye başlamış, hemen ailesine gelerek “Beni örtün, beni örtün!” demiş; onlar da üzerine bir örtü örtmüşler ve serin su serpmişlerdi. Bunun ardından, “Ey örtüsüne bürünen!” hitabıyla başlayan Müddessir sûresinin ilk beş âyeti inmiştir.²²⁰

Âyette yer alan “*Fekebbir*”, “Yücelt” anlamına gelen lafzı iktibasta yer almıştır. Murâdî divanında yer alan bir beyitte farklı âyetlerle ariflere değinilmiştir:

“Elâ kum fe-enzur” ma’ninin fehm eyleyen ‘ârif
“*Fe-kebbir*”den “fe-tahhir”den dem urursañ gelür hâlât Murâdî (G.188-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 307: Müddessir Sûresi 3. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.67.4 Müddessir Sûresi 4. Âyet

وَتِيَابَكَ فَطَهَّرْ

[Nefsini arındır.]

Hiz. Peygamber Hira mağarasında vahiy meleğinin sesini işitip kendisini de görünce korkusundan titremeye başlamış, hemen ailesine gelerek “Beni örtün, beni örtün!” demiş; onlar da üzerine bir örtü örtmüşler ve serin su serpmişlerdi. Bunun ardından, “Ey örtüsüne bürünen!” hitabıyla başlayan Müddessir sûresinin ilk beş âyeti inmiştir.²²¹

Âyetin “*Fetahhir*”, “Temizle” anlamına gelen kısmı iktibasta yer almıştır. Ariflere değinilen beyitte, sûrenin diğerk âyetleriyle birlikte kullanılmış ve peygamberimize seslenilen ve kendisini temiz tutması istenilen âyete yer verilen beyitte, ariflerin de bu demden olduğu şöyle dile getirilmiştir:

“Elâ kum fe-enzur” ma’ninin fehm eyleyen ‘ârif
“*Fe-kebbir*”den “*fe-tahhir*”den dem urursañ gelür hâlât Murâdî (G.188-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 308: Müddessir Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

²²⁰Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s.419.

²²¹Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s.419.

1.68 KIYÂME SÛRESİ

1.68.1 Kiyâme Sûresi 10. Âyet

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفَرُّ

[Gözler kamaştığı, ay karanlığa gömüldüğü, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman, o gün insan ‘kaçış nereye?’ diyecektir.]

Âyette kıyamet günü insanın durumu ifade edilmektedir. İktibas edilen kısım insanın bir kaçış yeri aradığını ifade eden “*Eyne’l- mefer*”, “Kaçış nereye?” anlamına gelen ifadedir. Âşık Çelebi ve Nev’î divanında yer almıştır.Âşık Çelebi divanında, Allah’ın celalinin korkusuyla Eyne’l-meferr denildiği zaman Allah’ın rahmetini ümit ettiğini ifade etmektedir:

Hümâ-yı rahmetün it ben garîbe yine penâh
Şu dem ki bîm-i celâlünle dîne *eyn-meferr*

Âşık Çelebi (K.14-294)

Nev’î divanında, cismini yokluk Nil’ine garketmesini ancak o zaman can Musâ’sının nefis Firavun’undan kurtulacağını ifade etmiştir:

Eylegil tâbût-ı cismüñ garka-i nîl-i fenâ
Tâ bula Mûsî-i cân Fir’avn-ı nefsüñden *meferr*

Nev’î (K.12-29)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 309: Kiyâme Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Nev’î	1	kaside
Toplam	2	kaside

1.69 İNSÂN SÛRESİ

1.69.1 İnsân Sûresi 5. Âyet

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا

[İyiler ise, *katkısı kâfur olan içecekler* dolu bir kadehten içerler.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Ke’sen mizâcuhâ kafûrâ*” “Katkısı kâfur olan içecekler” anlamına gelmektedir. Allah Cennet’te iyilerin göreceği mükâfatları anlatırken onların katkıları kâfur olan içeceklerle dolu kadehlerden içtiklerini belirtir. Şâir Nev’î de seher vakti sâkînin elini nurun doğuşuna benzeter ve meyhanenin testisini de “*ke’sen mizacuhâ kâfura*” olarak tanımlar. Nev’î’nin mutasavvıf bir şair olduğu düşünülürse seher vaktini tasvir ederken içki içilen yer yani meyhâne, “

tasavvufî manada tekke ve dergâh²²², sâki ise sevgilidir. Seher vaktinin nurunun insanlara kâfur dolu kadehler sunduğunu belirtir:

Dem-i seher kefi-i sâkî misâl-i matla'-ı nur
Sifâl-i meykede "ke'sen mizâcuhâ kâfur"

Nev'î (K.22-11)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 310: İnsân Sûresi 5. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nev'î	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.69.2 İnsan Sûresi 18. Âyet

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا

[Orada bir pınar ki ona "selsebil" adı verilir.]

Âyet, "Aynen fihâ tusemmâ selsebilâ", "Orada bir pınar ki adına selsebil denir." anlamına gelmektedir. Âyetin tamamı iktibas edilmiştir. İyilerin mükâfatı olan Cennet'te yer alan Selsebil isimli bir çeşme vardır. Helâki, İstanbul'u anlatırken Galata'da yer alan çeşmeleri Selsebil'e benzetir²²³:

Birinde çeşmeler 'aynen tusemmâ Selsebil' olmuş
Birinde hamr ırmağı akar her sû sebîl olmuş

Helâki (G.10-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 311: İnsân Sûresi 18. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâki	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	murabba
Toplam	2	gazel(1), murabba(1)

1.69.3 İnsân Sûresi 21. Âyet

عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ
وَسَقَّوهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا

[Üstlerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüş bileziklerle süsleneceklerdir. Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.]

Âyete Bâlî divanı dîbâcesinde ve Taşlıcalı Yahyâ divanında yer verilmiştir. Âyetin "Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir." Anlamna gelen "Fe-sekâhüm

²²² M. Nejat Sefercioğlu, *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s.82.

²²³ Âyetin diğer iktibas için bkz.: Taşlıcalı Yahyâ(Mur.42-1).

rabbühüm şerâben tahûrâ” kısmı iktibasta yer almaktadır. Bâlî divanında tesirli bakışları “tertemiz bir içeceğe benzetmiş ve lâ-ya’kıl sarhoşu haline getirdiğini dile getirmiştir:

...ol muhtâr-ı ebrârûñ ve serdâr-ı ehl-i envârûñ nazar-ı iksîr-i te’sîrlerinden mest-i bî-hûş ve hayrân-ı medhûş olup “*fe-sekâhüm Rabbühüm şerâben tuhûrâ*” dan hâlet-i sekrânla lâ ya’kîl olup hâlet-i vecde varup oturur ve turur kimesne kalmadı... Bâlî(Dib.)

Taşlıcalı Yahyâ 3. Mehmed’in vefâtı üzerine yazdığı mersiyede ona Darüs selâm’dan, Cennet’ten pencereler açılması ve içtiğinin “şerâben tahûr” yani tertemiz bir içecek anlamına gelen Cennet içeceğini içmesi duasında bulunarak anlam olarak da âyeti iktibas etmiştir²²⁴:

Revzenler açılıp ana Dârü's-selâmdan
Nûş itdüğü müdânı *şerâben tahur* ola

Taşlıcalı Yahyâ (Tb1-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 312: İnsân Sûresi 21. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Hayreti	1	murabba
Nev’î	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	1	terkib-i bent
Toplam	4	dîbâce(1), murabba(1), terkib-i bent(1), kaside(1)

1.70 NEBE SÛRESİ

1.70.1 Nebe Sûresi 40. Âyet

إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ
الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا

[Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, “Keşke toprak olaydım!” diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.]

Âyette inkârcıların azabı görünce “Keşke toprak olsaydım” diyeceğini ifade etmektedir. Âyetin iktibasa konu olan kısmı “*Yâ leytenî küntü türâbâ*”, “Keşke toprak olsaydım!” anlamına gelir.Âşık Çelebi divanında, Hz. Muhammed(SAV)

²²⁴ Âyetin diğer iktibası için bkz.: Hayretî(Mur.1-3), Nev’î (K.22-13).

vefat edip toprak onu sinesine alınca yüce gök “Keşke toprak olsaydım” demiş onu sinesine alamadığı, ona yakın olamadığı için üzülmüştür:

Döndi reşkinden didi *yâ leytenî küntü türâb*
Sineye çekdi zemin çünki seni çarh-ı berîn Âşık Çelebi (K.11-63)

Muhibbî divanında, âşığın sevgilinin yolunda toprak olduğunu görünce gönül ehlinin sözü “Keşke toprak olsaydım!” olmuştur:

Gördiler hâk olduğum yolunda ey âlf-cenâb
Reşk idüp dir ehl-i dil *yâ leytenî küntü türâb* Muhibbî (G.113-1)

Yine buna benzer bir anlam Muhibbî divanında yer almıştır. Sevgilinin kadehinin yudumu onun toprağı gibi ayağının altında olan âşığa nasib olunca gönül ehli “Keşke toprak olsaydım” demiştir:

Cür’a-ı câm-ı lebün olalıdan bana nasib
Ehl-i diller didiler *yâ leytenî küntü türâb* Muhibbî (G.126-2)

Revânî divanında, sevgilinin yola düşen gölgesini gören âşığın gönlü sevgiliye yakın olmayı arzuladığı için “Keşke toprak olsaydım” demiştir:

Sâye-i serv-i bülendün yollar üstinde görüp
Dir hasedden cân u dil *ya leytenî küntü türâb* Revânî (G.18-3)

Revânî divanında, sevgili yere bastığında âşığın gönlü yeri kıskanır ve “Keşke toprak olsaydım!” der:

Yir yüzine lutf idüp ol meh kadem basduğına
Reşk idüp dil çağırur *ya leytenî küntü türâb* Revânî (G.23-3)

Murâdî divanında, şairin sözünü dinlemeyenlerin ilerde “Keşke toprak olsaydım” diyeceklerini ifade etmiştir²²⁵:

Ey Murâdî gûşına her kim ki almaz kavlüni
Ol durur yarın diyen “*Yâ leytenî küntü türâb*” Murâdî (G.134-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 313: Nebe Sûresi 40. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Muhibbî	2	gazel
Muhyî	1	gazel
Murâdî	1	gazel
Revânî	2	gazel
Za’îffî	1	gazel
Toplam	8	gazel(7), kaside(1)

²²⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Muhyî(G.66-3), Za’îffî(G.24-4).

1.71 NÂZİ'ÂT SÛRESİ

1.71.1 Nâzi'ât Sûresi 1. Âyet

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا

[Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle çekip çıkaranlara.]

“Nâzi'ât” hem sûre ismi hem de sûrenin 1. ayetidir. Sûrede dünya hayatının sonunda kıyametin kopacağı, Allah'a inananlarla inanmayanların sonunun ve hesap gününde hallerinin ne olacağını anlatılmaktadır. Dünya hayatını tercih edenlerin yerinin cehennem, Allah'ın rızasını gözeterek hesap gününün olacağına inanan ve dünyada buna uygun yaşamaya çalışanların erinin ise cennet olacağı belirtilmektedir. Murâdî divanında yer alan bir beyitte Allah'ın dünya hayatının hikâyesini, durumunu şerh etmek için Nazi'ât'ı gönderdiğini ifade etmiştir:

Şerh etmek için emr-i 'amelde hikâyetin
Takdîr kıldı hükm ile gönderdi “nâzi'ât”

Murâdî (G.211-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 314: Nâzi'ât Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.71.2 Nâzi'ât Sûresi 2. Âyet

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا

[Andolsun (mü'minlerin ruhlarını) kolaylıkla alanlara.]

Sûreye, inkârcıların canlarının bedenlerinden zor bir şekilde çıkması, müminlerin ise ruhlarını kolay biçimde Allah'a teslim etmelerini anlatan âyetlerle başlanır.²²⁶ İktibas edilen kısım “Nâşitât”, “Müminlerin ruhlarını kolaylıkla alan” anlamına gelmektedir. “Ve'l-adiyat” iktibas ile beraber kullanılmıştır. Cihat için koşan atlar'la birlikte “naşitât” âyetini beraber okuduğunu söyleyerek Allah için atlar üzerinde cihat edenlerin canlarını kolaylıkla teslim edeceklerini belirttiği şekilde yorumlayabiliriz:

Âmmâ ki imtihân için eyledi bu işi
“Ve'l-âdiyât” la okudu bunda “nâşitât”

Murâdî (G.211-4)

²²⁶ Serinsu, *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 276.

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 315: Nâzi'ât Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.71.3 Nâzi'ât Sûresi 20. Âyet

فَارِيَهُ الْآيَةِ الْكُبْرَى

[Derken Mûsâ ona *en büyük mucizeyi* gösterdi.]

Âyetel Kübra ifadesi Kur'an-ı Kerim'de üç yerde geçmektedir. Nâzi'ât Sûresi 20. Âyette Hz. Musa'nın Firavun'a karşı gösterdiği mucizeden ki bu mucizenin Hz. Musa'nın hangi mucizesi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. İkinci olarak Tâhâ Sûresi'nde Hz. Musa'nın elini koynuna sokup çıkarttığında elinin bembeyaz olması mucizesi için bu ifade kullanılmıştır. Üçüncü olarak da Necm Sûresi'nde yer alan ifade, Peygamber Efendimiz'in Sidretü'l-Müntehâ'ya çıktığı ve orada Allah'ın bazı büyük âyetlerini gördüğü ifade edilmektedir.²²⁷

Murâdî divanında yer alan beyitlerden ilkinde, insanın kendi amacını bilmek için tahsil ettiği zaman, büyük bir mucize veya delil mertebesine âyet-i kübrâ mertebesine ulaşacağını belirtmiştir:

Gel Murâduñ vukufin it tahsil
Olasın sen de *âyet-i kübrâ*

Murâdî (G.91-6)

Allah'ın tüm cihana tecelli etmesi yani âlemin güzelliği Allah'ın en büyük bir delilidir. Allah tüm güzelliğini âlemdeki güzellikle bize gösterdiğinden Allah'ın gayb sırlarından dünyaya acayip sırların düştüğünü ifade etmiştir. Yani gaybtan izler taşıyan sırların Allah'ın tüm eşyaya tecellisindedir:

Âyet-i kübra düşüpdür 'âleme hüsn ü cemâl
Gayb-ı 'aynından cihâna düşdi esrâr-ı acîb

Murâdî (G.128-2)

Yine Murâdî Divanı'nda yer alan iktibasta, "Kün fekan" ilminin kaynağının "Âyet-i kübrâ"da olduğu ve onu idrak edenlerin devirlerin allâmesi olduğunu ifade etmiştir:

"*Âyet-i kübrâ*"dadur 'ayn-ı 'ulûm-ı "kün fekan"
Fehm ü idrâk eyleyen 'allâm-ı devrân oldılar

Murâdî (G.340-4)

²²⁷ Necm Sûresi 18. Âyet aynı zamanda diğer iktibas edilen âyetler arasında Necm Sûresi başlığında verilmiştir.

Yine yukarıdakine benzer bir anlatımla Murâdî, kurtuluşun kaynağının ve ezel ilminin “âyet-i kübrâ”da olduğunu belirtmiştir:

*Âyet-i kübrâ*dadur ‘ilm-i ezel ‘aynû’l-halâs
Kalb-i kalbüm ‘ayn-ı ‘aynum sırrı peydâ söylenür Murâdî (G.343-3)

Dünyadaki her yaratılmış suretin âyet-i kübrâ’yı gösterdiğini fakat âyetin o suretlerden daha pak ve üstün olduğunu ifade etmiştir:

Gösterür her dürlüden ol *âyet-i kübrâ*suver
Lîk âyet ol suverden pâk bâzû pâk-ver Murâdî (G.393-1)

Murâdî, Âyet-i kübrâ’nın şerhini ancak âyetlerin mahzeni olan sırların mahzeninin bilebileceğini ifade etmiştir. Âlemdeki sırlara vakıf olan kişinin ancak büyük delilleri görebileceğini ifade etmiştir:

Mahzen-i âyât olan ol mahzenü’l-esrârdur
Ol bilür şerhûñ anuñ kim *âyet-i kübrâ* nedür Murâdî (G.414-2)

Beyitte Hz. Musâ’nın asasının yılan olması mucizesine telmih vardır. Hz. Musa’nın sırrını âyet-i kübrâ’da gördüğünü belirtmektedir. Âyet-i Kübra’yı görecek makama ulaştığı için cümle âlem Firavun gibi olsa da asadan yani Allah’a itaat etmekten ve o yolda olmaktan Hz. Musa gibi asla vazgeçmeyeceğini anlatmıştır:

*Âyet-i kübrâ*da gördüm remz-i Mûsâ âyetin
Cümle Fir’avn olsa ‘âlem ben ‘asâdan geçmezem Murâdî (G.888-4)

Tüm oluşların yani vücûdun âyet-i kübrâ’da olduğunu ve bu oluşların tüm lutuflar olduğunu belirtmiştir. Yani tüm lutufların âyet-i kübra’nın vücuda gelmesidir, zahir olan kısmıdır:

*Âyet-i kübrâ*ya bakdum andadur küllî vücûd
Bu vücûduñ hey’etin bildüm odur lutf-ı ‘amîm Murâdî (G.903-3)

Beyitte Allah’a hamd edilmekte bunu sebebi ise âyet-i kübrâ’ya vakıf olmaktır. Nasıl Kâbe putlardan zarar görmezse onun vücudunun, varlığının da asla hak olmayan, batıl şeylerden zarar görmeyeceğini belirtmiştir:

“Bi-hamdi’llâhi ve’l-minne” gelüben *âyet-i kübrâ*
Vücûdum ka’besi aslâ eser görmez sanemlerden Murâdî (G.989-4)

Âyet-i kübrâ’nın tüm kevn ü mekânı içerdiği ama şerh edilemeyeceğini aşağıdaki beytinde şöyle belirtmiştir²²⁸:

Şerhe sığmaz *âyet-i kübrâ*dadur kevn ü mekân
Men yerâhû”dan “yerânî”vasfını eyler beyân Murâdî (G.1045-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 316: Nâzi’ât Sûresi 20. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli

²²⁸ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî (G.783-4, G.834-5, Kıt.25-3).

Murâdî	13	gazel
Toplam	13	gazel

1.71.4 Nâzi'ât Sûresi 40. Âyet

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ

[Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve *nefsini arzularından alıkoyarsa*, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır.]

Âyetin iktibasa konu olan kısmı “*Nehe'n-nefse('ani'l-) hevâ*” “Nefsini heveslerinden alıkoyar” anlamına gelir. Âyette nefsinin arzularından kendini muhafaza edenlerin sığınağının cennet olduğu ifade edilmektedir.

Murâdî divanında âyete değinilmiştir ve âyetin anlamı doğrultusunda kullanılmıştır. Şair, kendisine merhamet umarken gerçek âşığın nefsinin kötülüklerden alıkoyanların olduğunu dile getirir:

Tâletü'-şevkü süleymâ eşfekât li'l-'âşık
Velehû 'aşkûn hakîkun ve *nehe'n-nefse hevâ*

Murâdî (G.124-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 317: Nâzi'ât Sûresi 40. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.72 TEKVÎR SÛRESİ

1.72.1 Tekvîr Sûresi 28. Âyet

لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ

[O, âlemler için, içinizden dürüst olmak *isteyenler için*, ancak bir öğüttür.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Limen şâ'e*”, “Dileyenler için” anlamına gelir. Kur'an'ın doğru yolda olmak isteyenler için bir öğüt olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu ifade, Müddessir Sûresi 37. Âyette de geçmektedir. Murâdî divanında yer alan iktibas edilen âyete yakın olunması gerektiği ifade edilir:

Didi “*yahtessu limen şâ'e*” âyetini kârî ol
Okudukda didi tekrâr eyle bu virdi yine

Murâdî (G.1222-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 318: Tekvîr Sûresi 28. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.73 İNFİTÂR SÛRESİ

1.73.1 İnfîtâr Sûresi 11. Âyet

كِرَامًا كَاتِبِينَ

[(Hâlbuki üzerinizde muhakkak) bekçiler, *değerli yazıcılar* (vardır).]

Âyette amelleri yazan “*Kirâmen kâtibîn*” yer almıştır. “Değerli yazıcılar” anlamına gelir. Gelibolulu Âlî divanında yeralan bir beyitte, varlık kitabında vucudundan bir nokta bile olmadığını yani tasavvufî manada varlıktan soyunduğunu, masivadan el çektiğini ve Kirâmen Kâtibin’in hesap soracağı bir hesabının olmadığını ifade etmiştir: ²²⁹

Vücûdumdan benüm bir nokta yok varlık kitâbında
Kirâmen Kâtibin itsün hisâbum yok hisâbında

Gelibolulu Âlî (G.500-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 319: İnfîtâr Sûresi 11. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	kaside
Bâlî	2	dîbâce, kaside
Behiştî	1	gazel
Celîlî	1	gazel
Cinânî	2	kaside(1), gazel(1)
Gelibolulu Âlî	1	gazel
Hüdâyî	1	murabba
Yakînî	1	kaside
Za’îffî	1	gazel
Toplam	11	gazel(5), kaside(4), murabba(1), dîbâce(1)

²²⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âmrî (G.130-2) Âşık Çelebi(K.11-83), Bâlî(Dib.,G.35-5), Behiştî(G.164-4), Celîlî(G.132-1), Cinânî(K.28-29, Matl.4), Hüdâyî(Mur.39-4), Yakînî(K.2-14), Za’îffî(G.71-2).

1.74 MUTAFFİFİN SÛRESİ

1.74.1 Mutaffifin Sûresi 18. Âyet

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ

[Hayır, (sandıkları gibi değil!) iyilerin yazısı "İlliyyûn"dadır.]

Sûrenin ilgili âyetlerinde mümin olmayanların yazısının Siccîn, mümin olanlarınsa İlliyyûn'da olduğu belirtiliyor. Âyetin iktibas kısmı "illiyyûn" dur. Cinâni divanında mersiye başlığı olarak kişinin illiyyûn ehlinden olması duası yer almıştır:

Mersiye-i merhûm mahdûm-ı Ekrem 'Abdulvâhid Çelebi ravvaha'llâhu Ta'âlâ rûhahu fî a'lâil-
'illiyyîn Cinânî(Mus.1başlık)

Cinâni, yazdığı başka bir mersiyede vefat eden zatın güzide bir insan olduğunu ve İlliyyîn yoluna azm ettiğini ifade etmiştir:

Yâ ilâhî gidüp ol zât-ı güzîn
Kıldı çün azm-i reh-i 'illiyyîn Cinânî (Mus.3-5)

Hüdâyî divanında yer alan bir kasidenin girişinde illiyyîn kelimesini cennet anlamında kullanmıştır:

Bir gece şâh-ı kasr-ı 'illiyyîn
Kâr-fermâ-yı kâr-gâh-ı yakîn Hüdâyî (K.9-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 320: Mutaffifin Sûresi 18. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinânî	2	musammat
Hüdâyî	1	kaside
Toplam	3	musammat(2), kaside(1)

1.74.2 Mutaffifin Sûresi 25. Âyet

يُسْقُونَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْتُومٍ

[Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir.]

Âyette İlliyyûn ehlinin cennette kavuşacağı nimetlerden bahsedilmektedir. El değmemiş, saf bir içecekten içecekleri anlatılır. İktibas edilen kısım "Yuskavne min rahîk", "saf bir içecek" anlamına gelir. Hüdâyî ve Nâtikî divanlarında yer almıştır. Âşık dudaklar akik taşına benzeyen sevgiliye seslenerek hattının yakutunun la'l kadehine "saf bir içecek" yazmıştır. Sevgilinin lâle benzeyen kadehi andıran dudağı saf, el değmemiş bir içeceğe benzetilmiştir:

Ol câm-ı la'le yazmış eyâ lebleri 'akîk
Yâkût-ı hattûñ âyet-i yuskavne min rahîk

Hüdâyî (G.96-1)

Nâtîkî divanında sevgilinin süslü yanağını seyretmekle cennette gibi olduğunu, miske benzeyen beninin altındaki lal dudağının ise sonu misk kokan içeceği olduğunu belirtmiştir. Âşık kendisini sevgiliyi seyrederken Cennet'e gitmiş de sonu misk kokan içeceği yudumlar gibi olduğunu ifade etmiştir:

Behişt-i 'adnim olmuşdur ruh-ı zîbâ temâşası
"Hitâmuhû misk"i hâli bâ'de-i la'l-i rahîkimdür

Nâtîkî (G.117-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 321: Mutaffifin Sûresi 25. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	gazel
Nâtîkî	1	gazel
Toplam	2	gazel

1.74.3 Mutaffifin Sûresi 26. Âyet

خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ

[Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışınlar.]

Âyette cennete girenlerin sonu misk kokan bir içecekten içecekleri anlatılır. İktibasta yer alan kısım "Hitâmühü misk", "Sonu misktir." Anlamına gelir. Mşk-hitâm şeklinde de yer aldığını görüyoruz. Hüdâyî divanında bir şadırvanın akan suyu, cennet içinde mis kokulu içeceğe benzetilmiştir:

Oldı âb-ı revân-ı şâdurvân
Cennet içre rahîk-i müşk-hitâm

Hüdâyî (K.1-30)

Nâtîkî divanında sevgilinin süslü yanağını seyretmekle cennette gibi olduğunu, miske benzeyen beninin altındaki lal dudağının ise sonu misk kokan içeceği olduğunu belirtmiştir. Âşık kendisini sevgiliyi seyrederken Cennet'e gitmiş de sonu misk kokan içeceği yudumlar gibi olduğunu ifade etmiştir:

Behişt-i 'adnim olmuşdur ruh-ı zîbâ temâşası
"Hitâmuhû misk"i hâli bâ'de-i la'l-i rahîkimdür

Nâtîkî (G.117-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 322: Mutaffifin Sûresi 26. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	gazel
Nâtîkî	1	gazel
Toplam	2	gazel

1.75 İNŞİKÂK SÛRESİ

1.75.1 İnşikâk Sûresi 8. Âyet

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا

[Hesabı çok kolay bir şekilde görülecek.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Yesîrâ*” “Kolay” anlamına gelir. Kur’an-ı Kerim’de yedi defa geçmektedir.²³⁰ Genellikle her şeyin Allah’a kolay olduğu şeklinde kullanılmıştır.

Murâdî divanında yer alan bir beyitte, Allah’ın Mücadele Sûresi 13. Âyet’te peygamberle görüşmelerinde sadaka verme uygulamasında bunu yerine getirmeyenleri bağışladığını ifade ettiği bağışlamasını hatırlatıp daha sonra Talak/8 ile İnşikak/8’de ortak olan hesap anlamından yararlanarak lafızları birleştirip Allah’ın hesapları kolay göreceğini ve merhametli olduğunu şöyle ifade etmiştir:

“Eşfaktü” didi şefkat ile oldı çü müşfik
Pes didi “hasebnâhü hisâben ve *yesîrâ*”

Murâdî (G.81-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 323: İnşikâk Sûresi 8. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.76 BURÛC SÛRESİ

1.76.1 Burûc Sûresi 1. Âyet

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ

[*Burçlarla dolu göğe andolsun.*]

Sözlük anlamı “açık seçik şey” demek olan burc, uzaktan göze çarpacak şekilde yapılmış yüksek binalar, özellikle Türkçe’de kale surlarının yüksek yerleri, hisar ve kuleleri için kullanılır. Sûredeki anlamıyla gökyüzündeki takımyıldızlara burç denilmesinin asıl sebebi parlak görünüşleri olsa gerektir. Dünyadan bakıldığı zaman tek yıldızmış gibi görünen burçlar, aslında güneş sisteminin milyonlarca elemanından meydana gelmiş olan yıldız kümeleridir. Modern astronomide galaksi adı verilen burçlardan ay yörüngesi üzerinde gözlenen on iki tanesi çok eski devirlerden beri bilinmektedir.²³¹

²³⁰ Diğerleri için bkz. Nisa 4/30, 169, Furkan 25/46, Ahzâb 33/14, 19, 30.

²³¹ TDV İslam Ansiklopedisi, C 06, s.462.

Sûrede burçlara yemin ile başlanmıştır. Bu da Allah'ın kudretinin bir göstergesidir. Âyetin “Zâti'l-burûc” kısmı iktibasta yer almıştır. Nev'î divanında, şair yazmış olduğu kasidenin fahriye bölümünde Yedi kubbesinde Zuhal yıldızı bekçi, 12 küngür zatil burucu süsleye, diyerek kendini yıldızlardan daha da ötede görüyor. Ayrıca bu şiir divanın 12. kasidesidir:

Târem-i heftümde tâ kim ola keyvân pâsbân
Zeyn ide zâtü 'l-bürücü küngür-i isnâ 'aşer
İlgili tablo şöyledir:

Nev'î (K.12-98)

Tablo 324: Burûc Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nev'î	1	kaside
Toplam	1	kaside

1.76.2 Burûc Sûresi 5. Âyet

النَّارِ دَاتِ الْوَقُودِ

[(3-5) Şâhitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki, (mü'minleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) *alevli ateş yakanlar* lânetlenmiştir.]

Âyetin tamamı iktibas içerisinde yer almıştır. Sehâbî divanının dîbâcesinde Hz. Muhammed(SAV)'den bahsederken şâir şöyle söylüyor:

Ve zerî'a-i vüfûd-ı cennet ü cünne-i “nârı zâtu'l-vekûd” ola... Sehâbî (Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 325: Burûc Sûresi 5. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Sehâbî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.76.3 Burûc Sûresi 11. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ

[İman edip salih ameller işleyenlere gelince; onlara *içinden ırmaklar akan cennetler* vardır. İşte bu büyük başarıdır.]

Âyette iman eden ve salih ameller işleyen altından ırmaklar akan cennet müjdesi vardır. İktibas edilen kısım “*Tecri (min) tahteha'l-enhâr*”, “İçinden ırmaklar akan” anlamına gelir. Kur'an'da otuz dört yerde geçmektedir. Usûlî divanında iktibas

edilmiştir.Usûlî divanında, sevgilinin yüzünün yansısıyla gözünün çeşmesinin, cennetin tahteha'l-enhârını gösterdiğini şöyle ifade etmiştir:

Aks-i ruhsârmla ey gül çeşme-sârı çeşminin
Cennetin gösterdi *tecrî tahtehe'l-enhârını*

Usûlî (G.136-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 326: Burûc Sûresi 11. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Usûlî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.77 TÂRIK SÛRESİ

1.77.1 Târik Sûresi 6. Âyet

خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ

[Fışkırıp çıkan bir sudan yaratıldı.]

Âyet, insanın fışkırıp çıkan bir sudan yaratıldığını ifade etmektedir. İktibas edilen kısım “*Mâin dafik*”, “Fışkırıp çıkan su” anlamına gelir. Hayâlî, sevgilinin ateş gibi yanaklarına su denildiği zaman onun hatırından gam tozunun eksik olmamasını dilemektedir. Sevgilinin yanağı yakıcıdır ve ona fışkıran su denmesi terstir:

Sabâ-veş hâtırından eksik olmasın gubâr-ı gam
İzârun nârına her kim der ise *mâ-ı dâfik*tür

Hayâlî (G.105-4)

Hayâlî, bir başka beyitte insanın fışkırıp çıkan sudan Allah'ın emri ile oluştuğunu şöyle dile getirmiştir:

İlâhın emri ile *mâ-ı dâfik* âdem olur
Gönülde mihr-i Hudâ arşa nûr-ı a'zam olur

Hayâlî (G.119-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 327: Târik Sûresi 6. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hayâlî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.78 FECR SÛRESİ

1.78.1 Fecr Sûresi 1. Âyet

وَالْفَجْرِ

[Tan yerinin ağarmasına andolsun.]

Âyet, tan yerine yemin edilmektedir. Âyetin iktibas edildiği divan Murâdî divanıdır. Beyitte Fecr sûresinin 2. ve 3. âyetleriyle birlikte anlam bağı kurulmuştur. Beyitte sevgilinin haberinin “*Ve’l-fecri leyâlî*”, “Gece ve tan yerinin ağarmasına andolsun” da verildiğini ve tek ile çiftin hesap edilmemesini şöyle ifade ediyor:

“*Ve’l-fecri leyâlî*” de virildi haber-i yâr
Dil “şef” ile “vetr”i ne hisâb eyleye tekrâr

Murâdî (G.454-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 328: Fecr Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.78.2 Fecr Sûresi 2. Âyet

وَلَيَالٍ عَشْرٍ

[On geceye andolsun.]

Âyet tan yerine yemini ifade etmektedir. Âyetin iktibas edildiği divan Murâdî divanıdır. Beyitte Fecr suresinin 1. ve 3. âyetleriyle birlikte anlam bağı kurulmuştur. Beyitte sevgilinin haberinin “*Ve’l-fecri leyâlî*”, “Gece ve tan yerinin ağarmasına andolsun” da verildiğini ve tek ile çiftin hesap edilmemesini şöyle ifade ediyor:

“*Ve’l-fecri leyâlî*” de virildi haber-i yâr
Dil “şef” ile “vetr”i ne hisâb eyleye tekrâr

Murâdî (G.454-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 329: Fecr Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.78.3 Fecr Sûresi 3. Âyet

وَالشَّفَعِ وَالْوَتْرِ

[Çifte ve teke andolsun.]

Âyetin tamamı, “*Ve’ş-şef’i ve’l-vetr*” teke ve çifte yemini ifade etmektedir. Âyetin iktibas edildiği divan Murâdî divanıdır. Beyitte Fecr sûresinin 1. ve 2. âyetleriyle birlikte anlam bağı kurulmuştur. Beyitte sevgilinin haberinin “*Ve’l-fecri leyâli*”, “Gece ve tan yerinin ağarmasına andolsun” da verildiğini ve tek ile çiftin hesap edilmemesini şöyle ifade ediyor²³²:

“*Ve’l-fecri leyâli*” de virildi haber-i yâr
Dil “*şef*” ile “*vetr*”i ne hisâb eyleye tekrâr

Murâdî (G.454-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 330: Fecr Sûresi 3. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.78.4 Fecr Sûresi 28. Âyet

إِرْجِعِي إِلَى رَبِّكَ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً

[Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön!]

Âyette iktibas edilen kısım “*Marziyyeh*”, “O da senden razı” anlamına gelir. Aynı zamanda tasavvufta nefsin makamlarından biri olan Nefs-i marziyye de kasedilmiştir. Allah’ın razı olacağı ve kulun da Allah’a yaklaşacağı makamdır:

Pâdişâhuñ çünkü marzîsi budur
Ol rızâda olasın tâ *marziye*

Murâdî (G.1414-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 331: Fecr Sûresi 28. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.79 ŞEMS SÛRESİ

1.79.1 Şems Sûresi 1. Âyet

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا

[Güneşe ve onun aydınlığına andolsun.]

²³² Âyetin diğer iktibası için bkz.: Murâdî(G.1068-1).

Âyette güneşe ve onun aydınlığına yemin edilmiş. Parlaklık ve nur ifade etmek amacıyla pek çok kez iktibas edilmiştir. Bâkî divanında sevgilinin yüzü *Ve's-şems*, kaşları *Nûn* suresidir:

Cemâlûn mushafını dil-berâ gördükçe bu Bâkî
Okur *Ve's-şems* yüzüne kaşına süre-i Nûnı Bâkî (G.538-5)

Emrî divanında güneşin aydınlığı bitmeye yakın yani güneş batarken sevgilinin hiç batmayan güneşe benzeyen yüzüne imrendiğini şöyle ifade etmiştir:

Öykünürmüş ruhına *şemsü'd-duhâ*
Geldi beñzer yakın zevâli anuñ Emrî (Kıt. 282-2)

Gelibolulu Sun'î divanında, sevgilinin yanakları *Ve's-şems* ve *Ve'd-duhâ*'ya benzetilerek bembeyaz, parlak olduğu ifade edilmiştir:

Ve'd-Duhâ *Ve's-Şems* ruhlar kâküli *Ve'l-leyl* anuñ
Sun'iyâ *Ve'n-Necm* okur gördüm bu gün bir alnı nûr Gelibolulu Âlî (G.16-5)

Sevgilinin yüzünü *Ve's-şems* ile ifade eden âşık için sevgilinin gece gibi olan saçları ve güneş gibi olan yüzü varken gece ve gündüze itibar etmeyeceğini şöyle ifade eder:

Yüzüne *veşşems* dinmiş zülfüne velleyl çün
Hadd ü zülfün var iken leyl ü nehârî neylerüz Muhibbî (G.1086-3)

Muhibbî divanında, sevgilinin yüzünün *Ve's-şems*, alnının *Ve'd-duhâ* olduğunu ifade ederken saçlarının da *Miraç* gecesi olsa şaşılmayacağını şöyle ifade eder:

Yüzün *veşşems* salnun vedduhâdur
Aceb mi zülfün ola leyl-i mirâc Muhibbî (G.277-2)

Muhibbî, sevgilinin siyah saçını görünce *Leyl* âyetini okuduğunu, sevgilinin ise yüzünü gösterip *Ve's-şems* âyetini işaret ettiğini ifade etmektedir:

Gördüğümde okudum zülfini velleyl âyetin
Gösterüp yüzün didi *veşşems* okı Kur'âne gel Muhibbî (G.1712-4)

Taşlıcalı Yahyâ şehitleri, çiy tanelerinin üzerine inen güneş ışığının parlaması gibi görmüştür:

Şehîd olanlara güyâ ki nûr iner gökden
İrişse Jaleler üzre şu'â'-ı *şems-i duhâ* Taşlıcalı Yahyâ (K.12-11)

Semâda gerd-i sehâbun içine girdi hemân
Görüp çınârün eli düşdüğünü *şems-i duhâ* Taşlıcalı Yahyâ (K.26-8)

Usûlî divanında, hayal güneşine *Şemsü'd-duhâ* ile ifade etmektedir:

Cemâlim ayını bedr'ü-dücâ bil
Hayâlim mihrini *şemsü'd-duhâ* bil Usûlî (mes.-20)

Usûlî *Şemsü'd-duhâ*'yı Peygamberimiz ile ilişkilendirerek şöyle söyler:

Biri ol şâh-ı âlem Mustafâdır
Yüzü âyine-i *şemsü'd-duhâ*dır Usûlî (mes.-75)²³³

İlgili tablo şöyledir:

²³³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Muhibbî (G.4-4), Muhyî (G.34-2), Taşlıcalı Yahyâ (G.5-2, K.8-20).

Tablo 332: Şems Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâkî	1	gazel
Emrî	1	kıta
Gelibolulu Âlî	1	gazel
Muhibbî	4	gazel
Muhyî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	4	kaside(3), gazel(1)
Usûlî	2	mesnevi(2)
Toplam	14	gazel(8), kaside(3), mesnevi(2), kıta(1)

1.80 LEYL SÛRESİ

1.80.1 Leyl Sûresi 1. Âyet

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ

[(Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun.]

Âyette geceye yemin edilmektedir. İktibas edilen kısım “*Ve'l-leyl*”, “Geceye andolsun!” anlamına gelir. Çoğu divanda iktibas edilen âyetlerin başında gelmektedir. Sûre ismi veya âyet olarak yer almıştır. Behiştî divanında şair Mecnun’un ancak aşkın *Ve'l-leyl*isini sarındığını, âşğın ise imamasını giyip tacını taktığını asıl yol kat edenin âşğın kendisi olduğunu ifade etmiştir. *Ve'l-leyl*’in *Leylâ*’yı hatırlattığını da düşündüğümüzde âyetin iktibas sebebine dâhil edebiliriz:

‘İşkuñ imâmesini ben giymişem cihânda
Velleylisin sarındı ancak Behiştî Mecnûn

Behiştî (G.395-5)

Emrî yine bir başka beytinde Mecnun ile *Leylâ*’yı ilişkilendirerek iktibas etmiştir. Her gece ruhunu şâd etmek için Mecnun’un türbesine giderek *Ve'l-leyl* okuduğunu ifade etmektedir:

Şâd itmek için ruhını her gece zemâne
Ve'l-leyl okur türbet-i Mecnûn üzerinde

Emrî (G.484-4)

Gelibolulu Sun’î divanında, sevgilinin kâkülünün *Ve'l-leyl* olduğunu ifade ederek saçının siyahlığını belirtmektedir:

Ve’-d-Duhâ Ve’ş-Şems ruhlar kâküli *Ve'l-leylanûñ*
 Sun’iyâ Ve’n-Necm okur gördüm bu gün bir alnı nûr

Gelibolulu Âlî (G.16-5)

Gelibolulu Sun’î divanında, Mecnun’un aşk mushafını ancak *Ve'l-leyl*’e kadar okuduğunu, aşk mushafını hatmeyleyenin âşğın kendisi olduğunu dile getirmiştir:

Hatm eyleyen ey hâce benim mushaf-ı ‘işki
*Ve'l-leyl*ye dek okumış ancak anı Mecnûn

Gelibolulu Sun’î (G.131-4)

Hayretî divanında, Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)'in saçlarının siyahlığı anlatılmak istenirken Ve'l-leyl içindeki lam'ı n saçlarına delil olduğunu ifade ediyor:

Ve'l-leyl içinde yazılı lâminı kıldı dâl
Şol iki zülfüne senün ey hâdî-i Hudâ Hayretî (K.2-7)

Muhibbî divanında, sevgilinin saçı ile dudağını görünce Ve'l-leyl ve Kevser sûresini okuduğunu ifade etmiş, Ve'l-leyl ile yine saç arasında bir ilişki kurulmuştur:

Görüb zülf ü lebünü secde itdüm
Okudum âyet-i *velleyl* Kevser Muhibbî (G.661-4)

Nev'î divanında, âşık Ve'l-leyle menun iken Mecnun'un daha yeni ebced okuyan bir çocuk olduğunu, kendisinin âşıklıkta Mecnun'dan ileri olduğunu ifade etmiştir:

Ol saçı *ve'l-leyle* sol demler ki dil meñun idi
Mekteb-i 'ışk içre Mecnûn tflî-i ebced hân idi Nev'î (G.531-1)

Usûlî divanında yer alan miraciyede Hz. Muhammed(SAV), Kur'an ve kâinatın yaratılışından bahsedilirken kalemin kırılıp Leyl ve duha âyetleri oluştuğunu ifade ediyor. Burada gece ve gündüze işaret edilmiş de denilebilir:

İki şakkoldu kalem bî-mâcerâ
Pes yazıldı âyet-i *leylü* duhâ Usûlî (Mir.-40)

Zâifî divanında sevgilinin kâkülü, nur safhası üzerine miskli kalemle yazılmış Ve'l-leyl âyeti karışmış dua ile ifade edilmiştir.²³⁴

Safhâ-yı nur üstüne müşğîn kalemle yazılı
Âyet-i *vel-ley* halt olmuş du'âdur perçemün Zâifî (G.181-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 333: Leyl Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Emrî	1	gazel
Gelibolulu Âlî	1	gazel
Gelibolulu Sun'î	1	gazel
Hayretî	1	kaside
Kâdî	1	gazel
Muhibbî	6	gazel
Nev'î	1	gazel
Usûlî	1	mesnevi
Za'îfî	1	gazel
Toplam	15	gazel(13), kaside(1), mesnevi(1)

²³⁴ Âyetin diğer iktibasları için bkz.:Kâdî (G.165-2), Muhibbî(G.61-2, G.977-2, G.1086-3, G.1712-4, G.1791-5).

1.81 DUHÂ SÛRESİ

1.81.1 Duhâ Sûresi 1. Âyet

وَالضُّحَىٰ

[Kuşluk vaktine andolsun.]

Rivâyete göre Fecr sûresinin inişinden sonra öncekine nisbetle daha kısa bir süre vahiy kesilmiş, müşrikler bu olayı kullanarak Hz. Peygamber'e, "Herhalde rabbın sana darıldı ve seni terketti" demişlerdi. Bu sözlerden dolayı Hz. Peygamber'in duyduğu üzüntü üzerine bu sûre inmiştir.²³⁵

Âyet, kuşluk vaktinin aydınlık olması, parlaklığın göstergesi olarak kullanılmıştır. Gelibolulu Sun'i divanında sevgilinin yanağı parlak olması itibariyle Ve'd-duhâ ile ilişkilendirilmiştir:

Ve'd-Duhâ Ve'ş-Şems ruhlar kâküli Ve'l-leyl anûñ
Sun'iyâ Ve'n-Necm okur gördüm bu gün bir alnı nûr Gelibolulu Âlî (G.16-5)

Usûlî divanında yer alan miraciyede Hz. Muhammed(SAV)'in, Kur'an'ın kâinatın yaratılışından bahsederken kalemin ikiye yarılıp birinin Leyl diğेरinin Duhâ âyeti olduğunu işaret etmiştir:

İki şakkoldu kalem bî-mâcerâ
Pes yazıldı âyet-i leyl ü *duhâ* Usûlî (Mir.-40)

Muhibbî divanında, sırra rağbe edene sırdan haber sorunca cevabının "duhâ" olduğunu ifade etmiştir:

Râgıb-ı sırra bir haber sordum
Pes cevâbında didi "Kâne *duhâ*" Murâdî(G.92-2)

Yine Murâdî divanında, nurlu güneşin aya ışığından verdiğini ayın da duhâ güneşinin önünde secde ettiğini ifade etmiştir:

Çün virdi mihr-i enver mâha şu'â-ı 'aksin
Mâh oldu geldi sâcid şems-i "*duhâ*" öñinde Murâdî (G.1400-3)

Yine Nâtıkî divanında yer alan beyitte Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)'in güzelliği parlak Ve'd-duhâ güneşi, saçları ise aynanın parlaması için arkasına çekilen siyahlık olduğunu ifade etmektedir:

Hüsnüñ beyâzı matla'-ı hurşîd-i *ve'd-duhâ*
Saçuñ sevâd-ı âyineve'l-leyl-i izâsecâ Nâtıkî (G.6-3)

Hayretî divanında, Hz. Muhammed (SAV)'in yüzüne Ve'd-duhâ'nın işaret ettiğini ifade etmiştir:

Gün yüzüne *ve'd-duhâ* eyler işaret Mustafâ
Hem kılır ve'l-leyli zülfüne delâlet Mustafâ Hayretî (G.3-1)

²³⁵ Karaman vd., *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s. 577.

Muhibbî divanında, sevgilinin yanağının Ve'd-duhâ tefsiri olduğunu ifade etmiştir:

Tîre zülfünden vire her lahzâ velleyl haber
Ârızun tefsîrini key rûşen itmiş *vedduhâ* Muhibbî (G.61-2)

Muhibbî divanında, sevgilinin yüzünün Ve'ş-şems, alınının Ve'd-duhâ olduğunu ifade ederken saçlarının da Miraç gecesi olsa şaşılmayacağını şöyle ifade eder:

Yüzün veşşems alnun *vedduhâ*dur
Aceb mi zülfün ola leyl-i mirâc Muhibbî (G.277-2)

Yine Muhibbî, sevgilinin yüzü ile Ve'd-duhâ'yı ilişkilendirerek şöyle diyor:

Yüzüne *vedduhâ*didüm saçuna dâhi velleyl
Anunçün âteş-i ışka gece gündüz yanar oldum Muhibbî (G.179-5)

Revânî divanında peygamberimizin yüzünün Ve'd-duhâ tefsiri olduğunu şöyle ifade eder:

Sûre-i Ve'l-leyl müşğîn zülfünü takrîr ider
Ve'd-duhâ nûri cemâlün şerhini tefsîr ider
'Ândelîb-i bâğ-ı kuds işbu sözi takrîr ider
Mustafâ mâ câe illâ rahmeten li'l-'âlemîn Revânî (Mur.2-3)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, sevgilinin kaşları bismillâh, yüzü Ve'd-duhâ'dır²³⁶:

Kasların kim ol cebîn-i dil-güşâ üstindedür
Satr-ı bismi'llâhkim *Ve'd-duhâ* üstindedür Taşlıcalı Yahyâ (G.88-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 334: Duhâ Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Gelibolulu Âlî	1	gazel
Hayretî	2	gazel(1) , kaside(1)
Muhibbî	5	gazel
Murâdî	3	gazel
Nâtıkî	3	gazel
Revânî	1	murabba
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Usûlî	1	mesnevi
Toplam	17	gazel(14), kaside(1), mesnevi(1), murabba(1)

1.81.2 Duhâ Sûresi 2. Âyet

وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى

[Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki...]

²³⁶ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Muhibbî(G.4-4, G.61-2), Murâdî (G.888-3).

Âyette geceye yemin edilmektedir. Âyetin tamamı Nâtıkî divanında iktibas edilmiştir. Nâtıkî divanında *ve'l-leyl-i izâ secâ* ile günahları ifade edilmiştir. Gece ile günahlar anlatılmış ve bu gece gibi olan günahların rahmet nurları ile gündüz gibi parlak olacağını ummaktadır:

Gün gibi rûşen eyleye envâr-ı rahmetün
Cürmüm olursa âyet-i ve 'l-leyl-i izâsecâ Nâtıkî (G.3-2)

Yine Nâtıkî divanında yer alan beyitte Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)'in güzelliği parlak Ve'd-duhâ güneşi, saçları ise aynanın parlaması için arkasına çekilen siyahlık olduğunu ifade etmektedir²³⁷:

Hüsnün beyâzı matla'-ı hurşid-i ve 'd-duhâ
Saçuñ sevâd-ı âyine ve 'l-leyl-i izâsecâ Nâtıkî (G.6-3)
İlgili tablo şöyledir:

Tablo 335: Duhâ Süresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhyî	1	kaside
Nâtıkî	2	gazel
Toplam	2	gazel(2), kaside(1)

1.82 İNŞİRÂH SÛRESİ

1.82.1 İnşirâh Sûresi 1. Âyet

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ

[(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?]

Bu âyetle anlatılmak istenenin ne olduğu üzerinde farklı yorumlar vardır:

“Senin kalbini açıp genişletmedik mi?” diye çevirdiğimiz 1. âyetteki “şerh-i sadr” kavramını Râgıb el-İsfahânî, “kalbin ilâhî bir nur ile Allah tarafından bir huzur ve sükûnet, bir rahatlık ile genişletilmesi” şeklinde açıklamıştır (el-Müfredât, “şrh” md.). Hz. Peygamber'in kalbinin açılıp genişletilmesi ifadesini, Zümer sûresinin 22. âyeti de dikkate alındığında, onun beşerî idrak kapasitesinin vahiy ile arttırıldığına ve âzami seviyeye çıkarıldığına işaret olarak anlamak uygun olur.”²³⁸

Âyetin iktibas edilen kısmı parça parça her kısım iktibas edilmiştir. “*Elem neşrah lek*” “ senin (göğsünü) Açıp genişletmedik mi?”, “Sadrek” “Göğsün” anlamına gelir. İnşirah suresini ifade edecek şekilde sure ismi olarak da kullanılmıştır. Ayrıca sûrenin diğer âyetleriyle birlikte de kullanılmıştır. İktibasa

²³⁷ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Muhyî(K.3-14).

²³⁸ Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C.5, s.584.

Nev’î, Muradî, Nâtîkî divanında yer verildiğini görüyoruz. Nev’î divanında padişahın Eğri Seferi üzerine yazdığı kasidede ona Allah’ın zorluk içinde bir kolaylık ihsan ettiğini ve bunu da elem neşrah ile ifade ettiğini şöyle belirtiyor:

Bu sırrı saña “*elem neşrah*” ile şerh itdi
Zamân-ı ‘üsri kılıp vakt-i yüsri-ile itmam Nev’î (K.32-19)

Âyet, Murâdî divanında peygamber Efendimiz’in kalbinin açılması ve melekler tarafından temizlenip yerine konulmasını hatırlatacak şekilde şöyle kullanılmıştır:

“*Elem neşrah*” dinildi kâlibuñ kalbinde ma’nâda
Velî ma’nâsı kalb içre olur mektûb-ı inşâda Murâdî (G.1309-1)

“*Sadrek*” sadrına geçdi maânî milkinüñ şâhı
Anuñ çün vaz’ olındı “vizr” andan bu heyûlâda Murâdî(G.1309-2)

Nâtîkî divanında Peygamberimiz için yazılan kasidede onun âlemin şeref ve kadrinde meşhur olması hâ-mîm elemneşrah’ın meddahı olması ile olduğunu ifade etmiştir. Âyette peygamberimizin ister gerçek bir göğüs açıp temizleme isterse manan olarak kalbinin temizlenmesi anlamında olsun kesin bir yücelik verdiğini şöyle ifade ediyor²³⁹:

Müştehir olmağa kadr ü şeref-i ‘âlemde
Oldı meddâh-ı “Hâ-mim *elemneşrah lek*” Nâtîkî (K.1-22)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 336: İnşirâh Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	4	gazel
Nâtîkî	1	kaside
Nev’î	1	kaside
Toplam	6	gazel(4), kaside(2)

1.82.2 İnşirâh Sûresi 2. Âyet

وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ

[(Belini büken) yükünü üzerinden kaldırmadık mı?]

Âyette iktibas edilen kısım “*Vizr*” “Yük” anlamına gelir. Murâdî divanında yer alan iktibasın yer verildiği beyit şöyledir:

“*Sadrek*” sadrına geçdi ma’ânî mülkinüñ şâhı
Anuñ çün vaz’ olındı “vizr” andan bu heyûlâda Murâdî (G.1309-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 337: İnşirâh Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli

²³⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî (G.314-2, G.894-1).

Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.82.3 İnşirâh Sûresi 6. Âyet

إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا

[Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “*Usri yüsra*”, “Güçlkle kolaylık” anlamına gelir. Pek çok şair tarafından iktibas edilmiştir. Nev’î divanında Eğri Seferi sebebiyle İbrâhim Paşa’ya yazılan kasidede, onun kahramanlığını anlatırken hikmetin sırrı olarak zorluktan sonra kolaylığın birbirini takip etmesi olarak şöyle dile getirir:

Tâ’âkub itdügi ‘*usr-ile yüsri*’n remz-i hikmetdür
Ki sırrı ‘âlem-i kevn ü fesâdun bunda peydâdur

Nev’î (K.25-19)

Yine Eğri Seferi sebebiyle yazılan kasidede Sultan Muhammed’e yazılan kasidede seferde, Allah’ın zorlukla birlikte bir kolaylık verdiğini şöyle ifade ediyor:

Bu sırrı saña “elem neşrah” ile şerh itdi
Zamân-ı ‘*usr*’ kılup vakt-i ‘*yüsr*’-ile itmam

Nev’î (K.32-19)

Yâkîni divanında âşık gönlüne “Aşkın karmakarışıklığından feryad etme, zira her zorlukla bir kolaylık vardır” diye sesleniyor:

Feryâd kılma keşmekeş-i ‘ışkdan dilâ
Her ‘*usr*’da iki ‘*yüsr*’ bu bürhân degül midür

Yakîni (G.60-4)

Murâdî divanında şair, bir önceki beyitte aşkın sırrını gönlüne söylediğini ve gönlünün kendine yol gösterici olduğunu ifade etmiştir. Âyetin iktibas edildiği beyitte ise gönlünün minnetle sağa sola bakındığını ve “Üsri Yüsr” a sığındığını şöyle ifade ediyor:

Minnetle anda baktı yemîn ü yesârın
Pes “*usr* *yüsr*” e eyledi rağbetde ilticâ

Murâdî (G.8-2)

Murâdî divanında, gönlün eserleri değil onları oluşturan müessiri istediği ve zorluğa kolaylığa sabredip şikâyet etmemeyi istediğini dile getirmiştir:

Bakmaz âsâra gönül ister mü’essir kim durur
“*Usri yüsri*” e sabr idüp olmak diler âzârsuz

Murâdî (G.557-3)

Yine Murâdî divanında dünyada zorluğun dünya hayatının bir gereği olduğunu belirterek bu zorluk içindeki kolaylıklara da hepsine kâni olmak gerektiği ifade edilmiştir:

Çün “‘*usr*’” ile olmuşdur iktizâ-yı cihân
Bu “‘*usr*’” e “‘*yüsr*’” kayurma olana ol kânî

Murâdî (G.660-2)

Bağdatlı Rûhî divanında, Allah’ın ağlayıp inleyenlerin zorluğunu kolaylık edip, onlara yardım etmesini diliyor:

Aña kaldı hemân iş kim inâyet eyleyüp Mevlâ

mülâkâtile ‘ösrin yüsr ide her zâr u nâlânun

Bağdatlı Rûhî (K.4-28)

Bağdatlı Rûhî divanında âşîğın sevgiliye kavuştuğu zaman ayrılacağı düşüncesi, ayrılıkta ise ayrılık azabı çektiğini dile getirir. Böylelikle âşîğın kolaylıkta da zorlukta da daima gam çektiğini şöyle ifade eder²⁴⁰:

Vaslda efkâr-ı hicr ü hicr-i hod ‘ayn-ı azâb
‘Âşık-ı bî-dil çeker ‘usrâda gam yüsrâda gam

Bağdatlı Rûhî (G.767-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 338: İnşirâh Sûresi 6. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	3	kaside(2), gazel(1)
Murâdî	5	gazel
Nev’î	2	kaside
Yâkînî	1	gazel
Toplam	11	gazel(7), kaside(4)

1.83 TÎN SÛRESİ

1.83.1 Tîn Sûresi 4. Âyet

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

[Biz, gerçekten insanı *en güzel bir biçimde* yarattık.]

“Ahseni takvîm” “En güzel biçim” diye çevirdiğimiz ahsen-i takvîm tamlaması bu bağlamda insana Allah tarafından verilen en güzel ve en mükemmel biçim ve yapıyı, bu sayede insanın, yeryüzü varlıkları içinde gerek fizyolojik gerekse ruhsal yetenekler bakımından en mükemmel ve en seçkin canlı olarak yaratılmış olmasını ifade eder.²⁴¹

“Ahsen-i takvîm” ibaresi şiirlerde çokça yer alan bir iktibastır. Çeşitli anlam ilgileriyle şiirde yer almıştır. Behiştî tasavvufî bir bakış açısıyla insana nasıl bakılması gerektiğini ifade ederken Ahseni takvîm’e vurgu yapıyor. İnsana ibret gözüyle bakarak melek gibi görmeyi ve “Ahseni takvîm” ile parlak bir hal ile insanı görmeyi salık veriyor:

Dîde-i ‘ibretle insânı melek-sîmâ gözet

Ahsen-i takvîmi lutf u halka mücellâ gözet

Behiştî (Tah.1-1)

Gelibolulu Âlî divanında Sultan Murad’a yazılmış bir kasidenin dua bölümünde padişahın yaradılışının güzelliği gün geçtikçe taze yaprakların yeşerdiği baharı getiren bir güzelliştir ve Ahseni takvîm’in bir göstergesidir. Onun güzelliği

²⁴⁰ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Bağdatlı Rûhî (K.3-27), Murâdî (G.1309-3, G.1345-2).

²⁴¹ Karaman vd., *Kur’an Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s. 590.

baharın başlangıcı nevrüzün geldiğini gösteren bir takvim olarak yazılması duasını ediyor. Takvim kelimesi hem günleri belirlemede kullanılan hesaplamayı hem de Kur'an'daki ahseni takvim ifadesini kapsayacak bir anlamda kullanılmıştır:

Bahâr-ı hüsn-i pulkuñ behreler virdükçe her rûzî
Yazılsun *ahsen-i takvîme* bir nevrûz-ı Sultânî Gelibolulu Âlî (K.17-39)

Kâdî Divanı'nda, Allah'ın insanı Ahseni takvim ile yarattığına değinip dünyada nefse uyarak şeytan olmanın akıl alır şey olmadığını, en güzel biçimde yaratılan insanın şeytanlaşmasının nefesine uymasının reva olmadığını belirtmiştir:

Seni hakk *Ahsen-i takvîm* idüp insân olasın
Ne revâ nefse uyup dünyâda şeytân olasın Kâdî (G.222-1)

Taşlıcalı Yahyâ Divanı'nda Hz. İbrâhim kıssasıyla ahseni takvim ilişkisi kurulmuştur. Hz. İbrahim Allah'ı inkâr eden ve putlara tapan kavminin onu yakmak için yaktıkları büyük ateşe atılırken bile düşüncelerinden vazgeçmemiştir. Ateşe atılırken bile Allah'a olan aşkıdan vazgeçmeyen Hz. İbrahim ve tüm insanlarda olan, bize Allah'ın bir ihsanı olduğunu belirtmiştir:

Ahseni takvîmi gör dîdâr-ı İbrâhîme bak
ışk-ı pâki cânib-i Mevlâdan ihsândur bize Taşlıcalı Yahyâ (G.382-2)

Usûlî divanı'nda yer alan iktibasta, sevgilinin yüzündeki âyetleri yanlış okuyan müddeinin durumunu Hz. Âdem'e secde etmeyen Allah'ın emrine uymayan, inkârcı şeytan ile anlatmıştır. Müddeî; zahit, vaiz, sofu, rakip gibi kişiler için kullanılan olumsuz tiplerdir.

“Müddeî tipinin karakteri benlik davası üzerine kurulmuştur. Ön plana çıkardığı ve savunduğu bütün iddialar ile bunlara dayalı tavırlar asıl itibarıyla bu davanın gereğidir. Temelinde benlik bulunan bir dava her ne surete bürünürse bürünsün hakikat yolunda herhangi bir fayda getirmez. Benlik, kesretin bir parçası olduğu için ona dayalı davalar terk edilmedikçe vahdet ve ona bağlı yakîn elde edilemez. Bu yüzden müddeînin gerek kendisi, gerekse başkaları ile ilgili iddiaları hiçbir hakikati ispat etmez.”²⁴²

Beyitte de şeytan benlik davasında olan inkârcı olduğu için müddeî ile özdeşleştirilmiştir:

Suretin âyâtını yanlış okurmuş müdde'î
Ahsen-i takvîme gör şeytânî inkâr eylemiş Usûlî (G.55-2)

Usûlî divanında yer alan bir başka iktibasta sevgilinin boyunun ahseni takvime, suretinin nur âyetine açık bir delil olduğunu ifade ediyor:

Kametinde *ahsen-i takvîme* bürhân-ı sahîh
Suretin Allah nur âyetine rûşen delîl Usûlî (G.74-3)

²⁴² Abdullah Eren, “Klasik Türk Şiirinde Müddeî”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6/3, 2016, s.609.

Bağdatlı Ruhi, sevgilinin özelliklerini anlatırken gözlerinin ma-zagal basar âyeti, yanağının güneşinin sırrını ise ahseni takvim âyeti olarak ifade eder.

Sırr-ı “mâ-zâgu’l-basar” çeşm-i siyeh-kârûñdadur
“Ahseni’l-takvîm” rumûzı mihr-i ruhsârûñdadur

Bağdatlı Rûhî (G.318-1)

Celîlî divanında Ahseni takvim’in insana ikram edilmesinin sebebini huri ve meleklerin ayıplanmış olarak görülmesi ve bu özelliğin insana layık olması olarak açıklamıştır. Zaten Kur’an’da (İsra /70) “Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık. “ âyeti de bu âyetin anlamını pekiştirmektedir. Beyitte, sevgilinin; melek ve hurilerden daha güzel olduğu vurgulanmaktadır²⁴³:

Bu melâmetle nazaruñ olıma hûr u melek
“Ahsen-i takvîm” anuñ çün döndi hüsn-i âdeme

Celîlî (G.355-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 339: Tîn Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Behiştî	1	tahmis
Celîlî	1	gazel
Gelibolulu Âlî	2	kaside(1), gazel(1)
Hayretî	1	gazel
Helâkî	1	gazel
Kâdî	1	gazel
Murâdî	2	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	gazel
Usûlî	2	gazel
Toplam	13	gazel(11), kaside(1), tahmis(1)

1.84 ALAK SÛRESİ

1.84.1 Alak Sûresi 1. Âyet

اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ

[Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak"dan yarattı.]

Âyet, ilk inen âyettir. Âyetteki Allahîn ilk emri olan “İkra”, “Oku”dur. Âyete Murâdî divanında üç yerde değinilmiştir. İlk beyitte, şair, Allah’ın emrine uygun

²⁴³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Gelibolulu Âlî (G.254-3), Hayretî (G.2-3, G.83-2), Murâdî (G.393-2, G.1342-1).

olarak hikmetle okuduğunu ve bunun sonucunda muktedir bir yazıcı olduğunu Arapça şiirinde dile getirmiştir:

Kulte *ikra* ' 'abduke fi-hikmetin min hükmiğe
Kâne hattâtün kadîrün mâle levhun bi'l-kalem Murâdî (G.895-5)

Murâdî bir başka gazelde, toprağa hüküm-ü katı' eriştiğini bunu anlamak için de Kur'an'dan tefe''ül çektiğinde İkrâ ayetini gördüğünü bunun da cümle kapıları açtığını dile getirir:

Açdukda didi "*ikrâ*" gördüm ki hatt-ı Rahmân
Oldı sebep ziyâde pes cümle feth-i bâba Murâdî (G.1393-4)

Divanda yer alan diğer bir gazelde Kur'an'ın "Oku" emrine uygun olarak Kurân'ı okunmasını, Allah'ın nazar ettiği insanın aynaya bakması gibi olduğunu dile getirir:

Kitâbında didi "*ikrâ*" okındı ezber-i manzûr
Nazar mir'âta urmakdur hünerdür aña dermânı Murâdî (G.1495-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 340: Alak Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.84.2 Alak Sûresi 5. Âyet

عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

[O, kalemle yazmayı öğretendir, *insana bilmediğini öğretendir.*]

İlk nâzil olan âyetler arasında yer alan âyetin tamamı iktibasta yer almıştır. Murâdî divanında yer alan beyitte, şâir "İnsana bilmediğini o öğretti" dersini okuduğunu şöyle ifade eder:

Bu Murâdî "'*Alleme'l-insân mâlem ya'lem*"üñ
Dersini kıldı kırâ'at ser-te-ser oldı hümâm Murâdî (G.904-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 341: Alak Sûresi 5. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.84.3 Alak Sûresi 19. Âyet

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

[Hayır! Sakın sen ona uyma; *secde et ve Rabbine yaklaş.*]

Âyette iktibasa konu olan kısım “Vescüd vakterib”, “Secde et ve Rabbine yaklaş.” Anlamına gelir. Taşlıcalı Yahyâ âyetin bu kısmını alarak İstanbul’da padişahın yaptırdığı ve tamamlanan câmiye tarih yazmıştır:

Ma’bedün lilâhive'*scûd va'kterib* târîhdür
Pür-safâ oldı güzel câmi’ makâm-ı aşfiyâ

Taşlıcalı Yahyâ (Tar.3-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 342: Alak Sûresi 19. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	tarih
Toplam	1	tarih

1.85 KADRSÛRESİ

1.85.1 Kadr Sûresi 1. Âyet

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

[Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) *Kadir gecesinde* indirdik.]

Âyette Kur'an'ın Kadir Gecesi'nde indirildiğini ifade etmektedir.

“Kadir Gecesi'nin hangi ay olduğu belirtilmemiştir. Ancak Ramazan ayı içinde muhtemelen 27. Gece olduğu hakkında rivâyetler vardır. Kur'an-ı Kerim bu gecede nâzil olmağa başlamıştır. Yine bu gecede yıllık işler yeryüzüne iner. Bu gece ibâdet ve taat ile geçirilir. Çünkü Allah'ın mağfîret denizi coşup kabarır. Kullanın tevbesi için bu gece bir fırsattır.”²⁴⁴

Emrî divanında Kur'an'ın Kadir Gecesi'nde inmesi ile sevgilinin siyah saçının arasındaki mushafa benzeyen yüzüyle ilişkilendirilmiştir. Sevgilinin saçı Kadir Gecesi, yüzü ise mushaftır:

Okursak *Leyletü'l-Kadr* aña tañ mı
Saçında çihre-i gül-fâma irdük

Emrî (G.280-3)

Hayâlî divanında Kadir Gecesi ile Miraç gecesinin sevgiliye âşık olduğu ifade edilir:

Künc ü târik içre bir hoş sohbetim var yâr ile
Leyletü'l Kadr ile âşiktir şeb-i Mi'râc ana

Hayâlî (G.12-3)

²⁴⁴Pala, “Kadr”, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, s.247.

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan kasidede padişaha dua bölümünde ay ve güneş nasıl değişir, Kadir Gecesi'ne gider gelir yenilenirse padişahın devletinin de daima öyle ter ü taze olmasını dilemektedir:

Nite ki ide sefer 'âleme meh ü hârşîd
Nite ki gide gele rûz-ı *leyletü'l-kadrâ* Taşlıcalı Yahyâ (K.12-43)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, *Leyletü'l-kadr* yine saç ile ilişkilendirilmiştir:

Leyletü'l-Kadr saçını alını durur bedr-i münîr
Şa'ş'a hatt-ı sefidi yüzi hûrşîd-misâl Taşlıcalı Yahyâ (K.18-9)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, sevgilinin kırmızı elbise ile bir gece âşîğın yanına gelirse o gecenin Kadir gecesi gibi olacağını ifade etmektedir:

Gelürsen al kembâyı geyüp bir gice ey meh-rû
Sevâd-ı *Leyletü'l-Kadr* ola Yahyânun kara şah Taşlıcalı Yahyâ (G.482-5)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan kıtada yiğit kişinin kıymetinin günden güne artacağını ve Kadir Gecesi içinde bir ay gibi parlayacağını belirterek yiğit kişinin ay gibi parlak ve gösterişli olduğunu dile getirmiştir:

Kadri günden güne ziyâde olup
Leyletü'l-Kadr içinde bedr olur ol Taşlıcalı Yahyâ (Kıt.2-212)

Yine Taşlıcalı Yahyâ divanında saç ile Kadir gecesi ilişkilendirilmiştir:

Recebdür adı alınır meh-i bedr
Yüzi 'îd oldı saç *Leyletü'l-Kadr* Taşlıcalı Yahyâ (Şehr.-194)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir başka beyitte, sevgilinin siyah Kadir Gecesi'ne benzeyen elbisesinin içinde, kuşluk güneşi gibi olduğunu dile getirmiştir:

Leyletü'l-Kadrün sevâdıdır libâsun fi'l-mesel
Subh-ı sâdıkdur cemâlün sanki ey şems-i duhâ Taşlıcalı Yahyâ (G.5-2)

Kadir Gecesi'nin tam olarak hangi gün olduğunun bilinmemesini kullanan şair Zâifi, gece sevgilinin siyah saçlarıyla yüzünü görenler o gecenin Kadir ve Berat gecesi olduğunu anlarlar, diyerek sevgilinin saç ile Kadir Gecesi ilişkilendirilmiştir:

Şeb-i zülfinde gice yüzünü gören didi
Leyletü'l-kadr ü berâtoldı mukarrer bu gice Zâifi (G.289-5)

Murâdî divanında da yine saç ile ilişkilendirilmiş, saçlarından biri Kadir biri Berat gecesi diyerek dile getirmiştir²⁴⁵:

Yapışuben dile hâcet o mehûn zülfine kim
"leyletü'l-kadr" dur anuñ birisi biri "berât" Murâdî (G.181-6)

İlgili tablo şöyledir:

²⁴⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Za'îfi(G.289-5).

Tablo 343: Kadr Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Emrî	1	gazel
Hayâlî	1	gazel
Murâdî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	5	gazel(2), kaside(1), mesnevi(1), kıta(1)
Za'îfî	1	gazel
Toplam	9	gazel(6), kaside(1), kıta(1), mesnevi(1)

1.85.2 Kadr Sûresi 4. Âyet

تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ

[Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle *her türlü iş için* iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Min külli emr*”, “Her türlü iş için” anlamına gelmektedir. 5. Âyette yer alan selâm ile beraber iktibas edilmiştir. Bâlî divanında peygamberi Efendimiz’den bahsedilen kısımda âyet iktibası yer almıştır:

“...da°vât-1 ‘izz ü ihtirâm ve teslîmâtü ‘*min külli emrin selâm*’...” Bâlî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 344: Kadr Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.85.3 Kadr Sûresi 5. Âyet

سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطَلَعِ الْفَجْرِ

[O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir *esenlik*tir.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Selâm*”, “Esenlik” anlamına gelmektedir. 5. Âyette yer alan selâm ile beraber iktibas edilmiştir. Bâlî divanında peygamberi Efendimiz’den bahsedilen kısımda âyet iktibası yer almıştır:

“...da°vât-1 ‘izz ü ihtirâm ve teslîmâtü ‘*min külli emrin selâm*’..” Bâlî(Dib.)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 345: Kadr Sûresi 5. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bâlî	1	dîbâce
Toplam	1	dîbâce

1.86 BEYYİNE SÛRESİ

1.86.1 Beyyine Sûresi 1. Âyet

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفَكِينَ حَتَّى
تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَةُ

[Kitap ehlinde inkâr edenler ile Allah'a ortak koşanlar, kendilerine *apaçık delil* gelinceye kadar (küfürden) ayrılacak değillerdi.]

Âyette inkâr edenlerin apaçık deliller gelse bile küfürden vazgeçmeyecekleri ifade edilmektedir. Âyetin iktibasa konu olan kısmı “*Beyyineh*”, “Apaçık delil” anlamına gelir. “2. âyette, ilk âyette geçen kanıtın, “tertemiz sayfalar”ı okuyup Allah’ın emirlerini insanlara tebliğ etmek üzere Allah tarafından gönderilmiş olan Hz. Peygamber olduğu belirtilmiştir.”²⁴⁶ ÂyetMurâdî divanında pek çok kez iktibas edilmiştir.

Murâdî divanında yer alan beyitte, Allah’ın gönül aynasında cemaline ayna tuttuğu ve açık beyanlarından delil gösterdiğini belirtmiştir. Allah’ın tecelli ettiği makamın gönül olmasını ifade etmiştir:

Tutar mir’ât-ı dilde çün cemâl ‘aksine âyîne
Beyân-ı “*beyyinât*” uñdan saña burhân ider yâ Rab Murâdî (G.148-2)

Bir başka beyitte Murâdî, sözlerinin imkân dairesine beyyinâtın sırrının sunulduğunu şöyle ifade etmiştir:

Sa’d-ı ekberden tulû’ itmekdedür ‘ayn-ı necât
Mümkinât-i kâlûme ‘arz oldı gayb-ı *beyyinât* Murâdî (G.168-2)

Bir başka beyitte ricalin himmetinin kabul edenlere sirâyet edeceğini, kabul etmeyenlerin ise açıkça görünse bile fayda vermeyeceğini şöyle ifade ediyor:

Kâbil vücûda kâ’il olur himmet-i ricâl
Nâ-kâbile ne fâ’ide görse “*beyyinât*” Murâdî (G.213-3)

Beyitte beyyine’nin delillerinin ancak gözle görülmüş olanların sırrı anlattırırsa anlaşılabilirliği ifade edilmiştir:

Râsti bu ki şehâdâtı nedür “*beyyine*” nün
añlamazsın meğer añlatdura sırr-ı meşhûd Murâdî (G.255-4)

Murâdî, bir diğer beyitte ise sözlerinin beyyinât emrinde olduğunu başka mana aranmaması gerektiğini şöyle ifade ediyor²⁴⁷:

Sen Murâdîñ kelâmın “*beyyinât*” emrinde bil
Gayrı ma’nâ kılmasun kalbün tefekkür el-hazer Murâdî(G.347-5)

²⁴⁶ Karaman vd, *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s.611.

²⁴⁷ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî (G.211-2, G.347-4, G.421-1, G.881-4, G.1071-1, G.1212-3, G.1225-4, G.1251-3, G.1256-5, G.1349-2, G.1372-2, G.1412-5, G.1469-2, Mes.34-1).

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 346: Beyyine Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	19	gazel
Toplam	19	gazel

1.86.2 Beyyine Sûresi 8. Âyet

جَزَاؤُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ رَبَّهُ

[Rableri katında onların mükâfatı, içlerinden ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte bu mükâfat Rablerine derin saygı duyanlara mahsustur.]

Âyette geçen “*Tecri tahteha'l-enhâr*” kısmı âyetin iktibas edilen kısmıdır. “Altından ırmaklar akan ” anlamına gelir. Behiştî divanında âyet iktibas edilmiştir. Sevgilinin hayali ile âşığın gözü cennet bağına akan gözyaşları da cennette akan ırmaklara benzetilmiştir:

Bâg-ı cennettür hayâlünle gözüm
Hâzihi'l-enhâr tecrî tahtehâ

Behiştî (G.17-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 347: Beyyine Sûresi 8. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.87 ÂDİYÂT SÛRESİ

1.87.1 Âdiyât Sûresi 1. Âyet

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحًا

[Soluk soluğa *süratle koşan*, (koşarken ayaklarını) vurarak ateş çıkaran, sabah erkenden baskın yapan, orada tozu dumana katan ve düşman topluluğunun ortasına dalan *atlara andolsun ki*, insan gerçekten Rabbine karşı pek nankördür.]

Sûrede Allah yolunda cihat eden kimselerin düşmanlar üzerine akın etmelerinden ve savaş atlarının öneminden bahsedilir. İnsanın, Allah'ın nimetlerine şükretmeyerek nankör davranması, dünya malına karşı aşırı tutkusu anlatılır. Yeniden dirildikten sonra insanın bütün yaptıklarının karşısına çıkarılacağı ve Allah'ın huzurunda hesaba çekileceği hatırlatan âyetle son bulur.²⁴⁸

²⁴⁸Serinsu, *Dini Terimler Sözlüğü*, s.5-6.

Sûrenin genelinde dünya hayatının sonunda kıyametin kopacağı, Allah'a inananlarla inanmayanların sonunun ve hesap gününde hallerinin ne olacağını anlatılmaktadır. Dünya hayatını tercih edenlerin yerinin cehennem, Allah'ın rızasını gözeterek hesap gününün olacağına inanan ve dünyada buna uygun yaşamaya çalışanların erinin ise cennet olacağı belirtilmektedir.

Âyette iktibas edilen kısım “*ve'l-âdiyât*”, “Koşan atlara yemin olsun” anlamına gelir. Murâdî Divanı'nda yer almaktadır. İktibasın yer aldığı beyitten önceki beyitte Allah'ın Nâzi'ât Sûresi'ni hükmile gönderdiğinden bahsediyor. İktibasın yer aldığı beyitte de bunu imtihan olarak gönderildiğine şöyle dile getirilmiştir:

Âmmâ ki imtihân için eyledi bu işi
“*Ve'l-âdiyât*” la okudu bunda “nâşitât” Murâdî (G.211-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 348: Âdiyât Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.87.2 Âdiyât Sûresi 10. Âyet

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ

[*Ve kalplerdeki ortaya konulduğu zaman...*]

Âyette geçen “*Mâ fi's-sudur*” “Kalplerin içindeki” anlamına gelir. Aynı zamanda Yunus Sûresi 57. Âyette de geçmektedir. Bağdatlı Rûhî Divanı'nda eğer özünü “*mâfi's-sudur*”a vakıf etmek isterse bir Hak ehlinin gönlüne safa ile girmesi gerektiğini ifade etmektedir:

Safâyile giregör göñline bir ehl-i Hakkuñ
Özüñi vâkıf-ı *mâfi's-sudur* idem dirseñ Bağdatlı Rûhî (G.691-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 349: Âdiyât Sûresi 10. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.88 KÂRİ'Â SÛRESİ

1.88.1 Kâri'â Sûresi 9. Âyet

فَأُمَّهَآوِيَّةٌ

[İşte onun anası (varacağı yer) *Hâviye*'dir.]

Âyette ileriki âyetlerde ne olduğu belirtilen “*Hâviye*” ifadesi iktibas olarak kullanılmıştır. İlerleyen âyetlerde *Hâviye*'nin kızışmış ateş anlamına geldiği ve tartısı hafif olanların gireceği yer olarak tanımlanmıştır. Murâdî divanında iktibas olarak kullanılmıştır. Murâdî divanında bazılarının duracağı yerin *hâviye* yani kızışmış ateş olacağını şöyle ifade ediyor:

Ne var haşr-i ihyâ da olsa kefil
Kimûñ câyi mesvâ kimûñ *hâviye*

Murâdî (1412-3)

Murâdî dünyanın oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu ve dünyadaki yaşantının *haviye*ye götürmeyecek biçimde geçmesine bağlı olduğunu ve dünyaya aldanmamak gerektiğini şöyle ifade etmiştir:

Nice bir lehv ile lu'b ola bu kâr
Gel duruş olmaya câyuñ *hâviye*

Murâdî (G.1414-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 350: Kâri'â Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.89 TEKÂSÜR SÛRESİ

1.89.1 Tekâsür Sûresi 7. Âyet

ثُمَّ لَتَرُونَهَا عَيْنَ الْيَقِينِ

[Yine andolsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Ayne'l-yakîn*”, “Gözünüzle kesin olarak(göreceksiniz), yakîn gözü” anlamına gelmektedir. Âyette cehennemın gözle kesin olarak görüleceği ifade edilmektedir. “*Ayne'l-yakîn, gözle görerek hâsıl olan yakîn. İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakke'l-yakîn adı verilen yakîn mertebesinden ikincisi. Kalbin müşahede yoluyla hakiki vahdeti görmesi*”²⁴⁹ şeklinde

²⁴⁹Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 57.

tanımlanmaktadır. Çeşitli divanlarda iktibas olarak kullanılmış, bizzat gözle görerek anlamı ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Emrî divanında, sevgilinin misk kokulu mühre benzeyen dudağını âşığın ayne'l-yakîn, bizzat gözleriyle gördüğünü şöyle dile getirmiştir:

Zâhir oldugı na'arda gözlerüm '*ayne'l-yakîn*
Gördi müşğın nâfeyi bir misli yok engüşterîn Emrî (Müsm-3)

Muhibbî divanında sevgilinin dudağının şeker mi yoksa şerbet mi olduğunu ayne'l-yakîn ile görseydi anlayacağını dile getirmiş, sevgilinin dudağının şeker, şerbet gibi tat verici güzellikte olduğunu ifade etmiştir:

Bilmedüm sükker midür la'lün veyâhud abkenîn
Zâhir olurdu bana görsem anı '*ayne'l-yakîn* Muhibbî (G.2181-1)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, sevgilinin dudağı ile yanağını ayne'l-yakîn görenlerin ab-ı hayata yüzüğün düştüğünü sanacağını ifade etmiş, yine iktibas dudakla ilişkilendirilerek kullanılmıştır:

'Ârızunla la'l-i cân-bahşun gören '*ayne'l-yakîn*
Didi kim düşmiş Hayât Âbına bir engüşterîn Taşlıcalı Yahyâ (K.13-14)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan kasidede Hz. Musa'nın beyaz elinin benzerini görmek istiyorsa baharda açan çiçeklerden fidana akmak gerektiğini ifade etmiştir:

Göreyin dirsene Yed-i Beyzâ-yı Mûsâdan misâl
Ak şükûfeyle nihale nazır ol '*ayne'l-yakîn* Taşlıcalı Yahyâ (K.13-10)

Taşlıcalı Yahyâ divanında yer alan bir başka beyitte de gözle görüneni süsleyen örtü değil sevgilinin ay gibi parlak olan cemalinin ışığı olduğunu şöyle ifade ediyor:

Sanma ey Yahya ridâdur görinen '*ayne'l-yakîn*
Hâle-i mâh-ı cemâlidür virür zînet ana Taşlıcalı Yahyâ (G.6-6)

Yine Taşlıcalı Yahyâ divanında sevgilinin yüzünü görenlerin gönül aynasında ağyarın olamayacağını dile getirir:

Yâr didârını ey Yahya gören '*ayne'l-yakîn*
Nakş-ı ağyarı gönül âyînesinden dür ider Taşlıcalı Yahyâ (G.79-5)

Usûlî divanında kişinin ayne'l-yakîn ile şüpheden kurtulacağını beyitlerde şöyle ifade etmiştir:

Bulmasa '*ayne'l-yakîni* gaybdan
Kurtulur mı kişi şekk ü raybdan Usûlî (Mir.-26)

Aç Usûlî-veş benim '*ayne'l-yakînden* didemi
Şekk ü zannı terk edip vehm ü gümâne bakmayam Usûlî (G.79-8)

Murâdî divanında ise marifete ulaşmak için uğraşan kişinin ayne'l-yakîn mertebesine ulaşmasının yolunu tarif etmektedir. Eskisi gibi ayne'l-yakin etmesi de cennetten kovulmadan evvelki durumu ifade etmektedir²⁵⁰:

Seni 'ayne'l-yakîn ide kemâ-kân
Seni 'ayne'l-yakîn ide kemâ-kân

Murâdî (Mes.33-3)

Âşık Çelebi divanında ise âyet şöyle yer almaktadır:

Lâ-yenâmu kalbü sana devlet-i bî-dârdur
Çok nazar anlar niyâm-ı 'aynıdan 'ayn-el-yakîn

Âşık Çelebi (K.11-56)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 351: Tekâsür Sûresi 7. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	2	kaside
Emrî	1	müsemmen
Muhibbî	1	gazel
Murâdî	1	mesnevi
Taşlıcalı Yahyâ	5	kaside(2), gazel(3)
Usûlî	2	mesnevi(1), gazel(1)
Toplam	12	gazel(5), kaside(4), mesnevi(2), müsemmen(1)

1.90 HÜMEZE SÛRESİ

1.90.1 Hümeze Sûresi 1. Âyet

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ

[(1-2) Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin *vay hâline!*]

Sûrenin ilk âyeti “Vay haline” ile başlıyor. “*Veylün li*” kısmı bu anlamda kullanılan iktibastır. Helâkî divanında, sevgiliye sorulan“gamının nakdi hesaba gelir mi” -yani çok gama düştüm- sorusuna sevgilinin verdiği cevap Hümeze Sûresinin ilk üç âyetinden iktibas edilen kısımları olup tam olarak “Malımı sayıp dökenin *vay haline*” olmuştur:

Nakd-i gâmuñ hisâba gelür mi didüm didi
Veylün li-men yuhâsibü mâlen ve 'addede

Helâkî (G.138-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 352: Hümeze Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

²⁵⁰ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Âşık Çelebi(K.14-11), Taşlıcalı Yahyâ (G.292-4).

1.90.2 Hümeze Sûresi 2. Âyet

الَّذِي جَمَعَ مَالًا وَعَدَّدَهُ

[*Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay hâline!*]

Âyetin iktibasta yer alan kısmı “*Mâlen ve ‘adede*”, “Malını sayanlar” anlamına gelir. Helâkî divanında, sevgiliye sorulan“gamının nakdi hesaba gelir mi” -yani çok gama düştüm- sorusuna sevgilinin verdiği cevap Hümeze Sûresinin ilk üç âyetinden iktibas edilen kısımları olup tam olarak “Malını sayıp dökenin vay haline”dir:

Nakd-i gâmuñ hisâba gelür mi didüm didi
Veylün li-men yuhâsibü mâlen ve ‘addede

Helâkî (G.138-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 353: Hümeze Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.90.3 Hümeze Sûresi 3. Âyet

يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ

[O, malının, kendisini ebedileştirdiğini *sanır*.]

Âyetin “*yehsebû*” kısmı iktibasta yer almaktadır. Helâkî divanında, sevgiliye sorulan“gamının nakdi hesaba gelir mi” - çok gama düştüm demek istiyor- sevgilinin verdiği cevap Hümeze Sûresinin ilk üç âyetinden iktibas edilen kısımları olup tam olarak “Malını sayıp dökenin vay haline” olmuştur:

Nakd-i gâmuñ hisâba gelür mi didüm didi
Veylün li-men yuhâsibü mâlen ve ‘addede

Helâkî (G.138-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 354: Hümeze Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.91 KEVSER SÛRESİ

1.91.1 Kevser Sûresi 1. Âyet

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

[Şüphesiz biz sana *Kevser*'i verdik.]

“*Kevser*”, Cennet’te kendisinden içildiğinde susuzluğu giderecek bir havuzdur. Aynı zamanda kelime anlamı “Çok nimet” demektir. Âyet iktibası Muhibbî divanında yer almaktadır. Muhibbî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin saçları Leyl sûresi, dudakları ise cennette içildiğinde çok lezzetli olan ve içenlerin bir daha susamadığı *Kevser* suyundan bahsedilen *Kevser* ile ifade edilmiştir:

Görüp zülf ü lebüni secde itdüm
Okudum âyet-i Velleyl *Kevser*

Muhibbî(G.661-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 355: Kevser Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Muhibbî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.92 NASR SÛRESİ

1.92.1 Nasr Sûresi 1. Âyet

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ

[Allah'ın *nusreti* ve fethi *geldiği zaman*.]

Âyetin iktibas edilen kısmı “İzâcâe nasr” “Allâh’ın yardımı ulaştığı zaman” anlamına gelir. Fetih ile alakandırılarak Murâdî divanında iktibas edilmiştir:

İrişdi “*nasri izâ-câ*”dan idüp fettâh-ı feth-i bâb
Virildi nıkmət a’ dâya idüp pes “tebbet” ile “sâd”

Murâdî (G.264-3)

Yine Murâdî divanında nasr ile sancağı diktiğini şöyle dile getirmiştir:

Dikdi çün *nasr*ile dil mavtın-ı a’lâda ‘alem
Harem-i menzîl-i ‘ulyâya durur asl-ı himem

Murâdî (G.924-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 356: Nasr Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Toplam	2	gazel

1.93 TEBBET SÛRESİ

1.93.1 Tebbet Sûresi 1. Âyet

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

[Ebû Leheb'in elleri *kurusun*. Zaten kurudu.]

Adı Abdu'l-Uzza B. Abdu'l-Muttalib'dir. Lakabı ise Ebû Leheb'dir. Peygamberimizin amcası olup İslam dinine olan düşmanlığı ile ünlüdür.²⁵¹ Genelde Ebu Leheb şiirlerde menfi anlamda kullanılır. Tebbet Sûresi onun hakkında inmiştir.

Rivâyete göre Allah Teâlâ kendisine yakınlarını uyarıp İslâm'a çağırmasını emredince (bk. Şuarâ 26/214) Hz. Peygamber Safâ tepesine çıkmış, orada bulunan Kureyş kabilesi mensuplarını yanına çağırarak onlara İslâm'ı tebliğ etmiş; ancak Resûlullah'ın amcası Ebû Leheb bu olaya kızarak, "Kuruyup yok olasıca! Bizi bunun için mi çağırdın?" demesi üzerine bu sûre inmiştir.²⁵²

Âyetin iktibasında yer alan kısım "*Tebbet*", "Kurusun!" anlamına gelir. Murâdî divanında Fetih kapısının açılma müjdesi ile düşmana Tebbet ve Sad ile korku verildiğini ifade ediyor. Murâdî'nin Allah'tan fetih yardımı almasıyla onun düşmanlarının da Ebu Leheb gibi olacağını şöyle dile getirmiştir:

İrişdi "nasri izâ-câ"dan idüp fettâh-ı feth-i bâb
Virildi nıkmət a'dâya idüp pes "*tebbet*" ile "sâd"

Murâdî (G.264-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 357: Tebbet Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.93.2 Tebbet Sûresi 4. Âyet

وَأْمَرَ أُمَّهُ حَمَّالَةَ الْحَطَبِ

[Karısı da, *odun hammalı olarak...*]

Ebu Leheb'in cehennemde olacağı ve karısının da ona odun taşıyacağını âyetler ifade etmektedir. Âyetin iktibas edilen kısmı "*Hammâletel hatab*", "Odun taşıyıcısı olarak" ve "*hatab*", "Odun" anlamına gelir. Taşlıcalı Yahya ve Murâdî divanlarında yer almıştır.

Taşlıcalı Yahyâ divanında, sevgilinin koruyucu olarak rakibin, müddeînin olmasının reva olmadığını dile getiren âşığın durumu şöyle ifade ediliyor:

²⁵¹ Pala, *Divan Şiiri Sözlüğü*, s.132.

²⁵² Karaman vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s.684.

Şâhum reva mîdur ki elüne ‘asâ alup
Derbânun ola bir nice *hammâlete'l-hatab*

Taşlıcalı Yahyâ (G.21-3)

Murâdî divanında kim onun sözünü inkâr ederse Ebu Leheb gibi cehennem ateşinde odunla yanacağını ifade ediyor. Şair sözlerinin Allah’ın söylediklerine emrettiklerine bağlı olduğunu dile getirmiştir:

Kim ki münkirdür Murâduñ kavline kılma gümân
Bû Lehebdür nâr-ı dûzahda yanar hem çün “*hatab*”

Murâdî (G.127-5)

Murâdî divanında ârif olaya çalışmak gerektiğini marifetsiz kişilerin odun gibi olduğunu şöyle ifade ediyor²⁵³:

Ma’rifet kesb eylegil olma ma’ârifetsüz sakın
Ma’rifetsüzdür cihân içinde bil misl-i “*hatab*”

Murâdî (G.131-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 358: Tebbet Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	2	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	2	gazel
Toplam	4	gazel

1.94 İHLÂS SÛRESİ

1.94.1 İhlâs Sûresi 1. Âyet

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

[De ki: “O, Allah'tır, bir tektir.”]

Sûrenin kaynaklarda tesbit edilen yirmiye aşkın adı vardır. Ancak yaygın olarak İslâm dininin temel ilkesi tevhid inancının veciz bir ifadesi olan “İhlâs” adıyla tanınmıştır. En çok kullanılan isimlerinden biri de “Kul hüvellâhü ehad”dır. Ayrıca “Samed, Tevhid, Esâs, Tecrîd, Necât, Velâyet, Mukaşşîşe, Muavvize” adlarıyla da anılmaktadır.²⁵⁴

Âyetin tamamı iktibas edilmiştir. Çeşitli divanlarda âyete rastlanmıştır. Behiştî divanında, nazma başlarken “Kul huvallahu ehad” ın yardımcısı olduğu ve koruyucusunun ise Allahu’s-samed” olduğu diyerek sesleniyor:

Ey hemîşe dest-gîrûñ *kul hüvallahu ehad*
Vey nighdârûñ gice vü gündüz Allâhu’s-Samed

Behiştî (Nazm1-1)

Kâdî divanında, şair vahdet makamına erdiğini dereceyi belirtirken can levhasında “Kul huva’llâhu ehad” ın nakşolduğunu şöyle dile getirmiştir:

Hamdülillah Kâdîyâ vahdetdeyem şol hadde kim
Levh-i cânda nakş olupdur ‘*kul-hüvallahü ehad*’

Kâdî (G.32-5)

²⁵³ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Taşlıcalı Yahyâ (G.21-4).

²⁵⁴ Karaman vd, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s.689.

Usûlî'nin divanında yer alan tahmiste yine âyet iktibasına rastlıyoruz:

Hamdülillâh buldu nâm-ı a'zamı kalb-i selîm
Sâlik-i râha ayan oldu sırât-ı müstakim
Ba'd-ezîn kâr edemez vesvâs-ı şeytânî-r-racîm
Okurum isminde bismillâhirrahmânirrahîm
Ey sıfatındır sıfatın *kulhüvallahü ehad*

Usûlî (Tah.7-2)

Murâdî divanında, tamamı bazı âyetlerden alınarak oluşturulmuş beyitte

Allah'ın varlığını ve tekliğini şöyle ifade ediyor:

Kul hüve'llâhü'llezi kul lâ-ilâhe illâ ehad

Kul hüve'r-Rabbü'llezi kul lâ-ilâhe illâ-samed

Murâdî (G.247-1)

Mûrâdî diğer bir beyitte “Kul hüvallahü ehad men kale”nin manasını sırrını

herkesin anlayamayacağını ve kendisinin buna vakıf olduğunu dile getirmiştir:

Ey Murâdî kimse anlamaz bu sırruñ ma'nîsin

“*Kul hüvallahuehad men kâle* “ ma'nâ sendedür

Murâdî (G.358-5)

Besmelenin de iktibas edildiği beyitte Allah'ın “Kul hüvallahü ehad” dediğini

delil kılmasını istiyor:

Çünkü bi'smi'llâhi er-Rahmân didi er-Rahîm

Kul hüve'llâhu ehad bu âyete bürhân kıl

Murâdî (G.761-4)

Yine Mûrâdî divanında Allah'ın tekliği ve samed oluşu şöyle ifade edilmiştir:

Ey cemâlûñ âyetinden “*kul hüvallahü ehad*”

Zâhir ü batındadır çünkü “*kul hüvallahü's-samed*”

Murâdî (Kıt.20-1)

Nâtıkî divanında ise sevgilinin ayva tüylerinin yanağı üzerine yazılmış “kul

hüvallahü ehad” olduğunu şöyle dile getirir:

Hatt değil ta'vîz-i bend itmek ile ruhsârına

‘Ârızî üzre yazılmış “*kulhüva'llâhüehad*”

Nâtıkî (G.88-2)

Nâtıkî divanında sevgilinin yüzünü gören âşık o sevinçle Elhamdullillâh ve

Kulhüvallah demiştir²⁵⁵:

Yüzüñ gördüm didim elhamdülillâh

Boyuñ gördüm okudum “*kulhüvallah*”

Nâtıkî (G.341-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 359: İhlâs Sûresi 1. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	Nazm
Kâdî	1	gazel
Muhyî	1	gazel
Murâdî	4	gazel
Nâtıkî	2	gazel
Usûlî	1	tahmis
Toplam	10	gazel(8), nazm(1), tahmis(1)

²⁵⁵ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Muhyî(G.512-5).

1.94.2 İhlâs Sûresi 2. Âyet

اللَّهُ الصَّمَدُ

[Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır; O, hiçbir şeye muhtaç değildir.)]

Sûredeki bağlamına göre samed, “var oluş bakımından kimseye muhtaç olmayıp her şeyin varlık ve devamını kendisine borçlu olduğu vâcibü'l-vucûd” demektir. Buna göre samed kelimesi doğrudan doğruya ahad isminin açıklamasıdır; daha sonra gelen “doğurmamış ve doğmamıştır” meâlindeki âyet de samed isminin açıklamasıdır.²⁵⁶

Çeşitli divanlarda iktibas olarak yer almıştır. Behiştî, Ey elinden tutanın daima kul hüvallahu ehad(olan), ve ey gece, gündüz koruyucusu Allahussamed olan diyerek sesleniyor:

Ey hemîşe dest-gîrûn kul hüvallahü ehad
Vey nigehdâruñ gice vü gündüz *Allâhu's-Samed* Behiştî (Nazm1-1)

Usûlî, Allah'ın isim ve sıfatlarını sayarken âyete yer vermiştir:

Evvel u âhir hüve'l-hayyü'l-lezîsin lâyemût
Zâhir u bâtın hüve'l-bâkîsin *Allâhü's-samed* Usûlî (Tah.7-3)

Yine Allah'ın sıfatlarını dile getiren Zâîfî divanında Allah'ın her noksanlıktan uzak olan samed ismine işaret etmektedir:

Ey muvahhit eyt dilden dâyim allâhü ehad
Her nekayısdan münezzezh zâtı *allâhüs-samed* Zâîfî (K.2-1)

Murâdî divanında ise bazı âyetlerin birleşmesi ile oluşan beyitte Allah'ı samed olduğu şöyle ifade diliyor:

Kul hüve'llâhü'llezî kul lâ-ilâhe illâ ehad
Kul hüve'r-Rabbü'llezî kul lâ-ilâhe *illâ-samed* Murâdî (G.247-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 360: İhlâs Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	nazm
Murâdî	1	gazel
Usûlî	1	tahmis
Za'îfî	1	kaside
Toplam	4	gazel(1), kaside(1), nazm(1), tahmis(1)

1.94.3 İhlâs Sûresi 3. Âyet

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

[O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).]

²⁵⁶ Karaman vd, *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s.691.

Allah Teâlâ'nın noksan sıfatlardan münezzehe olduğunu ifade eden bu âyet, Samed isminin açıklaması olup, Allah'a evlât nisbet edenleri ve soy kavramına giren her şeyi; meselâ, “Mesîh Allah'ın oğludur” diyen Hıristiyanların (Tevbe 9/30) ve meleklerin Allah'ın kızları olduğunu söyleyen (En'âm 6/100) müşriklerin bu iddialarını reddeder.²⁵⁷ Allah'ın doğmamış ve doğrulmamış olduğunu ifade eden âyete çeşitli divanlarda yer verilmiştir. Âyetin farklı kısımları iktibas olarak kullanılmıştır. Behiştî divanında iki beyitlik nazmın tamamında İhlâs Sûresi'nin tüm âyetlerine yer veren şair bu beyitte Allah'ın, şairin seslendiği şahsın yardımcısı olduğunu şöyle dile getiriyor:

Lem yelid yârüñ ve lemyüledrefi' uñ dâ'imâ
Lem yekün her ma'nide münis lehu küfven ehad Behiştî (Nazm2-2)

Usûlî divanında Allah'ın “lem yelid” ve “lem yuled” olduğunu dile getirmiştir:

Ey hârîm-i dergehin hâ'if gönüller me'meni
Kibriyân önünde kimdir kim kıla mâ' ü meni
Vasf-ı zâtındır münezzehe zât-ı pâkindir ganî
Lemyelidsen sen okurlar ey *velem yüled* seni
Lemyekün zât u sıfatındır ki küfüven ehad Usûlî (Tah.7-4)

Usûlî divanında bir başka beyitte âriflerin vücudu lem yelid velem yuled olmuş ve vahdete erişmiştir:

Lemyelid lemyüled olmuşdur vücûdu arifin
Sanma vahdet mihrine zerrât zürriyyât olur Usûlî (G.18-5)

Murâdî divanında yer alan Farsça beyitte âyete değinmiştir:

Zâtuhû müstağni anşebhin ve emzâlin ve şe'n
Lem yelid ve lem yüled ve-lem yekün lehü küfüven ehâd Murâdî (G.247-2)

Murâdî Allah'ın isimlerini ve özelliklerini anlatır ve İhlâs Sûresi'nin de Allah'ı tenzih ettiğini şöyle ifade eder²⁵⁸:

Didi evvel ehad Allâh sameddür “*lem yelid*” ciddâ
Lem yelid didi andan anı tenzih ider ihlâs Murâdî (G.648-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 361: İhlâs Sûresi 3. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	nazm
Murâdî	4	gazel
Usûlî	2	tahmis(1), gazel(1)
Toplam	7	gazel(5), nazm(1), tahmis(1)

²⁵⁷ Karaman vd, *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s.691.

²⁵⁸ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî (G.256-4, Kıt.20-2).

1.94.4 İhlâs Sûresi 4. Âyet

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

[Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir.]

“Bu âyet hem ilk âyetin açıklaması hem de bütünüyle sûrenin bir özeti mahiyetinde olup Allah’ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde hiçbir dengi ve benzeri bulunmadığını ifade eder. Kendisinden başka var olan her şeyi O yaratmıştır. Bu sebeple yarattıklarının O’na denk olması mümkün değildir.”²⁵⁹ Âyetin farklı kısımları iktibas olarak kullanılmıştır.Behiştî divanında her daim “Lem yekûn lehu kufuven ehad”ın munisi olduğunu şöyle dile getirir:

Lem yelîd yârûn velemyûled refî‘un dâ’imâ
Lem yekûn her ma’nide mûnis lehu küfüven ehad Behiştî (Nazm2-2)

Usûlî divanında Allah’ın sıfatının “Küfüven ehad” olduğu şöyle dile getirilmiştir:

Ey hârîm-i dergehin hâ’if gönüller me'meni
Kibriyân önünde kimdir kim kıla mâ' ü meni
Vasf-ı zâtındır münezzeh zât-ı pâkindir ganî
Lemyelidsen sen okurlar ey velem yûled seni
Lemyekûn zât u sıfatındır ki küfüven ehad Usûlî (Tah.7-4)

Murâdî divanında yer alan beyitte Allah’ın hiçbir şeye denk olamayacağını dile getirir:

Zâtuhû müstağni anşebhin ve emzâlin ve şe’n
Lem yelîd ve lem yûled ve-lem yekûn lehû küfüven ehad Murâdî (G.247-2)

Murâdî divanında ihlâs redifli gazelde iktibas edilen âyeti anlarsa ihlâsın ne olduğunu aynı zamanda ihlâs suresinin özeti olduğu için de manasını kavramış olacağını dile getirmiştir:

“Ve-lem-yekûn lehû küfüven ehad” buyurdı ardınca
Bunun mefhûmun anlarsañ bilürsü kim nedür ihlâs Murâdî (G.648-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 362: İhlâs Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	nazm
Murâdî	2	gazel
Usûlî	1	tahmis(1)
Toplam	4	gazel(2), nazm(1), tahmis(1)

²⁵⁹ Karaman vd, *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s.690.

1.95 FELÂK SÛRESİ

1.95.1 Felâk Sûresi 2. Âyet

مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ

[Yarattığı şeylerin şerrinden...]

“Sûre adını ilk âyetinde geçen ve “sabah” anlamına gelen felak kelimesinden almıştır. Nâs sûresiyle birlikte “Mukaşkışeteyn”adıyla da anılmaktadır. Aynı sûrelere başlarındaki “eûzü” kelimelerinden dolayı “Muavvizeteyn” ismi de verilmiştir.”²⁶⁰ İktibas edilen kısım “Mâ-halak”, “Yarattıkları” anlamına gelir. Murâdî divanında yer almaktadır. Murâdî Aziz olan Allah Murâdî’ye izzet bahşettiği için her “ma-halak”ta sırrı bilmekte olduğunu şöyle ifade eder²⁶¹:

‘İzzetde çün Murâdîyi ‘izzetledi ‘azîz
Her “mâ-halak”da sırr ile sırrı haberedür

Murâdî (G.478-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 363: Felak Sûresi 2. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	3	gazel
Toplam	3	gazel

1.96 NÂS SÛRESİ

1.96.1 Nâs Sûresi 3. Âyet

إِلَهِ النَّاسِ

[İnsanların Rabbine...]

Âyette insanların Rabbi olan Allah’a sığındığını ifade eder.

Yönetilen bütün insanlar olunca kanunlarıyla, buyruk ve yasaklarıyla onların yöneticisi, mâlik ve hâkimi de Allah’tan başkası değildir. “Mâbud” diye çevirdiğimiz ilâhtan maksat da sadece kendisi ibadete lâayık olan Allah’tır. Allah Teâlâ bütün mahlûkatın rabbi olduğu halde burada üç âyette de, “insanlar”ın tekrarlanarak vurgulanması, onların mahlûkatın en üstünü ve en şerefli olduğunu işaretler.²⁶²

Âyetin tamamının Bağdatlı Rûhî divanında iktibas edildiğini görüyoruz. Şair nefse uyup da şeytanın kalbinde yer etmediğini belirterek insanların Rabbi olan Allah’ın o bu duruma düşerse onu kurtarması dileğini şöyle ifade ediyor:

²⁶⁰ Karaman vd, *Kuran Yolu Meal ve Tefsir*, C. 5, s.702.

²⁶¹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Murâdî (G.614-5, G.1537-4).

²⁶² Karaman vd, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s.702.

Hevâ-yı nefis ile dilde yir itmedin hannâs
Halâs ide o hevâdan bizi*ilahi*'-n-nâs

Bağdatlı Rûhî (K.9-1)

Aynı kasidede yer alan dua bölümünü başlatan beyitte İnsanların Rabbi olan Allah'ın duasını kabul buyurmasını istediğini şöyle ifade ediyor:

Sözün me'âl-i bülendi du'âya başlatalum
Ola ki anı kabûl eyleye *ilahi*'-nâs

Bağdatlı Rûhî (K.9-34)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 364: Nâs Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Helâkî	1	gazel
Toplam	2	gazel(1), kaside(1)

1.96.2 Nâs Sûresi 4. Âyet

مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ

[İnsanların kalplerine *vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden...*]

Şeytan” diye çevirdiğimiz *vesvâs* kelimesi, *vesveseden* türemiş, aşırılık ifade eden bir sıfat olup “çokça *vesvese veren*” demektir. *Vesvese* “şüphe, tereddüt, kuruntu, gizli söz, kişinin içinden geçen düşünce” demektir; terim olarak, “zihinde irade dışı beliren ve kişiyi kötü ya da faydasız bir düşünce ve davranışa sürükleyen kaynağı belirsiz fikir, şüphe ve kuruntu” anlamına gelir. Bir kimseye böyle bir düşünceyi telkin etmeye de “*vesvese vermek*” denir. *Vesvese* genel olarak insanı kötü, din ve ahlâk dışı davranışlara yönelten bir iç itilme olarak hissedilir. Bu anlamdaki *vesvesenin* kaynağı şeytandır. Nitekim birçok âyette şeytanın insana *vesvese* verdiği ifade edilmiştir.²⁶³

İktibas edilen kısmı “*Vesvâs*”, “*Vesvese verici*”; “*Hannâs*” ise “*Sinsi*” anlamına gelir. Helâki ve Bağdatlı Rûhî divanında yer almıştır. Helâki divanında, şair kalbine şeytan *vesvese* vereceği zaman gayb ilhamının yardımını ummakta ve şöyle söylemektedir:

Helâkiye umaram ire ‘avn-ı Mülhîm-i gayb
Sudûr-ı nasda *vesvâs* idicek *hannâs*

Helâkî (G.67-7)

Bağdatlı Rûhî divanında namazdan insanı uzaklaştıracak sevdanın ve Allah’a yakarıştan insanı men edecek *vesveseci* olmadığını şöyle dile getiriyor:

Namazdan seni dûr ide nice bir sevdâ
Niyâzdan seni men’ ide nice bir *vesvâs*

Bağdatlı Rûhî (K.9-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 365: Nâs Sûresi 4. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Helâkî	1	gazel

²⁶³ Karaman vd, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. 5, s.702.

Toplam	2	gazel(1), kaside(1)

1.96.3 Nâs Sûresi 5. Âyet

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ

[De ki: Sığınırım insanların Rabbine.]

İktibas edilen kısmı “*Sudûr*’(in-)nâs”, “İnsanlar kalbinde” anlamına gelir. Nâs suresinin diğer âyetleriyle beraber Helâkî divanında iktibas olarak kullanılmıştır. Helâkî divanında, şair kendisine insanın kalbinde şeytanın vesvesesi olduğu zaman gayb ilhamının yardımının ermesini umduğunu şöyle ifade eder:

Helâkiye umaram ire ‘avn-ı Mülhîm-i gayb
Sudûr-ı nasda vesvâs idicek hannâs Helâkî (G.67-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 366: Nâs Sûresi 5. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	gazel
Toplam	1	gazel

1.96.4 Nâs Sûresi 6. Âyet

مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ

[Cinlerden ve insanlardan; insanların kalplerine vesvese veren sinsi vesvesecinin kötülüğünden, insanların Rabbine, insanların Melik'ine, insanların İlâh'ına sığınırım.]

Âyette iktibas edilen kısım “*Vennâs*”, “İnsanlardan” anlamına gelir. Taşlıcalı Yahyâ divanında âyetin iktibas edildiğini görüyoruz. Vennâs ifadesi Kur’an’da beş defa geçmektedir. Taşlıcalı Yahyâ İstanbul şehrengizi başlıklı şiirde şöyle dile getirmiştir:

Bir hızr-hat sebz-püş yâr-ı dil-güşâdur
Biri Mütâblarda adı İlyâs
Mükerrerrem adı ‘inda’llâhi ve’n-nâs Taşlıcalı Yahyâ (Şehr.-199)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 367: Nâs Sûresi 6. Âyet.		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Taşlıcalı Yahyâ	1	mesnevi
Toplam	1	mesnevi

İKİNCİ BÖLÜM

16. YÜZYIL TÜRKÇE DÎVÂNLARINDA SÛRE İSİMLERİ

2.1 Fâtihâ Sûresi

Fâtihâ Kur’ân-ı Kerîm’in ilk sûresi ve bir bakıma onun önsözü olduğu için bu adı almıştır. Kur’an’ın tertibi ve yazılması itibariyle birinci sûre olması yanında ayrıca namazdaki kıraat rûknünün yerine getirilmesine bu sûre ile başlandığı ve nihayet bir bütün olarak indirilmiş sûrelerin de ilki olduğu için ona bu ismin verilmiş olduğu düşünülebilir.²⁶⁴

Divanlarda Fatihâ suresini ifade için “*Fâtihâ*” isminin yanında “*El-hamd*”, “*El-ham*” gibi isimler de kullanılmıştır. Murâdî divanında, şair hasbihalini öğrenmek istiyorsa elham’ın miminden talep etmesi gerektiğini ifade eder:

Murâduñ hasb-ı hâlini eger nâm u nişânını
Dilerseñ fehm ide ‘akluñ taleb kıl mîm-i “*el-ham*”dan Murâdî (G.1023-5)

Murâdî lam elif, mim, dâl’ı birleştirerek elhamd ifadesine şöyle ulaşır:

Lâm elifden geleli pâyile mîm ü dahı dâl
Çü ben “*el-hamd*” okuyam cümle melek dir âmîn Murâdî (G.1111-4)

Taşlıcalı Yahyâ da tüm geçmiş iman ehli için Fâtihâ ister:

Geçmiş îmân ehli için Fatiha Taşlıcalı Yahyâ(Mukt.1)

Gelibolulu Sun’î divanında sevgilinin dudağının hattı âşığın ruhu için fâtihâ okusa aziz canı sevgiliye vereceğini şöyle dile getirir:

Virürdi cân-ı ‘azîzi dil ol cuvânım için
Okırsa hatt-ı lebi *fâtihâ* revânım için Gelibolulu Sun’î (G.128-1)

Nev’î divanında, sevgilinin kokulu hattının yeşil yanağının mushafına Fâtihâ yazdığını ifade etmektedir:

Yazdı hat-ı reyhânî ile hâme-i bustân
Gül *fâtihâ*-i mushaf-ı ruhsâr-ı çemenzâr Nev’î (K.19-7)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 368: Fâtihâ Sûresi’nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	musammat
Helâkî	1	gazel
Gelibolulu Sun’î	1	gazel

²⁶⁴ Emin Işık, “Fâtihâ Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2001, C. XXII, s.253.

Murâdî	1	gazel
Nev'î	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	1	kıta
Toplam	6	gazel(3), kaside(1), musammat(1), kıta(1) ²⁶⁵

2.2 En'am Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in altıncı sûresidir. En'am Sûresi Behiştî divanında yer alan bir kasidede geçmektedir. Bu sureye delil, kanıt suresi anlamında Sûretü'l-hücce de denilmiştir. Behiştî divanında surenin bu özelliğine dikkat çekilmiştir:

Kendü şehâdet itdi Hüdâ mu'cizâtuña
Sâbitdür âyetiyle enam içre bu kelâm Behiştî(K.2-7)

İlgili tablo şöyledir:

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Toplam	1	gazel

2.3 Yûsuf Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in on ikinci sûresidir. Hz. Yusuf'u anlattığı için bu ismi almış ve Kur'an'da sûrenin "kıssaların en güzeli" anlamına gelen "ahsenü'l-kasas" olduğunu belirtmiştir.

Şehâbeddin el-Âlûsî, Yûsuf kıssasının en güzel oluşunu şöyle açıklar: Kıssa haset edenle edilen, efendi ile köle, şahitle hakkında şehâdet edilen, âşıkla mâşuk, hapiste kalanla serbest bırakılan, bollukla kıtlık, günahla başışlanma, ayrılıkla vuslat, hastalıkla sıhhat, zilletle izzet gibi zıtlıklar içermekte ve hasedin mahrumiyet doğurduğu, sabrın kurtuluşun anahtarı olduğu, aklın duygulara galip gelmesinin hayatın düzenini sağladığı bildirilmektedir (Rûhu'l-me'ânî, XII, 507; ayrıca bk. Ahsenü'l-Kasas).²⁶⁶

Gelibolulu Sun'î divanında, alını nur olan sevgilinin ayva tüylerini, yanağını görünce, Yûsuf Sûresi'ni Osman-ı Zinnureyn'in okuduğu izlenimini vermiştir. Sevgilinin güzelliğini ifade etmektedir:

Hattuñi hoş şerh ider iki ruhuñ ey alını nûr
Sanki Yûsuf sûresin 'Osmân-ı Zin-nûreyn okur Gelibolulu Sun'î G.65-1)

İlgili tablo şöyledir:

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Gelibolulu Sun'î	1	gazel
Toplam	1	gazel

²⁶⁵ Sûre isminin yer aldığı diğer örnekler için bkz.: Bağdatlı Rûhî(Mus.44-7), Helâkî(G.71-6), Nev'î(K.19-7).

²⁶⁶ Bekir Topaloğlu, "Yûsuf Sûresi", *DİA*, İstanbul 2001, C. XLIV, s.29.

2.4 Tâhâ Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in yirminci sûresidir. Adını ilk âyetten almıştır. “Muhtevasının üçte ikisi Hz. Mûsâ'nın nübüvvetine, Firavun'la ve kendi kavmiyle mücadelesine dair olduğundan Mûsâ için kullanılan “kelîmullah” nitelemesine işaretle “Kelîm sûresi” diye de isimlendirildiği kaydedilmektedir.”²⁶⁷Divanlarda genelde Hurûf-ı mukatta'âtan olan diğer harflerle beraber kullanılmıştır:

Nev'î divanında sûre adının yer aldığı beyit şöyledir:

Bi-hakk-ı sûre-*itâ-hâ* vü hurmet-i Bathâ
Bi-hakk-ı nutk-ı Kelîm ü bi-hakk-ı nûr-ı Zebûr Nev'î (K.22-54)

Za'îffî divanında, Tâhâ ve Yâsin'e, elif lam mim, nun ve tâsin hakkı için diyerek şöyle başlamıştır:

Bi-hakkı sure-*i tâhâ* vü yâ sin
Bi-hakkı nun elif lam mim tâ sîn Za'îffî (G.256-1)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 371: Tâhâ Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nev'î	1	kaside
Za'îffî	1	kaside
Toplam	2	kaside

2.5 Nûr Sûresi

“Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi dördüncü sûresi. Medine döneminde Benî Mustalîk Gazvesi'nin ardından 5. (626-27) yılın sonlarında nâzil olmuştur. Adını “nûr âyeti” diye bilinen ve Allah'ın gökleri ve yeryüzünü aydınlatan nurunu tasvir eden 35. âyetten alır.”²⁶⁸Divanlarda ismi çok geçen surelerden biridir. Sûre-i Nûr veya duâ-yı Nûr olarak divanlarda yer almıştır. Daha çok sevgilinin yüzünün parlaklığını ve nurunu anlatmak, güzelliğini ifade etmek için kullanılmıştır. Âmrî divanında, sevgilinin yüzünü parlak ve beyaz oluşundan mülhem nûr duası olarak ifade eder:

Yüzüne sür yüzün ey bî-dil du'â-yı *nûr*dur
Âyet-i rahmetdür ey miskîn hat-ı jengârın öp Âmrî (G.5-2)

Muhibbî divanında, sevgilinin yüzünü, güzelliğini anlatan âşığı işitenleri, âşığın Nûr suresini ezberlediğini söylerler:

Hat u ruhsârun Muhibbî su gibi ezber okur
İşiden dir sûre-*i nûr*u duhân ezberlemiş Muhibbî (G.1236-5)

²⁶⁷ Bekir Topaloğlu, “Tâhâ Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2010, C. XXXIX, s.379.

²⁶⁸ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Nûr Sûresi”, *DİA*, 2007, C. XXXIII, s. 247(islamansiklopedisi.info).

Taşlıcalı Yahyâ divanında, âşîğın Nûr ve Duhân suresini ezberden okuduğuna şaşmamak gerektiği zira alevlerin ona dil olduğunu ifade eder:

Okursa *Sûre-i Nûr* u Duhânı ezberden
'Aceblemen ki zeban oldu her 'alevler ana Taşlıcalı Yahyâ (K.26-11)

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan kasidede, memduhun kadrini mumunun mihnet yelinden Nûr ve Şems suresi hakkı için emin olması duasını kılmaktadır:

Çerâğ-ı kadrûn emîn ola bâd-ı mihnetden
Be-hakk-ı "sûre-i şems" be- hakk-ı "sûre-i nûr" Bağdatlı Rûhî (K.10-59)

Celîlî divanında, sevgilinin yanağı ile misk kokulu saçını gören âşîğın gece gündüz Nûr ve Duhan surelerini vird edindiğini belirtir:

Ruhlaruñla zülf-i müşğînün görelden rûz u şeb
"Sure-i Nûr u Duhân" vird-i zebânumdur benüm Celîlî (G.286-3)

Hüdâyî divanında, Nûr ve Duhân surelerinin hakkı için, Peygamberimiz Hz. Muhammed(SAV)'den şefaât dilenmektedir:

Nâr-ı dozahdan beni kurtar şefa'ât eyleyüp
Yâ resûla'llâh be-hakk-ı *sûre-yi Nûr* u Duhân Hüdâyî (K.2-47)

Hüdâyî divanında, Göklerin katibi olan Utarit'in ay gibi olan memduh için mavi kağıda Nûr ile Duhân suresini muska olarak yazdığını şöyle ifade eder:

Yazdı ta'vîz için ol mâha debîr-i eflâk
Âsumânî varaka *sûre-yi Nûr* u Duhân Hüdâyî (K.6-21)

Nâtıkî divanında Nûr ve Duhân sureleri sevgilinin saçının te'vili olduğunu ifade eder²⁶⁹:

Sûre-i Nûr ü Duhân zülfü dahi te'vili
Sûre-i Şems ü Ve'd-dühâ sûret-i tefsîridür Nâtıkî (G.120-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 372: Nûr Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âmrî	1	gazel
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Celîlî	1	gazel
Helâkî	1	gazel
Hüdâyî	2	kaside
Muhibbî	1	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Toplam	9	gazel(5), kaside(4) ²⁷⁰

²⁶⁹ Âyetin diğer iktibasları için bkz.: Gelibolulu Âlî (G.483-3), Hayâlî (G.317-3), Nâtıkî (G.228-1).

²⁷⁰ Sûre isminin yer aldığı diğer örnek için bkz.: Helâkî(G.30-4).

2.6 Neml Sûresi

Kur'an'ın yirmi yedinci sûresidir. “Adını, Hz. Süleyman’ın ordusuna yol veren karıncayla ilgili kıssanın anlatıldığı 18. âyetten alır.”²⁷¹ Âyet isminin kullanılması da karınca kıssası ile ilişkilidir. Emrî divanında yer alan beyitte, sevgilinin Mushaf olan yüzünde karıncaya benzeyen ayva tüylerinin üzerinde besmeleye benzeyen kaşlarının yer aldığını dolayısıyla sevgilinin yüzünün Neml Sûresini andırıldığını ifade etmiştir. Aynı zamanda Neml sûresi 30. Âyet besmele yer aldığı içi karınca ile besmeleden Neml sûresine varılmıştır:

Nedür mushaf cemâlünde hat-ı mûr üzre ebrûlar
Yazılmış besmele san iki yerde *Sûre-i Nemle* Emrî (G.474-2)

Âşık Çelebi divanında yer alan bir beyitte de sevgilinin kaşları besmele, ayva tüyleri ise karıncaya benzetilmesi itibariyle Neml suresi ile ifade edilmiştir:

Kaşlarından iki bismillahı ser-meşk eyleyüp
Sûre-i Nemli hat-ı reyhânı yazmışdur temâm Âşık Çelebi(G.48-4)

İlgili tablo şöyledir:

Divan	Sayı	Nazım Şekli
Âşık Çelebi	1	gazel
Emrî	1	gazel
Toplam	2	gazel

2.7 Yâsîn Sûresi

Adını ilk âyetini oluşturan huruf-ı mukatta olan iki harften alır. Kur'an'ın otuz altıncı sûresidir. Yasin sûresi pek çok derde deva olduğu kabul edildiği için her türlü müşkilde okunan bir şifâ sûredir aynı zamanda Yâsîn sûresi Kur'ân'ın kalbi olarak bilinir.

Za'îfî divanında, şair dünyadan ukbaya sefer edince yani ölünce kendisinin ruhuna Yâsin okuyanlara Allah'ın rahmetini dilemektedir:

Çünkü dünyadan Zâîfî kılar ukbaya sefer
Rahmet ol insana kim okıya *yâsin* üstüne Zâîfî (G.276-7)

Za'îfî bir başka beyitte gazele, Tâhâ ve Yâsin'e, elif lam mim, nun ve tâsin hakkı için diyerek şöyle başlamıştır:²⁷²

Bi-hakkı sûre-i *tâhâ* vü yâ sin
Bi-hakkı nun elif lam mim tâ sîn Za'îfî (G.256-1)

İlgili tablo şöyledir:

²⁷¹İshak Yazıcı, “Neml Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2006, C. XXXII, s. 553.

²⁷² Diğer iktibas için bkz: Helâkî(Kıt.2-19).

Tablo 374: Yâsîn Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Helâkî	1	kıta
Za'îfî	2	gazel
Toplam	3	gazel(2), kıta(1)

2.8 Sâd Sûresi

Sâd Sûresi, ismini ilk âyetteki harflerden alır. Sevgilinin kaşının şekil olarak ifadesinde kullanılmıştır. Zâîfî divanında, şair daima Sâd ve Nûn surelerini okuması gerektiğini ifade ederken buna sebep olarak göz ile kaş hakkında bir divan yazacak kadar çok söz söylediğini ifade eder. Bu yaklaşımda divan şiiri geleneğinde sevgilinin gözünün sad harfine, kaşının da nun harfine benzetilmesinin etkisi olmalıdır.

Zâîfî sûre-i *sad* ile nun okı dahı min-ba'd
Yiter mecmu'a vü dîvân yazdun göz ile kaşa

Zâîfî (G.265-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 375: Sâd Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Za'îfî	1	gazel
Toplam	1	gazel

2.9 Duhân Sûresi

Kur'an-ı Kerim'de kırk dördüncü sûredir. Kur'an'da "Hâ-mîm" ile başlayan yedi surenin beşincisidir. "Sûre, ismini onuncu âyette geçen ve "duman" anlamına gelen duhân kelimesinden almaktadır. Aynı zamanda sûrenin nüzûl sebebi olan duhânın, söz konusu âyette gökyüzünden gelip insanların üzerine bir azap olarak çökeceği bildirilmiştir (bk. Duhân)."²⁷³Duhân suresi genel olarak Nûr suresi ile birlikte kullanılarak sevgilinin yüzü ile ayva tüyleri bazen de saçını ifade etmek için kullanılmıştır. Muhibbî divanında, sevgilinin ayva tüyleri ve yüzünden bahseden âşığı işitenlerin Nûr ve Duhân surelerini okuduğunu ifade ederek ayva tüylerini duhân'a, yüzünü ise Nûr Sûresi'ne benzetmiştir:

Hat u ruhsârun Muhibbî su gibi ezber okur
İşiden dir sûre-i nûr u *duhân* ezberlemiş

Muhibbî (G.1236-5)

²⁷³ Emin Işık, "Duhân Sûresi", *DİA*, İstanbul 1994, C. IX, s. 548.

Taşlıcalı Yahyâ divanında, âşığın Nûr ile Duhân sûrelerini ezberden okumasına şaşmamak gerektiği zira âşığın gönlünün sevgilinin aşkından dolayı alevlerle dolduğunu ifade eder:

Okursa Sûre-i Nûr u *Duhân*ı ezberden
'Aceblemen ki zeban oldı her 'alevler ana Taşlıcalı Yahyâ (K.26-11)

Yakînî divanında, sevgiliye hitaben yüzünün nurunda belirenin ayva tüyü değil Duhân suresinin gümüş bir levhada işlenmiş hali olduğunu ifade ediyor:

Nûr-ı ruhuñda sanma belürdi hat-ı gubâr
Bir sîm levha yazdı kazâ sûre-*iduhân* Yakînî (G.140-3)

Celilî divanında, âşık sevgilinin saçı ile yanağını gördüğünden beri Nûr ile Duhân sûrelerini viridi haline getirmiştir:

Ruhlaruñla zülf-i müşğünün görelden rûz u şeb
"Sûre-i Nûr u *Duhân*"virid-i zebânumdur benüm Celilî (G.286-3)

Hüdâyî divanında, Hz. Muhammed (SAV)'den Nûr ve Duhân sûreleri hakkı için kendisine şefaât etmesini dilemektedir:

Nâr-ı dozahdan beni kurtar şefa'ât eyleyüp
Yâ resûla'llâh be-hakk-ı sûre-yi Nûr u *Duhân* Hüdâyî (K.2-47)

Hüdâyî divanında, Sultan Mehmed'e yazılan kasidede, göklerin kâtibi olan Utarit'in o ay için mavi kağıda Nûr ve Duhân sûrelerini muska olarak yazdığını şöyle ifade eder:

Yazdı ta'vîz için ol mâha debîr-i eflâk
Âsumânî varaka sûre-yi Nûr u *Duhân* Hüdâyî (K.6-21)

Nâtıkî divanında, sevgilinin saçları ile Duhân arasında ilişki kurulmuştur:

Sûre-i Nûr ü *Duhân* zülfü dahi te'vili
Sûre-i Şems ü Ve'd-dühâ sûret-i tefsîridür Nâtıkî (G.120-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 376: Duhân Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Celilî	1	gazel
Helâkî	1	gazel
Hüdâyî	2	kaside
Muhibbî	1	gazel
Nâtıkî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kaside
Yakînî	1	gazel
Toplam	8	gazel(5), kaside(3) ²⁷⁴

²⁷⁴ Sûre isminin geçtiği diğer örnekler için bkz.: Helâkî(G.30-4).

2.10 Fetih Sûresi

İsmi ilk âyette geçen “feth” kelimesinden alır. Burada “fethan mübînen” (apaçık bir fetih, büyük fetih) terkinde yer alan kelime sûre içinde “fethan karîben” (yakın fetih) şekliyle iki yerde daha geçmekte (âyet 18, 27) ve bunun Mekke'nin fethedileceğine dair bir işaret olduğu kabul edilmektedir. Feth masdar olarak “açmak, hüküm vermek, yardım etmek” mânalarına geldiği gibi isim olarak “zafer, yardım” anlamına da gelir.²⁷⁵

Taşlıcalı Yahyâ divanında, Sultan Süleymân'a yazılan kasidede, savaşa azm edince bayrağın sabâ makamında Fetih Sûresini okuduğunu şöyle ifade eder:

Rezme 'azm itdük'e pervâzı olur güyâ zeban
Sûre-i *Fethi* sabâ ile okur ezber liva

Taşlıcalı Yahyâ (K.15-15)

Yine Taşlıcalı Yahyâ divanında, Sultan Süleymân'a yazılmış bir başka kasidede, çılgın bülbülün gülbahçesinde Fetih Sûresini su gibi ezbere okuduğunu ifade eder:

Su gibi Sûre-i *Fethi* revân okur ezber
Miyân-ı sahn-i gülşende bülbül-i şeydâ

Taşlıcalı Yahyâ (K.12-6)

Nev'î divanında yer alan, Sultan Mehmed'e yazılan bir kasidede İstanbul'u fethetmesi rüzgârın Fetih sûresini okuyup üflemesi ile ifade edilmiştir:

Sûre-i feth okuyup üstine üfürse sabâ
Açılıp dergâh-ı şah itse keramet subh-dem

Nev'î(K.36-2)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 377: Fetih Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Nev'î	1	kaside
Taşlıcalı Yahyâ	2	kaside
Za'îffî	1	kıta
Toplam	4	kaside(3), kıta(1) ²⁷⁶

2.11 Tûr Sûresi

Kur'an'ın elli ikinci suresidir.“Adını birinci âyette geçen tûr (dağ) kelimesinden alır. Ve't-tûr sûresi diye de anılır.”²⁷⁷Hüdâyî divanında yer alan tahmiste²⁷⁸, sevgilinin aşkına Tûr sûresinin kul olduğunu şöyle ifade eder:

Gulâmuñdur be-hakk-ı sûre-yi *Tûr*
Benüm Mûsâcıgum Îsâ dehânum

Hüdâyî (Tah.45-4)

İlgili tablo şöyledir:

²⁷⁵ Emin Işık, “Feth Sûresi”, *DİA*, 1995, C. XII, s. 456(islamansiklopedisi.info).

²⁷⁶ Sûre isminin geçtiği diğer örnekler için bkz.: Za'îffî(Kıt.7-4).

²⁷⁷ Bekir Topaloğlu, “Tûr Sûresi”, *DİA*, 2012, C. XLI, s. 404(islamansiklopedisi.info).

²⁷⁸Tahmiste yer alan âyet iktibası tahmis edilen şiirin mısralarında yer almaktadır.

Tablo 378: Tûr Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hüdâyî	1	tahmis
Toplam	1	tahmis

2.12 Kalem (Nûn) Sûresi

Kur'an'ın altmış sekizinci sûresidir.” Adını ilk âyetteki “kalem” kelimesinden alır. “Nûn” ve “Nûn ve'l-kalem” olarak da adlandırılır.”²⁷⁹Behiştî divanında sevgilinin kaşının Kur'an'daki karşılığının Nûn suresi olduğu ifade edilmiştir. Sevgilinin kaşlarının kalem gibi olması ifadesi olarak düşünülebilir:

İncil içinde la'lûñ mîm-i Mesîh-i cân-bahş
Furkân içinde kaşuñ 'unvân-ı sûre-i Nûn Behiştî (G.367-4)

Emrî divanında sevgilinin Mushaf gibi olan yüzündeki kaşı Nun ve'l-kalem gibidir:

Nûsha-i haddinde Emrî hat du'â-ı Hızrdur
Mushaf-ı rûyında ebrû sûre-i Nûn ve'l-Kalem Emrî (G.317-5)

Yine Emrî divanında, sevgilinin mushafa benzeyen yüzündeki Nun ve'l-kaleme benzeyen kaşını (nun gözüdür) henüz yeni Nun ve'l-kalem'e geçmiş çocuk gibi okuduğunu ifade etmiştir:

Dil okur mushaf-ı hüsnünde kaşuñ tıfl gibi
Kim henüz çıkmış ola Sûre-i Nûn ve'l-Kaleme Emrî (G.511-3)

Zâifî divanında, sevgilinin göz ile kaşına neredeyse divan yazacak kadar çok şey söylediğini ifade eden şair Nûn sûresi ile sevgilinin kaşını ince, kalem gibi olmasını işaret ederek anlatmıştır:

Zâifî sure-i sad ile nun okı dahı min-ba'd
Yiter mecmu'â vü divân yazdun göz ile kaşa Zâifî (G.265-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 380: Kalem Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Emrî	2	gazel
Za'îfî	1	gazel
Toplam	4	gazel

2.13 Şems Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in doksan birinci sûresidir. “Adını ilk âyetinde geçen ve “güneş” anlamına gelen “şems” kelimesinden alır. “Ve'ş-şemsi”, “Ve'ş-şemsi ve duhâhâ” sûresi olarak da bilinir. On beş âyet olup fâsilası “a”

²⁷⁹M. Kâmil Yaşaroğlu, “Kalem Sûresi”, *DİA*, 2001, C. XXIV, s. 247(islamansiklopedisi.info).

harfidir. Şems sûresinde, insanların üzerinde yaşadığı yer küresinin güneş sistemi içinde gözlenebilen konumuna ve işleyişine dikkat çekilerek tabiatın yaratıcısı ve yöneticisi olan Allah'ın varlığına ve birliğine, Hz. Sâlih'in gönderildiği Semûd kavminin âkibetine temas edilir ve İslâm akaidinin nübüvvet esasına, ebedî kurtuluşun yahut hüsrânın hatırlatılmasıyla insanlar ebedî âlemi teşkil eden âhirete inanmaya davet edilir.²⁸⁰

Bağdatlı Rûhî divanında yer alan kasidede, memduha dua ederken kadrinin mumunun mihnet yelinden Şems ve Nûr sureleri hakkı için etkilenmemesini istemektedir:

Çerâğ-ı kadrûn emîn ola bâd-ı mihnetden
Be-hakk-ı "sûre-i şems" be- hakk-ı "sûre-i nûr" Bağdatlı Rûhî (K.10-59)

Bâkî divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin yanağı aydınlık ve parlak olduğunu ifade etmek amacıyla Şems suresi ile özdeşleştirilmiştir:

Haddûn ey meh şol hat-ı reyhânda
Sûre-i Ve'ş-şemsdür Kur'ânda Bâkî(G.476-1)

Gelibolulu Sun'î divanında yer alan bir beyitte, sevgilinin yüzü Mushaf, dudağının üzerindeki ayva tüyleri de Şems sûresinin mim harfinin tefsiridir. Sevgilinin mime benzeyen dudağı üzerindeki ayva tüylerini, Kur'an'da Şems suresinin mimini açıklayıcı küçük yazılar yazılması ile açıklamıştır:

Ey yüzi mushaf yine hatt-ı dehânuñ añdılar
Sûre-i Ve'ş-Şems mîmin sanki tefsîr itdiler Gelibolulu Sun'î(G.23-3)

Bâkî divanında, sevgilinin yanağındaki *hattı Ve'ş-şems* ile ifade edilmiştir. Nitekim sevgilinin yanağı Mushaf'tır ayva tüyleri ise Mushaf'ta yazılı olan Ve'ş-şemstir:

Virmiş 'izâr-ı yâra safâ hatt-ı dil-güşâ
Yazmış ruhında sûre-i Ve'ş-şemsi Ve'd-duhâ Bâkî (Tah.6-6)

Hayretî, dostun cemalini Hakk'ın Ve'ş-şems'ten iktibas ettiği bir âyete benzetmiştir:

Hayretî gûyâ bir âyetdür cemâl-i dost kim
Sûre-i ve'ş-şemsden itmiş Hak anı iktibâs Hayretî (G.152-5)

Hayretî divanında Hz. Muhammed(SAV)'in yüzünün ve alnının aydınlığına delil olarak ve'ş-şems ve ve'd-duhâ gösterilmiştir:

Yüzün çerâğı ile cebinünedür delîl
Ey nûr-ı pâk-i sûre-i ve'ş-şems ü ve'd-duhâ Hayretî (K.2-8)

Hayretî divanında yer alan diğer bir beyitte de Peygamber Efendimiz ile Şems sûresi özdeşleştirilmiş, güneş gibi âleme nûr olması şöyle ifade edilmiştir:

Dest-i kudretle yazılmış sûre-i Ve'ş-Şemsdür
Mushaf-ı hüsnündeki âyât-ı rahmet Mustafâ Hayretî(G.3-2)

²⁸⁰M. Kâmil Yaşaroğlu , Şems Sûresi, *DİA*, 2010, C. XXXVIII, s.510(islamansiklopedisi.info).

Nâtıkî divanında Ve'd-duhâ'nın sevgilinin özelliklerini açıklayan tefsir eden sureti olduğunu şöyle ifade ediyor:

Sûre-i Nûr ü Duhân zülfü dahi te'vili
Sûre-i Şems ü *Ve'd-dühâ* sûret-i tefsîridür

Nâtıkî (G.120-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 381: Şems Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Bağdatlı Rûhî	1	kaside
Bâkî	2	gazel, tahmis
Gelibolulu Sun'î	1	gazel
Hayretî	3	kaside(1), gazel(2)
Nâtıkî	2	dîbâce, gazel
Usûlî	1	kaside
Za'îfî	1	gazel
Toplam	11	gazel(6), kaside(3), tahmis(1), dîbâce(1) ²⁸¹

2.14 Leyl Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in doksan ikinci sûresidir. Sûre adını ilk ayette geçen gece anlamına gelen "Leyl" kelimesinden alır. Sûre ismi olarak Emrî divanında yer almıştır. Leylâ ile Mecnun kıssasının hatırlatıldığı beyitte, Mecnun'un Leylâ'dan başkasına bakmadığını ifade etmek için aşk mushafında Leyl sûresinden başkasını okumadığını ifade ediyor²⁸²:

*Sûre-i Leyl*den özge okımamış bir harf
Mushaf-ı 'ışkda Mecnûna virür Emrî sebak

Emrî(G.252-5)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 382: Leyl Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Emrî	1	gazel
Revânî	1	murabba
Toplam	2	gazel(1), murabba(1)

2.15 Duhâ Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in doksan üçüncü sûresidir.

"Adımı birinci âyetteki "kuşluk vakti" anlamına gelen duhâ kelimesinden alır. Kuşluk vaktine yeminle başlayan sûreye Ve'd-Duhâ sûresi de denilir. Vahyin bir müddet kesilmesi sebebiyle Mekke müşrikleri arasında çıkan,

²⁸¹ Sûre isminin geçtiği diğer yerler için bkz.: Nâtıkî(Dib., G.120-5), Usûlî(K.2-13), Za'îfî(G.37-4).

²⁸² Sûre isminin geçtiği diğer yerler için bkz.: Revânî(Mur.2-3).

“Rabbi Muhammed’i terketti, ona küstü” şeklindeki dedikodulardan Hz. Peygamber’in duyduğu üzüntü üzerine nâzil olmuştur.”²⁸³

Nâtıkî, divanında *Ve’ d-duhâ*’nın sevgilinin özelliklerini açıklayan, tefsir eden sureti olduğunu şöyle ifade ediyor:

Sûre-i Nûr ü Duhân zülfü dahi te’vili
Sûre-i Şems ü *Ve’ d-duhâ* sûret-i tefsîridür Nâtıkî (G.120-5)

Hayretî divanında Hz. Muhammed(SAV)’in yüzünün ve alnının aydınlığına delil olarak *ve’ş-şems* ve *ve’ d-duhâ* gösterilmiştir:

Yüzün çerâğı ile cebînünedür delil
Ey nûr-ı pâk-i sûre-i *ve’ş-şems* ü *ve’ d-duhâ* Hayretî (K.2-8)

Revânî divanında peygamberimizin yüzünün *Ve’ d-duhâ* tefsiri olduğunu şöyle ifade eder:

Sûre-i *Ve’ l-leyl* müşgîn zülfünü takrîr ider
Ve’ d-duhâ nûrî cemâlün şerhini tefsîr ider
‘Andelîb-i bâğ-ı kuds işbu sözi takrîr ider
Mustafâ mâ câe illâ rahmeten li’l-’âlemîn Revânî (Mur.2-3)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 383: <i>Duhâ Sûresi</i> ’nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Hayretî	1	kaside
Nâtıkî	1	gazel
Revânî	1	murabba
Toplam	3	kaside(1), gazel(1), murabba(1)

2.16 Asr Sûresi

Kur’an-ı Kerim’in yüz üçüncü sûresidir. Adını ilk âyette geçen “Asr” ifadesinden alır. Sûre ismi Cinânî divanında geçen bir gazelde yer almaktadır. Âşık, sevgiliye kavuşma zamanının Asr suresi gibi kısa olduğunu ifade ederken-ki asr ifadesi aynı zamanda ikinci vaktini ifade eder ve ikinci vakti de kısadır- bundan dolayı duyduğu üzüntüyü dile getiriyor ve fecre kadar sürmesini istiyor:

Kasîrdür dem-i vaslûn misâl-i sûre-i ‘asr
N’olaydı fecre varaydı o zevk-i rûhânî Cinânî(G.269-6)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 384: <i>Asr Sûresi</i> ’nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Cinânî	1	gazel
Toplam	1	gazel

²⁸³ Emin Işık, “*Duhâ Sûresi*”, *DİA*, 1994, C. IX, s. 546(islamansiklopedisi.info).

2.17 Kevser Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in yüz sekizinci sûresidir. Adını ilk ayette geçen Kevser'den alır.

“Kevser sûresinin ilk âyeti Hz. Peygamber'e kevser verildiğini ifade etmektedir. Kevser kelimesi sözlükte sıfat olarak “çok, pek çok”, isim olarak da “iyilik ve hayır” anlamına gelir. Peygamber'e bahşedildiği belirtilen kevserin ne olduğu konusunda geniş açıklamalar vardır. Hadislerde kevser Allah'ın Resûl-i Ekrem'e vermeyi vaad ettiği cennette bir ırmak olarak anılmış ve onun özellikleri hakkında geniş tasvirlerle yer verilmiştir. Yine hadis kaynaklarında tasvir edilen cennetteki havzın da kevserin bir uzantısı olup kevser adıyla anıldığı ifade edilmiştir.”²⁸⁴

Divanlarda genel sevgilinin dudağı veya ayva tüyelerinin susuzluğu giderici ve lezzetli oluşu ile ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Emrî divanında, Kevser sûresini sevgilinin dudağının üzerine yazılmış bir yanlış gibi görmektedir:

Levh-i dilden yuyamaz hattun eger olursa şat
La'lün üzre yazdı *Kevser sûresin* gûyâ galat

Emrî (Müs.-5)

Yine Emrî, sevgilinin dudağını Kevser suresiyle ilişkilendirerek canını dişine takarak sevgilinin inci saçan dudağına ulaşmak istediğini şöyle dile getirir:

Dişine aldı cânın *sûre-i Kevser* hakı Emrî
Dilâ bir kez ısırınca o la'l-i gevher-efşâmı

Emrî (G.560-5)

Emrî divanında, âşığın gözünün sevgilinin dudağı ve ayva tüyelerinin hayali ile Kevser sûresi'nin yazılı olduğu bir kadehe döndüğünü ifade ederek sevgilinin dudağı ve ayva tüyelerinin Kevser suyu gibi bir kez içti mi susuzluğu giderecek tatlı bir su gibi olduğunu dile getirmiştir:

Bu dîde hayâl-i hat u la'lünle dönüpdür
Bir câma ki anda yazıla *Sûre-i Kevser*

Emrî (G.176-3)

Gelibolulu Sun'î divanında, sevgilinin dudağının ayva tüyelerinin Kevser sûresinde bir ayet gibi olduğunu ayva tüyeleri ile Kevser suyu arasındaki ilişkiyle ifade etmiştir:

Lebün hatt-ı dehânuñda sanasın ey yüzi mushaf
Konılmış *sûre-i Kevser*de surh ile bir âyetdür

Gelibolulu Sun'î (G.22-4)

Zâifi divanında, sevgili âşığa kötü sözler söyledikçe dudaklarında dökülen sözler âşığa *Kevser sûresigibi* lezzetli ve hoş gelmektedir:

Dembe dem hışm eyleyüb söğdükçe şîrîn leblerin
Sûre-i Kevser hakkı gûyâ okur câna senâ

Zâifi (G.9-6)

İlgili tablo şöyledir:

²⁸⁴ İlyas Üzüm, “Kevser Sûresi”, *DİA*, 2002 C. XXV, s.345(islamansiklopedisi.info).

Tablo 385: Kevser Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Emrî	3	müsemmen(1), gazel(2)
Gelibolulu Sun'î	1	gazel
Za'îfî	1	gazel
Toplam	5	gazel(4), müsemmen(1)

2.18 Tebbet Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in yüz on birinci sûresidir.

“Sûrenin nüzûlüyle ilgili olarak kaynaklarda çok sayıda rivayet yer almaktadır. Bunların en meşhuru şöyledir: Kur'an'da, “En yakın akrabamı uyar” meâlindeki âyetin (eş-Şuarâ 26/214) inmesi üzerine Resûlullah bir sabah vakti Safâ tepesine çıkıp Kureyş mensuplarına seslenmiş, Kureyş mensupları etrafında toplanınca, “Size şu dağın arkasından bir düşman süvari birliğinin gelmekte olduğunu söylesem bana inanır mısınız?” diye sormuş, onlar da, “Daha önce senin herhangi bir yalanını duymadık” demiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem kendisinin şiddetli bir azap öncesinde gönderilmiş uyarıcı bir elçi olduğunu bildirmiştir. Dinleyiciler arasında bulunan amcası Ebû Leheb onu azarlamış ve, “Kahrolası! Bizi bunun için mi buraya çağırdın?” diyerek uzaklaşmıştır. Bu olayın ardından, Ebû Leheb'in kullandığı “tebb” kavramıyla başlayan bu süre nâzil olmuştur.”²⁸⁵

Hayretî divanında yer alan bir beyitte, rakibi sevgilinin eşîğinden rakibi ayıramayınca tebbet ve ihlâs okumaya başlamıştır²⁸⁶:

Iramadum işîğünden rakîbi
Okudum yüz biñ İhlâs ile Tebbet

Helâkî(G.12-4)

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 386: Tebbet Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Murâdî	1	gazel
Helâkî	1	gazel
Toplam	2	gazel

2.19 İhlâs Sûresi

Kur'an-ı Kerim'in yüz on ikinci sûresi.Çok sayıdaki adları arasında, İslâm dininin temel ilkesi olan tevhid inancının veciz bir ifadesi olduğu için verildiği anlaşılan İhlâs ve aynı zamanda sûrenin ilk âyeti olan “Kul hüvallahü ahad” en çok kullanılanlarıdır. Sûre özellikle Türk sözlü kültüründe “Kul hüvallah”, bunun da kısaltılmışı olan “Kul hü” şeklinde, ayrıca “İhlâs-ı şerif” diye de anılır. Sûreye, Allah'ın birliği inancını öz olarak ifade ettiği için “tevhid”, aynı inancın İslâm'da temel akîdeyi oluşturması sebebiyle “esâs”, sûrede hiçbir şeyin Allah'a benzetilemeyeceği, O'nun her şeyden başka ve üstün olduğu anlatıldığı için “tecrîd”, Allah'a burada anlatıldığı şekilde inananlar bu sayede kurtuluşa erecekleri için “necât”, kişi bu sûrede anlatıldığı şekilde iman

²⁸⁵ Abdülhamit Birışık, “Tebbet Sûresi”, *DİA*, 2011, C. XL, s.212(islamansiklopedisi.info).

²⁸⁶ Âyetin diğer iktibası için bkz.: Murâdî (G.1503-5).

ettiği takdirde Allah'ın sevgisi ve dostluğunu kazanacağı için “velâyet” adları da verilmiştir. Fazla yaygın olmamakla birlikte “tefrid, mârifet, cemâl, nisbet, bereket, berâet, müzekkire, nûr, mânia, eman” gibi isim ve niteliklerin kullanıldığı da belirtilmektedir. İhlâs sûresi Kâfirûn ile birlikte “İhlâseyn” ve “Mukaşşateyn” (tedavi eden), Felak ve Nâs sûreleriyle birlikte “Muavvizât” (Buhârî, “Fezâ'ilü'l-Şur'ân”, 14) adlarıyla da anılır.²⁸⁷

Celîlî divanında şair, yedi başlı felek kendisini helak ederse yani ölürse, ardından dört tekbir bir ihlâs okunmasını diliyor:

Felek-i hetf-ser eylerse Celîlîyi helâk
Çâr tekbîr idüp okıyasız üç “*ihlâs*”
Celîlî (G.168-8)

Hayretî divanında yer alan bir beyitte, rakibi sevgilinin eşiğinden rakibi ayıramayınca tebbet ve ihlâs okumaya başlamıştır:

Iramadum işigünden rakîbi
Okudum yüz biñ İhlâs ile Tebbet
Helâkî(G.12-4)

Murâdî divanında, Kur'an içinde İhlas sûresinin manasını bilirse ilmin hıfz edilmiş olunacağını ifade ediyor:

Eger ümmü'l-kitâb içre bilürseñ ma'nâ-yı *ihlâs*
Eger hıfz-ı 'ulûm itdüñse gel Kur'ânı göstergil
Murâdî (G.810-3)

Taşlıcalı Yahyâ divanında, yüzü Mushaf'a benzeyen sevgililer üçer beyit ile okunması zirâ İhlâs sûresi'nin üç kez okunduğunu dile getirerek sevgilinin yüzünü birliği ifade eden İhlâs Sûresi ile anlatıyor:

Her yüzi mushaf üçer beyt ile okınsa n'ola
Çü üçer kez okımır *Sûre-i İhlâs* revân
Taşlıcalı Yahyâ (Kıt.33-6)

Muhibbî divanında, âşık dostlarına gam yolunda can verirse onun için İhlâs Sûresi'ni okumalarını istiyor:

Râh-ı gamda ey refikân can virürsem derd ile
Benüm için *sûre-i ihlâsı* okun ez-halâs
Muhibbî (G.1302-4)

Emrî divanında, âşık, bin İhlâs okuduğu halde yine de sevgilinin çenesinin çukuruna düşmekten kurtulamamıştır:

Mahbes-i çâh-ı zekandan göñül olmadı halâs
Mushaf-ı hüsnine karşı okıdı biñ *ihlâs*
Emrî (G.244-1)

Behiştî divanında yer alan beyitte, şair, beş beyitten oluşan gazelinin aşk Mushâf'ında sevgilinin birliğini anlatan beş ayetli İhlâs sûresi'ne benzetmiştir:

Beş âyet ile bu beş beyti *sûre-i İhlâs*
Behiştî'nüñ yine gûyâ ki mushaf-ı 'ışka
Behiştî (G.232-5)

Nâtikî divanında yer alan beyitte, sevgilinin yanağı, ayva tüyleri, ve nazik bedenini düşündükçe İhlâs Sûresi'ni okumasının gerekli olduğunu ifade ediyor:

'Ârız ü hattı hayâliyle o nâzik bedenüñ
Nâtikî şâm u seher okı *du'â-yı ihlâs*
Nâtikî (G.216-5)

²⁸⁷ Emin Işık, “İhlâs Sûresi”, *DİA*, 2000, C. XXI, s.537(islamansiklopedisi.info).

İlgili tablo şöyledir:

Tablo 387: İhlâs Sûresi'nin Divanlardaki		
Divan	Sayı	Nazım Şekli
Behiştî	1	gazel
Celîlî	1	gazel
Emrî	1	gazel
Helâkî	3	gazel
Muhibbî	2	gazel
Murâdî	1	gazel
Nâtîkî	1	gazel
Taşlıcalı Yahyâ	1	kıta
Ümîdî	1	gazel
Toplam	12	gazel(11), kıta(1) ²⁸⁸

²⁸⁸ Sûre isminin geçtiği diğer yerler için bkz: Helâkî(G.71-3, G.71-6), Muhibbî(G.1299-4), Ümîdî(G.92-4).

SONUÇ

Bu çalışmada XVI. yüzyılda divan tertip etmiş ve döneminde öne çıkan sultan, asker, kadı, müezzin gibi farklı meslek dallarından otuz divan şairinin Türkçe divanlarında yer alan lafzî âyet ve sûre ismi iktibasları ele alınmış ve incelenmiştir. Divanları incelenen şairler arasında tasavvufî yönden öne çıkan şairler olduğu gibi şiirleri tasavvufî unsurlardan uzak şairler de yer almaktadır.

Belirlediğimiz otuz divan toplam 11907 sayfa taranmış, tespit edilen âyetler Kur'an-ı Kerim'de yer alan sûre sıralanışı esas alınarak lafzî âyet ve sûre iktibasları belirtilmiştir.

Yaşadıkları dönem itibariyle, dönemin kültür, yaşayış ve düşünce tarzını yansıtan şairler divanlarında yer verdikleri âyet iktibasları ile de dönemini yansıtan bir ayna konumundadır. Bazı âyetler şairlerin divanında genellikle yer almış ve farklı divanlarda aynı anlam bağı ile şiirlerde iktibas edilmiştir. Örneğin divan şairlerince çokça iktibas edilen âyetlerden biri olan Nûr Sûresi 35. âyeti iktibas eden şairlerden Gelibolulu Âlî âyeti iktibas ettiği beyitte sevgilinin yüzü ile Nûr âyetini ezberleme arasında bir bağ kurarken,

Eylesem safha-i ruhsâre-i cânâna nazar
Okısam su gibi *Nûr Âyetin* anda ezber

Gelibolulu Âlî (Mus. 19-9)

Hayâlî de aynı âyeti aynı anlam bağı ile şöyle iktibas eder:

Hayâlî tâb-ı ruhsârün görüben
Eder Nûr âyetin her gece ezber

Hayâlî (G.187-5)

Şairler bazı âyet ve sûre isimlerine divanlarında yer verirken bazı âyetleri beraber iktibas etmişlerdir. Yâsin ve Tâhâ ; Leyl, İsrâ ve Şems ve Duhâ sûrelerinin ilk âyetlerinin birlikte bir anlam bağı ile kullanılması gibi birbirini çağrıştıran âyetler tek kullanıldığı gibi birlikte kullanımları da yer almaktadır. Aşağıdaki beyitlerde de bahsedilen durum görülmektedir.

Nice takrîr edeyim vafını ol şahın kim
Ana vassâf ola *Yâsinü* mu'arrif Tâhâ

Fuzûlî (G.5-5)

Yüzün veşşems alnun *vedduhâdur*
Aceb mi zülfün ola leyl-i mirâc

Muhibbî (G.277-2)

Şairler bazı âyetlerin tamamını iktibas ederken bazı âyetlerde vezne uyan veya en çarpıcı kısmına âyetteki haliyle ya da vezne uydurmak gibi sebeplerden ötürü ufak değişikliklerle şiirlerinde yer vermişlerdir. Aşağıdaki beyitlerde de görülmektedir.

Behiştî'nin beytinde İhlas sûresi 3. ve 4. âyetlerinin tamamı, Murâdî'nin şiirinde ise Nasr sûresi 1. âyetin bir kısmı yer almaktadır:

Lem yelîd yârûñ ve lemyûledrefî' uñ dâ'imâ
Lem yekün her ma'nide mûnis lehu küfven ehad Behiştî (Nazm2-2)

İrişdi "nasri izâ-câ" dan idüp fettâh-ı feth-i bâb
Virildi nıkmət a'dâya idüp pes "tebbet" ile "sâd" Murâdî (G.264-3)

Şairler, âyetleri, bazen müstahsen iktibas şeklinde iktibas ederken bazen de âyeti çok farklı bir bağlamda, kendi meramını ifade için kullandığı görülmektedir. Şairler için kesin bir genelleme olmamakla birlikte âyetler farklı şekillerde kullanılmıştır. Örneğin padişah bir şair olan Murâdî divanında müstahsen iktibas ile,

Sa'y idegör virmek Allâh'un durur tevfiğ ü hayr
Kim dimişler "Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â" Murâdî (G.17-8)

Yine bir şair olan Muhibbî ise âyeti bambaşka bir anlam dairesinde kullanmıştır:

Bildi çün sevdüğümi ol mâhum
Yu'raful mücrimûne bisîmâhum Muhibbî (G.1836-1)

Bazı divanlarda âyet iktibas ile birlikte bazı kavram ve kelimeler de şiirde genelde yer almıştır. Sır, remz, rumûz, emr gibi bazı kelimeler âyetlerle beraber kullanılan kelimelerdendir. Çoğu defa bir tanesi beyitlerde yer almıştır. Bağdatlı Rûhî divanında yer alan beyitte bunu görüyoruz:

Sırr-ı "mâ-zâga'l-basar" çeşm-i siyeh-kârûñdadur
"Ahsenü'l-takvîm" rumûzı mihr-i ruhsârûñdadur Bağdatlı Rûhî (G.318-1)

Divanlarda iktibas edilen âyetlerle ilgili bazı kelimelerde genelde o âyetlerle beraber kullanılmıştır. "Mâ zâgal basar" âyeti ile sürme, "Ve'l-leyl" âyeti ile ve zülf, "Ve's-şems", "Ved-duhâ" ile ruhsâr, rûh gibi yanağı ifade eden kelimeler, "Edhâ" ile îd kelimeleri arasındaki ilişki böyle ifade edilebilir.

Bazı âyetler özellikle divanların dîbâce bölümlerinde yer almıştır. Farklı divanlarda dîbâce bölümlerinde yer alan âyetler şairlerin bahsettikleri konuyla doğrudan alakalı olarak genelde müstahsen iktibas şeklinde değil de müstahsen iktibas şekliyle yer almıştır. Örneğin Necm Sûresi 3. Âyet yalnızca dört divanın dîbâçelerinde yer almıştır. Âyetin "mâ yantıku ani'l-hevâ" kısmı iktibas edilmiş ve dîbâceye başlarken Peygamber Efendimiz'den bahsedilirken bu kısma yer verilmiştir.

Âyetlerin divanlardaki iktibas sayılarına bakıldığında en çok âyet iktibas eden şairler 383 adet iktibas ile Murâdî birinci, 113 adet ile Taşlıcalı Yahyâ ikinci, 104 adet iktibas ile Nâtikî üçüncü, 101 adet iktibas ile Muhibbî dördüncü sıradadır.

Şâirler arasında en az âyet iktibas edenler 6 adet iktibas ile Âhî, 7 Adet iktibas ile Ümîdî olmuştur. Hiç âyet İktibas etmeyen şair yoktur.

Âyetlerin en çok iktibas edildiği nazım biçimi 1141 adet ile gazel, 312 adet ile kasideler olmuştur. Gazellerin sayıca çok olmasında iki padişah şâirin divanında kaside bulunmayıp gazellerden oluşması ve divanlarının hacimli olmasının da rolü vardır. Tüm şairlerin âyet iktibası sayıları şöyledir:

Divan	Gazel	Kaside	Musammat	Tarih	Mesnevi	Kıta	Rubai	Dibâce	Müfred	Diğer	Toplam
Âhî	6										6
Âmrî	11	2									13
Âşık Çelebi	9	45									54
Bağdatlı Rûhî	41	27	11	7		2					88
Bâkî	25	7	3								35
Bâlî	6	8			4			22			40
Behiştî	28	2	3						2	7	42
Celîfî	23				2						25
Cinânî	10	12	11	14	1	2		2		1	53
Emrî	21		1			6					28
Fuzûlî	9	18	2			2					31
Gelibolulu Âlî	24	29	6			1			1		61
Gelibolulu Sun'î	6		3		1						10
Hayâlî	24	8	1								33
Hayretî	18	5	2								25
Helâkî	26			1		2					29
Hüdâyî	23	21	6								50
Kâdî	89	5	1								95
Muhibbî	100					1					101
Muhyî	37	9									46
Murâdî	381				2						383
Nâtikî	74	13	9					8			104
Nev'î	17	29	5	1							52
Revânî	9	7	8					8			32
Sehâbî	23	2					2	10			37
Taşlıcalı Yahyâ	33	44	13	1	12	1		9			113
Usûlî	37	7	17		14					1	76
Ümîdî	6	1									7
Yakînî	10	8									18
Zâ'îfî	15	3	1	1		1					21
Toplam	1141	312	103	25	36	18	2	59	3	9	1708

Âyet sayılarına bakıldığında toplam 367 adet âyet iktibas edilmiştir. En çok iktibas edilen âyetler arasında, 155 adet ile Fâtihâ Sûresi 2. Âyet, 70 adet ile Necm Sûresi 14. Âyet, 67 adet ile Araf Sûresi 172. Âyet, 49 adet ile Araf Sûresi 108. Âyet yer almaktadır. Diğer âyetler, âyetlerin iktibasta yer alan kısımları ve iktibas edilme sayıları şöyledir:

Tablo 389: Taranan Divânlarda Tespit Edilen Âyetler ve Anlamları				
Sıra	Sûre/Âyet	İktibasta Yer Alan Kısım	Anlamı	Adet
1	Fâtihâ Sûresi 2. Âyet	Elhamdülillâh, hamdülillâh,elhamd, Rabbü'l-âlemîn	Allah'a hamdolsun, Âlemlerin Rabbi	155
2	Necm Sûresi 14. Âyet	Sidretü'l-müntehâ	Sidretü'l-müntehâ	70
3	A'râf Sûresi 172. Âyet	Kâlu Belâ	Dediler Evet(Rabbimizsin)	67
4	A'râf Sûresi 108. Âyet	yedehu beydâe	Bembeyaz el	49
5	Bakara Sûresi 117. Âyet	Kün fe yekûn	O, ol der ve hemen)olur	43
6	Necm Sûresi 15. Âyet	cennetü'l-me'vâ	Me'vâ Cenneti	42
7	Necm Sûresi 9. Âyet	Kabe kavseyni ev ednâ	(Peygambere olan mesafesi) <i>iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu</i>	36
8	İsrâ Sûresi 1. Âyet	Sübhanellezi esrâ	Götüren Allah'ın şanı yücedir	35
9	Âl-i İmrân Sûresi 13. Âyet	Uli'l-ebşâr	Basiret sahipleri	33
10	Nûr Sûresi 35. Âyet	Nûrun alâ nûr	Nur üstüne nur	30
11	Haşr Sûresi 22. Âyet	Hüvallahüllezî, Lâ ilâhe illâ hû	O Allah ki(ondan başka ilah yoktur.)	29
12	Fâtihâ Sûresi 1. Âyet	Bismillâhirrahmânirrahîm, besmele, bismillâh	Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla başlarım	23
13	Bakara Sûresi 31. Âyet	'aleme âdeme'l-esmâ, 'alleme'l- Esmâ, esmâ,	Âdem'e isimleri öğretti	22
14	Beyyine Sûresi 1. Âyet	Beyyineh	Apaçık delil	19
15	Mâide Sûresi 110. Âyet	Rûhi'l-Kudûs	Cebrâil	18
16	En'âm Sûresi 127 Âyet	Dârü's-selâm	Selâm Yurdu	18
17	Vâkı'a Sûresi 22. Âyet	Hûrin in	İri gözlü hûriler	18
18	Kehf Sûresi 31. Âyet	Cennâtü Adn	Adn cennetleri	17
19	Duhâ Sûresi 1. Âyet	Ve'd-duhâ	Kuşluk vaktine andolsun	17
20	Kasas Sûresi 30. Âyet	İnnî enallâh	Şüphesiz ben Allâh'ım	16
21	Leyl Sûresi 1. Âyet	Ve'l-leyl	Geceye andolsun	15
22	Enbiyâ Sûresi 107. Âyet	Rahmeten li'l-âlemîn	Âlemlere rahmet	15
23	Zümer Sûresi 73. Âyet	Fedhulûhâ hâlidîn	Haydi, ebedi olarak kalmak üzere buraya girin	14

24	Şems Süresi 1. Âyet	Ve'ş-şems ü ve'd-duhâhâ	Güneşe ve onun aydınlığına andolsun	14
25	Bakara Süresi 2. Âyet	lâ rayb, lâ raybe fih, hüden li'l-müttækîn	Şüphesiz, Müttâkilere yol gösteren	13
26	Ra'd Süresi 39. Âyet	İndehu ümmü'l-kitâb	Ana kitap onun yanındadır	13
27	Necm Süresi 10. Âyet	Mâ evhâ	vahyedeceği	13
28	Nâzi'ât Süresi 20. Âyet	Âyetel Kübra	en büyük mucize, delil	13
29	Tîn Süresi 4. Âyet	Ahsen-i takvîm	en güzel bir biçim	13
30	Bakara Süresi 115. Âyet	Semme vechullâh	Allah'ın yüzü işte oradadır	12
31	Âl-i İmrân 103. Âyet	Habl	İp	12
32	A'râf Süresi 143. Âyet	Erinî, Len terânî	Bana kendini göster, Beni asla göremezsin	12
33	Necm Süresi 39. Âyet	Leyse li'l-insâni illâ mâ se'â	İnsan için ancak çalıştığı vardır	12
34	Tekâsür Süresi 7. Âyet	Ayne'l-yakîn	yakîn gözü	12
35	Fetih Süresi 1. Âyet	İnnâ fetehnâ	Şüphesiz biz fetih verdik	11
36	Kamer Süresi 46. Âyet	Edhâ	Kurban	11
37	Saff Süresi 13. Âyet	Nasrun minallâhi ve fethün karîb	Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih	11
38	Kalem Süresi 1. Âyet	nûn ve'l-kalemi ve mâ yesturûn	Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına	11
39	İnfitâr Süresi 11. Âyet	Kirâmen kâtibîn	Değerli yazıcılar	11
40	İnşirâh Süresi 6. Âyet	Usri yüsra	Güçlkle kolaylık	11
41	Hicr Süresi 87. Âyet	Seb'an mine'l-mesânî	Tekrarlanan yedi âyet	10
42	Necm Süresi 17. Âyet	Mâ zâga'l-basar	Göz gördüğünden şaşmadı	10
43	Tahrîm Süresi 8. Âyet	Rabbenâ etmim lenâ, tevbeten nasuhâ, tubu ilallâh	Rabbimiz nurumuzu bizim için tamamla, İçten bir tövbe, Allah'a tövbe edin	10
44	İhlâs Süresi 1. Âyet	Kul hüvallahü ehad	De ki: "O, Allah'tır, bir tektir	10
45	Fâtihâ Süresi 6. Âyet	Sırâtâ'l-müstakîm	Dosdoğru yol	9
46	Furkân Süresi 74. Âyet	Kurrete a'yün	Göz aydınlığı	9
47	Kadr Süresi 1. Âyet	Leyleti'l Kadr	Kadir Gecesi	9
48	Yâsîn Süresi 1. Âyet	Yâ Sîn	Yâ Sîn	9
49	Mâide Süresi 14. Âyet	İlâ yevmi'l-kiyâme	Kıyamet gününe kadar	8
50	İsrâ Süresi 70. Âyet	Velegad Kerremnâ	Andolsun seni şerefli kıldık	8
51	Tâhâ Süresi 1. Âyet	Tâhâ	Tâhâ	8
52	Talâk Süresi 10. Âyet	ulü'l-elbâb	Akıl sahipleri	8
53	Nebe Süresi 40. Âyet	Yâ leyteni küntü türâbâ	Keşke toprak olsaydım	8
54	Mü'min Süresi 1. Âyet	Hâ mîm	Hâ mîm	7
55	Tâhâ Süresi 68. Âyet	Lâ tehaf	Korkma	7
56	Furkân Süresi 53.	milh-i üçâc, azb-i furât	acı su, tatlı su	7

	Âyet			
57	Bakara Sûresi 127. Âyet	Rabbenâ	Ey Rabbimiz	7
58	İhlâs Sûresi 3. Âyet	Lemyelid lemyûled	O'ndan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).]	7
59	Bakara Sûresi 190. Âyet	fi sebili'llâh	Allah yolunda	6
60	Mâide Sûresi 109. Âyet	'Allâmu'l-guyûb	Gaybı hakkıyla bilen	6
61	En'âm Sûresi 96. Âyet	Fâliku'l-isbâh ve ce'ale'l-leyl	Geceyi yarıp sabahı çıkararak, Geceyi kıldı	6
62	Lokmân Sûresi 8. Âyet	Cennâtü'n-na'im	Na'im cennetleri	6
63	Lokmân Sûresi 22. Âyet	Urveti'l-vuskâ	En sağlam kulp	6
64	Fâtır Sûresi 1. Âyet	üli ecnihatin mesnâ ve sülâse ve rubâ'	ikişer, üçer, dörder kanatlı	6
65	Necm Sûresi 1. Âyet	Ve'n-necm	yıldıza andolsun ki	6
66	Kamer Sûresi 1. Âyet	Ve'n-şakka'l-kamer	ve ay yarıldı	6
67	Rahmân Sûresi 1. Âyet	Er-rahmân	Rahmân	6
68	Rahmân Sûresi 26. Âyet	Küllü men 'aleyhâ fân	Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır	6
69	İnşirâh Sûresi 1. Âyet	Elem neşrah leke sadrek	senin göğsünü açıp genişletmedik mi?	6
70	En'âm Sûresi 76. Âyet	Lâ uhıbbü'l-âfilîn	Batanları sevmem	5
71	Hac Sûresi 6. Âyet	Yuhi'l-mevtâ	Ölüleri diriltir	5
72	Rûm Sûresi 50. Âyet	Fenzur.. keyfe yuhi'l-arda ba'de mevtihâ	Bak, yeryüzünü ölümünden sonra nasıl diriltiyor	5
73	Yâsîn Sûresi 69. Âyet	Ve mâ allemnahu'ş-şî'râ, Kur'anü'n-mübîn	Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik, apaçık bir Kuran	5
74	Yâsîn Sûresi 78. Âyet	Yuhi'l-izâm	(Çürümüş) kemikleri (kim) diriltecek	5
75	Sâd Sûresi 72. Âyet	Nefahtü fihi min rûhi	Ruhumdan üflediğim zaman	5
76	Kâf Sûresi 30. Âyet	Hel min mezîd	Daha var mı	5
77	Necm Sûresi 4. Âyet	in huve illâ vahyun yuhâ	(Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir	5
78	Müddessir Sûresi 2. Âyet	Kum fe enzir	Kalk da uyar	5
79	Bakara Sûresi 201. Âyet	ve kınâ 'azâbe'n-nâr, 'azâbe'n-nâr	Ve bizi ateş azabından koru	4
80	Bakara Sûresi 285. Âyet	Semi'nâ ve ata'nâ	İşittik ve itaat ettik	4
81	Hûd Sûresi 107. Âyet	Mâdâmeti's-semâvâtü'l-'arz', Fa'âlün limâ yurîd	Gökler ve yer durdukça, İstedğini yapandır	4
82	İsrâ Sûresi 74. Âyet	Şey'en kalîl	Az bir şey	4
83	Kehf Sûresi 39. Âyet	Lâ (havle) vela kuvvete illâ billâh	Kuvvet yalnız Allah'ındır	4
84	Tâhâ Sûresi 5. Âyet	rahman ale'l-arş istevâ	Rahmân, Arş'a kurulmuştur	4
85	Enbiyâ Sûresi 33. Âyet	Halaka'l-leyle ve'n-nehâr	Geceyi ve gündüzü yaratan	4
86	Enbiyâ Sûresi 91. Âyet	Nefahnâ	Üfledik	4

	Âyet			
87	Nûr Sûresi 36. Âyet	bi'l-gudüvvi ve'l-âsâl	sabah akşam	4
88	Secde Sûresi 11. Âyet	Melekü'l-mevt	Ölüm meleği	4
89	Yâsîn Sûresi 11. Âyet	İnnemâ	Edat (Sadece anlamında)	4
90	Sâd Sûresi 16. Âyet	Yevmi'l-hisâb	Hesap günü	4
91	Necm Sûresi 3. Âyet	ve mâ yentiku 'ani'l-hevâ	O, nefis arzusu ile konuşmaz	4
92	Necm Sûresi 8. Âyet	Denâ fetedellâ	Yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu	4
93	Mülk Sûresi 2. Âyet	Ellezî halekal mevte vel hayât	Ölümü ve hayatı yaratandır	4
94	Mülk Sûresi 30. Âyet	Mâin mâin	Temiz akarsu	4
95	İnsân Sûresi 21. Âyet	Fe-sekâhüm rabbühüm şerâben tahûrâ	Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir	4
96	Tebbet Sûresi 4. Âyet	Hammâlete'l-hatab	Odun taşıyıcısı olarak	4
97	İhlâs Sûresi 2. Âyet	Allâhu's-Samed	Allah Samed'dir	4
98	İhlâs Sûresi 4. Âyet	ve-lem yekün lehü küfüven ehâd	Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir	4
99	Sâffât Sûresi 15. Âyet	sihrü'n-mübîn	apaçık bir sihir	4
100	Bakara Sûresi 91. Âyet	hüve'l-hak	Hakkın kendisi	3
101	Bakara Sûresi 286. Âyet	Va'fu 'annâ	Bizi affet!	3
102	En'âm Sûresi 13. Âyet	Fi'l-leyli ve'n-nehâr	Gecede ve gündüzde	3
103	En'âm Sûresi 32. Âyet	Leibun ve lehv	eğlence ve oyun	3
104	Hûd Sûresi 112. Âyet	Festakim	(Öyleyse) dosdoğru ol	3
105	Ra'd Sûresi 29. Âyet	tûbâ lehum, hüsnü meâb	Onlara mutluluk vardır, Güzel bir dönüş yeri	3
106	Hicr Sûresi 72. Âyet	Le-'amrük	Ömrüne andolsun	3
107	Nahl Sûresi 69. Âyet	Fihî şifâun li'n-nâs	İnsanlar için şifadır	3
108	Tâhâ Sûresi 10. Âyet	ânestü nâra	Ben bir ateş gördüm	3
109	Enbiyâ Sûresi 23. Âyet	Lâ yüs'el ammâ yef'al	O yaptıklarından dolayı sorgulanamaz	3
110	Kasas Sûresi 88. Âyet	Küllü şey'in hâlikün illâ vecheh	O'nun zatından başka her şey yok olacaktır	3
111	Bakara Sûresi 1. Âyet	Elif lâm mîm	Elif lâm mîm	3
112	Sâd Sûresi 1. Âyet	Sâd	Sâd	3
113	Sâd Sûresi 50. Âyet	Müfettihen (lehümü'l-jebvâb	kapıları kendilerine açılmış	3
114	Mü'min Sûresi 16. Âyet	Limeni'l-mülk	Mülk kimindir	3
115	Duhân Sûresi 10. Âyet	Duhân	Kara duman	3
116	Kâf Sûresi 16. Âyet	Nahnü akreb(ileyhi) min hâbi'l-verîd	biz, ona şah damarından daha yakınız	3
117	Zâriyât Sûresi 56. Âyet	Mâ halaktü'l -cinne ve'l-insâne illâ li ya'büdün	Ancak bana kulluk etsinler diye(yarattım)	3
118	Rahmân Sûresi 50.	'Aynâni tecriyân	Akan iki pınar	3

	Âyet			
119	Mutaffîfîn Sûresi 18. Âyet	illiyûn	illiyûn	3
120	Felâk Sûresi 2. Âyet	Mâ-halak	Yarattıkları	3
121	Bakara Sûresi 32. Âyet	sübhâneke lâ ilme lenâ illâ mâ, Sübhân	Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur	2
122	Bakara Sûresi 97. Âyet	Büşrâ	Müjde	2
123	Bakara Sûresi 177. Âyet	Zevi'l-kurbâ	Yakınlar, akrabalar	2
124	Bakara Sûresi 202. Âyet	Serî'ü'l-hisâb	Hesabı çabuk gören (Allah)	2
125	Âl-i İmrân Sûresi 16. Âyet	Âmennâ	İmân ettik	2
126	Âl-i İmrân Sûresi 51. Âyet	Hâzâ sırâtun müstakîm	İşte bu, doğru yoldur	2
127	Âl-i İmrân Sûresi 92. Âyet	Len tenâlü'l-birra hatta tunfikû Mimmâ tühîbbûn	Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz	2
128	Âl-i İmrân Sûresi 137. Âyet	Fenzurû	Görün	2
129	En'âm Sûresi 71. Âyet	Linüslime	Boyun eğmek, teslim olmak	2
130	En'âm Sûresi 73. Âyet	Kavluhu'l-hakk ve lehü'l-mülk	Onun sözü gerçektir, mülk(hükümler) onundur	2
131	A'râf Sûresi 31. Âyet	kulû veşrebû, velâ tüsrifû	iyiyin, için ama israf etmeyin	2
132	A'râf Sûresi 179. Âyet	Belhum edall	hayvanlardan da aşağı	2
133	Enfâl Sûresi 17. Âyet	Ve mâ rameyte iz rameyte	Attığın zaman da sen atmadın	2
134	Kehf Sûresi 14. Âyet	lekad kul	dediler	2
135	Kehf Sûresi 65. Âyet	Ve Allemnâhu min ledunnâ ilmâ	Kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik	2
136	Enbiyâ Sûresi 30. Âyet	Mine'l-mâi külle şey'in hayy	Diri olan her şeyi sudan yaratık	2
137	Enbiyâ Sûresi 69. Âyet	Yâ nâru kûnî berden ve selâmen	Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol	2
138	Furkân Sûresi 48. Âyet	Mâen tahûr	Tertemiz bir su	2
139	Şu'arâ Sûresi 89. Âyet	kalbin selîm	Dosdoğru bir kalp	2
140	Şu'arâ Sûresi 224. Âyet	ve's-şu'arâ'ü yettebi'uhümü'l-gâvûn	Şairlere ise haddi aşan azgınlar uyarlar	2
141	Fâtır Sûresi 9. Âyet	Nuşûr	Ölümden sonra diriliş	2
142	Fâtır Sûresi 34. Âyet	İnne rabbene'l-gafûr	Şüphesiz Rabbimiz çok bağışlayandır	2
143	Sâffât Sûresi 46. Âyet	lezzeti'l- li's-şâribîn	Lezzet veren içki	2
144	Sâd Sûresi 20. Âyet	Faslel hitâb	Hak ile batılı ayıran söz söyleme yeteneği	2
145	Mü'min Sûresi 32. Âyet	yevmed tenâd	bağırışıp çağırışma günü	2
146	Mü'min Sûresi 65. Âyet	Hüvel hayy	O, diridir	2
147	Zuhruf Sûresi 32. Âyet	Nahnu kasemnâ	Biz paylaştırdık	2

148	Fetih Sûresi 15. Âyet	Kelâmullâh	Allah'ın kelâmı	2
149	Tûr Sûresi 5. Âyet	sakfî'l merfû'	Yükseltilmiş tavan, gök	2
150	Rahmân Sûresi 2. Âyet	'allemel Kur'ân	Kur'an'ı öğretti	2
151	Hadîd Sûresi 21. Âyet	Zâlike fezlullâhe yu'tîhi men yeşâ' vallahu zül fezlul azîm	İşte bu, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sahibidir	2
152	Talâk Sûresi 7. Âyet	Ba'de üsrin yusrâ	Bir güçlükten sonra bir kolaylık	2
153	Kalem Sûresi 48. Âyet	Fasbir li-hükmi rabbike	Rabbinin hükmün sabret	2
154	Müzzemmil Sûresi 20. Âyet	Vallâhü yükaddir, Estağfurullâh	Allah takdir eder, Allah'a istiğfâr ederim	2
155	Kıyâme Sûresi 10. Âyet	Eyne'l- mefer	Kaçış nereye	2
156	İnsân Sûresi 18. Âyet	Aynen fihâ tûsem mâ selsebilâ	Orada bir pınar ki adına selsebil denir	2
157	Mutaffîfîn Sûresi 25. Âyet	Yuskavne min rahîk	saf bir içecek	2
158	Mutaffîfîn Sûresi 26. Âyet	Hitâmühü misk	Sonu misktir	2
159	Târık Sûresi 6. Âyet	Mâin dâfik	Fıskırıp çıkan su	2
160	Feer Sûresi 3. Âyet	Ve's-şef'i ve'l-vetr	teke ve çifte andolsun	2
161	Duhâ Sûresi 2. Âyet	ve'l-leyli izâ secâ	Karanlığı çöktüğü vakit geceye andolsun ki	2
162	Alak Sûresi 1. Âyet	İkra	Oku	2
163	Kâri'â Sûresi 9. Âyet	Hâviye	Kızıymış ateş	2
164	Nasr Sûresi 1. Âyet	İzâcâe nasr	Allâh'ın yardımı ulaştığı zaman	2
165	Nas Sûresi 3. Âyet	ilahi'n-nâs	İnsanların ilahı	2
166	Nas Sûresi 4. Âyet	Vesvâs, Hannâs	Vesvese verici, sinsi	2
167	Fâtihâ Sûresi 7. Âyet	Dâllîn	Sapıklar, dalâlete düşmüşler	1
168	Bakara Sûresi 69. Âyet	Tesürrü'n-nâzirîn	Bakanların içini açan	1
169	Bakara Sûresi 123. Âyet	lâ-tenfa'	Kimseye bir yarar sağlamayacak	1
170	Bakara Sûresi 138. Âyet	Sıbgatullâh	Allâh'ın boyası	1
171	Bakara Sûresi 156. Âyet	innâ ileyhi râci'ün	Allah'a döneceğiz	1
172	Bakara Sûresi 164. Âyet	Beyne's-semâ'i ve'l-ard	Yerle gök arası	1
173	Bakara Sûresi 173. Âyet	Gafuru'r-rahîm	(Allah)Çok bağışlayan, çok merhamet edendir	1
174	Bakara Sûresi 178. Âyet	kısâs	Kısas	1
175	Bakara Sûresi 259. Âyet	Kem lehist	Ne kadar (ölü)kaldımız	1
176	Bakara Sûresi 277. Âyet	innellezîne âmenû ve 'amilu's-sâlihât	şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler	1
177	Âl-i İmrân Sûresi 12. Âyet	Bi'sel mi'âd	Ne kötü yataktır	1
178	Âl-i İmrân Sûresi 15. Âyet	Rıdvân	Râzı olan	1
179	Âl-i İmrân Sûresi 17. Âyet	Sabirine'l ..gânitîn	Sabredenler, boyun büküp divan duranlar	1

180	Âl-i İmrân Sûresi 18. Âyet	Şehidallâhu lâ ilâhe illâ hû	Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ettiler	1
181	Âl-i İmrân Sûresi 26. Âyet	Mimmen teşâ'	Dilediği	1
182	Âl-i İmrân Sûresi 27. Âyet	Terziku men teşâ'u bigayri hisâb	Dilediğine de hesapsız rızık verirsin	1
183	Âl-i İmrân Sûresi 38. Âyet	Hunâlike	Orada, o vakit	1
184	Âl-i İmrân Sûresi 77. Âyet	Azâbun elîm	Elim bir azap	1
185	Âl-i İmrân Sûresi 146. Âyet	Yuhibbu's-sâbirîn	(Allah) Sabredenleri sever	1
186	Âl-i İmrân Sûresi 156. Âyet	Yuhyî ve yumît	Yaşatır ve öldürür	1
187	Âl-i İmrân Sûresi 173. Âyet	Ni'me'l-vekîl	(Ne) Güzel vekîl	1
188	Âl-i İmrân Sûresi 193. Âyet	Münâdiyen yünâdî	Çağırın bir davetçi	1
189	Nisâ Sûresi 26. Âyet	Allahü 'alîm	Allah hakkıyla bilendir	1
190	Nisâ Sûresi 69. Âyet	Ellezine en amallâhu aleyhim mine'n-nebiyyîne ve's-sâdikîn ve's-şühedâi ve's-sâlihîn	Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sâdiklarla, şehitlerle ve sâlihlerle	1
191	Nisâ Sûresi 78. Âyet	Lev küntü fi burucin müşeyyede	Sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile	1
192	Nisâ Sûresi 81. Âyet	Tevekkel 'alallâh	Allah'a tevekkül et	1
193	Nisâ Sûresi 114. Âyet	Lâ hayra fî	“(Onda) Hayır yoktur	1
194	Nisâ Sûresi 128. Âyet	Es sulhu hayr	Sulhta hayır vardır	1
195	Nisâ Sûresi 171. Âyet	İnnemallâhu ilâhun vâhidun	Allah ancak bir ilahdır	1
196	Mâide Sûresi 54. Âyet	Zâlike fazlullâhi yu'tîhi men yeşâ	İşte bu, Allah'ın bir lütfudur. Onu dilediğine verir	1
197	En'âm Sûresi 1. Âyet	Elhamdulillâhillezi halakas semâvât	Gökleri yaratan Allah'a hamdolsun	1
198	En'âm Sûresi 23. Âyet	Vallahi	Andolsun	1
199	En'âm Sûresi 59. Âyet	mefâtihi'l-gayb	Gaybın anahtarları	1
200	En'âm Sûresi 79. Âyet	Veccehtü vech	Yüzümü döndürdüm	1
201	En'âm Sûresi 95. Âyet	yuhricul hayye minel meyyit	Allah ölüden diriye çıkarır	1
202	En'âm Sûresi 102. Âyet	Hâliku külli şey'	Her şeyin yaratıcısıdır	1
203	En'âm Sûresi 103. Âyet	Lâ tüdrikühü'l	(Gözler) onu idrak edemez	1
204	A'râf Sûresi 11. Âyet	savver	şekillendirdi	1
205	A'râf Sûresi 12. Âyet	halaktehü min tîn	çamurdan yaratılmış	1
206	A'râf Sûresi 89. Âyet	hayru'l-fâtihi	“(Allah) hükmedenlerin en hayırlısıdır	1
207	A'râf Sûresi 128. Âyet	Ve'l-akıbetü li'l-müttakîn	Sonuç, Allah'a karşı gelmekten sakınanlarıdır	1
208	A'râf Sûresi 151. Âyet	Erhamurrâhimîn	Merhametlilerin en merhametlisi	1
209	A'râf Sûresi 180. Âyet	Hüsnâ	Güzel(İsimler)	1

210	Enfâl Sûresi 30. Âyet	Vallâhü hayrû'l-mâkirîn	Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır	1
211	Tevbe Sûresi 40. Âyet	İz hümâ fi'l-gâr	Hani o ikisi mağarada bulunuyorlardı	1
212	Tevbe Sûresi 82. Âyet	Fe'l-yedhakû	Artık gülsünler	1
213	Tevbe Sûresi 87. Âyet	lâyefkahûn	Anlamazlar	1
214	Tevbe Sûresi 114. Âyet	inne ibrahîme leevvâhün halîm	Şüphesiz İbrahim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi	1
215	Tevbe Sûresi 120. Âyet	Lâ yudû ecran muhsinîn	(Allah) İyilik edenlerin mükâfatlarını elbette zâyi etmez	1
216	Tevbe Sûresi 129. Âyet	arşı'l-'azîm	Yüce Arş	1
217	Yûnus Sûresi 3. Âyet	Yüdebbir	Düzene koyan	1
218	Hûd Sûresi 56. Âyet	Tevekkeltü 'alallâh	Allah'a tevekkül ettim	1
219	Hûd Sûresi 90. Âyet	Vedûd	Çok seven (Allah'ın isimlerinden)	1
220	Hûd Sûresi 96. Âyet	Sultân	Delil, hüccet, mucize	1
221	Yûsuf Sûresi 3. Âyet	Ahsenü'l-kasas	Kıssaların en güzeli	1
222	Yûsuf Sûresi 84. Âyet	Yâ esefâ	Vâh, yazık	1
223	Yûsuf Sûresi 87. Âyet	Lâ- tey'esû	Ümit kesmeyin	1
224	Yûsuf Sûresi 108. Âyet	Hâzihî	İşte	1
225	Ra'd Sûresi 23. Âyet	Min külli bâb	Her bir kapıdan	1
226	Ra'd Sûresi 30. Âyet	İleyhi metâb	Dönüşüm onadır	1
227	Ra'd Sûresi 43. Âyet	İndehu ilmü'l-kitâb	Yanında Kitabın (Kur'an) bilgisi olanlar	1
228	İbrâhîm Sûresi 18. Âyet	keremâd	Savrulan kül	1
229	İbrâhîm Sûresi 22. Âyet	Lâ telûmûnî	Beni kınamayın	1
230	İbrâhîm Sûresi 27. Âyet	yef'alullâhü mâ yeşâ'	Allah dilediğini yapar	1
231	İbrâhîm Sûresi 41. Âyet	Yevme yekûmül hisâb	Hesap verilecek gün	1
232	İbrâhîm Sûresi 44. Âyet	Min zeval	Sonun gelmesi	1
233	Hicr Sûresi 1. Âyet	Kur'ani'n-mübîn	Apaçık olan Kur'an	1
234	Hicr Sûresi 99. Âyet	va'büd rabbeke (hatta) ye'tike'l-yakîn	Ölüm gelinceye kadar Rabbine ibadet et	1
235	Nahl Sûresi 8. Âyet	ve'l-haylü ve'l-bigâl	atlar ve katırlar	1
236	Nahl Sûresi 31. Âyet	Cennâtü.. tahtihel enhâr	İçinden nehirler akan Cennet	1
237	Nahl Sûresi 68. Âyet	ve evhâ rabbuke ile'n-nahl	Rabbin, bal arısına şöyle ilham etti	1
238	Nahl Sûresi 77. Âyet	kelemhi'l-basar	Bir göz kırpması	1
239	Nahl Sûresi 90. Âyet	inne'llâhe ye'muru bi'l-'adli ve'l-ihsân	Şüphesiz Allah, adâleti, ihsânı emreder	1
240	İsrâ Sûresi 3. Âyet	Abden şekûr	Şükreden kul	1
241	İsrâ Sûresi 16. Âyet	Ve demmernâhu tedmîrâ	Altını üstüne getiririz	1
242	İsrâ Sûresi 19. Âyet	Men erâd	Kim isterse	1

243	İsrâ Sûresi 34. Âyet	lâ takrabû mâle'l-yetîm	Yetimin malına yaklaşmayın	1
244	İsrâ Sûresi 79. Âyet	Makâmen mahmûdâ	Övülmüş makam	1
245	Kehf Sûresi 23. Âyet	İnnî fail	Yapacağım	1
246	Kehf Sûresi 57. Âyet	Mâ kaddemet yedâh	Önceden elleriyle yaptıkları	1
247	Meryem Sûresi 97. Âyet	Yessernâhu	Kolaylaştırdık	1
248	Tâhâ Sûresi 4. Âyet	Semâvâtî'l-'ulâ	Yüksek gökler	1
249	Tâhâ Sûresi 14. Âyet	İnnenî enallâh	Ben rabbim	1
250	Tâhâ Sûresi 26. Âyet	Yessir	Kolaylaştır	1
251	Tâhâ Sûresi 40. Âyet	Fetennâk	Seni denemeden geçirdik	1
252	Tâhâ Sûresi 47. Âyet	Ve's-selâmü 'alâ menittebe'il hudâ	Selam, doğru yola uyanlara olsun	1
253	Tâhâ Sûresi 114. Âyet	Rabbi zidni ilmâ	Rabbim ilmimi artır	1
254	Enbiyâ Sûresi 35. Âyet	Küllü nefsin zâikatü'l-mevt	Her nefis ölüm tadacaktır	1
255	Hac Sûresi 7. Âyet	Men fi'l-gubûr	kabirdekiler	1
256	Hac Sûresi 15. Âyet	men kâne, fi'd-dünyâ	her kim, dünyada	1
257	Hac Sûresi 16. Âyet	mey yurid	Kim dilerse	1
258	Hac Sûresi 27. Âyet	min külli fecc, amîk	yollardan, uzak	1
259	Mü'minûn Sûresi 14. Âyet	Fetebârekallâhu ahsenü'l-hâlikîn	Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şanı ne yücedir	1
260	Mü'minûn Sûresi 27. Âyet	vefâret-tennûr	Tandır kaynamaya başlayınca	1
261	Mü'minûn Sûresi 29. Âyet	Rabbî enzilnî	Rabbim, beni kondur	1
262	Mü'minûn Sûresi 75. Âyet	Rahimnâ	Biz (onlara) merhamet ettik	1
263	Mü'minûn Sûresi 86. Âyet	Arşî'l-âzîm	Yüce arş	1
264	Nûr Sûresi 26. Âyet	Tayyibûne li't-tayyibât	Temiz erkekler ve temiz kadınlar	1
265	Furkân Sûresi 2. Âyet	fekaddarnâhu takdirâ	yarattığı şeyleri takdir etmiştir	1
266	Furkân Sûresi 16. Âyet	Hâlidîn	Ebedi olarak kalacakları	1
267	Furkân Sûresi 23. Âyet	Hebâen mensûr	Dağılmış zerrecikler	1
268	Furkân Sûresi 45. Âyet	Keyfe medde'z-zill	gölgeyi nasıl uzattığı	1
269	Şu'arâ Sûresi 1. Âyet	Tâ Sîn Mîm	Tâ Sîn Mîm	1
270	Şu'arâ Sûresi 83. Âyet	Rabbi heblî	Rabbim bana bahşet	1
271	Şu'arâ Sûresi 88. Âyet	Yevme lâ yenfeû	Fayda vermeyeceği gün	1
272	Şu'arâ Sûresi 126. Âyet	Fettekullâh	Allah'a karşı gelmekten sakın	1
273	Şu'arâ Sûresi 225. Âyet	elem terâ ennehum fi külli vâdin	Görmez misin ki onlar, her vadide şaşkın şaşkın dolaşırlar	1
274	Neml Sûresi 16. Âyet	Hüve'l-fazlü'l-mübîn	Apaçık bir lütuf	1
275	Neml Sûresi 21. Âyet	bi-sultanin mubîn	apaçık bir delil	1
276	Neml Sûresi 30.	Bismillâh	Rahmân ve Rahîm olan	1

	Âyet		Allah'ın adıyla başlarım	
277	Kasas Sûresi 16. Âyet	Rabbi innî zalemtü (nefsi) fağfirli	Rabbim, şüphesiz ben kendime zulmettim, beni affet	1
278	Kasas Sûresi 70. Âyet	Ve hüvallahü lâ ilâhe	Ondan başka ilah yoktur	1
279	Rûm Sûresi 48. Âyet	Keyfe yeşâ'	dilediği gibi	1
280	Ahzâb Sûresi 4. Âyet	yehdi's-sebîl	Doğru yola iletir	1
281	Ahzâb Sûresi 43. Âyet	Kâne bi'l-mü'minîne rahîmâ	Allah müminlere çok merhamet edendir	1
282	Yâsîn Sûresi 20. Âyet	Ve câe min aksal medineti raculün yes'â	Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi	1
283	Yâsîn Sûresi 58. Âyet	Selâmün kavî	Söz olarak selâm(vardır)	1
284	Yâsîn Sûresi 59. Âyet	Vemtâzu	Ayrılın	1
285	Yâsîn Sûresi 70. Âyet	Kane hayyen	Diri olan	1
286	Sâffât Sûresi 45. Âyet	Bike'sin min ma'in	Cennet pınarından doldurulmuş kadehler	1
287	Sâffât Sûresi 88. Âyet	nazraten	bir bakışla	1
288	Sâffât Sûresi 102. Âyet	if'al	Yap	1
289	Sâffât Sûresi 166. Âyet	Müsebbihûn	tesbih edenleriz	1
290	Sâd Sûresi 4. Âyet	Hâzâ sâhirun kezzâb	Bu yalancı bir sihirbazdır	1
291	Sâd Sûresi 22. Âyet	Fahküm beynenâ	Aramızda hükmet	1
292	Sâd Sûresi 81. Âyet	Îlâ yevmi'l-vakt	Kıyamet gününe kadar	1
293	Zümer Sûresi 10. Âyet	Kul yâ 'ibâd	De ki, ey kullarım	1
294	Zümer Sûresi 53. Âyet	Lâ teknatû	Ümidinizi kesmeyin	1
295	Mü'min Sûresi 29. Âyet	Sebiler reşâd	Doğru yol	1
296	Fussilet Sûresi 49. Âyet	Kanût	ümitsizleşir	1
297	Şûrâ Sûresi 2. Âyet	'Ayn Sîn Kâf	'Ayn Sîn Kâf	1
298	Şûrâ Sûresi 4. Âyet	'Aliyyü'l-'azîm	Yücedir	1
299	Şûrâ Sûresi 45. Âyet	min tarfin hafiyy	Göz ucuyla gizli gizli	1
300	Şûrâ Sûresi 52. Âyet	Ma künte terdi me'l-kitâb	Kitap nedir bilmezdin	1
301	Zuhruf Sûresi 38. Âyet	Bu'de'l-maşrikayn	Doğu ile batı arası kadar	1
302	Duhân Sûresi 16. Âyet	İnnâ muntekimûn	Şüphesiz biz öcümüzü alırız	1
303	Ahkâf Sûresi 9. Âyet	Ve mâ edrî	Bilmem	1
304	Ahkâf Sûresi 33. Âyet	İnnehü alâ kulli şey'in kadîr	Şüphesiz O her şeye hakkıyla gücü yetendir	1
305	Fetih Sûresi 10. Âyet	Yedullâh	Allah'ın eli	1
306	Fetih Sûresi 29. Âyet	Ruhamâ	Merhametlidir	1
307	Kâf Sûresi 1. Âyet	Kâf. Kur'ânîl mecîd	Kâf. Şerefli Kur'an'a andolsun	1
308	Kâf Sûresi 22. Âyet	Keşefnâ	Açtık	1
309	Zâriyât Sûresi 41. Âyet	rihe'l-'akîm	kökleri kesen rüzgâr	1

310	Tûr Sûresi 3. Âyet	Rakkın menşûr	İnce deri sayfalara yayılmış	1
311	Necm Sûresi 2. Âyet	Mâ dalle (sahibüküm) mâ gavâ	Hak'tan sapmadı ve azmadı	1
312	Necm Sûresi 11. Âyet	Mâ-kezeb	Yalanlamadı	1
313	Necm Sûresi 18. Âyet	âyeti (Rabbihi'l-)Kübra	Büyük âyet	1
314	Necm Sûresi 30. Âyet	İhtedâ	Hidâyete erdi	1
315	Rahmân Sûresi 24. Âyet	Fil bahri ke'l-a'lâm	Denizdeki dağlar gibi yüksek gemiler	1
316	Rahmân Sûresi 27. Âyet	Ve yebkâ vechü	Zatı bâkî kalacaktır	1
317	Rahmân Sûresi 29. Âyet	Külle yevmin hû	O her an (ilahi tasarruftadır.)	1
318	Rahmân Sûresi 41. Âyet	Yu'raful mücrimîne bisîmâhum	Suçlular simalarından tanınır	1
319	Rahmân Sûresi 78. Âyet	Tebârekesmü	İsmi yücedir	1
320	Vâkı'a Sûresi 17. Âyet	Muhalledûn	Ebediyen	1
321	Vâkı'a Sûresi 23. Âyet	ke-emsâli'l-lü'lü'-i'l-meknûn	Onlar için saklı inciler gibi	1
322	Vâkı'a Sûresi 79. Âyet	lâyemessuhû ille'l-mutahharûn	Temiz olanlardan başkası ona el süremez	1
323	Vâkı'a Sûresi 91. Âyet	fe-selâmün leke min ashâbi'l-yemîn	"Selâm sana Ahiret mutluluğuna ermişlerden!" denir.	1
324	Vâkı'a Sûresi 95. Âyet	hakku'l-yakîn	Kesin gerçek	1
325	Hadîd Sûresi 3. Âyet	Hüve'l- evvel hüve'l-âhir hüve'z-zâhir hüve'l-bâtın	O; evvel, ahir, zahir ve batındır	1
326	Hadîd Sûresi 17. Âyet	İ'lemû	Bilin ki	1
327	Mücâdele Sûresi 13. Âyet	Eşfaktüm	Çekindiniz mi	1
328	Cum'a Sûresi 9. Âyet	Fes'av	Koşun	1
329	Münâfikûn Sûresi 8. Âyet	reca'nâ	döndük	1
330	Teğâbun Sûresi 3. Âyet	Ve ileyhi'l-masîr	Dönüş de ancak O'nadır	1
331	Talâk Sûresi 8. Âyet	Hasebnâhü hisâben	Kendilerini hesaba çektik	1
332	Mülk Sûresi 1. Âyet	Tebâreke	Hükümranlık elinde olan Allah	1
333	Kalem Sûresi 4. Âyet	Âlâ hulukin 'azîm	Yüce bir ahlak üzeresin	1
334	Hâkka Sûresi 33. Âyet	Billâhi'l-azîm	Azamet sahibi Allah'tır	1
335	Me'âric Sûresi 5. Âyet	Fasbir, sabrâ	(Güzel)Sabredişle sabret	1
336	Cîn Sûresi 1. Âyet	Kul ûhiye ileyye... neferün mine'l-cinni	Ey Muhammed de ki, cinlerden bir topluluğun	1
337	Cîn Sûresi 26. Âyet	âlimü'l-gayb	Gaybı bilen (Allah)	1
338	Müddessir Sûresi 1. Âyet	Yâ eyyühel müddessir	Ey örtünüp bürünen (Peygamber)	1
339	Müddessir Sûresi 3. Âyet	Fekebbir	Yücelt	1

340	Müddessir Sûresi 4. Âyet	Fetahhîr	Temizle	1
341	İnsân Sûresi 5. Âyet	Ke'sen mizâcuhâ kafûrâ	Katkısı kâfur olan içecekler	1
342	Nâzi'ât Sûresi 1. Âyet	Nâzi'ât	Andolsun (kâfirlerin ruhlarını) şiddetle çekip çıkararlara	1
343	Nâzi'ât Sûresi 2. Âyet	Nâşitât	(mü'minlerin ruhlarını) kolaylıkla alanlara	1
344	Nâzi'ât Sûresi 40. Âyet	Nehe'n-nefse('ani'l-) hevâ	Nefsini heveslerinden alıkoyar	1
345	Tekvîr Sûresi 28. Âyet	Limen şâe	Dileyenler için	1
346	İnşikâk Sûresi 8. Âyet	Yesîrâ	Kolay	1
347	Burûc Sûresi 1. Âyet	Zâti'l-burûc	Burçlarla dolu	1
348	Burûc Sûresi 5. Âyet	nârî zâtu'l-vekûd	alevli ateş yakanlar	1
349	Burûc Sûresi 11. Âyet	Tecri (min) tahteha'l-enhâr	İçinden ırmaklar akan	1
350	Fecr Sûresi 1. Âyet	Ve'l-fecr	Tan yerinin ağarmasına andolsun	1
351	Fecr Sûresi 2. Âyet	leyâlî	geceye andolsun	1
352	Fecr Sûresi 28. Âyet	Marziyyeh	O da senden razı	1
353	İnşirâh Sûresi 2. Âyet	Vizr	Yük	1
354	Alak Sûresi 5. Âyet	'Alleme'l-insân mâlem ya'lem	insana bilmediğini öğretendir	1
355	Alak Sûresi 19. Âyet	Vescüd vakterib	Secde et ve Rabbine yaklaş	1
356	Kadr Sûresi 4. Âyet	Min külli emr	Her türlü iş için	1
357	Kadr Sûresi 5. Âyet	Selâm	Esenlik	1
358	Beyyine Sûresi 8. Âyet	Tecri tahteha'l-enhâr	Altından ırmaklar akan	1
359	Âdiyât Sûresi 1. Âyet	ve'l-âdiyât	Koşan atlara yemin olsun	1
360	Âdiyât Sûresi 10. Âyet	Mâ fi's-sudûr	Kalplerin içindeki	1
361	Hümeze Sûresi 1. Âyet	Veylün li	Vay haline	1
362	Hümeze Sûresi 2. Âyet	Mâlen ve 'adede	Malını sayanlar	1
363	Hümeze Sûresi 3. Âyet	yehsebû	sanır	1
364	Kevser Sûresi 1. Âyet	Kevser	Kevser	1
365	Tebbet Sûresi 1. Âyet	Tebbet	Kurusun	1
366	Nas Sûresi 5. Âyet	Sudûr'(in-)nâs	İnsanlar kalbinde	1
367	Nas Sûresi 6. Âyet	ve'n-nâs	İnsanlardan	1
Toplam iktibas sayısı				1708

Sûre isimlerinin divanlarda yer alan durumlarına bakıldığında, divanlarda 19 adet sûre ismine yer verilmiştir. En çok iktibas edilen sûre isimleri 12 defa İhlâs, 11 defa Şems ve 9 defa ile Nûr olmuştur. Diğer sûreler ve iktibas edilme sayıları şöyledir:

Tablo 390: Sûreler		
Sıra	Sûre ismi	Adet
1	İhlâs Sûresi	12
2	Şems Sûresi	11
3	Nûr Sûresi	9
4	Duhân Sûresi	8
5	Fâtihâ Sûresi	6
6	Kevser Sûresi	5
7	Fetih Sûresi	4
8	Kalem Sûresi	4
9	Yâsîn Sûresi	3
10	Duhâ Sûresi	3
11	Tâhâ Sûresi	2
12	Neml Sûresi	2
13	Leyl Sûresi	2
14	Tebbet Sûresi	2
15	Enam Sûresi	1
16	Yûsuf Sûresi	1
17	Sâd Sûresi	1
18	Tûr Sûresi	1
19	Asr Sûresi	1
Toplam		78

Tabloya göre en çok sûre ismine yer veren şâir 7'şer adet ile Emrî ve Helâkî onları 6 adet ile Za'îfî takip etmektedir. Divanında sûre adına hiç yer vermeyen şairler ise Âhî, Bâlî, Fuzûlî, Gelibolulu Âlî, Hayâlî, Kâdî, Muhyî, Sehâbî'dir. Sûre isimlerinin 50 adet ile en çok gazellerde yer aldığı görülmüştür. Bunu 17 adet ile kasideler takip etmektedir. Genel tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 391: Nazım Şekillerine Göre Sûre İsimleri							
Divan	Gazel	Kaside	Musamma t	Kıta	Rubai	Dibâce	Toplam
Âhî	-	-	-	-	-	-	-
Âmrî	1	-	-	-	-	-	1
Âşık Çelebi	1	-	-	-	-	-	1
Bağdatlı Rûhî	-	2	1	-	-	-	3
Bâkî	1	-	1	-	-	-	2
Bâlî	-	-	-	-	-	-	-
Behiştî	3	-	-	-	-	-	3
Celîlî	3	-	-	-	-	-	3
Cinânî	1	-	-	-	-	-	1
Emrî	7	-	1	-	-	-	8
Fuzûlî	-	-	-	-	-	-	-
Gelibolulu Âlî	-	-	-	-	-	-	-
Gelibolulu Sun'î	4	-	-	-	-	-	4
Hayâlî	-	-	-	-	-	-	-
Hayretî	2	2	-	-	-	-	4
Helâkî	7	-	-	1	-	-	8
Hüdâyî	-	4	1	-	-	-	5
Kâdî	-	-	-	-	-	-	-
Muhibbî	4	-	-	-	-	-	4
Muhyî	-	-	-	-	-	-	-
Murâdî	3	-	-	-	-	-	3
Nâtıkî	5	-	-	-	-	1	6
Nev'î	-	3	-	-	-	-	3
Revânî	-	-	2	-	-	-	2
Sehâbî	-	-	-	-	-	-	-
Taşlıcalı Yahyâ	-	4	-	2	-	-	6
Usûlî	-	1	-	-	-	-	1
Ümidî	1	-	-	-	-	-	1
Yakînî	1	-	-	-	-	-	1
Zâ'îfî	6	1	-	1	-	-	8
Toplam	50	17	6	4		1	78

Çalışmamızda divanlarını ele aldığımız şairlerin meydana getirdikleri şiirlerde, evvela şairlerin devirlerindeki zihniyet ve düşünce tarzını, kültürünü divanlarında yansıttıkları, devrin düşünce tarzını yansıtırken de çağlarında Kur'an-ı Kerim ile çepeçevre kuşatılmış bir zihniyeti yansıttıklarını görebiliriz. Ayrıca gerek şiirlerini estetiközelliklerle donatmak ve sözün gücünü artırmak, gerekse o devirde muhatap alınan okuyucu bu kültüre vakıf olması dolayısıyla daha kolay anlayabilir-meramını muhataba daha etkili ve çarpıcı bir şekilde ifade etmek, anlatmak istediğini

somutlayarak daha anlaşılır ve somut bir tablo çizmek maksadıyla âyet ve sûre isimlerine divanlarında yer vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, Kamil, *Za'ifi Divanı(Metin- Tahlil ve Sistematiik Endeks)*, (y.d.t.), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1989.
- Ak, Coşkun, *Muhibbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (1. Baskı), 1987.
- ___ *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa 2001.
- Altun, Kudret, *Gelibolulu Mustafa Âli ve Dîvânı Vâridâtü'l-Enikâ*, Özlem Kitabevi, Niğde 1999.
- Arslan, Mustafa, *Muhyî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı*, (y.d.t.), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2006.
- Avşar, Ziya, *Revânî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,(ekitap.kulturturizm.gov.tr)
- Aydemir, Yaşar, *Behiştî Divanı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 2000.
- Batıslam, Doç. Dr. H. Dilek, "16. Yüzyıl Divan Şairi Cinânî'nin Hediye Konulu İki Şiiri", *TÜBAR*, XX, ss. 7-15.
- Bayak, Cemal, *Sehâbî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2009.
- Bilkan, Ali Fuat, "Tefeül İle Ad Verme Geleneği ve Emir Timur'un Adı", *Millî Folklor*, C.11, Ankara 2010, ss. 133-137.
- Birişik, Abdülhamit, "Nâziât Sûresi", *DİA*, 2006, C. XXXII, ss. 450-451(islamansiklopedisi.info).
- ___ Abdülhamit,"Tebbet Sûresi", *DİA*, 2011, C. XL, s.212(islamansiklopedisi.info).
- Canım, Rıdvan, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2016.
- Çanga, Mahmud, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, Timaş Yayınları, İstanbul 1989.
- Çavuşoğlu, Mehmed veTanyeri, M. Ali,*Hayretî Dîvan Tenkitli Basım*,İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981.
- ___, Mehmed, *Yahyâ Bey Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- ___ *Amrî Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.
- ___ *Helâkî Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982.
- Çelik, Nilüfer, "Fuzûli'nin Türkçe Divanında Geçen Ayetler ve Yorumları", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. VI, 2001, ss. 131-148.
- Deniz, Mustafa, *Salih Baba Divanı'nda Dinî- Tasavvufî Şahsiyetler, Âyet ve Hadisler*, (y.m.t.), Yakın Doğu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Lefkoşe 2002.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2012.
- Ece, Selami, "İktibas", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*

- Dergisi*, S.19, Erzurum 2002, ss. 39-53.
- Eren, Abdullah, “Klasik Türk Şiirinde Müddeî”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6/3, 2016, ss. 607-614.
- Ekmekçi, Araş. Gör. Gülistan, Yunus Emre Divanı’nda Ayet ve Hadisler, *Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, S. 62, 2017, ss. 255-262.
- Feyizli, Hasan Tahsin, *Feyzü’l-Furkan Tefsirli Kur’an-ı Kerim Meâli*, Server Yayınları, İstanbul 2016.
- Gençdoğan, İklîma, *Aziz Mahmud Hüdâyî Dîvânı’nda Dinî Muhtevâ*, (y.y.l.t.), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, Fuzulî Divanı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016.
- Gülhan, Abdülkerim, “Hakani Mehmed Bey Divanı’nda Ayetlerden İktibaslar”, *Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/ 4, 2000, ss. 355-364.
- Güneş, Mustafa, “Yozgatlı Hüznî Dîvânı’nda Geçen Ayetler”, *1.Uluslararası Bozok Sempozyumu*, IV, 2016, ss. 553-572.
- Güngör, Zülfikar, “Türk-İslâm Edebiyatının Kaynağı Olarak Kur’ân-ı Kerim”, *İslâmî İlimler Dergisi I. Kur’an Sempozyumu*, İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007, ss. 178-188.
- _____ “Gülzar-ı Manevi’de Ayet İktibasları Üzerine Değerlendirmeler”, *İbrahim Tennuri Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 2011, ss. 251-275.
- Haksever, Halil İbrahim, “Necatî Dîvanında Ayetler”, *1. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu*, 2009, ss. 223-232.
- Işık, Emin, “Duhân Sûresi”, *DİA*, 1994, C. IX, s. 548(islamansiklopedisi.info).
- _____ Emin, “Duhâ Sûresi”, *DİA*, 1994, C. IX, s. 546(islamansiklopedisi.info).
- _____ Emin, “Feth Sûresi”, *DİA*, 1995, C. XII, ss. 456-457(islamansiklopedisi.info).
- _____ Emin, “İhlâs Sûresi”, *DİA*, 2000, C. XXI, s.538(islamansiklopedisi.info).
- _____ Emin, “Fâtihâ Sûresi”, *DİA*,2001, C. XXII, ss. 252-254(islamansiklopedisi.info).
- İsen, Mustafa, *Usûlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1990.
- Kaçalın, Mustafa S., *Hüdâyî Dîvân*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.
- Kaçalın, Mustafa ve Tanyeri, Ali, *Âhî Dîvânı*, Basıma Hazır Proje.
- Karaman, Hayreddin, vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003.
- Kayalar, Serdar, *Kâdı Dîvânı(İnceleme- Karşılaştırmalı Metin)*, (y.y.l.t.), Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya 2002.
- Kazan Nas, Şevkiye, *Celîlî Divanı*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2011.
- Keleş, Reyhan, “Sûzî Dîvânı’nda Âyet ve Hadis Kullanımı”, *Sivashî Sûfî Şâir Ahmet Sûzî ve Dönemi*, 2012, ss. 151-173.
- _____ Reyhan, “Alvarlı Hâce, Muhammed Lutfî’nin Divanı’nda Lafzî Âyet ve Hadis İktibasları”, *Uluslararası Hâce Muhammed Lutfî(Alvarlı Efe)*

Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2013, ss. 529-546.

_____, Reyhan, *Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2016.

Kılıç, Filiz, *Âşık Çelebi Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap.(<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>).

Kırca, Celâl, “*Mecmau’l Bahreyn*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,C. XXVIII, 2003, s. 256(islamansiklopedisi.info).

Kırkkılıç, H. Ahmet, *Murâdî Dîvânı*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

Küçük, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, (2. Baskı), Ankara 2011.

Levend, Agah Sırrı, *Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergah Yayınları, İstanbul 2017.

Mermer, Ahmet, vd. *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2016.

Okçu, Naci Sami, *Dîvan Şiirine Kaynaklık Eden Âyetler*, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Erzurum 1982.

Okuyucu, Cihan, *Cinânî Hayatı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Onay, Ahmet Talat, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, Haz. Cemal Kurnaz, Berikan Yayıncılık, Ankara 2013.

Öğmüş, Harun, “Kur’an’ın Osmanlı Şiirindeki Akisleri (Fuzûlî ve Şeyhülislâm Yahyâ’nın Gazelleri Çerçevesinde Bir Tetkik)”, Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları I, İlim Yayma Vakfı Yayınları, 2011, ss. 349-362.

Özdemir, Funda, *Klasik Türk Edebiyatında Kaynaklar(16. Yüzyıl-17. Yüzyıl)*, (y.y.l.t.), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

Özer, Sait, *Nâtikî Dîvânı (Karşılaştırmalı Metin-İnceleme)*, (y.y.l.t.), Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2006.

Öztürk, Mustafa, “ ‘Seb‘-i mesânî’ Kavramı Üzerine Bir İnceleme”, sufizmveinsan.com/kur-yor/sebimesani.html(07.10.2017).

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2015.

_____, “Kün”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. XXVI, 2002, s. 553(islamansiklopedisi.info).

Saraç, M. A. Yekta, *Emrî Divanı*, ekitap(ekitap.kulturturizm.gov.tr)

Sarı, Mehmet, Askerî Muhammed-Gülaboğlu-Dîvânı’nda Geçen Âyetler, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* S. 39, Erzurum 2009, ss. 631-650.

Sefercioğlu, Mustafa Necat, *Nev’î Divanı’nın Tahlili*, Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

Selvi, Muhammed, *Ümidî, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Dîvânı*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (y.y.l.t.), Afyonkarahisar 2008.

- Serinsu, Ahmet Nedim, vd., *Dinî Terimler Sözlüğü*, Devlet Kitapları Müdürlüğü, Ankara 2009.
- Sinan, Betül, *Bâlî Çelebi Divanı(2b-35a) İnceleme-Metin*, (y.y.l.t.), Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004.
- Sinanoğlu, Mustafa, “Sıbgatullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXXVII, 2009, s. 85(islamansiklopedisi.info).
- Tarlan, Ali Nihat, *Hayâlî Divanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Temizkan, Mehmet, “Mahtumkulu Divanı’nda Geçen Ayetler ve Sürelerin Üzerine Bir İnceleme”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*, 2014, ss.487-501.
- Topaloğlu, Bekir, “Yûsuf Sûresi”, *DİA*, 2001, C. XLIV, s.29(islamansiklopedisi.info).
- ____ Bekir, “Tâhâ Sûresi”, *DİA*, 2010, C. XXXIX, s.379(islamansiklopedisi.info).
- ____ Bekir, “Tûr Sûresi”, *DİA*, 2012, C. XLI, s. 404(islamansiklopedisi.info).
- Tökel, Dursun Ali, “*Lâmiü-Zâde*’nin *Letâ’if*’inde Ayetlerin Gündelik Hayatta Kullanımı”, Bursalı Lâmi’î Çelebi ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri Kitabı, 2011.
- Tulum, Mertol, Dr. M. Ali Tanyeri, *Nev’î Dîvan Tenkitli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1977.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, (2. Baskı) İstanbul 2016.
- ____, Süleyman, “Hicab”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 17, s. 431. (www.islamansiklopedisi.info)
- Uzun, Mustafa, “Kur’ân ve Türk Edebiyatı”, (Ed.: Bedrettin Çetiner), *Kuran ve Tefsir Araştırmaları II*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001.
- Üzgör, Tahir, Türkçe Dîvân Dîbâceleri, *Türkçe Dîvân Dîbâceleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Üzüm, İlyas, “Kevser Sûresi”, *DİA*, 2002 C. XXV, s.345(islamansiklopedisi.info).
- Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Kalem Sûresi”, *DİA*, 2001, C. XXIV, s. 247(islamansiklopedisi.info)
- ____ M. Kâmil, “Mülk Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2006, C. XXXI, s.542(islamansiklopedisi.info)
- ____ M. Kâmil, “Şems Sûresi”, *DİA*, İstanbul 2010, C. XXXVIII, s. 510(islamansiklopedisi.info).
- Yakar, Halil İbrahim, *Gelibolulu Sun’î Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Gaziantep 2009 (e-kitapwww.kulturturizm.gov.tr).
- Yekbaş, Hakan, “Divan Şiirinde Kur’an”, *İstem*, S. 16, 2010, ss. 199-232.
- ____, Hakan, “16. Yüzyılda Müezzin Bir Şâir: Hüdâyî-i Kadîm”, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 31/2, Aralık, ss. 171-180.

- Yılmaz, Ali, “Erzurumlu İbrahim Hakkı Dîvânı’nda Âyet ve Hadîs İktibasları”, 2. Uluslararası Siirt Sempozyumu İbrahim Hakkı ve Siirt Uleması Sempozyumu Bildirileri, İstanbul 2008, ss. 137-162.
- Yılmaz, Mehmed, *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler(Ansiklopedik Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.
- Yılmaz, M. Faik, “Aksâmu’l-Kur’ân Bağlamında ‘Allah Nelere, Niçin ve Neden Yemin Eder?’ Sorularını Yeniden Düşünmek”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 5/1, 2010, ss. 133-149.
- Zülfe, Ömer, *Yakînî Dîvan(İnceleme- Metin ve Çeviri- Açıklamalar- Sözlük)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2009(e-kitap).

ÖZGEÇMİŞ

Zübeyde SAHA, 07.07.1989 tarihinde Niğde’de doğdu. Açıköğretim Lisesi’ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden 2011 yılında mezun oldu. 2012’de Samsun Ladik Anadolu İmam Hatip Lisesi’ne Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak atandı. 2012’den bu yana aynı kurumda görev yapmaktadır.

İletişim Bilgileri

E-mail : zubeydesaha28@gmail.com

Telefon : 05389727989

